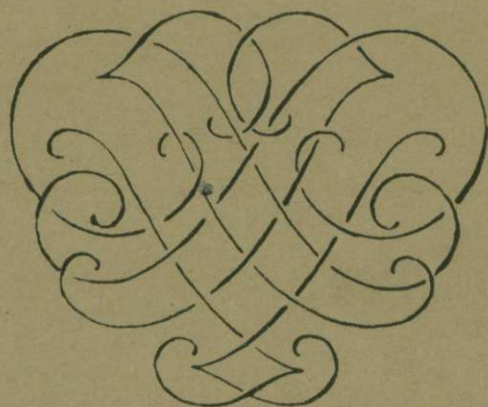

TIDSKRIFT

FÖR

HEMBYGDSVÅRD

Utgiven av

Samfundet för Hembygdsvård

REDAKTÖR: FRITJOF HAZELIUS

ÅRGÅNG 2 FÖRSTA HÄFTET

I 9 2 I

K

UPPVÄRMNING & MATLAGNING sker i detta hus genom

GEYSIR & ARIEL SYSTEMEN

LITTERATUR ÖFVER GEYSIR OCH
ARIEL SYSTEMEN ERHÅLLES MOT
50 ÖRE I FRIMÄRKEN

A-B. JÄRNVERKSMAGASIN
MALMÖ

KLEIMER

NÅGOT OM STADSPLANER, SÄRSKILT MED HÄNSYN TILL NATUR- OCH KULTURVÅRD.

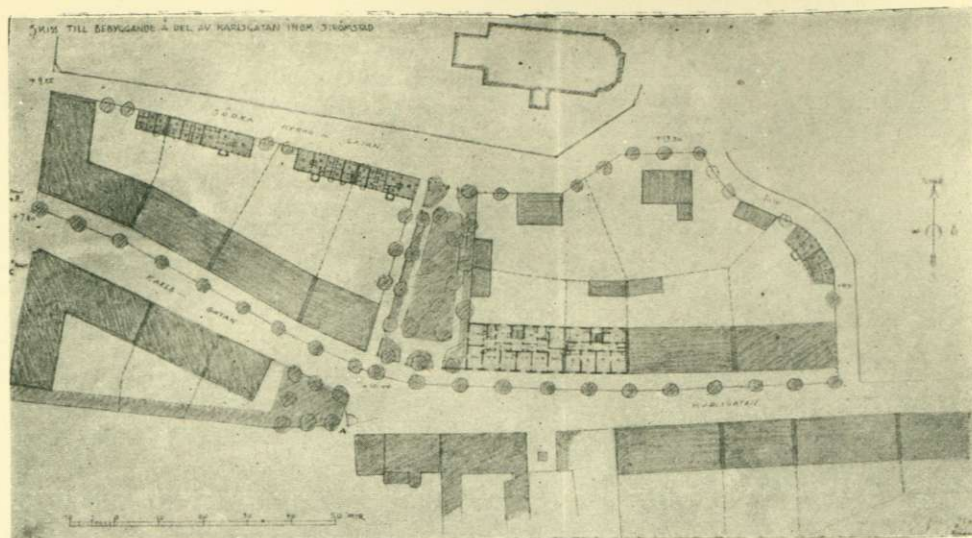
FÖREDRAG I SAMFUNDETS FÖR HEMBYGDSVÅRD ÅRSMÖTE I STOCKHOLM, MAJ 1918.

EN STADSPLAN VAR URSPRUNGLIGEN EN ORDNINGSFÖRESKRIFT, innefattande endast påbud om, vilka delar av stadsområdet, som icke fick bebyggas, utan skulle avsättas till allmänt bruk, såsom till gator, torg och andra allmänna platser. Sådana primitiva planer förekomma så långt tillbaka, som vår historiska kunskap sträcker sig och finnas tyvärr ännu. Vi ha dem sålunda i Babylon, Egypten, Grekland, Rom, medeltiden, vår tid. Flertalet av dessa planer gjordes så, att man avsatte mot varandra rätvinkliga, smala raka markremsor till allmänt bruk, medan rektanglarna dem emellan fingo vara byggnadsmark. Dessa stadsplaner inskränkte sig sålunda till att vara ganska primitiva ordningsregler.

Där man icke dröjt sig kvar vid det ursprungliga ordningsbegreppet har stadsplanen utvecklats till att innebära något mera och annat än ordning. Redan i Babylon gjordes en av gatorna bredare än de övriga för att tjäna till processionsaveny vid religiösa ceremonier och fästliga upptåg. Antiken utformade de allmänna platserna, slöt dem, gjorde fora. Medeltiden, renässansen och barocken fortsatte med platsutdaningarna, införde långa perspektiv, började utforma vissa punkters bebyggande. Men allt detta var ju endast arkitektonisk utformning av den rektangulära ordningsplanen eller av den utan plan, fritt vuxna staden.

Det första mera betydelsefulla tecknet till ett gryende stadsplanerande efter vår tids mening se vi i den plan som revolutionen gav Paris 1793. Planen upptager nämligen även parker och en hel del förbättringar icke blott, såsom förut, i de mera representativa stadsdelarna utan även i bostadsområdena för beredande av luft och ljus. Senare hälften av 1800-talet blev så trafikens och de gryende sociala synpunkternas tid, medan känslan för arkitektoniska rumsvärden inom städerna var svag.

I vår tid se vi i staden en människoanhopning, som skall ordnas i många andra avseenden än endast med hänsyn till gator och allmänna platser. Vi se i stadsplanen en plan för ordnande av stadens hela byggnadstekniska utveckling. Det första vi fordra av en sådan plan, är att de olika krafter, som äro verksamma i en stad, skola få sig anvisade sådana platser, som med hänsyn till såväl staden som kraften själv äro lämpligast. Sålunda skall planen bestämma platser för allt vad det offentliga livet, affärslivet och industrien fordrar; den skall bereda möjligheter för goda bostäder åt alla samhällsklasser, reservera utrymmen för parker, lek och idrott; den skall ge

Skiss till återuppbyggande av Karlsgatan i Strömstad. Ark. Gust. L. Pettersson.

tillfälle till anordnande av goda kommunikationer; den skall utgöra stommen till en vacker stad. Den skall vara uppgjord med hänsyn till befintlig terräng, natur och kultur, och till råga på allt: den skall vara ekonomiskt genomförbar.

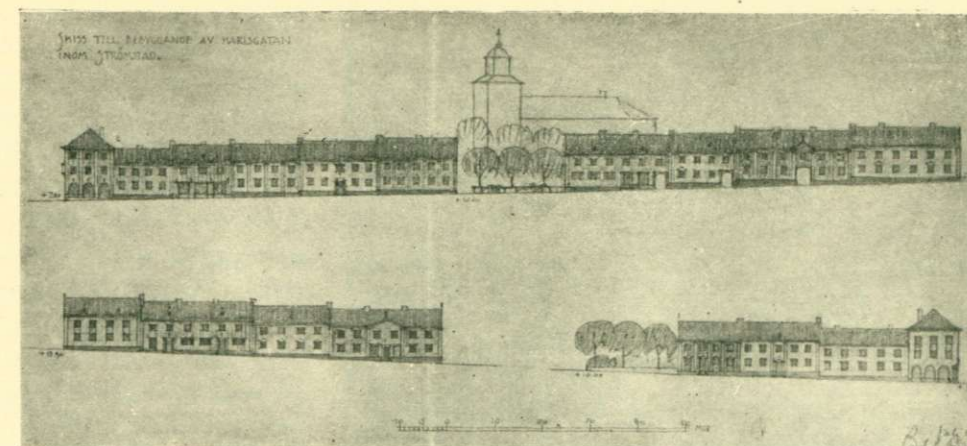
Den mångfald av hänsyn, som sålunda måste tagas vid upprättande av en i god bemärkelse modern stadsplan gör, att dess utarbetande är ett komplicerat problem, vars lösning tarvar djupgående såväl samhälleliga som tekniska och ekonomiska insikter samt därtill en sund estetisk känsla.

I tekniskt hänseende är således en dylik stadsplan icke en plan i två dimensioner utan i tre, och staden behandlas såsom ett byggnadsverk av största skala, där husen kunna liknas vid byggnadsstenarne. Liksom man vid ordnandet av planen för en byggnad utgår från de praktiska krav, byggnaden skall fylla, medan dess slutliga utformning blir beroende av bl. a. det material, i vilket den skall utföras, så blir också olika städernas eller stadsdelars utformning beroende av de olika slags byggnader, som skola komma till användning inom de olika städerna eller stadsdelarne.

Vi kunna helt kort säga, att en modern stadsplan är en norm för de byggnads sorter, som skola användas, jämte en plan för var byggnaderna skola placeras, och vilka delar av terrängen, som skola vara obebyggda.

Stadsplanen är med andra ord stommen för samhällets byggnadstekniska utveckling och utformning och är således värd största uppmärksamhet från Samfundets för hembygdsvård sida.

Jag skall nu mer i detalj beröra några av de fordringar, vi ur hembygdsvårdens synpunkt ha att ställa på en stadsplan. Givetvis skall planen vara gjord just för det

Skiss till återuppbyggande av Karlsgatan i Strömstad. Ark. Gust. L. Pettersson.

samhälle, som är ifråga, vara avpassad efter dettas säregna förhållanden. De, som skola göra planen och besluta om den, böra således besitta ingående såväl historisk kännedom om staden som också kunna ana dess utvecklingsmöjligheter; terrängen och grunden i staden måste dessutom vara noga kända. Varje upprättande av stadsplan bör därför föregås av en noggrann *inventering* av staden.

Denna inventering är i de flesta av våra samhällen bristfällig, och däri se vi ett av de många skälen till att våra stadsplaner lämna så pass mycket övrigt att önska.

En första allmän inventering ha vi i kartmaterialet.

Av detta får man fordra icke blott, att alla byggnader och äganderättsgränser äro noggrannt inmätta, utan även att de ange såväl:

- terrängens formation genom ytterst noggrannt utförda nivåkurvor; av vilka terrängens alla vindlingar, stup och annat återgivas;
- gränser mellan olika terräng-användningar, åker, skog o. s. v.;
- olika slags växtlighet och trädslag, varjämte värdefullare eller säregna träd böra angivas.

Det är icke ofta ett så fullständigt kartmaterial bjuds stadsplaneraren. Man kan tycka, att det inte heller är nödvändigt att göra materialet så noggrant: man kan ju gå ut och se i terrängen hurdan den är, hur den är bevuxen m. m. Men var och en kan nog vid närmre eftertanke lätt förstå, att detta inte kan vara tillfyllest. Stadsplanen skall nämligen *exakt* ange var gator skola gå och olika byggnadstyper förläggas; en avvikelse på endast några decimeter kan ju göra att t. ex. ett träd, som man velat skona, kommer att stå så i stadsplanen, att det måste huggas eller att en gata berör ett större bergmassiv. Grövre fel att förtiga.

Kartmaterialet måste med andra ord vara uppgjort med samma pietetsfulla känsla

Detalj av Karlsgatan i Strömstad med kyrkan.

för terräng och natur, som vi vilja ge uttryck åt vid uppgörandet av stadsplanen.

Jag har särskilt velat fästa uppmärksamheten på detta, emedan jag tror mig ha funnit, att det för hembygdsvården så ofantligt viktiga kravet på en fullgod terränginventering, resulterande i ett gott kartverk, icke trängt riktigt igenom och icke ärsålevande, som önskvärt vore. Utan ett gott kartmaterial är nämligen det goda stadsplanearbetet omöjligt och Samfundets för

hembygdsvård arbete i en av dess viktigaste grenar försvårad.

Av vikt för stadsplanearbetet och detta samfunds verksamhet i övrigt är även *kulturinventeringen* av våra samhällen. En sådan kan ju sägas pågå i Stockholm, Göteborg och lite var stans, och intresset därför synes i städerna i allmänhet just nu vara ganska stort. Varje år utkomma nu för tiden flera stadshistorier, och studiosi ha börjat göra kulturinventering av städer till doktorsavhandlingar — ett tidens tecken.

Det gäller enligt mitt förmenande att använda sig av denna tidsströmning och få våra samhällen inventerade med hänsyn till deras byggnaders värde ur historisk, byggnadsteknisk och arkitektonisk synpunkt — d. v. s. få vad jag ovan kallade en kulturinventering. Denna inventering synes mig framför allt böra ske efter *enhetliga* grunder, så att materialet, när inventeringen kommit att omfatta hela landet, består av med varandra så vitt möjligt jämförbara uppgifter.

Systematiserandet och ordnandet av kulturinventeringen synes mig vara en uppgift just för Samfund för hembygdsvård eller någon likartad förening, med vilken Samfundet i så fall borde stå i intimt samarbete.

*

Sedan kartmaterialet blivit färdigt och natur- och kulturinventeringarna slutförts kan och bör hushållsplan uppgöras för samhället, eller om man så vill kalla den, en *dispositionsplan*. Planen skall nämligen innehålla förslag till fördelning av de olika jordområdena i samhället och i dess närhet för olika ändamål, till vilka de på grund av samhällets utvecklingstendenser, terräng, naturförhållanden m. m. äro bäst ägnade. Detta område blir sålunda på ett rationellt sätt uppdelat i platser för industrier, olika slags bostäder, parker, natur- och kulturreservationer m. m.

I de större städerna tillkomma i detta sammanhang även planer för större trafikleder, förortsbaner, hamnområden och allt annat, som samhällets utveckling kan komma att kräva. Först sedan en sådan plan uppgjorts har man verklig garanti för att det landsområde, över vilket samhällets verkningskrets sträcker sig, blir utnyttjat med ordning, förstånd och vederbörlig hänsyn till natur och kultur.

Vi stå här inför ett hittills alltför försummat organisationsproblem av största och svåraste slag, som det icke är ett ögonblick för tidigt att våra samhällen, stora och små, ta itu med och bringa till lösning. Man får därvid icke avskräckas av att planen icke gärna kan bli för all framtid gällande. Generalplanen måste — utan att i onödan ändras — revideras allteftersom utvecklingen ger fingeranvisningar om att det kan *förbättras*. Den måste hållas levande liksom samhället lever. Den skall leva i takt med detta — men ständigt vara några tiotal år i förväg.

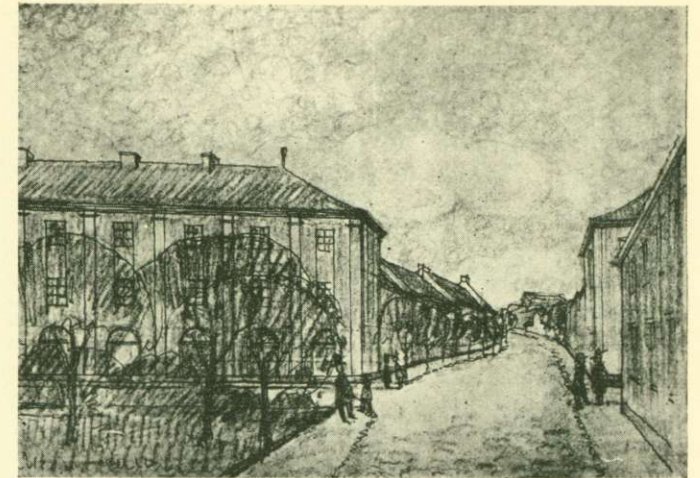
*

Av det myckna, som skall ha sitt uttryck i dispositionsplanen, är vårt ämne idag särskilt de natur- och kulturbevarande momenten.

Vad beträffar naturen, kan man ju vid uppgörande av planen för ett samhälles utveckling ta hänsyn till den på flerfaldiga sätt. Men alltid står det dock fast, att *stad* och *natur* äro varandras motsatser och fiender. Några verkliga lösningar kommer man i regel därför icke till, förrän man *underordnar* endera under den andra. Naturen har ju lika lite att göra på låt oss säga Norrmalmstorg eller Drottninggatan eller staden mellan broarne i Stockholm, som staden har ute i Djurgårdsparken att göra. Detta var ett ytterlighetsexempel och mellanlägen finnas, t. ex. i bostadsområden, dit naturen kan inbjudas, eller där den får dröja kvar.

Rationellaste sättet att få naturen att dröja kvar i städerna är tydligen att försöka länka in städernas utveckling på ett sådant sätt, att de delar av landskapet, som ha rik vegetation, särdeles vackra formationer o. s. v. helt enkelt icke bebyggas utan få förbli *natur*. Typen för en sådan samhällsutveckling är således icke den koncentrisk och kompakta, utan den som består av spridda naturomgivna bostadskolonier.

Nu hör jag anmärkningen, att det är ju en utopi. Ingalunda! Tag blott vara på

Detalj av Karlsgatan i Strömstad.

Detalj av stadsplanen för Strängnäs. Enligt det ursprungliga förslaget gick Klostergatan rätt igenom de gamla kvarteren. *)

det *goda* i den utveckling i sådan riktning, vi ha i våra villakolonier o. d. och gör dessa i och för sig hyggliga — och vi gå i rätt riktning. Praktiskt kan naturligtvis ett dylikt stadsbyggande icke realiseras med mindre än att staden köper eller byter sig till viktigare delar av landskapet, som äro avsedda att icke bebyggas. Lyckligtvis äga de flesta av våra samhällen så mycken och så billig jord, att detta låter sig realiseras. Åtskilliga av våra städer ha en mycket vacker inramning av natur; samhället ligger t. ex. vid foten av en höjd; i sådant fall bör inramning i regel icke störas av bebyggande.

*

Där ett samhälle i alla fall *skall* gå ut över ett stycke oskärad natur, där torde det viktigaste vara, att stadsplanen göres så och hustyperna väljas så, att terrängens naturliga formationer och egenarter så vitt möjligt framträda även sedan området blivit bebyggt.

Där man önskar bevara enstaka träd, trädgångar, bergstup eller andra naturföremål, bör man sålunda, med utgångspunkt från dessa, söka på ett lämpligt sätt

*) Jfr Tidskrift för hembygdsvård. 1920. Sid. 17.

gruppera de blivande byggnaderna i förhållande till dem.

Härvid äro även många andra och ganska viktiga hänsyn att ta. Ett huvudvillkor för att man skall kunna bjuda befintliga träd att vara kvar i den nya staden är nämligen, att träden allt framgent få något sånär likartade livsvillkor, mot vad de hade förut. Dräneras fuktigheten i jorden bort, komma gasledningar i närheten o. s. v. är det lika så gott att först som sist resolut hugga bort, vad som ändock annars

om ett tiotal år står fult och risigt. Träd och trädbestånd tarva därför en alldeles särskild hänsyn i stadsplanen för att de skola kunna stå kvar i den blivande staden, en hänsyn, som givetvis bör tagas i största möjliga utsträckning.

*

Vad nu kulturmomenten beträffa, torde vi här behöva ta hänsyn till i huvudsak endast två slag nämligen: byggnader med därtill hörande tomt och trädgårdar samt samhällets egenartade totalkaraktär, dess kynne.

För behandlingen i stadsplanen av de byggnader och tomter, vilka kulturinventeringen visat böra bibehållas, är det ännu svårare att sätta upp några regler än när det gällde naturmomenten. Dock torde man om dem kunna säga detsamma som em naturen: välj ut vissa komplex av byggnader, små partier, såsom t. ex. föreslagits i Stockholm och Göteborg och *bevara dem hela* och så vitt möjligt orörda. Och led trafiken förbi dessa reservationer. Att bevara ett hus här, ett där är i regel föga bevänt med, isynnerhet om högre och större hus uppföras omkring. I vissa fall kan ju dock ett gammalt hus skyddas genom byggnadsbestämmelser, som hålla hushöjderna omkring det gamla huset nere.

Bevarandet har sina huvudfiender i:

- a) trafiken, som dock i regel kan ledas omkring en dylik kulturreservation;
- b) hygien — och den är värst. Vilken av mina åhörare skulle vilja ha sitt hem t. ex. vid en av de trånga gränderna i staden mellan broarna utan att få vare sig sol, luft eller ljus. Vår tids människor ha en instinktiv motvilja mot att bo så dåligt. Sådana bevarade kvarter bli därför i regel socialt lågt stående;

Parti av Grassagården i Strängnäs, som räddats genom det nya stadsplaneförslaget.

stadstrånghet förenas där med trångboddhet. Men staden inom broarne är ju ett enstaka, särskilt svårt fall. I alla våra medelstora och mindre städer kunna säkerligen de flesta hus på ett sådant sätt tillgodogöras, att de bli goda bostäder — även enligt vår tids begrepp.

Riksinventeringen bör säga hur långt man bör gå i bevarandet. Vi skola naturligtvis icke gå så långt, att vi på något sätt äventyra vår utveckling fram mot bättre bostadsförhållanden. Ibland måste man vara radikal och göra processen kort. Och vi få akta oss för att varje kåk i allmänhetens ögon får samma värde, som varje träd redan tycks ha. Den sunda urskilningen och framför allt sakkunskapen bör även i detta fall fälla utslaget.

Men hur det nu går med bevarandet av enskilda byggnader eller grupper av sådana, böra vi dock se till, att våra samhällen utvecklas ut ur det myckna goda, som verkligen finns i vår gamla byggnadskultur, och därmed kanske vi hedra denna kultur allra mest. Såväl i gatornas linjeföring, som i byggnadernas hållning skola vi försöka bibehålla kontakten med det goda i varje särskilt samhällens egenart.

Till detta ändamål ha vi i vissa avseende ett gott medel i de byggnadsbestämmelser, som kunna fastställas i samband med stadsplanerna. Sålunda kan genom sådana bestämmelser fastslås, att vissa delar av kvarterens inre icke få bebyggas, varigenom gamla värdefulla trädgårdar kunna bevaras. Och vidare — och säkerligen det viktigaste — man kan genom dylika bestämmelser fastställa den högsta i samhället tillåtna hushöjden så låg, att den överensstämmer med samhällets storlek och gamla byggnadstradition.

Vi fingo vår lagstiftning om dylika bestämmelser redan år 1907. Men hur få äro de av våra städer, som i tid använt sig av möjligheten till sådana bestämmelser, därom bära de flesta av våra medelstora och små städer sorgligt vittne med de 4 och 5-våningshus, som uppförts i dem, utan att något verkligt behov härför förefunnits. Dessa byggnader ha mångenstädes mer än det mesta annat bidragit till att förtä våra städer deras gamla goda karaktärsdrag.

I det samhälle, som saknar god stadsplan och lämpliga byggnadsbestämmelser, där kommer industrien förr eller senare in bland de gamla trädgårdarna, tre- fyra och fem-våningshus in bland de gamla en och tvåvåningshusen och internationella byggformer komma i stället för de lokalegna. Men får staden den stadsplan och de byggnadsbestämmelser, som den bör ha, ja, då får industrien slå sig ned lät oss säga borta i viken bakom bergknallen, där den ingen skada gör; en del av borgarne ha kvar sina härliga gamla trädgårdar i stället för att bygga sig en villa i det s. k. villaområdet; och när industrien skall bygga åt sina arbetare, bygger den inte kasärner inne i staden utan ett nytt litet samhälle på en södersluttning ett stycke bakom industrien, ett samhälle, som man riktigt ser är en dotter till det gamla.

I en sådan stad känner man sig hemma även sedan det kommit mycket nytt in i den.

ALBERT LILIENBERG.

VÅRD OCH VANVÅRD AV VÅRA FORNLÄMNINGAR

MEDAN K. FORNVÅRDSKOMMITTÉN UTARBETAR ETT IDEAL-förslag till bevarande av våra fasta fornlämningar, gå talrika sådana årligen förlorade. Det är omöjligt att säga, huru mycket som förstörts, enbart sedan 1867 års fornminnesförordning kom till; säkert är blott, att förstörelsen trots tilltagande intresse från myndigheternas och allmänhetens sida oupphörligt fortgått i ökad progression. Detta är också helt naturligt: den ökade odlingen lika väl som industriens behov slukar alltjämt nya områden, som tidigare mest ägnat sig till bostäder åt de döda.

Under krigsåren med deras goda förtjänster för lantbrukarna ha dessa — uppmanade även av staten — utvidgat sina odlingar i hög grad. På Gotland försvinna de härliga lövängarna och med dem våra äldsta byggnadsrester från järnåldern, "kämpagravarna"; borgmurarna brännas till kalk, och gravrösenas stenar nyttjas till hägnadsmurar. På Öland sträcker sig odlingen från landremsan vid Kalmarsund uppåt landborgen, som förr ansågs mindre fruktbar. Nu plöjas ock de talrika stenkistorna från århundradena närmast efter Kr. f. upp ur marken, och man får skatta sig lycklig, om fynden tillvaratagas eller om rentav en anmälan inkommer, innan förödelsen helt gått fram över gravarna. Märk väl, att hela Ölands landborg, såväl den västra som den östra, är ett enda fortlöpande gravfält med lika många eller flera gravar under flata marken som synliga över densamma. På Svältorna i Västergötland, fordom ansedda som en av våra ofruktbaraste nejder, brytas stubbar och rösen i stor stil: "björn" (stubbrytningsredskap) står vid "björn", säges det, i långa rader. Men rösen äro ofta gravrösen, härstammande från en tid, då Svältorna ännu ej fördärvats av människan.

Stundom sker förödelsen mera omärkligt. En vacker dös eller gånggrift plockas bort så småningom med en sten om året, tills intet återstår; så är även fallet med våra dommarringar och skeppssättningar. De stora bronsåldershögar kringplöjas årligen så nära, att slutligen en bråkdel av högen återstår, och till sist försvinner även den. Och lyckas förövaren hålla sin förseelse dold i två år, så blir han strafflös — preskription inträder. Denna tid synes vara för kort tillmätt.

Kring städerna uppstå egnahems-samhällen, för vilka de dödas viloplatsar måste vika.

Detta är ofta helt naturligt, men ej sällan skulle fornminnet med litet god vilja kunna räddas och en annan lämplig jordbit brukas i stället. I hela Stockholms omnejd, flera mil åt alla håll är faran överhängande för alla minnen av äldre kultur.

Gravar på egnahemstomt vid Tureberg (Uppland).
Måste delvis borttagas.

vetat om, att fornminnen funnos, som ej tilläto jordens fria brukanderätt. Vederbörande myndighet — Vitterhets, Historie och Antikvitets Akademien — plägar vanligen, rörd av egnahemsbyggarens prekära situation, tillåta fornlämningens borttagande, sedan den undersökts, men på så vis försvinner allt som tytt på en bosättning ända sedan stenåldern vid Mälarens och Saltsjöns möte.

Här föreligger onekligen en lucka i fornminneslagstiftningen. Antingen måste dylika köp kunna återgå, om ifrågasvarande servitut vilar på jorden, eller måste vederbörande myndighet före försäljningen få tillfälle att ingripa.

Järnvägarna ha krävt talrika offer bland våra fornlämningar. På 1870-talet försvunno den 8 meter höga Tingshögen och det närbelägna Köpingshus, då Stockholms-Västerås järnväg anlades, Halmstad-Nässjö-järnvä-

Nära Turebergs station ha en mängd gravar skadats eller helt borttröjts, vilket ej varit nödvändigt, om de ursprungliga jordförsäljarna och sedan egnahemsbolagen visat en smula mer pietet och tagit mera hänsyn till 1867 års förordning, än nu skett. När den i ekonomiskt avseende vanligen mindre väl situerade egnahemsköparen upptäcker, att ett slags servitut, som han ej anat, ligger på jorden i och med fornlämningarna därstädes, kan han med visst skäl anse sig bedragen, för den händelse överlåtaren av jorden

Från förstört gravfält vid Jussberg i Heda s:n (Östergötlands län). Urspr. rund gravhög plöjd fyrkantig.

gen, Stockholm-Uppsalabanan, Ostkustbanan, järnvägarna på Öland och Gotland, Oxelösund-Flen-Västmanlands järnväg, Järna-Nyköpings-järnvägen, Vadstena-Ödeshögs järnväg, alla dessa och andra därtill ha blivit ödesdigra för fornlämningar, belägna i banans riktning eller så nära, att grus kunnat hämtas från den ås, där händelsevis ett gravfält ligger. Dessa stora arbetsföretag äro emellertid ej alltid av ondo. Stundom påträffas fornlämningar, som hittills varit okända, och åtskilliga järnvägsstyrelser ha visat prov på ett upplyst sinne-
lag genom att anslå större eller mindre summor till undersökning av de hotade fornlämningarna. Ett önskemål vore emellertid, att innan en utstakad linje fastställes

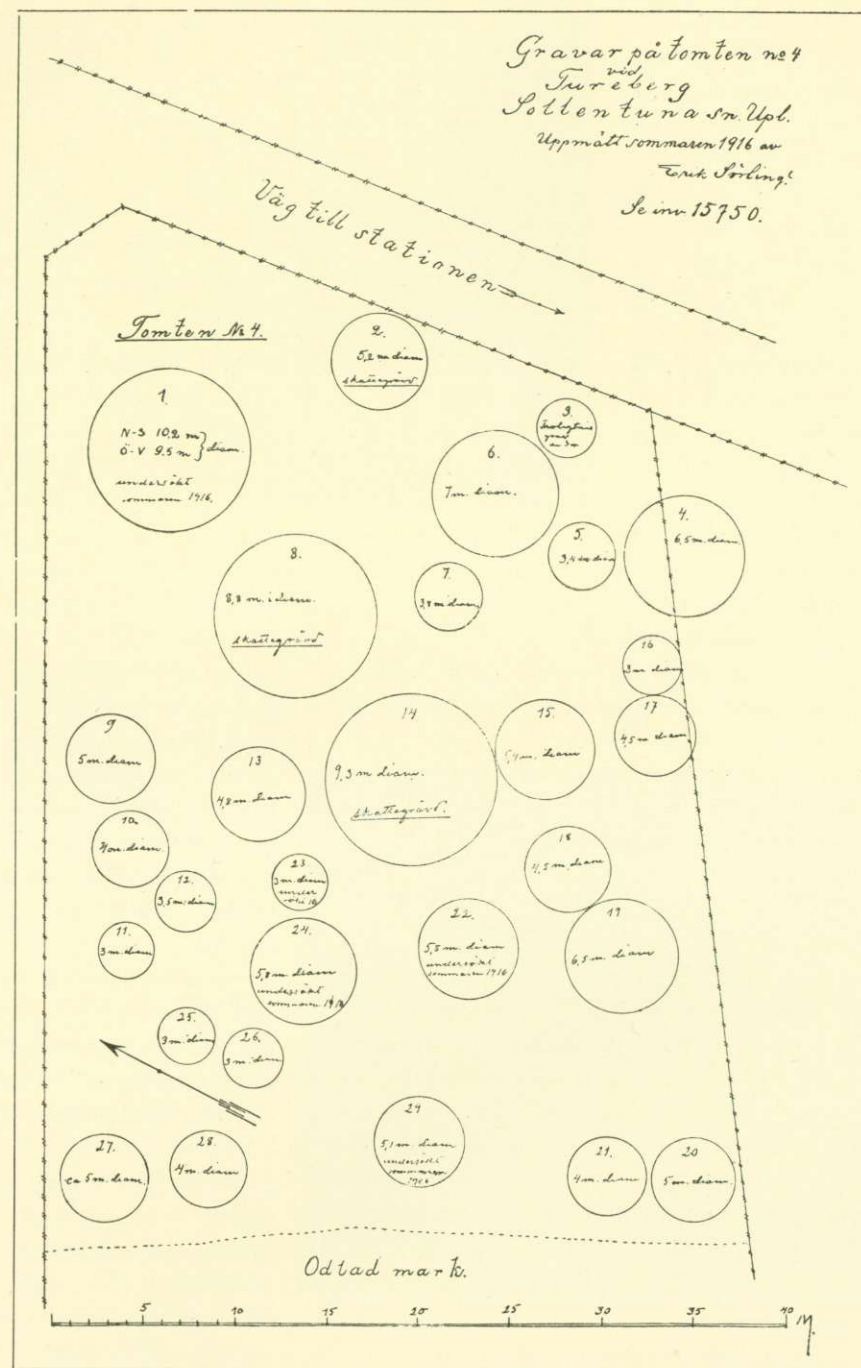
Gravhög i kanten av stenbrott i Grötlingbo s:n (Gotland). Måste borttagas jämte andra dylika på grund av stenbrottets utvidgning. Många högar plundrade i närheten.

Dyrehögen vid Järpås kyrka (Östergötland). Har delvis skadats och sedan måst borttagas för att tillfredsställa en cementfabriks behov av sand.

av K. Maj:t, densamma underställes riksantikvarieämbetet för att bereda detta tillfälle för att i tid göra anmärkning och få utstakningen ändrad, om särdeles viktiga fornlämningar skulle hotas.

De svenska landsvägarnas underhåll kräver grus och makadam, och åter blir det fornlämningarnas uppgift att stå till tjänst med materialet. Särskilt i Öster- och Västergötland, där grusåsarna ofta utsetts till gravplatser, ha otaliga gravar förstörts, främst naturligtvis de, som ej ovan jord antydas av något minnesmärke. Därvidlag får man

Gravar på tomten nr 4 vid Tureberg. Jfr bilden sid. 10.

vara glad, att en undersökning hinner föregå grustakten. Oförlätligare är förstörelsen av stora gravrösen, som huggas upp till makadam, såsom fallet nyligen varit i Tranemo socken i Småland och i Spånga socken utanför Stockholm. Dessa gravar äro ej svåra att känna igen som sådana och äro av stor vikt både genom sitt innehåll (låt vara, att detta oftast är rätt magert) och genom sitt ej sällan imponerande utseende. Vid de lagöverträdelser, som här ifrågakomma, är det synnerligen svårt att komma till rätta med förövaren: grustaget är offentligt, ordföranden i väghållningsstyrelsen vet aldrig någonting, och lika omöjligt är det att få tag i den gruskörare, som påträffat en grav och förstört den utan att anmäla den. Enskilda ägare till grustag och rösen ge ofta lättsinnigt tillstånd till dessas exploatering, vare sig de nu veta om gravarnas befintlighet eller ej. En anmälningsskyldighet, då offentligt grustag utses, skulle måhända sätta riksantikvarien i stånd att rädda en del av de minnen, som nu spolieras.

Industriens behov av byggnadsplatser och av sand och grus till cement, de elektriska kraftledningarnas framdragande, vattenbyggnaderna med deras uppdämningar, allt detta förändrar ej blott naturen utan tillintetgör även resterna av äldre kultur.

Sällan händer det, att en lagöverträdelse i fråga om våra fornlämningar iakttages och påtalas av landsfiskalerna, som vore närmast därtill. Anmälan kommer från någon enskild person eller någon museitjänsteman, och först därefter ombedes landsfiskalen direkt av riksantikvarien eller genom länsstyrelsen att ingripa och undersöka de omständigheter, under vilka förstörelsen ägt rum. Att landsfiskalens nit stundom lämnar ett och annat övrigt att önska är lätt förklarligt. Det är inte alltid så lätt att bestämma vad som är eller varit en fornlämning, något vetenskapligt intresse kan man ej fordra av dessa myndigheter, och det är ju sällan fråga om några större ekonomiska värden, som spolieras — att den fulla dispositionsrätten över marken, där fornlämningen befinner sig, kan vara av största värde, är en annan sak. Därtill kommer, att det känns pinsamt för en underordnad myndighet att för en i hans tycke obetydlig sak röra upp himmel och jord, anställa förhör med en jordägare, som man

Enstående hällkista från romerska järnåldern vid Nykvarn i Mörbylånga s:n (Öland). Har måst borttagas på grund av planerat bygge på egnahemstomt.

Del av plundrat gravfält i Endre s:n (Gotland). 100-tals gravar systematiskt plundrade av fornsakssäljare.

lantmätare vid skifte passat på och låtit nya vägar dras fram just över traktens förnämligaste fornlämningar.

Det straff som utmätas till en gravplundrare är i allmänhet ringa. Böterna, som uppåt äro begränsade till 500 kr., spela ofta ej någon stor roll. Viktigare är det att tvinga gravplundraren att återställa monumentet i dess förra skick eller, om detta ej låter sig göra, hindra honom från att utnyttja det plundrade jordområdet efter gottfinnande. Med skattgrävare är det en särskild sak. De böra straffas med höga böter eller fängelse.

Enbart genom straff kan man emellertid ej rädda våra fornminnen. Viktigast är upplysning. Nu undandrar sig ofta en person, som skadat fornlämningar, all påföljd genom att framhäva sin okunnighet om deras egenartade karaktär. Och ej sällan torde okunnighet föreligga, särskilt då det gäller nyinflyttade, som sakna traditionen. De Ortsbeskrivningar, som möjligen föreligga, äro alltid ofullständiga i fråga om fornminnesuppgifterna. Detsamma gäller tyvärr om Vitterhetsakademiens antikvariskt-topografiska arkiv, där ändock material samlats i åtskilliga decennier. Redan 1873 skrev Hans Hildebrand, att "de förberedande arbetena för utgivandet av Sveriges antikvariska topografi torde nu vara så pass undangjorda, att Akademien kan tänka på förverkligandet av den plan, som så länge legat till grund för hennes strävande i denna riktning". Ännu, snart 50 år senare, har Akademien ej kunnat skrida till detta utgivande, som Hildebrand tänkte sig skola ske häradsvis. Endast Bohusläns fornlämningar äro på ett mera tillfredsställande sätt och snart fullständigt beskrivna och utgivna. Göteborgsutställningens historiska utskott har under flera år låtit utföra

är god vän och bror med eller eventuellt beroende av och slutligen åtala denne inför häradsrätten.

Ett litet stadgande i fornminnesförordningen ålägger skiftesförrättare att, då skifte av jord företages, uppmåna samtliga deltagare att låta den mark fornlämning upptager, såsom en skifteslagets gemensamma tillhörighet, från skiftet undantagas. Denna paragraf efterleves så sällan, att lantmätare, som uppmärksammas den, plåga tilldelas Vitterhetsakademiens silvermedalj. Där emot har det förekommit, att

arkeologiskt-topografiska undersökningar i de landskap, som närmast omgiva Göteborg, och härigenom torde en fullgod karta bli upprättad för dessa trakter. En generalkarta över hela Sveriges fasta fornlämningar är emellertid en oundgänglig förutsättning för att kunna handhava fornvården på ett tillfredsställande sätt. En sådan karta *måste* bringas till stånd jämte beskrivning därtill. Huvudkartan bör finnas tillgänglig i riksantikvarieämbetet; för varje län eller landskap bör i provinshuvudstaden finnas karta

och beskrivning, tillgänglig i första rummet för den länsantikvarie, som påtänks och som vi hoppas må bli en verklighet, och slutligen bör varje kommun ha sitt utdrag av karta och beskrivning, så att ingen i socknen mera kan påstå, att han inte visste, att han eventuellt förgrep sig på en fornlämning. Att bringa allt detta till stånd är ett vidlyftigt men nödvändigt arbete. Och det hindrar inte, att jordarbetet ständigt skall bringa nya gravar och boplatser och fynd i dagen — allt som ej utmärkes av yttre tecken. Det får senare läggas in på kartan, som alltjämt måste kompletteras.

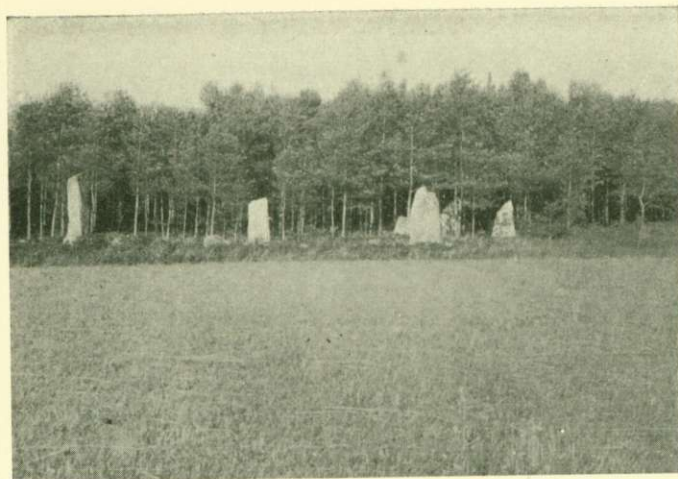
Detta stora arbete, som tack vare förarbetena dock med god vilja och en del kapital, skulle kunna utföras på kanske ett halft decennium, kräver många medarbetare, främst länsantikvarierna och intresserade i kommunerna, måhända närmast folkskollärarna, som på ett lysande sätt dokumenterat sin goda vilja och sin förmåga vid Göteborgsutställningens undersökning.

Den stora inventeringen och kartläggningen av landets fornlämningar torde också vara av betydelse för den nu påbudna hembygdsundervisningen i skolorna. Det allmänna önskemålet att erhålla handledningar för denna undervisning rörande den närmare hembygden skulle komma ett betydande steg närmare sitt förverkligande, om den grundläggande, förhistoriska bebyggelsen först bleve klarlagd.

När vi en gång fått ej blott våra fornlämningar i stort utan flertalet gravfält kartlagda, kan man lättare överblicka vad som är av vikt att för all framtid bevara och vad som kan få tas bort efter verkställd undersökning. En sådan gradation torde bli nödvändig. Det är naturligtvis inte blott de genom sin storlek eller form iögonfallande minnesmärkena, som förtjäna att bevaras, utan varje bygd måste behålla ett

Bild från undersökningen av en hustomting ("kämpagrav") i Endre s:n (Gotland), som måst borttagas.

Bautastenar i utkanten av Fjärås Bräcka (Halland). Av ca 150 stenar finnas omkr. 70 kvar, de flesta dolda av en på 1880-talet sådd granskog, som fullkomligt förändrat platsens karaktär.

Även härvidlag får man hoppas på länsantikvarierna förutom riksantikvariens tjänstemän. En eller ett par tjänsteautomobiler skulle åstadkomma underverk, då det ju gäller att framför allt vinna tid och hinna med så mycket som möjligt under en inspektionsresa. Nu måste man förtvivla, då man ej kan besöka en kommun utan att stöta på färska spår av förstörelse och vet, att den mesta skadegörelsen ej blir upptäckt alls eller först sedan preskriptionstiden längesedan är förbi.

I fråga om en grupp av fornlämningar, nämligen runstenarna, kan det sättas i fråga, om de ej i en viss utsträckning borde flyttas inomhus. Detta är å ena sidan motbjudande, då det gäller minnesmärken, som genom sina inskrifter äro bundna vid en viss plats, men kan å andra sidan bli nödvändigt i fråga om särskilt hotade eller särskilt dyrbara inskrifter. I varje fall borde avgjutningar i tid åstadkommas av de stenar, som genom ålder, språkform, ornamentik eller innehåll äro av större vikt. I detta avseende har man föregått med ett gott exempel i Lunds universitets historiska museum, och man får hoppas att i Statens nya Historiska Museum kunna inträda i en runhall av ännu större dimensioner, som ger en samlad bild av vår enastående "runstenskultur".

När den nya lagen om fornlämningarnas fredande och vård en gång kommer ut, är det av högsta vikt, att den bekantgöres för en så stor allmänhet som möjligt, främst för landsfiskaler, skollärare, kommunalordförande och präster men också alla större och mindre jordägare. Detta kan ske genom tidningsprässen samt genom separattryck, som bör åtföljas av en kort arkeologisk kommentar med bilder. Ty, som redan blivit sagt, upplysning är det bästa vapnet i kampen för våra fornlämningsars bevarande.

T. J. ARNE.

"SNICKERIFABRIKSVILLORNA" OCH HEMBYGDSVÅRDEN

REDAN FÖR ÅTSKILLIGA ÅR SEDAN HAR EN DEL SVENSKA SNICKERIFabriker sökt att genom fabriksmässig tillverkning av framför allt mindre men även större "villor" åstadkomma ekonomiskt fördelaktiga hustyper för såväl svenskt bruk som export. De äldre försöken ha veterligt icke lett till någon mera omfattande produktion utan väsentligen stannat vid försök. Vad då åstadkoms beteckna vi gärna just med ordet "snickerifabriksvilla", därför att dessa hus voro barn av sin tid, karaktäriserade av den s. k. snickareglädjen, en rikedom av utsågade ornament och rika panelningar särskilt på fasaderna men även i invändiga paneler o. dyl. Man ville liksom visa allt vad en snickerifabrik förmådde med alla moderna maskiners hjälp. Tack vare att åt denna sida ägnades så väsentligt intresse kanske andra viktigare saker försumrades. Planläggning och bekväm inredning voro ej lika omtänksamt genomarbetade, och de betyda dock rätt så mycket för människors trevnad i en bostad.

Arbetskostnaderna voro ej heller så höga i det vanliga byggandet då, att maskintillverkningen av husen och dessas delar kunde i större grad nedbringa byggnadsprisen. Nu ha emellertid de höga arbetskostnaderna, som väl i större eller mindre grad komma att bestå, riktat in tanken på att inom byggnadsområdet liksom på andra verksamhetsfält genom större användning av maskinella hjälpmedel underlätta åstadkommandet av ett mindre kostsamt byggande. Kunde denna väg verkligen hjälpa effektivt vore åtminstone ett av de oftast närda önskemålen förverkligat, nämligen att vår minsta bostadstyp bleve två rum och kök i stället för nu ett rum utom köket. Envar finge för övrigt större möjligheter att ernå en rymligare och bekvämare bostad än vad nu är möjligt.

Det första steget, som i denna väg nu verkligen är taget, är en standardisering av vissa byggnadsdetaljer som redan allmänt utföras på fabrik, men som hittills gjorts på beställning och oftast i särskilda dimensioner för varje byggnad, ja för varje den minsta stuga. Dessa detaljer äro fönster, dörrar, foder, socklar, panelbräder, taklister o. dyl. Vi ha här i landet under en följd av år haft en allt för riklig mängd olika dimensioner och detaljformer på dessa saker. På skilda håll, exempelvis bland arkitekter, byggmästare och snickerifabrikanter, har det så småningom klarnat att det vore nödvändigt att vid landets alla fabriker låta utföra ett fåtal typer av för vanliga bo-

Fig. 1. Stomme till fabrikmässigt tillverkad stuga. Vägdelarna synas tydligt.

vid har varit att komma därhän att ytterligare byggnadselement göras färdiga vid fabrik. En vinst vore sålunda vissa standardmått på plank, bjälkar, sparrar o. dyl., vilket väl låter sig genomföras, då vissa rumsmått och höjder ha blivit genomgående för våra goda bostäder. Genom dessa elements kapande i bestämda dimensioner bortgår allt onödigt forslande av spillvirke, vilket belöper sig till 15 å 20 % av i husen behövlige virkesmängder. Kapningen vid en såg sker ju med maskin, på bygget med handsåg, alltså en arbetsbesparing.

A.-B. Industribostäder har gått ännu ett steg. Det visar sig nämligen, att man ej behöver betrakta väggplankan som det minsta lämpliga elementet. I stället har en bit färdig vägg av rumshöjd och på omkring 1 m. bredd visat sig vara en byggnadsdel som passar in i olika planformer och ej blir större än att den lätt kan hanteras. Sådana väggdelar göras färdiga på fabriken. De utgöras av de

Fig. 2. "Standardstuga" färdigpanelad och målad på åtta dagar.

städer lämpade snickerier och så har nu av dessas organisationer, samlade genom Sverges Industriförbund, därvid även Samfundet för hembygdsvård kan räknas varit initiativtagare, utarbetats standardsnickerier.

Ett steg längre utom medverkan i ovan nämnda har det till Samfundet anslutna och med detta samarbetande A.-B. Industribostäder gått. Tanken på fabrikmässig tillverkning av mindre bostadshus har genom detta i hög grad förverkligats.

Det första önskemålet där-

bärande stolparna och värmeisolerande inre och yttre beklädnader. Hopfogningen av delarna sker genom s. k. linjaler på ett mycket enkelt och ur värmeisolerings- och konstruktionssynpunkt fullt betryggande sätt.

Betecknande för vinsten i arbetstid på byggnadsplatsen är att stugan sådan den synes å fig. 1 rests på tre dagar och fullt färdig enligt fig. 2 på 8 dagar med ett arbetslag på i genomsnitt 4 man. På arbetsplatsen fanns intet spillvirke utan den företedde hela tiden en snygg och ren anblick i full motsats till det vanliga.

Vad som emellertid är det mest anmärkningsvärda med dessa nya "snickerifabriksvillor" är att man vid deras planläggning lagt ned stor omsorg på att få de idealplaner som en svensk familj begär i en stuga med kök och ett rum, i den med två rum, tre, fyra rum o. s. v. Standardiseringen sträcker sig därhän att innersnickerier som exempelvis köksskåpen levereras färdiga. Just på köksinredningen har f. ö. lagts ned stor omsorg för att i köket få en koncentrerad och bekvämt ordnad arbetsplats.

Fig. 4. Ett fyrfamiljs-Ibohus.

Fig. 3. En ny gata av Ibohus.

Vid dessa planers utarbetande har man på ett märkligt sätt kunnat utgå ifrån äldre svenska goda bostadstyper. Väl att märka är att stugan på ett rum och kök en gång i tiden, för 70 å 80 år sedan, varit så att säga standardiserad, ty samma plan i stora drag ha stugorna av denna storlek och även större i alla delar av vårt land haft. Dessa planer ha fyllt den tidens krav väl, fått sin utformning av dem och av den då rådande byggnadstekniken. Och trots denna

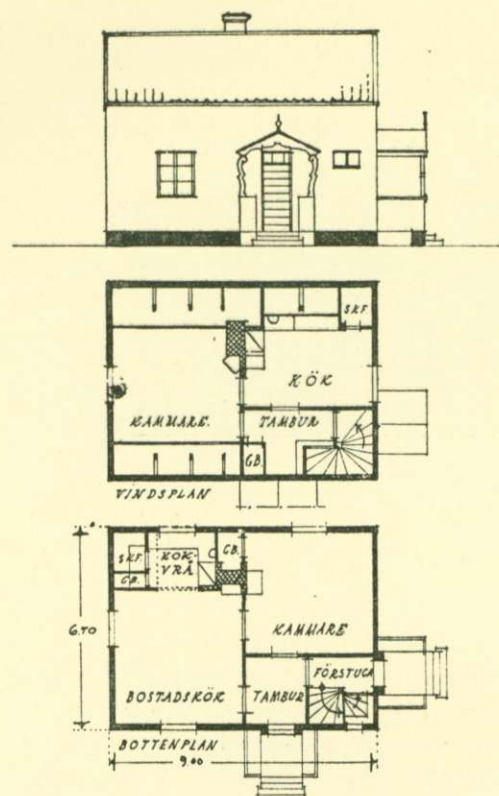

Fig. 5. Fasad- och planritning till Ibohus med kammare och bostadskök i bottenvåningen.

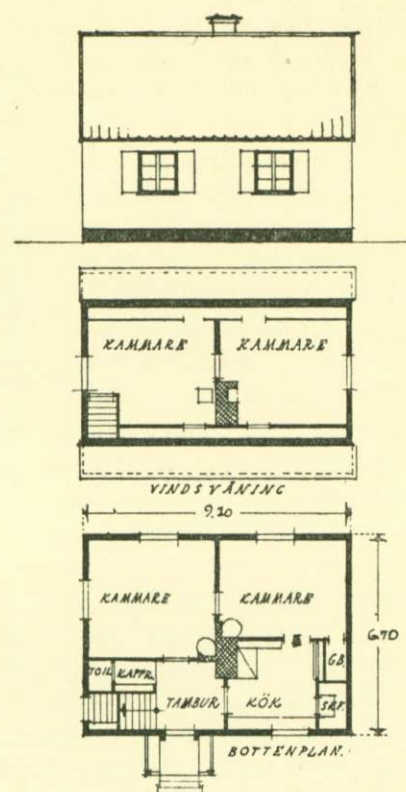

Fig. 6. Fasad- och planritning till Ibohus med två kammare och kök i bottenvåningen.

likhet i plan växlar deras yttre karaktär från landskap till landskap men mest i färg och smådetaljer.

På samma sunda grund — vår tids krav på enrumsstugan, tvårumsstugan o. s. v., vilket är densamma i stort sett över hela landet — ha planerna uti Ibo-stugorna byggts, även med hänsyn till den *nu* rådande byggnadstekniken. Denna är ju en annan men materialet är fortfarande det relativt stela oböjliga träet som alltid varit och väl fortfarande är huvudmaterialet för svenska stugor.

Det yttre har på tekniska och ekonomiska skäl, vilka även fylla de estetiska kraven, fått en enkel ytterpanelning liksom äldre goda svenska byggnader. Där saknas visserligen, till mångens besvikelse, den gamla snickerifabriksvillans alla "prydnader", endast formen, de goda proportionerna och färgen få ge skönheten. Men detta är just kanske det starkaste och sundaste i Industriebostäders strävan att icke offra på en förvänd smaks altare utan hålla på skönheten i det enkla.

Varje typ finnes för övrigt i olika former och kan panelas eller putsas, målas i den ena eller den andra färgen, allt efter vad som är lämpligt på varje plats.

När som i sommar tack vare 25 à 30 % lägre byggnadskostnader ett 50-tal och ett 100-tal hus som dessa växa upp på skilda platser så spridas därmed nya och goda smakbegrepp och ett bättre förstånd om huru hus och hem böra göras för att bli bekväma och trivsamma. Sålunda håller till och med "snickerifabriksvillan" på att bli en god i stället för en dålig förebild och ett kraftigt medel att sprida begreppen om hembygdsvård i byggandet.

JOHN ÅKERLUND.

THORKILD GRAVLUND.

En dansk hembygdsskildrare*).

"Glemmer vi i vor Jævnhed Hjemstavnsens stærke Træk af Liv, faar vi ikke Lykken med os". Så har Thorkild Gravlund på ett ställe i en beskrivning av Holbæk och Sorø Amter uttryckt sin tro på hembygden och dess värde i människolivet. Ett stort och dunkelt ord: — men ej ofta har ett stort ord hävdats med sådan styrka och trohet även ned till de minsta detaljer eller ett dunkelt tal haft bakom sig så ärligt verklighetsstudium och skarpsinnig forskning, så självständigt och redigt tänkande.

Det finnes i hela Thorkild Gravlunds produktion icke en rad, som ej vittnar om denna tro på hembygden — en konsekvens, som endast hos självständiga och djupa naturer låter sig förena med andlig rikedom. Hans romaner — från den första, "Öen" (1903), till den sista, "Ellefolket" (1920) — behandla problemet människan och hembygden liksom de kulturvetenskapliga arbetena Dansk Folkekarakter (Sjællendere og Jyder 1911, Fynboer 1914, Lollændere og Falstringer 1920) och Dansk Bygd 1917. Och vare sig han vandrar vetenskapens eller diktens vägar, förs han fram till samma slutsats: lycklig den, som lever trogen arvet från fäderna, som är nedlagt i hembygdens kultur.

Hembygdskulturen har Gravlund ägnat ett ingående studium i inledningskapitlet till Dansk Bygd.

Av de gamla lagarna kan man läsa ut med vilka starka band fäderna voro bundna till hembygden. Hembygdens jord, som var arvejord, fädernejord, band ätterna och därmed de enskilda på ett sätt, som vi knappast kunna föreställa oss. För oss har arvejordsåskådningen upphävts i samband med jordens mobilisering d. v. s. övergång till handelsvara.

Vi köpa jord för pengar var vi vilja, och hur mycket vi vilja. Och vi fara fritt med båt och tåg, varthän vi önska och tycka oss vara desamma, vart vi än komma. Men för våra fäder var jorden släktarvet, släktprägel. Att gå från jorden var att gå ut ur släkten och ut ur samhället och därmed upphöra att vara människa. Enligt de gamla lagarna kunde man förbryta ära, pengar, liv men icke fädernejord till någon. Ett fullständigt utplånande av allt, släkt och själ, betyder att jorden går över i rikets ägo, men sådant hände blott den, som fört avog sköld mot landet. Att mista jord var som att mista själ.

Att gå från gård och grund var att bryta sig ut ur gemenskapen med människor och därmed förlora sin nationalitet. Ty nationalitet vinnes i samfundet, som ursprungligen var byalaget, hemortslaget, så socknen och häradet eller bygdelaget. Den nationella lagstiftningen utgår från byalaget. Den utvecklas efter något större förhållanden i bygden. Men längre kom det strängt taget ej. Bygderna slöto sig väl samman till ett rike. Men det går århundraden eller årtusenden innan en lag, gällande för hela riket framkommer. En nation hade skapats, såsnart en kulturenhet rymmande inom sig de skilda bygdernas kultur var tillstädes — i Danmark möjligen redan under stenåldern. Men årtusenden gå, innan där blir något bruk för en gemensam konung — mot yttre fiender — och under ännu ett årtusende fogar sig enväldshärskares efter bygdelagarna och låter kora sig på landstingen. Hävdandet av nationen är äldre och mäktigare än kungamakt och riksdag.

Den kulturenhet, den danska nationen, som bildats av de skilda bygdernas kultur är en enhet av motsatser, icke av likheter. På denna tanke grundar Gravlund nu sin kritik av den gängse föreställningen om nationalitet och nationalism.

Föreställningen om något allmänt danskt, något, som skulle gälla lika för allt och alla inom Danmarks rike, är ej rätt psykologiskt begrundad.

"Op ad en Banke — ned i en Dal, og straks er Husenes Ejere her lidt anderledes end paa anden Side Banken". Det visste Gravlund redan som pojke. Gravlund är född på Reersø, en halvö eller rättare en ö, som med landsväg är förbunden med Själlands fastland. I byskolan, som var hans hem — fadern var folkskollärare — möttes nu barnen från Reersø och barnen från fastlandet. Och — "Reersøerne og Oplænderne havde hver sin art. De stredes bravt — Fædrenes Kampe om igen. Jeg stod", berättar Gravlund, "i Reersøernes Hær og fik tidlig Skøn om Folkelig Forskel. Det har jeg bygget videre paa".

De skilda folktypernas och de skilda bygdernas brytning mot varandra har också alltid varit Gravlunds huvudtema. Men för Gravlunds enhetssyn blir striden och spänningen mellan de motsatta till samspel och harmoni i mångfald. Gravlund ställer upp motsatserna: Själländaren — juden, öbon — fastlandsbon. Så är det överallt i romanerna så också i de folkpsykologiska arbetena. Och själv känner han i sitt väsen brytningen och samspelet mellan själländskt och jytländskt släktarv. Gravlund härstammar nämligen från själländska och jytländska folkskollärare- och bondestäcker.

Men människoskildring och bygdeskildring höra hos Gravlund innerligt samman. Och bygdeskildringen blir bygdekarakteristisk. Han söker det säregna hos varje bygd, de drag, som ställa bygden i motsatsförhållande till allt det, som finnes på andra sidan bygdegränsen. Och han söker alltid hemul hos folket självt för sin bygdekarakteristik.

I Danmark såväl som i Sverige finnes i den ännu levande folkliga traditionen en bygde- eller ortskaraktäristik i bunden form.

Björnstrup er en fri Stad,
i Ulstrup faar de lidt Mad,
Aagerup ligger i en Hule,
i Kungstrup faar de aldrig en Smule.

Sådana bygderamsor karakterisera i en kort formel städer, byar, landskap och deras innevånare. Ibland är det ortskaraktären, som framträder starkast, ibland karaktären hos innevånarna. Men

folket liksom Gravlund skiljer ej strängt mellan de båda slagen av karaktärisering.

För att rätt tyda ramsans egendomliga ord och stela vändningar måste man vara kännare av bygden och dess människor.

I bygden finns en huvudort: en fri, en präktig stad. På fynska kallas den en "Krone", på sönderjydsk en "Smørsig". Den har myndighet och kan stå för sig själv.

I bygden finns också orter, som ej äro så sig själva nog som huvudorten utan liksom ty sig samman med jämlikarna: "Brøndbyøster och Brøndbyvester de ligga på rad".

Aagerup, som ligger i en håla är den tredje typen: orten, som ligger långt borta i synfältet, och som ofta får något fränstötande eller löjligt över sig. Här bo bygdens Molboar (hos oss Täljetokar). Det kan vara ett präktigt och välmående folk — men av sin egen art.

Till slut finnes i bygden en fattiglapp, en ort, en by, som kämpar med hårda vilkor, och som fattigdomen har gjort ensamstående, utstött.

Detta var fyra huvudtyper. Men Gravlund har funnit att ramsornas karaktärisering har många nyanser, framförallt i de jylländska ramsorna. De storsinta människorna i den präktiga staden kunna också vara snåla, envisa, tvära, omedgörliga. Jämlikarna kunna vara gästfria, storätare, slösare, glada dryckeskämpar. Till hålbyn höra de beskäftiga, säregna, pratsamma, dumma, svinaktiga. Tiggarbbyn kämpar för livet, ärligt eller oärligt. Allsköns tjuvar och rackare, kunna där ha sitt tillhåll liksom också trolltyg och häxeri.

Bygdekarakteristikens typer låter Gravlund även gälla för större områden: Jylland är störst och juden föredrager att stå ensam och ha makt, medan själländarna stå sig bäst som jämlikar. Fynbon blev av ödet satt i "en håla" mellan de andra, som tycka han är lite naiv, säregen, löjlig, som en molbo. Lolländarna ha just inte skördat så mycken ära under venderkrigens tid och "där Fan själv inte kan vara, dit sänder han en Äröbo".

Ramsorna tyckas vid sitt uppräknande av platserna följa gamla samfärdsleder. Dessa gamla samfärdsleder och deras betydelse för hembygd och hembygdskänsla har Gravlund särskilt studerat. Färderna till kyrkan, marknaden och köpstaden voro underlagda hembygdskänslan. Bönderna köra,

*) Dansk Bygd, Hjemstavnskultur, Köbenhavn 1917.

ej till kyrka blott för att höra Guds ord eller till staden för att sälja säd och kreatur och se på civilisationen. De köra ut för att följa de vanda bygdevägarna, hålla på de gamla hållplatserna, ta in i den gästgivargård till vilken bygden söker sig. Där träffas man, och där får man höra nytt. I kyrkan, i staden, på marknaden hävdar man sig själv, sin gård och sin bygd.

Med särskild iver söker Gravlund efter bygdegränserna, och han uppställer frågan: står byamannen vid sin rågång gent emot honom på andra sidan som den överlägsne eller som den jämnställda, som den säregne, egendomlige eller som den föraktade, skydde? Det är just dessa bygdegränser, som den moderna civilisationen alls ej vill veta av. Den räknar innevånareantalet och stannar så vid numerären, som om ett folk vore en alltigenom likartad massa, som blott behövde kvantitativt bestämmas. Bygdegränserna eller den hembygds känsla, som de uttrycka, ha ansetts verka upplösande på staten. Men i verkligheten är det tvärt om. Hembygds känslan ställer de skilda bygderna upp mot varandra i ett motsatsförhållande, i en karaktärernas brytning mot varandra, som skapar den levande organismen, nationen, folket. Det är de motsatta karaktärerna, som just i sina motsättningar sammanhålla varandra. Men ett folk, som blott är en odifferentierad massa, flyter ut, upplöses. Det är motsatslöst och sammanhangslöst.

Det är med sådana synpunkter på hembygds kulturen Gravlund går att skildra dansk bygd. Hans grepp på ämnet blir fullt originellt, och det han berättar blir en nyhet och en upptäckt. Och ändock har han ej sagt annat än vad i alla tider talats om i bygden man och man emellan.

Gravlund har varit ödmjuk nog att lyssna på det rätta sättet. Folkskollärarens son skulle upprätthålla släktens traditioner och tog till seminariet. Men där fann han föga, som för honom var värt att lära. Och så kom han då aldrig att bli pedagog och en folkets lärare som förfäderna. Men i en slags folkskola kom han dock: en väldig skola, där var man av folket, var bonde, dräng och piga var hans lärare, som han måste lyssna till uppmärksam och ödmjukt. Gravlund vandrade till fots från Skagen längs klitterna ända ned till Fanö, och han gick från Köpenhamn tvärs över Själland till sitt hem på Reersö. Han har trampat

den mark, han sedan beskrivit och levat bland bygdens människor och sett på bygden med deras ögon, tänkt deras tankar och talat och dömt som de om bygder och folk.

Gravlund är ej resenären, stadsbon, som med sina särskilda estetiska och kulturhistoriska intressen söker upp vackra utsikter och kulturminnesmärken. Ej heller är han samlaren, som reser med det bestämda syftet att spåra upp etnografika, som sedan skola ordnas in i redan färdiga system. Han är ej bunden av något system, varken estetiskt eller vetenskapligt. Han har gått till sin skola förutsättningslöst som en nybörjare.

En landstrykare kommer en vacker dag till en gård på Reersö. Mannen på gården bjuder gärna på ett glas, men hustrun är tvär, och så går landstrykaren och sätter ihop en liten vers:

Mannen han er redelig nok,
men Kvinden hun er fra Mullerup.

Snart blir den versen ett bevingat ord. Och Gravlund som alla andra Reersöbor förstår så hjärtans väl varför. Mellan Reersöborna och folket i Mullerup i Drösselbjærg socken rinner alltid Kende bæk — den lilla bäcken, som bildar gräns mellan de två socknarna. Umgänget mellan socknarna har aldrig varit livligt. De känna knappt varandra. En hantverkare från Drösselbjærg bosatte sig en gång på Reersö. Det väckte stort uppseende. "Saa traf det sig, at Reersøerne mødtes med Drøsselbjærgerne i Gildelav hos deres Haandværker. Dær sad de hjemmeværende Reersøerne ved det ene bord og førte dæmpet alvorlig Lavstale, mens Drøsselbjærgerne ved det andet Bord havde højroset Snak og Festbulder — de har Ord for at være gode til at drikke, spille og raabe højt".

Det är tiggarna, som gå från bygd till bygd, som få blick för folkkaraktärerna. Det är de, som vet vad grannbyn egentligen går för, och som kan uttrycka det så det går i folk. Av dessa fackmän har Gravlund lärt.

Reersø er en god By
dær kommer je kuns sjældent.
Dalby ligger i en Dal,
dær er Korn og Penge.

De båda byarna äro grannbyar men ha få släktskapsband ty de äro ej "Giftebyer". De äro varandra olika i allt och ha så varit kanske alltsedan

fortiden. Reersø är dösarnas bygd och Dalby gravhögarnas.

Den karaktäristik, som ges i ordstäv och ram-sor, är kort men träffande. "I trækker paa Rad ligesom Sireboerne!" — "Naar Reersøerne paa deres Færd kom over Stige Bro gik Vejen ind over Bjerre Marker, og Vejen var vel tung, men ikke trang, thi det vides, at der kørte tolv Vogne ved Siden af hverandre, og Mænderne sad paa deres Vogne og samtalede. Bred var deres Front og samlet deres Færd, naar de drog afby. Helt anderledes, mældes det, gik Sejroboerne (Sireboerne) i Gaasegang, naar de landede, og de førte ikke jævn Samtale, men naar Ord lod blev det gen-taget genom Rækken — som Kommandoord bliver."

Detta är Gravlunds grepp. Man förvänas över bildens glans, men man tror honom, när han tyder ordstävet och visar att sådan har prägel en gång varit på dessa nu så nötta småmynt. Man tror också — och häpnar, när han tillslut låter bilden i ett par inspirerade rader uttrycka allt vad bygdefolket är och var: "Som paa Dronningens Vej til Esbern Snares By, saaledes er Reersøerne og deres Lands Historie i Daad og i Dagværk: ikke gangende i Række efter Foregangsmænd, langt mindre stimmende i kaplysten Hob, men skridende trofast i bredest Følge ad Tolvmænds Vej."

I vårt land ha vi inga hembygdsskildrare med Gravlunds synpunkter. Kanske få vi ej heller sådana. Vi ha visserligen bygder och landskap, som till kynne skilja sig kanske långt mera bestämt än de danska bygderna. Men avstånden äro stora. Gränserna mellan bygderna äro ej bäckar och backar men öde berg och storskogar. Man kan ej stå och se på, vad som sker på andra sidan gränsen. Man vet så litet av vad som händer i grannbygden och omdömena, folkets egna karaktärsteckningar bli svävande eller utebli alldeles. Kanske den mångomtalade bristen på psykologiskt sinne hos vårt folk också sammanhänger härmed. I varje fall: det är ej lätt att hos oss skriva bygdeskildringar med utgångspunkt från en folkets egen bygdekaraktäristik. Den folkliga traditionen på detta område är ej så rikt utbildad hos oss som i Danmark. Den är också mycket litet känd. Den har aldrig tagits riktigt på allvar varken av hembygdsforskare eller folklorister. Men det är högt på tiden, att den tradition, som ännu lever kvar,

åtminstone upptecknas, innan det blir försent. Allt för djärvt är väl att hoppas på utförliga folk- och bygdeskildringar på traditionens grund. Men kanske: — vad säger man t. ex. i Skåne och Dalarna?

ÅKE CAMPBELL.

HURU SKALL MAN BYGGA I VISBY?

Sedan länge ha våra vackra svenska småstäder varit utsatta för ett svårt skövlingsarbete. De gamla idyllerna ha förstörts, trädgårdarna bebyggts, vackra gatubilder ödelagts genom de höga och fula hyreskasärnerna, vars intetsägande och schablonmässiga former och anskrämliga brandmurar slagit sina hål i de gammaldags låga husräckorna, där de ännu kvarstående grannarna bära vittne om en gången tids byggnadskultur. Så småningom har man emellertid börjat få ögonen öppna för detta skövlingsarbete, och man har börjat kräva, att det nya, som uppföres vid sidan av det gamla, skall anpassa sig till det senare, att den en gång genom tidernas lopp danade gatubilden eller hela stadsbilden ej må ödeläggas mer än nödvändigt. Antingen man ser den ur historisk synpunkt såsom ett arv av gångna tiders arbete och liv eller man ser den enbart ur ästetisk synpunkt, så är gatubilden eller stadsbilden i sin helhet någonting faktiskt givet, som ej får negligeras, då en ny tid kräver sin plats inom det gamlas ram. Det är kravet på hembygds-vård i byggandet, som börjat göra sig gällande. Det är visserligen en många gånger svår uppgift för arkitekten, men också ofta en mycket intressant och tacksam, att infoga ett nytt hus i en gammal omgivning. Hans stilkänsla, som härvidlag visst icke behöver vara "historisk", sättes på ett starkt prov, men i regel kräves också en djup förståelse och varm kärlek till äldre tiders ästetiska värden. Han behöver dessutom — och säkert mycket ofta — en stark övertalningsförmåga för att förmå sin byggherre att taga reson. Det är ej så sällan man hos herrar byggherrar möta ett starkt motstånd för allt, vad hembygds-vård heter. Egendomligt nog för resten, ty i många fall äro de stadens egna barn, ha fötts, ha vuxit upp och fått sitt livsarbete förlagt till samma ort, som de ofta älska med rörande hängivenhet, men när de tänka på sin gamla hemstad, är det alltför ofta invånareantal, bevilningskronor, antalet av in- och utgående fartyg, som för dem är

uttrycket för stadens skönhet och härlighet. "Stockholmshuset" med sin cementlagda gård, sina plåttorn etc. fröjdar deras öga och själ mera än den enkla gamla tvåvånings borgargården med dess lummiga trädgård ned emot ån. Mången gång är det först ett påpekande från främmande håll, som öppnar ögonen på vederbörande. Emellertid är det inte bara byggherren, som kanske behöver påverkas, utan också ofta byggnadsnämnder och andra myndighetspersoner.

Väl börjar hembygdsvården alltmer och mer att vinna terräng, men ännu är motståndet på mångt håll kompakt och hårt. Viljan att förstå saknas ej sällan och ofta har man bundit en viss idé så fast vid ett ensidigt ekonomiskt intresse, att motståndet ej kan rubbas. För att ej tala om likgiltigheten och okunnigheten, som inte äro minst svåra motståndare. Mycken agitation och mycken upplysning är därför allttjämt av nöden och med glädje hälsas också alla goda bidrag därtill. Dit hör en nyligen utkommen liten skrift, författad av arkitekten, lektor Karl Berlin med titeln: "Huru skall man bygga i Visby?" Nu är det kanske mången, vilken under några vackra sommarveckor gjort ett besök i den idylliska och minnesrika staden, som menar, att man överhuvudtaget icke alls borde bygga i Visby, utan att hela staden skulle sättas liksom under en glaskupa, eller att staden borde bevaras såsom ett slags Skansen. Och det finns kanske en och annan visbybo, som också tycker så. Men hur omöjlig är inte en sådan tanke. Visby är dock allttjämt en av människor bebodd stad, bland annat är den länets huvudstad och har en betydande hamn; den växer, om också långsamt, och nya människor och nya sysselsättningar kräva nytt utrymme. De äro ofta farliga fiender till en sund hembygdsvård, dessa, som endast rikta sina blickar bakåt och aldrig framåt eller våga stå med bägge fötterna i sin egen tid. En stad, som lever, måste givetvis förändras under tidernas lopp, och mycket av det gamla måste offras, men vad hembygdsvården kräver, det är, att det sker med pietet, med urskilning, med förstånd (se för övrigt arkitekt Lilienbergs artikel i detta häfte!) och givetvis gäller det att gå helt annorlunda skonsamt fram mot det gamla, det må vara i form av byggnadsverk eller grönska, i en stad som Visby med alla dess oersättliga minnesmärken, dyrbara som det dyrbaraste i ett

museum, med alla dess romantiskt sköna platser eller idylliska små gator än i en stad som Södertälje eller Örnköldsvik.

Lektor Berlin vill nu i sin lilla skrift påpeka, vad som bör iakttagas, då man skall bygga nytt i Visby, så att det gamla skonats på bästa möjliga sätt och med skona menas naturligtvis inte bara, att det gamla skall rubbas så litet som möjligt utan också att intrycket av detsamma skall bli så oberört som möjligt. Han ger sig ej in på några principiella frågor om detaljer, utan han nöjer sig med att i enkla klara drag ge de allmänna principerna för hembygdsvården, då det gäller byggnaderna i våra småstäder och med särskild hänsyn till Visby. Det lilla vackert utstyrda häftet, som utgivits på uppdrag av sällskapet D. B. V. och huvudsakligen tillkommit på initiativ av den nyligen avlidne, varme hembygdsvännen överstelöjtnant Ernst Hellgren, kan därför med största intresse läsas av andra än sådana, som bygga och bo inom Visby murar, men först och främst riktar författaren naturligtvis sina ord till borgare och byggherrar, byggmästare och de styrande fäder i denna stad, pärllan bland svenska städer. Hzs.

NATURSKYDDSLAGSTIFTNING I PREUSSEN.

Tidigare än i något annat land i Europa nådde naturskyddsfrågan till en erkänd och självständig plats i Preussen. Detta land fick den första målmedvetna naturskyddslagstiftningen och genom statsanstalten för naturskydd fick den en fast organisation. Denna statsanstalts grundläggare och organisatör och över huvud taget den moderna naturskyddsrörelsens upphovsman är den också inom svenska naturskyddskretsar så väl kände Professor Conwentz, vilken allttjämt står som dess chef och ledare. I detta ämbetsverk samlas de många olika trådarna och härifrån möjliggöres ett systematiskt uppbyggande av naturskyddet i hela landet. Genom regelbundna konferenser och sammanträden står statsanstalten och dess ledare i ständig förbindelse med sina ombud ute i landet. Genom utgivandet av skrifter av olika slag når också statsanstalten en större publik och vidgar på så sätt intresset för naturskyddet. Den viktigaste av statsanstalten utgivna skriftserien bär titeln: "Beiträge zur Naturdenkmalpflege" som redigeras av professor Conwentz. Dess

digra volymer innehålla för alla naturskyddsvänner intressanta och värdefulla uppsatser — även svenskt naturskydd har däri behandlats — och den sist utkomna delen — den sjunde — innehåller en större avhandling: "Das Recht der Naturdenkmalpflege in Preussen", författad av Landsgerichtsrat Dr. B. Wolf, statsanstaltens juridiska konsulent. Det är ett vidlyftigt och lärt arbete, som icke endast tar hänsyn till de egentliga s. k. naturskyddslagarna utan det berör också alla de talrika föreskrifter, t. ex. i jaktstadgan, fiskeristadgan, vattenrättslagen, byggnadsordningarna m. m., som kunna tänkas beröra naturskyddsfrågor och den behandlar ävenledes de många lagar och förordningar, som beröra hembygdsvård och fornminnesvård, men vilka i ena eller andra fallet tangerar naturskyddsförhållanden. På så sätt blir arbetet faktiskt ett kompendium i hela den vidlyftiga, preussiska hembygdsvårdslagstiftningen och lämnar dessutom en god orientering över hela naturskyddets organisation i Preussen och hur detsamma ingriper på olika områden. Då någon så fullständig och utförlig sammanfattning av liknande lagbestämmelser ej finnes i något annat land, är Dr. Wolfs arbete av största värde för alla dem, jurister, naturskyddare, hembygdsvårdare, som vilja sätta sig in i moderna naturskydds- och hembygdsvårdslagstiftning och få en föreställning om dess ofta djupt ingripande betydelse inom olika grenar av samhällslivet. Hzs.

INSÄND LITTERATUR.

- Från A.-B. Svenska Teknologföreningens förlag:*
ERNST KLEIN: Stenåldersliv.
CARL LARSSON I BY: En dalasockens historia.
By i Folkarne härad. I.
Nationalmusei årsbok. 2 årg. 1920.
- Från J. A. Lindblads förlag:*
CARL SVENSSON-GRANER: Böljan och berget.

- MÄRTA EDQUIST: Inga Marja Svonni. Berättelser ur lappbarnens liv.
MARIA RIECK-MÜLLER och OLOF HÖGBERG: Medelpad och Ångermanland. Läsebok för skola och hem. 1—2.

Från Gleeupska universitetsbokhandeln:

- HELGE ROSÉN: Från Bosgården och Tufvefäladen. Folkminnen från några bondgårdar i Reslöv och Norrviddinge under senare hälften af 1800-talet.

Från Skåne-förlaget:

- WILLIAM LENGERTZ: Boken om hembygden. Linderödsåsen med omnejd.

Från Wahlström och Widstrand:

- E. A. KARLFELDT: Dalmålningar utlagda på rim. Med träsnitt av Jerk Werkmäster.

Från H. Aschehoug:

- GREGOR PAULSON: Den ny Arkitektur. Översat af Henning Bröchner.

Från Föreningen Jämtslöjd:

- Jämten. Föreningen Jämtslöjds årsbok 1920.

Från Hyllén-Cavallius föreningen:

- Årsbok 1920.

Från Föreningen för parkvård och dendrologi:

- Lustgården. Årsskrift. Årg. 1.

Från Nordhallands hembygdsförening:

- Vår bygd. 1920.

Från Foreningen til gamle Bygningers Bevaring:

- VILH. LORENZEN: Landgaarde og Lyststeder i Barok, Rococo og Empire. 2.

Från författarna:

- F. STENSTRÖM: Örgryte genom tiderna. En minnesbok.
NILS RAMSELIUS: Vår nordliga hembygd. En hembygdskbok för Malå, Arvidsjaur och Arjeplog.

Svenska Slöjdföreningens tidskrift. 1920. 1—4.

- Arkitektur. 1921. 1.

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD. Styrelsen har på sitt senaste sammanträde efter hovrättsnotarien Sven Bergius, som utnämns till handelsattaché i Madrid, utsett advokat Johannes Waldenström till Samfundets skattmästare.

Vidare beslöts att den 10-20 januari i år enligt förslag av Rektor G. Arninge i Stenstorp där anordna en byggmästarekurs och kombinerad med denna en kurs för möbelsnickare, då denna trakt är särdeles rik på mindre snickerifabriker, vid vilka särskilt mycket möbler tillverkas. Kurserna ha förlagts till folkhögskolans lokaler, där även inackordering ordnats för kursdeltagarna. Till kursen bidraga ekonomiskt utom Samfundet länets hembygdsförening samt Svenska Slöjdföreningen, vilken speciellt understöder och ordnar möbelsnickarekursen. Kursen har letts av Samfundets sekreterare och arkitekt C. Malmsten, vilken senare speciellt ägnat sig åt möbelkursen. Deltagarna ha på ansökan i Kommerskollegium erhållit mindre stipendier för deltagande i kursen. Vid ansökningstidens utgång hade till båda kurserna inkommit 60 anmälningar, något mer än hälften till byggmästarekursen.

Senare under året kommer Samfundet att anordna en byggmästarekurs i Ådalen. För understödande av denna och Samfundets övriga verksamhet i Norrland har Kramfors Aktiebolag anslagit till Samfundet 3,000: — kronor.

STOCKHOLM.

BYGGMÄSTARKURSER. Stockholms byggnadsingenjörsförening behandlade vid sitt senaste sammanträde frågan om program m. m. för tidigare beslutade byggmästarkurser att anordnas i Stockholm våren 1921. Frågan inleddes med föredrag av Tekn. konsulenten i Kommerskollegium, ingenjör Petrus Wretblad, som utvecklade de synpunkter,

som legat till grund för att söka få till stånd de båda slagen av kurser, en för byggmästare i stads-samhällen jämte arbetsledare inom byggnadsfacket samt en för lantbyggmästare. Talaren framhöll de stora krav, som under nuvarande förhållanden ställas på byggnadsfackets utövare, men samtidigt också de stora svårigheterna för var och en enskild att på egen hand kunna tränga in i alla de olika spörsmål, som uppstå vid de stegrade anspråken på förbilligade kostnader och de framträdande önskemålen rörande bekvämare bostäder och bättre byggnadssätt. Särskilda åtgärder vore därför i vår tid behövlige för att sätta vederbörande utövare i tillfälle att på lämpligt sätt få del av erfarenheter från dem som haft möjlighet och tillfälle att mera ingående tränga in i de olika spörsmålen, eller eljest från personer, som genom sin ställning vore i tillfälle att lämna vägledande synpunkter eller giva anvisningar för lösande av de problem, som föreligga på området. Ett av de allra viktigaste spörsmålen vore byggnadsföretagens planerande och byggnadsritningarnas utarbetande. Planlösningen ägnas i allmänhet icke tillräcklig omsorg, liksom även själva fasad- och detaljanordningar i övrigt rörande byggnadernas yttre bli i hög grad försummade, särskilt då det gäller småbyggandet. Våra villasamhällen ge i allmänhet en sorglig bild av försummelserna och den stora liknöjdheten i dessa avseenden. Såsom en synnerligen lämplig åtgärd för att i någon mån främja de önskemål, som gjort sig gällande i påpekade hänseenden skulle kurser med föredrag, studiebesök och vägledning i övrigt vara av stor betydelse, och har uppslaget till dessa kurser mottagits med stort intresse.

Kurserna äro avsedda att hållas den 11-21 april. Vissa föredrag komma att bli gemensamma, men huvudsakligen blir det skilda uppgifter för de

båda kurserna. Programmet skulle omfatta bl. a. arbetsorganisation, byggnadsadministration, standardisering, materialkännedom, materialbehandling och materialiers lagring, betong och konstruktionsdetaljer, besparingsanordningar, kalkylation och kostnadsberäkningar, stadgars och författningars tillämpning, arkitektur, uppvärmning och sanitära anordningar, byggnadsritningars utförande och efterföljande, med särskilt avseende fästet vid goda planlösningar, studiebesök å byggnadsföretag m. m. samt speciellt för lantbyggmästare uppmätningar och utförande av förslagsritningar till mindre bostadsbyggnader. Det individuella behovet och önskemålen hos var och en av kursdeltagarna i avseende å råd och vägledning inom yrkesutövningen skulle i möjligaste mån tillgodoses. I samband med kurserna skulle även kunna tänkas anordnade en serie föredrag med diskussion, följande på föredragen vissa aftnar, under den tid kurserna pågå och skulle dessa föredrag särskilt tillkomma för dem, som ej ha tillfälle att delta i dagkurserna. För anordnandet av kurserna har medverkan utlovats från *Samfundet för hembygds-vård* m. fl.

I anslutning till kurserna planeras även en utställning av byggnadsmaterial, detaljkonstruktioner, särskilt på standardiseringsområdet, maskiner för framställning av byggnadsmaterial, besparingsanordningar vid byggnadernas uppförande, inredningsdetaljer, sanitära anordningar, uppvärmningssystem m. m. samt typmodeller och ritningar. Särskild vikt skulle läggas vid ekonomiseringssynpunkten och skulle således sökas att vid utställningen föra fram sådant, som kunde bidra till förenklade metoder och byggnadssätt samt billigare materialkostnader. En svensk "byggnadsdag" var även avsedd att komma till stånd i omedelbar anslutning till kurser och utställning. Därjämte skulle föredrag i mera allmänna frågor jämte diskussion förekomma.

Till kursernas organisatör och föreståndare utsågs ingenjör Petrus Wretblad och till kurskommitterade utsågos ingenjör S. Morén, ingenjör Ax. Adling och arkitekt N. Hjorth. Anmälan om deltagande i kurserna göres till Stockholms byggnadsingenjörsförening under adress Adlings Byggnadsbyrå, Drottninggatan 8, Stockholm. Kursavgiften utgör 30: — kr., som erlägges vid anmälan.

DALARNA.

GAGNEF. På därom av Dalarnes hembygdsförbund gjord ansökning har länsstyrelsen förklarat en gran vid Tjärnfäbodarne i Gagnefs socken såsom fridlyst naturminnesmärke. Ifrågavarande gran, som växer å skogsundantaget, tillhörande ovannämnda fäbodar nära Tjärnbodsbergets topp, är ett gammalt allmänt känt märke, synligt vida omkring såväl från bygden som från omgivande höjder. Den användes även vid kartornas upprättande av generalstaben som siktpunkt. Granens höjd är 15 meter och den nästan cylinderformiga kort ovan marken börjande kronan håller 2,4 meter i tvärsnitt.

SMÅLAND.

BLÅJUNGFRUN. Till sorg för alla naturskyddsvänner kom underrättelsen att regeringen avslagit framställningen om ön Blå Jungfruns fredande till nationalpark. På många håll har man under årtal arbetat för denna sak i medvetande om vilken förlust det vore för svensk natur, om den egendomliga och viltsköna klippön där nere i Kalmar-sund skulle tillspillologivas åt vandalisering, något varåt den ofelbart är hemfallen, såvida ej ett statsingripande med snaraste sker. När nu myndigheterna ej ansett sig kunna inlösa ön är det att befara att Jungfruns trolska och tragiska saga snart skall vara slut. Ty de stenhuggeriarbeten, som bedrivs på ön och som under krigsåren legat nere, ha förra sommaren återupptagits och allt varslar om att de under detta år bli betydligt omfattande.

Blå Jungfrun gör verkligen skäl för beteckningen "sagoö", ej blott genom det rika sägenmaterial den givit upphov åt, utan även genom sin sällsamma natur med de vidunderligaste klippformationer, och ej minst en egendomlig och från det närliggande fastlandet ganska avskild flora med arter såsom klockjung och rikliga snår av olvon.

Jungfrun ligger två mil rakt öster ut från Oskarshamn. Ön är cirka 3 km. i omkrets och nästan rund. Dess största höjd är 82 meter, och de branta stränderna stupa ned i ett vattendjup av 40-43 meter. Berggrunden består av grovkornig granit, varav den röda fältspaten bildar

huvudmassan. Det är en ganska allmänt utbredd, men fullkomligt felaktig uppfattning, att Jungfrun skulle sakna skog. På de terrassformiga klipporna och i dalgångarna växer flerstädes en blandskog av rent vildmarksaktig prägel och med stundom svärgenomträngliga snår. En ganska individrik fauna tillhör också ön. På somrarna häcka där tusentals duvor, som bygga icke blott i de ihåliga träden utan även i klippskrevorna, i gryten vid stranden lägga stora skaror av grisslor sina ägg och uppe i ensnåren på klipporna häcka ejder och svärta. Dessutom tillhör vildkaninen faunan, ehuru denna djurart nu synes vara i avtagande.

Jungfrun tillhörde fordom kronan, men övergick på 1700-talet genom köp till Virbo egendom i Misterhults socken, dit den ännu hör. År 1904 börjar öns sorgesaga. Då utarrenderades den nämligen av dåvarande ägaren på 49 års tid i och för stenbrytning, som omedelbart tog sin början på sydöstra sidan av ön. Hamnanläggningar, lastbryggor och decauvillespår anlades, stenkranar restes, och inom kort hade platsen mist sin jungfruliga prägel. Firman som arrenderat ön anställde en arbetspersonal av 15—20 man, som varje sommar allt intill krigsutbrottet varit verksam på ön och för vars räkning bostadsbaracker uppförts. Intill krigsutbrottet, då verksamheten avstannade på grund av bristande leveransmöjligheter, hade man hunnit avverka 3—4,000 kbm. exportsten, uteslutande tagen från platsen vid hamnanläggningen, den s. k. Kranarna. Vad denna stenbrytning hunnit förintä av jungfrulig natur är icke obetydligt. Bl. a. bortsprängdes så gott som omedelbart ett par egendomliga, jättelika klippbildningar av ungefär samma typ som de gottländska "raukarna". Den skövling, för vilken ön hittills varit utsatt, är dock icke större, än att totalbilden av Blå Jungfrun ännu bär jungfrulighetens prägel, men det säger sig självt, att om härjningen får fortsätta, kommer öns ursprungliga utseende att inom kort gå förlorat. Av betydelse är härvidlag att stenhuggerifirman även inköpt avverkningsrätten för öns skog. Det är också firmans avsikt att detta år igångsätta energiska brytningsarbeten, sedan nu driften länge legat nere.

Vad som går förlorat med ön Jungfruns skövlande är helt enkelt oersättligt. Det är icke blott ett stycke ursprunglig och egenartad natur utan

även ett hem för sagan och historien som förintas. I tusentals år har Jungfrun stått orörd i sin vilda skönhet, endast smugglare och sjörövare ha där i gången tid haft sitt tillhåll, varom ännu vittna blekta människoskelett vid dess stränder. Men Jungfruns klippor ha även återkastat ekot av örlogsfartygs kanoner. Under nordiska sjuårskriget vann Klas Kristersson Horn där seger över dansklybska flottan. Under Karl IX blev svenska flottan slagen av den danska vid ön, varifrån de segrade in och brände Döderhultsvik. Tusentals sagor och vidskepliga föreställningar anknyta till ön, som bl. a. varit ansedd som häxornas Blåkulla.

Denna naturskatt och detta sagornas hem är det som nu skall tillspillologivas åt vinningslystnaden.

MARKARYD. Bland de många samlare, som finnas ute i våra bygder, är säkerligen nämndemannen Johannes Persson i Fjärholma, Markaryds s:n, en av de mer betydande. Herr Persson har under en lång följd av år varit auktionsförrättare och som sådan har han varit i tillfälle att tillhandla sig en hel del värdefulla föremål ur gamla allmogehem, särskilt i N. Åkarp i Skåne och angränsande orter eller i Markarydstrakten. Det är en synnerligen rikhaltig samling, som han på så sätt åstadkommit i sitt hem i Fjärholma, och det är att hoppas att den ej måtte bli skingrad, utan att den måtte komma att utgöra stommen i ett blivande hembygdsmuseum.

SÖDERMANLAND.

ESKILSTUNA. För någon tid sedan skänkte den kände fornsakssamlaren, lantbrukaren Erik Andersson på Gultbrunn till Eskilstuna stad hela sin samling fornsaker m. m. Med anledning härav tillsatte beredningsutskottet en kommitté med uppdrag att verkställa en allsidig utredning för att staden på bästa sätt skulle kunna tillgodogöra sig gåvan. Denna kommitté har nu avgivit sitt yttrande och föreslår däri att för samlingarnas förvarande en gammal sörmlandsgård bestående av flera byggnader, innehållande tillsammans 12 à 15 rum förutom bostad för tillsyningsman, inköpes och flyttas till Djurgården. Med anledning av detta förslag har beredningsutskottet föreslagit stadsfullmäktige

att med tacksamhet mottaga den erbjudna gåvan samt inköpa en byggnad enligt kommitterades förslag, vilket också blev stadsfullmäktiges beslut.

VÄSTERBOTTEN.

UMEÅ. Styrelsen för Västerbottens läns hembygdsförening har avgivit berättelse ang. föreningens första verksamhetsår, ur vilken följande av intresse må meddelas. Som föreningens ordförande har under 1919 t. f. landshövdingen G. Ringstrand och under 1920 landshövding A. Schotte fungerat, vice ordförande har redaktör G. Rosén varit. Då det visade sig nödvändigt att en särskild person anställdes, som uteslutande kunde ägna sig åt föreningens uppgifter, anställdes d:r R. Jirlow som föreningens intendent med uppdrag att göra resor i länet för förvärv av etnografiska föremål och för insamling av uppgifter rörande folksed, folklig tro och diktning och för att inregistrera, utställa och konservera de gjorda samlingarna etc. Av byggnader, som styrelsen tagit till sin uppgift att uppföra på Gammlia på den s. k. stadsliden invid staden, må först och främst nämnas museet, som man hoppas få uppfört redan under den kommande sommaren. Ritningarna till museet äro utförda av arkitekterna Björn Hedvall och H. Jirlow och kommer att inrymma särskilda avdelningar för västerbottensk arkeologi, jakt och fiske, sådd och skörd, dräktskick, möbler, byväsen, folktro, en lappsk avdelning samt — i den mån det låter sig göra — en högre ståndsavdelning. Grundstommen till museets etnografiska samlingar finnas redan i Umeå fornminnesförenings samlingar, vilka väntas komma att överlätas på hembygdsföreningen. Med Nationalmuseum underhandlas även om deposition av tavlor. Till museet skall vidare ansluta sig ett arkiv för folktro, folkdiktning, hembygdslitteratur och fotografier. Till föreningen har, såsom förut i denna tidskrift omnämnts, skänkts Sävars gamla herrgård, som bl. a. skall tjäna som restaurant på Gammlia. Vidare har för friluftsmuseets räkning inköpts Tärna gamla kapell och prästkammaren därstädes samt en svalbod från Bure s:n, tillhörande Karl XI:s tid. För övrigt vitsordar intendenten Jirlow i sina reseberättelser det varma intresse, som den västerbottenska allmogen lagt i dagen för hembygdsföreningen och dess strävanden.

DANMARK.

BEDRE BYGGESKIK. Föreningen "Bedre Byggeskik" har utsänt sin årsredogörelse för 1920. I några inledande ord under titeln "Vad vi tilsigter" uppdrages konturerna till föreningens arbete, och då vad där säges i allmänhet kan gälla som ett gott uttryck för vad hembygdsvärden vill i byggandet, kan det vara av intresse att delvis återge detsamma. "Först och främst vilja vi", heter det, "att det danska landet skall bebyggas vackrare. Vi vilja göra vårt till, att det bygges vackrare, hemtrevligare och gedignare byggnader än vad som i allmänhet varit fallet under de senare generationerna och vi anse, att detta i och för sig själv är en för landet gagnelig uppgift, därför att det danska landskapet är känsligt för fula byggnader och just några av våra vackraste trakter hava blivit skändade och ödelagda av odanska och vanprydande hus. Men detta arbete att göra våra byggnader vackrare till form och mera danska till väsen går icke, som mången ännu anser, ut på att åstadkomma mera grannlåt, mera prydnader, som kanske dessutom fördyrar huset. Det går i stället ut på att lära folk, att ett solidt och samvetsgrannt utfört hus för samma pengar lika väl kan bli vackert som fult, ty skönheten ligger icke i den yttre grannlåten men i de goda proportionerna, i en dörrs, ett fönsters väl valda och väl beräknade plats — kort och gott, i allt det, som kan fås utan pengar.

Att vårt intresse icke endast gäller byggnadernas yttre faller av sig själv, ty ingen med verklig kunskap om och förståelse för byggnadsväsende är okunnig om, att ett tilltalande yttre naturligtvis står i intimt samband med ett välinrättat inre, med en god grundplan och med ett gott läge, ty ett hus skall, för att vara riktigt bra, vara liksom sammanvuxet med den grund, på vilket det står, till en fast enhet.

Därför är vår uppmärksamhet först och främst riktad på utformningen av grundplanen, på en riktig fördelning av de olika slagen av rum, särskilt på en ändamålsenlig fördelning av bostadsrum och ekonomirum samt på den riktiga placeringen av byggnaderna på tomt, så att denna utnyttjas till det yttersta både ur ekonomisk, praktisk och estetisk synpunkt.

Vi försöka att lära befolkningen, huru viktigt

det är, att dessa saker beaktas vid anläggningar och uppförande av byggnader och vi hoppas, att vi därigenom uppnå att icke blott göra vårt land vackrare, utan att vi också därmed göra en god och samhällsnyttig gärning.

Allt mer och mer söker föreningen inrikta sina strävande mot en förbättring av de allmänna villkoren för hela byggnadsverksamheten i Danmark. Vi sträva därför efter att mera allmänt få byggnadsplaner utarbetade, särskilt i fråga om landskommuner med stadsmässig bebyggelse, och vi ha vår uppmärksamhet riktad på vikten av goda och lämpliga byggnadsordningar samt på spörsmålet om inrättandet av konsulentbefattningar i lantbyggnadskonst."

I Bedre Byggeskiks arbete intar Tegnehjælpen, som har sitt kontor i Köpenhamn, Amaliegade 23, och ledes av arkitekt Harald Nielsen, den främsta platsen. För varje år ökas de hjälpsökandes antal och talrika äro de projekt och ritningar av olika slag, som årligen utarbetas på kontoret i Amaliegade. I samband med Tegnehjælpen står också föreningens byggmästarkurser, i det att hantverkarna under längre eller kortare tid få arbeta på sina egna projekt på Tegnehjælpen kontor och under ledning därifrån. Under sommaren har som vanligt en uppmättningskurs avhållits. Genom fideikommissens upphävande har redan påbörjats och kommer under den närmaste framtiden en kraftig utstyckning av de danska storgodsens att äga rum med åtföljande rik byggnadsverksamhet. Genom att träda i omedelbar förbindelse med vederbörande represensanter för såväl riksdag som regering har Bedre Byggeskik även kunnat göra sitt inflytande gällande, när det gällt dessa nybildade domäner, och som ett exempel kan nämnas, att en ägare av ett större område bestämt, att alla de hus, som komma att utföras på från hans område utstyckade tomter, skola godkännas av Bedre Byggeskik.

Den gediget utstyrda årsberättelsen, vilken erhålles av alla medlemmar — årsavgift 2 kronor — innehåller för övrigt en liten synnerligen läsvärd uppsats med titeln "Om Projektering", be-lyst av mer än ett trettiotal utmärkta illustrationer, hämtade ur Tegnehjælpen portföljer.

UTLANDET.

SCHWEIZ. Sedan flera år har man haft planer på att över Gandria sammanbinda Lugano med Lago di Como medelst en bred automobilväg. Tack vare motstånd från flera naturskyddsvänner i Tessin och även från myndigheternas sida har den dock ej kommit till stånd utan vägen kommer i stället att ledas över platser, där den verkar mindre ödeläggande för naturskönheten. För att emellertid rädda den underbart vackra Sasso di Gandria — känd av alla luganoresande — har den schweiziska naturskyddsföreningen startat en insamling. De inkomna medlen skola användas till inköp av de i sitt slag enastående bergpartierna omkring Gandria med dess i hög grad intressanta sydländska djur- och växtliv för att därav bilda en nationalpark.

TYSKLAND. Den 22—24 september 1920 avhölls i Eisenach den tredje tyska gemensamma kongressen för fornminnes- och hembygdsvård. Kongressen hade samlat mer än ett 200-tal deltagare från Tyskland, Österrike och Tjecko-Slovakien och även Schweiz och Sverige voro representerade. Sammanträdena höllös i festsalen på Wartburg under ordförandeskap av Geheimerådet von Oechelhäuser, Stuttgart. Bland ämnena, som diskuterades, må nämnas: "Rike, fornminnesvård och hembygdsvård", med ett utförligt yttrande av Professor Beyerle, München, om lagstiftningsåtgärderna samt statens och kyrkans förhållande till fornminnes- och hembygdsvård. I samband härmed behandlade Professor Conwentz, Berlin, naturskyddsfrågan. Regeringsrådet Hiecke talade om fornminnesvårdsarbetet och det ekonomiska nödläget. Av stort intresse var behandlingen av frågan om faran av de tyska konstsamlingarnas utvandrande och lagliga åtgärder däremot med Professor Clemen, Bonn, som inledare samt den av Professor Renard, Bonn, inledda diskussionen om underhåll och användning av de förutvarande furstliga slotten och parkerna med särskilt hänsyn till fornminnes- och hembygdsvården. Av en av de i kongressen deltagande svenskarna hölls även ett med välvilligt intresse åhört föredrag om hembygdsvården i Sverige.

KONST- OCH KULTURHISTORISKT BIBLIOTEK

1. M Ö B E L K O N S T E N av *Ernst Fischer*.

En översikt över möbelstilarna med särskild vikt lagd vid den svenska möbelkonsten.
Pris Kr. 10: —.

2. N Ä R D E D Ö D A V I T T N A av *Carl M. Fürst*.

En populär skildring av antropologiska resultat vid senare tiders gravundersökningar i vårt land och grannländerna. Börjar med stenåldersskallarnas vittnesmål och slutar med undersökningen av Karl XII:s kvarlevor.
Pris Kr. 12: —.

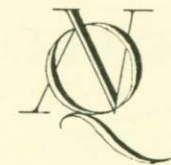
3. S T E N Å L D E R S L I V av *Ernst Klein*.

En spännande skildring av det märkliga stenåldersexperimentet å Rockelstad år 1919 jämte en översikt av vad man för närvarande vet om stenåldern.
Pris Kr. 10: —.

Nyutkomna till julen 1920.

Serien fortsätter.

A.-B. SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS FÖRLAG
S T O C K H O L M

Kaminer
"NAFVEQVARN'S
BRUK

KOKSPISAR
"NAFVEQVARN'S
BRUK

SVENSK HEMSLÖJDS
FÖRSÄLJNINGSFÖRENING U.P.A.

12 BIBLIOTEKSGATAN 12
STOCKHOLM

Möbler, snidade
och osnidade Träsaker, Korg-
arbeten, Järn- & metallarbeten, Lergods,
Läderarbeten, Vävnader, Mattor, Kostymtyger,
Klädningsstyger, Duktyger, National-
dräkter, Spetsar, Hålsöm,
Knytningar etc.

A.-B. SKÅNSKA CENTRALTRYCKERIET
LUND

UTFÖR ALLA SLAGS
BOKTRYCKERIARBETEN

FORT, VÄL OCH TILL BILLIGASTE PRISER.

BEGÄR KOSTNADSFÖRSLAG!

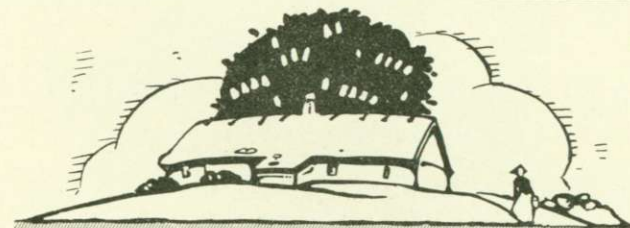
TEL. 275.

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

SEKRETERARE — RITKONTOR:
MALMTORGSGATAN 10, STOCKHOLM.

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD

REDAKTION — EXPEDITION:
GRÖNEGATAN 12, LUND.

HEMBYGDSVÄNNER

Ett gott medel att sprida kännedom om hembygden
är VYKORT med avbildningar av fornminnen,
naturminnesmärken och vackra utsikter. För Hem-
bygdsföreningar särskilt att beakta, då utgivandet
av sådana vykortsserier även lämnar ett gott
ekonomiskt utbyte. Alla upplysningar, prov
och pris lämnas beredvilligt på begäran.

AB MALMÖ LJUSTRYCKSÄNSTALT
HIPPODROMPASSAGEN MALMÖ TEL. 4421, 8280
MARDELL

SKÅNSKA FÖRENINGEN FÖR BYGGNADSKULTUR

GRÖNEGATAN 12, LUND.

Årsavgift 10 kronor.

PUBLIKATIONER:

SKÅNSKA GÅRDAR OCH HUS. Uppmåtningsritningar utgivna av *KARL BERLIN* och *FRITJOF HAZELIUS*. Häfte 1—6. Häfte 6 erhålles gratis av föreningens medlemmar för 1921. Nyttillkomna medlemmar erhålla de föregående häften till ett pris av 5 kr. pr häfte.

SKÅNSK HEMBYGDSVÅRD. Föreningens medlemsblad. Erhålles gratis av föreningens medlemmar.

RITNINGAR TILL SKÅNSKA PRÄSTGÅRDAR, utförda av *KARL BERLIN*, *EWE & MELIN*, *KARL GÜETTLER*, *RAGNAR HJORT*, *AXEL E. JULÉN* och *JOHN ÅKERLUND* med en inledning om de gamla prästgårdarna utgivna av *FRITJOF HAZELIUS*. Kr. 7: 50, för medlemmar vid direkt rekvisition hos föreningen kr. 4: 50.

HANDEDNING I UPPMÄTNING OCH BESKRIVNING AV MINDRE BYGGNADER av *KARL BERLIN*. (Småskrifter I.) Kr. 1: 25.

MÖNSTERRITNINGAR TILL DÖRRAR OCH FÖNSTER. Ritningar till 7 olika typer till dörrar och fönster i blåkopia. Pris kr. 1: 25 per ark (varje typ omfattar två ark). Beställes hos *A.-B. Malmö Renskrivning- och Ljuskopieringsanstalt*, *Stora Nygatan 60, Malmö*.

SVENSKA TURISTFÖRENINGEN

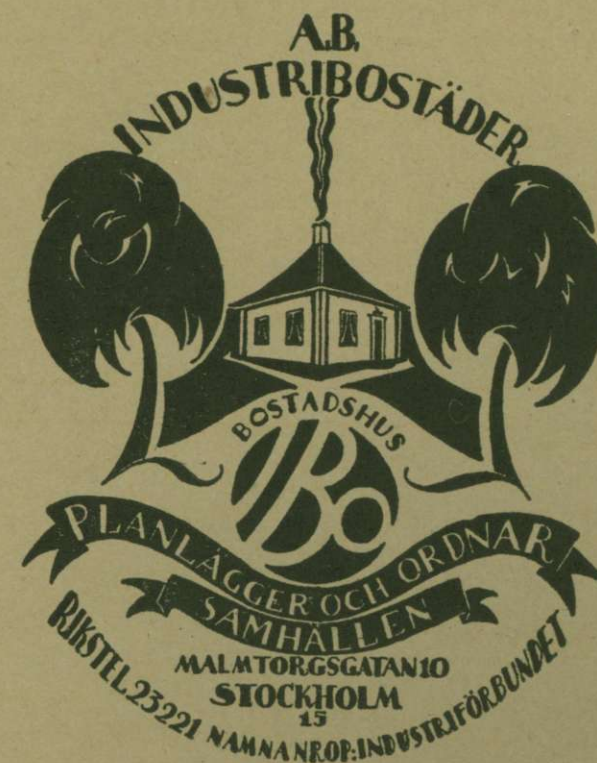
— ÖVER 84,000 MEDLEMMAR —

NORRLANDSGATAN 16, STOCKHOLM.

Varje ledamot erhåller Föreningens vackra och innehållsrika årsskrift. Medlemsavgiften pr. år Kr. 5: — en gång för alla Kr. 75: —. Insänd avgift direkt till Föreningen eller närmaste ombud.

FÖRENINGENS UPPLYSNINGS- OCH BILJETTAVDELNING

lämnar kostnadsfria råd och upplysningar, sammanställer turer och utställer biljetter för alla resor inom Sverige.

T V Å P R A K T V E R K:

Ferdinand Boberg

STOCKHOLMSBILDER

från början av 1900-talet.

Tvåhundra kolteckningar med text.

Inb. i halvfr. band Kr. 160:—; inb. i klotband Kr. 115:—.

“Det är tydligt, att Boberg med sina Stockholmsbilder fyller en uppfostrares uppgift. Redan genombläddringen av de nu utkomna fyra serierna ger ett intryck av att Stockholm är rikare på gamla vackra byggnader och gatupartier än stockholmaren själv uppmärksammat. Kulturhistoriskt ha bilderna ett betydande intresse — — — sedda av en konstnärs öga och återgivna av en konstnärs hand.”

D. N.

Henrik Krogh

KRING HAMMARBY SJÖ

20 bilder i justryck med text. Tryckt i 500 numr. ex. Pris 80 kr.

“Ett nytt konstnärligt monument över Hammarby sjö.”

Sv. D.

“Det finns mycken stämning och säker karaktär i dessa Henrik Kroghs 20 bilder. — — — De ha jämsides med betydande konstnärlig kvalitet ett högt kulturhistoriskt värde, som tiden skall stegra ytterligare. De ypperligt reproducerade bilderna äro samlade till en med elegant enkelhet utstyrd volym.”

St. D.

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG.

I N N E H Å L L

ALBERT LILIENBERG: Något om stadsplaner, särskilt med hänsyn till natur- och kulturvård	1
T. J. ARNE: Vård och vanvård av våra fornlämningar	9
JOHN ÅKERLUND: “Snickerifabriksvillorna” och hembygdsvården	17

LITTERATUR:

ÅKE CAMPELL: Torkild Gravlund	22
HZS: Hur skall man bygga i Visby?	25
HZS: Naturskyddslagstiftning i Preussen	26
Insänd litteratur	27

MEDDELANDEN:

Samfundet för hembygdsvård. Stockholm. Dalarna. Småland. Södermanland. Västerbotten.	
Danmark. Utlandet	28

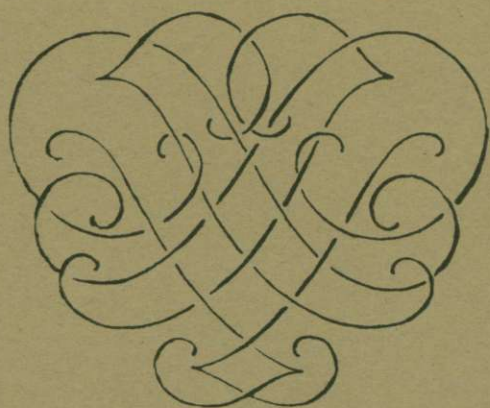
Författarne äro själva ansvariga för innehållet i sina uppsatser.

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD utgives i 6 rikt illustrerade häften årligen, utgörande sammanlagt 25 till 30 ark i kvartformat (med 8 sidor i arket). Priset per årgång är 8 kronor. Prenumeration kan ske på posten, i bokhandeln eller hos expeditionen av *Tidskrift för hembygdsvård*, Grönegatan 12, Lund.

TIDSKRIFT

FÖR

HEMBYGD SVÅRD

Utgiven av

Samsundet för Hembygdsvård

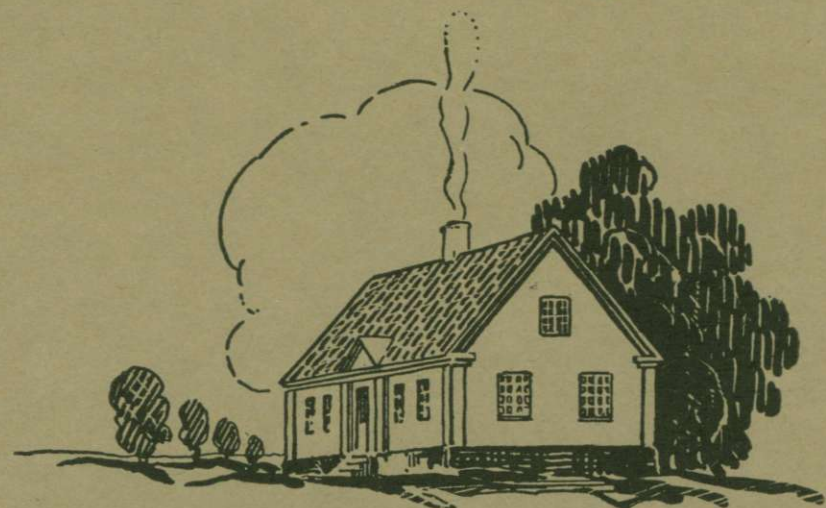
REDAKTÖR: FRITJOF HAZELIUS

ÅRGÅNG 2 ANDRA HÄFTE

I 9 2 I

K

UPPVÄRMNING & MATLAGNING sker i detta hus genom

GEYSIR & ARIEL SYSTEMEN

LITTERATUR ÖFVER GEYSIR OCH
ARIEL SYSTEMEN ERHÅLLES MOT
50 ÖRE. I FRIMÄRKEN

A-B. JÄRNVERKSMAGASIN
MALMÖ

KLEMER

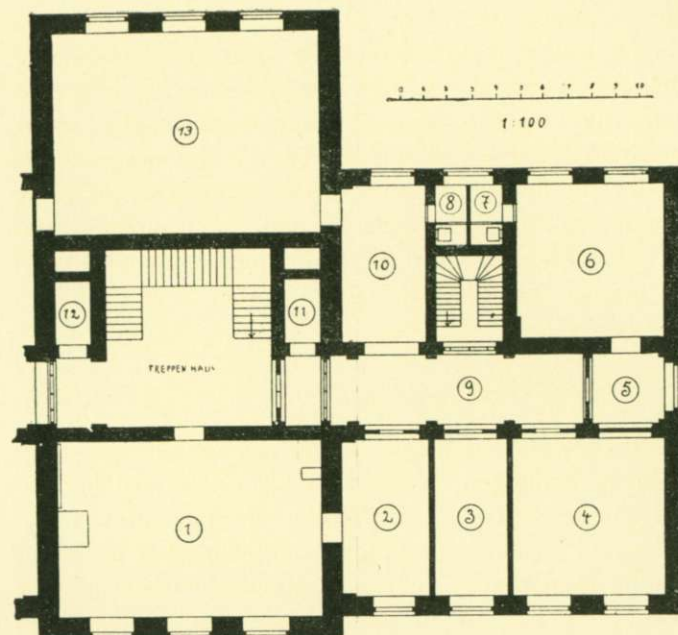
DEN PREUSSISKA STATSANSTALTEN FÖR NATURSKYDD I BERLIN

AR 1902 FICK UNDERTECKNAD, SOM DÅ VAR FÖRESTÅNDARE för provinsialmuseet i Danzig, i uppdrag av kultusministern att utarbета ett betänkande över en naturskyddsorganisation i Preussen. Två år senare utkom detta arbete i Berlin under titel: „Die Gefährdung der Naturdenkmäler und Vorschläge zur ihrer Erhaltung. Von H. Conwentz“. Härav hava fyra upplagor utkommit, den sista 1911. I anledning av innehållet i detta arbete upptogs 1906 för första gången i statsbudgeten ett anslag till främjande av naturskyddsrörelsen inom Preussen, och samtidigt inrättades en direkt under kultusministeriet stående Preussisk statsanstalt för naturskydd med säte, först i Danzig och sedermera, 1910, förflyttad till Berlin.

UPPGIFTER

Statsanstalten har till uppgift att utforska och vetenskapligt undersöka i Preussen förefintliga naturminnesmärken samt att sörja för deras bevarande. Den bör vidare främja utforskandet av hembygdens natur, en uppgift, som den åtagit sig gemensamt med andra på detta område arbetande institutioner och föreningar.

Med *naturminnesmärken* förstår man särskilt karaktäristiska naturföremål, framför allt sådana, vilka ännu befinna sig på sin ursprungliga plats samt förblivit så gott som oberörda av kulturens ingrepp — en uppfattning, som sedermera något utvidgats. Hit räknas landskapsbilder av säregen art, vilka skulle kunna förstöras genom anläggningar av olika slag, vare sig detta sker genom ingripande från jordbrukets, skogs-skötselns, industrins eller kommunikationsväsendets sida; bildningar av jordytan, vilka för kännedomen om geologien och mineralogien äro särskilt betydelsefulla; växt- och djurbestånd, vilka utmärka sig genom sin rikhaltighet eller sällsynthet eller i vetenskapligt hänseende äro särskilt värdefulla och egenartade; vidare sådana växt- och djurarter eller former, vilka befinna sig på gränsen för sin geografiska utbredning; slutligen även enstaka på grund av växtform, ålder eller skönhet märkliga träd och buskar. Isynnerhet vad träd och trädbestånd beträffar, ingriper naturskyddet stundom utöver sitt egentliga område, nämligen skyddet av den ursprungliga växtvärlden, då det i vissa fall också vinnlägger sig om att skydda och fridlysa planterade träd, trädgrupper och alléer.

Plan över den Preussiska statsanstalten för naturskydd i Berlins f. d. botaniska museum, Grunewaldstrasse 6—7.
1. Sessions- och föreläsningssal. 2. Arbetsrum. 3. d.o. 4. Arkiv. 5. Förrum. 6. Chefens arbetsrum. 7. W. C. 8. d.o. 9. Vestibul. 10. d.o. 11. Skrub. 12. Mökrum. 13. Bibliotek.

För att utforska naturminnesmärken utsänder statsanstalten och de med densamma i förbindelse stående kommittéerna (se nedan) *frågeformulär* (Fragebogen) till alla delar av landet. Genom överpresidenten komma dessa formulär de högre allmänna läroverken tillhanda, genom förmedling av landsregeringarna tillställas de lantråden, jägmästarna, skolinspektörerna m. fl., och de naturvetenskapliga sällskapen, hembygds- och turistföreningarna sörja för, att de bliva spridda bland dess medlemmar. De insända svaren äro så mycket mera värdefulla, som de ofta äro resultaten av gemensamma överläggningar inom ett lärarekollegium eller vid ett föreningssammanträde. I de flesta

fall är det dock nödvändigt, att uppgifterna erhålla en efterprövning på ort och ställe. Fastställandet av naturminnesmärken fordrar därför mycket både tid och arbete. Först sedan svaren prövats, uppgöres en förteckning över naturminnesmärkena, vilken dock alltjämt fordrar komplettering och ändring. Då jag i januari 1904 i Sverige höll de första föredragen över naturskydd, nämligen i Stockholm, Uppsala, Göteborg och Lund, hade jag gjort ett utkast till formulär även för Sverige samt föreslog detsammats utsändande inom landet.

Vården av naturminnesmärken sker lämpligast genom skapandet av naturskyddsområden, varvid antingen delar av naturen (växtskyddsområden, fågelskyddsområden) eller också naturen i sin helhet skyddas. Statsanstalten för naturskydd anser det som en av sina huvuduppgifter att söka få till stånd samt främja inrättandet av sådana naturskyddsområden, att vetenskapligt utforska desamma samt noggrannt taga kännedom om förändringarna inom dess växt- och djurvärld. Vidare strävar den efter att söka fridlysa sådana mindre jordområden, å vilka naturminnesmärken såsom t. ex. sällsynta stenblock, träd o. d. finnas, därigenom att dessa områden införas i jordeboken eller utarrenderas.

Särskilt viktig är statsanstaltens uppgift att avgiva yttranden. Den har att yttra sig över lagförslag, vilka ligga inom dess verksamhetsområde, samt att lämna vetenskapliga och juridiska upplysningar och råd åt myndigheter, föreningar och privatpersoner. Den har vidare att yttra sig över naturminnesmärkenas vetenskapliga värde och betydelsen av deras utforskande samt över frågor rörande det ursprungliga landskapets bevarande. Den vänder sig till myndigheter och föreningar av olika slag för att väcka deras uppmärksamhet på förefintligheten av naturminnesmärken, påpekar de faror, som eventuellt hota desamma, samt söker att medverka därtill, att de hotade minnesmärkena fortast möjligt fridlysas och räddas undan förstörelse.

PERSONAL

Den 1 april 1906 övertog undertecknad vid sidan av sin verksamhet som föreståndare för provinsialmuseet i Danzig ledningen av den Preussiska statsanstalten för naturskydd. Den 1 april 1910 förflyttades densamma till Berlin och utnämndes undertecknad till chef för detta ämbetsverk. Såsom vetenskaplig medhjälpare är professor F. MOEWES anställd, såsom frivillig medarbetare lektor H. KLOSE och såsom juridisk ombudsman, likaledes frivillig, jur. dr. B. WOLF. Vidare äro anställda en bibliotekarie och en sekreterare, båda kvinnliga. Före världskrigets utbrott hade anstalten ytterligare trenne personer i sin tjänst.

LOKAL

Statsanstalten är inrymd i Berlins f. d. botaniska museum, Grunewaldstrasse 6—7. Det nya ämbetsverket invigdes den 3 februari 1911 av dåvarande ministerialdirektorn, sedermera kultusministern, excellensen dr. F. SCHMIDT, i närvaro av bl. andra Furst WILHELM von Hohenzollern-Sigmaringen, vilken med stort intresse har tagit och alltjämt tager del i våra strävanden och arbeten samt understöder desamma. Rummen utgöras av tvänne stora salar och fem arbetsrum. Den största salen, som är 11 m. lång och 8,5 m. bred, omfattar anstaltens bibliotek med därtill hörande kartor och samling av planschverk. Den andra 11 m. långa och 7 m. breda salen användes vid kongresser, sammanträden och möten samt tjänar dessutom som föreläsningssal och är för detta ändamål försedd med en i väggen inbyggd projektionsapparat för scioptikonbilder. Av de övriga rummen innehåller det största, som är 6,5 m. långt och 6,8 m. brett, anstaltens samling av arkiv och handlingar. Denna består av tre avdelningar: den första är geografiskt ordnad efter orter, den andra efter innehåll; den tredje avdelningen omfattar lagar och av myndigheter utgivna förordningar.

Sessions- och föreläsningssal.

BIBLIOTEK

Biblioteket utgöres av cirka 5,000 band. Även här finnes en särskild avdelning för lagar och förordningar. Biblioteket omfattar dessutom naturskydd, fornminnes- och hembygdsvård, geografi, naturvetenskap, undervisning och uppfostran, föreningspublikationer o. s. v. Publikationerna över Preussens och det Tyska rikets lagar finnas fullständiga från och med 1882. Likaså full-

ständig är den Preussiska geologiska undersökningens serie av skrifter. Föreningspublikationerna upptaga långa serier, utgivna dels av naturvetenskapliga sällskap, dels av hembygdsvårdsföreningar. Särskilt viktig är avdelningen för hembygdskunskap, omfattande såväl Tyskland som utlandet. Den rikhaltiga samlingen av hembygdstidskrifter, vilkas antal uppgår till över hundra, är enastående i sitt slag och väl den fullständigaste samling på detta område, som överhuvudtaget existerar. Tidskrifterna tagas flitigt i bruk och studeras ej blott av i Berlin, utan även av i andra delar av Tyskland bosatta personer. De senast utkomna häftena ligga ständigt framme till påseende och studium.

KARTSAMLING

Statsanstalten äger en fullständig serie av de preussiska generalstabskartorna, utgivna i skala 1:100,000 och 1:25,000; likaledes fullständiga serier av de av preussiska staten utgivna geologiska och agronomiska kartorna, ävensom skogskartorna. Å de senare införas enligt regeringens beslut naturminnesmärken. Kartsamlingen i sin helhet omfattar ungefär 5,656 blad och förvaras i 28 skåp.

FOTOGRAFIER, PLANSCHVERK m. m.

Anstalten är vidare i besittning av ett större antal fotografier dels från Tyskland, dels från utlandet. De framställa landskapsbilder, skogar, trädgrupper, träd och örter, berg och bergsformationer, klippor, källor, floder och strömmar, sjöar och vattenfall, vilt levande djur o. s. v. Deras antal uppgår till cirka 3,000; de äro geografiskt

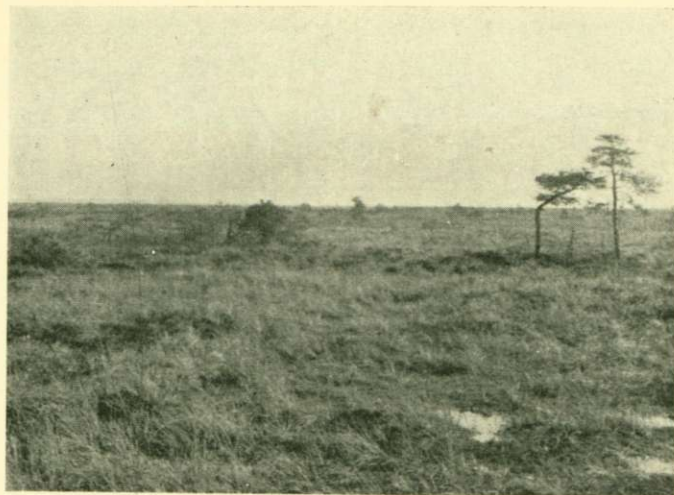
ordnade och förvaras i 36 lådor. En andra samling omfattar dels kolorerade, dels okolorerade planscher av olika storlekar; de största hava ett format av 160×115 cm. Anstalten söker att förvärva en så fullständig samling som möjligt av väggplanscher såväl från Tyskland som andra länder, framställande egenartade landskapsbilder, geologiska formationer, växt- och djurbestånd, liksom även sällsynta och märkliga växt- och djurarter. För närvarande uppgår antalet väggplanscher till c:a 500 nummer, vilka förvaras i trenne skåp. Den tredje samlingen utgöres av 1200 scioptikonbilder i storlek $8\frac{1}{2} \times 10$ cm. En del av plåtarna äro synnerligen naturtroget och konstnärligt handkolorerade, och hela samlingen är dels geografiskt, dels systematiskt ordnad och förvarad i tvänne höga skåp. Därtill kommer ytterligare en samling klichéer tillhörande de av statsanstalten utgivna publikationerna.

Chefens arbetsrum.

BIBLIOGRAFI

För ungefär fjorton år sedan började anstalten i form av en lappkatalog samla all känd utkommen litteratur över naturskydd och hembygdsvård samt förbereda utgivandet av en internationell bibliografi på dessa områden. Detta omfångsrika arbete pågår alltjämt och utgör en synnerligen värdefull samling, som flitigt tages i bruk av anstaltens tjänstemän och andra intresserade. Bibliografien upptager icke endast självständiga arbeten från alla länder, utan även särtryck, meddelanden och notiser ur tidskrifter och tidningar, ävensom självständigt utgivna kartor och planschverk. I de flesta fall är titeln försedd med en kort uppgift över innehållet. Bibliografien omfattar för närvarande 16,000 lappar, som äro ordnade i lådor. För att möjliggöra utförandet av detta internationella arbete hava under flera år såväl en tysk bibliotekarie som tid efter annan även bibliotekskrafter från utlandet, såsom från Sverige, England och Ryssland, här varit sysselsatta.

Zehlaubrich, en i närheten av Königsberg befintlig myr, som fridlysts av den Preussiska Skogsförvaltningen.

FÖREDRAG

Det är önskvärt och nödvändigt att överallt verka upplysande, väckande och undervisande. Redan år 1887 började jag i Västpreussen hålla föredrag för lärare, företrädessvis vid läraremöten, över hembygds-kunskap, sedermera även över naturskydd, och förevisade därvid museiföremål, planscher och scioptikonbilder. Detta tillvägagångssätt överfördes sedermera på naturskyddsorganisationen och dess arbete och har härvid rönt stor framgång. Så höllos

t. ex. under år 1913 av mig och mina medarbetare nära hundra föredrag i olika delar av landet över naturminnesmärken, de faror, som hota desamma, samt de åtgärder, som böra vidtagas till deras skydd. Liknande föredrag med scioptikonbilder hållas alltjämt, antingen i de högre allmänna läroverken eller i anstaltens egen lokal, såväl för läroverkslärare som för lärjungar i de högre klasserna. Tid efter annan anordnas kurser på två à tre dagar för utom Berlin boende personer, vilka önska taga kännedom om naturskydds-rörelsen och dess arbetsmetoder eller hava för avsikt att inträda som medarbetare i vår krets. Ej sällan sända hembygdsföreningar, ävenså hembygds-, skol- och andra museer ombud till Berlin för att deltaga i en sådan kurs, i vilken det står var och en fritt att utan avgift taga del.

En annan och likaså viktig uppgift är att göra myndigheter och andra grenar av det offentliga livet förtrogna med naturskydds-rörelsens idéer och betydelsen av deras förverkligande. För detta ändamål hava av anstalten föredrag hållits inför olika landsregeringar, vid nationalekonomiska fortsättningskurser, inför skogsvårds- och lantbrukssällskap, inför ombud från städer och mindre kommuner o. s. v. Även utlandet har visat mer och mer intresse för föredrag över naturskydds-rörelsen och dess organisation. Så höll t. ex. undertecknad år 1904, utom de redan förut nämnda föredragen i Sverige, även ett över samma ämne i nederländska botaniska föreningen i Utrecht, 1905 liknande föredrag vid de danska naturvetenskapliga föreningarnas i Köpenhamn gemensamma möte, 1907 vid den internationella lantbrukskongressen i Wien samt i "British Association for the Advancement of Science" i Leicester, 1909 vid "Congrès International pour la Protection des sites" i Paris, 1911 vid ett

möte för civila ämbetsmän och läroverkslärare m. fl. i Luxemburg, 1913 inför naturvetenskapliga föreningar i Prag och Brünn, vid ryska naturforskarekongressen i Tiflis samt vid tyska naturforskaremötet i Wien, 1914 vid den baltiska ingenjörskongressen i Malmö o. s. v.

KOMMITTÉER

För att främja naturskydds-rörelsen hava kommittéer organiserats i alla delar av Preussen, vilka stå i ständig förbindelse med statsanstalten. Vid sidan av de 9 större provinskommittéerna stå 26 mindre, alltså i sin helhet 35 kommittéer. I spetsen för varje kommitté står i allmänhet en högre ämbetsman såsom en överpresident, regeringspresident, landshövding, ett lantråd eller en borgmästare, vilken vid sin sida såsom sekreterare har en vetenskapligt utbildad fackman, exempelvis en universitetsprofessor, lektor, museiföreståndare eller liknande. De erforderliga penningmedlen utgå ej av statskassan, utan lämnas dels av kommunerna själva, dels även från annat håll. Varje kommitté utnämner inom sitt distrikt förtroendemän eller ombud, vilka hava till uppgift att lämna redogörelse för de naturminnesmärken, som finnas inom respektive områden samt att vara mellanhand mellan befolkningen och kommittéen. Inom varje kommitté finnes ett arbetsutskott, som avhandlar och expedierar de viktigaste frågorna. Kommittéernas huvuduppgifter äro att taga reda på och förteckna naturminnesmärken, och de sysselsätta sig därför till stor del med att utsända och bearbeta frågeformulär. Sekreterarna, vilka frivilligt ställa sina krafter till förfogande, ävensom kommittéernas övriga medlemmar, hålla ofta för att väcka och underhålla intresse för saken föredrag över naturskydd. Kommittéerna vinnlägga sig om att söka förvärva samlingar av böcker, broschyrer och scioptikonbilder, vilka på begäran utlånas. Femton kommittéer utgiva särskilda "Meddelanden", vilka utkomma såsom operiodiska häften. De stå till allmänhetens förfogande, utlånas fritt och hava en vidsträckt läse- och lånekrets.

Plagefenn och Plagesee vid Eberswalde, fridlysta av den Preussiska Skogsförvaltningen.

Det största i Tyskland befintliga exemplaret av kristtorn (*Ilex Aquifolium*) vid Mittel Enkeln, Rhenprovinserna. Fridlyst genom införande i jordeboken.

SAMMANKOMSTER

Varje vecka hålles inom anstalten med dess chef som ordförande en sammankomst, varvid för naturskyddssaken viktiga och aktuella frågor diskuteras och avgöras. Stundom kallas till dessa sammankomster även andra intressenter, liksom även utom Berlin bosatta personer. Sedan 1908 äger dessutom i december varje år inom anstaltens lokaler en större årskongress rum, vilken till att börja med endast pågick en dag, men sedermera utsträcktes till två dagar. Till dessa kongresser infinna sig ombud från kultus-, lantbruks- och välfärdsdepartementen, från andra myndigheter och ämbetsverk inom Preussen samt från kommittéer och vetenskapliga föreningar. Men ej blott Preussen är härvid representerad, även Bayern, Sachsen, Württemberg, Baden och andra stater inom Tyska riket sända delegerade. Före världskriget brukade även andra länder representera sig, såsom Österrike, Schweiz, Norge och Japan.

Antalet deltagare hava under årens lopp vuxit från 16 till över 70. Huvudändamålet med dessa kongresser är, att statsanstalten och de med densamma förbundna kommittéerna skola träda i närmare beröring med varandra samt att tillfälle måtte erbjudas till meningsutbyten samt hållande och åhörande av föredrag, meddelanden och diskussioner, vilka verka upplysande. I det anförande, varmed anstaltens chef öppnar dessa kongresser, lämnas varje år en översikt av de viktigaste tilldragelserna på naturskyddets område, som inträffat under det förflutna året. Bland den stora mängd av föredrag och diskussionsämnen, som behandlats vid dessa sammankomster, må nämnas följande: Lag för landskapsskydd av 1907; Lagstiftningsåtgärder till skydd för den inhemska växt- och djurvärlden; Utkast till en fiskerilag för Preussen; Avskaffande av de av jaktskyddsföreningarna utsatta premierna; inrättande av fågelskyddsområden i Ostpreussen, Västpreussen och andra delar av Tyskland; skapandet av naturskyddsområden i utlandet; naturskydd och läroböcker o. s. v. 1915 års kongress ägnades helt och hållet åt myrarna och deras skyddande mot den fara, för vilken de äro utsatta, varvid frågan belystes och togs i betrak-

tande från geologiskt, botaniskt, zoologiskt, juridiskt och konstnärligt håll. Över varje kongress lämnas utförliga redogörelser, och uppgå dessas antal för närvarande till tio.

PUBLIKATIONER

Anstaltens förnämsta och viktigaste organ är "Beiträge zur Naturdenkmalpflege" (Berlin, Gebrüder Bornträger), av vilka sju band äro utkomna. De innehålla dels redogörelser över anstaltens verksamhet, dels kongressförhandlingar, dels även vetenskapliga avhandlingar över naturskydd, framför allt beskrivningar över naturskyddsområden. Denna publikationsserie är huvudsakligen avsedd för vetenskapliga kretsar, ävensom för ämbets- och tjänstemän. Den har till uppgift att såväl bland fackmän som inom andra kretsar väcka och främja utforskandet, vården och skyddet av naturminnesmärken. Ur innehållet må nämnas följande: Naturskydd i Danmark (A. Menz); Naturskyddsrelsens uppkomst i Sverige (P. Rosenius); Skydd för naturminnesmärken i Norge (N. Wille); Betänkande rörande naturskydd på Spetsbergen; Naturskyddsområdet Moritzholm vid Riga; Naturskyddsområdet Seefelder vid Reinerz; Om den fara, som hotar de tyska skogarna, samt deras skyddande; Fridlysning av naturminnesmärken vid uppodling av ödemarker; Flyttblocken vid Danzig; Riesengebirges geologiska naturminnesmärken (G. Gürich); Växtskyddsområden i Bayern (F. Vollmann); Skapandet av skyddsområden för myrar; Statens fågelskyddsområde vid den gamla Weichselmynningen i närheten av Danzig; Meddelanden rörande förekomsten av den svarta storken och hägern i Preussen. Det synnerligen omfattande tredje bandet omfattar resultaten av undersökningarna av den Preussiska Skogsstyrelsens naturskyddsområde Plagefenn vid Eberswalde. Det sjunde bandet utgöres av ett större, synnerligen värdefullt arbete: Lagarna för naturskyddet i Preussen, bearbetat av anstaltens juridiske rådgivare.

Den andra publikationen, som anstalten utger, bär titeln: "Naturdenkmäler, Vorträge und Aufsätze" (Berlin, Gebrüder Bornträger), vilken utkommer i operiodiska häften. Tio häften bilda ett band, och tillsvidare hava tvänne band samt några enstaka häften av följande band utkommit. Denna serie är hållen i en mer

Tärnor (*Sterna cantiaca*) på ön Norderoog i Nordsjön. Genom inköp av ön har fågellivet fridlysts.

allmänfattlig och populär form än den förstnämnda, behandlar enstaka naturskyddsämnen och har till uppgift att göra naturskyddsidéen känd inom vida kretsar av landet. Ett stort antal exemplar av de båda första banden hava av kultusministeriet inköpts för utdelning inom de högre läroverken i Preussen. Dessutom anskaffas publikationen av ett stort antal församlings- och folkbibliotek. Ur dess innehåll må följande uppsatser nämnas: Nordamerikas nationalparker; Naturskydd och kommunikationsväsende; Naturskyddsområdet Sababurg i Reinhardtswald; Skydd för geologiska naturminnesmärken (W. Branca); Våra flyttblock; Naturskydd och botanik (L. Diels); Kristtorn, ett naturminnesmärke; Misteln (F. Moewes); Skydd för kryptogamer (G. Lindau); Fågelskyddsområden vid de tyska havskusterna; Försvinnande fågelarter (R. Hennicke); Rovfåglarna som naturminnesmärken (M. Braess).

Statsanstalten utger vidare vykort över naturskyddsområden samt fridlysta naturminnesmärken. Sålunda har bl. a. en serie på 12 kort utgivits över Plagefenn vid Eberswalde och 12 kort över Sababurg i Reinhardtswald.

Den Preussiska Statsanstalten för naturskydd har, som även namnet angiver, i första hand till uppgift att tillvarataga naturskyddsintressena i Preussen. Men då den överhuvudtaget är ensam i sitt slag, har den redan från början inriktat sig också på andra tyska stater samt även på utlandet. Framförallt erbjuder dess bibliotek och arkiv ett synnerligen omfångsrikt material av lagar, förordningar och meddelanden från nästan alla kulturländer. Isynnerhet från Sverige, där författaren ofta vistats, finnes ett rikligt material. Men statsanstalten tillvaratager ej blott naturskyddsintressen, den utsträcker även sin verksamhet till hembygdsvården och därmed besläktade områden. Ej blott av Preussen och det Tyska rikets övriga stater blir anstalten livligt tagen i anspråk, även utlandet inhämtar här råd och upplysningar, och antalet utländska vetenskapsmän från olika delar av världen, vilka före världskriget önskade taga kännedom om anstaltens organisation, uppgifter och arbetsmetoder, var ganska betydande.

Naturskydds rörelsen liksom hembygdsvården söker å ena sidan att bevara och skydda hembygdens skönhet och egenarter samt därigenom väcka och främja kärleken till denna bygd. Å andra sidan har naturskyddet även internationell betydelse och dess ideella strävanden och mål sträcka sig långt utöver rikenas och ländernas trånga gränser. Redan år 1913 hölls i Bern den första internationella naturskyddskongressen, varvid Sverige representerades genom Professor Einar Lönnberg. Låtom oss hoppas, att det gemensamma arbetet i naturskyddets tjänst snart åter måtte upptagas!

H. CONWENTZ

VERKSTADENS UTSTÄLLNING

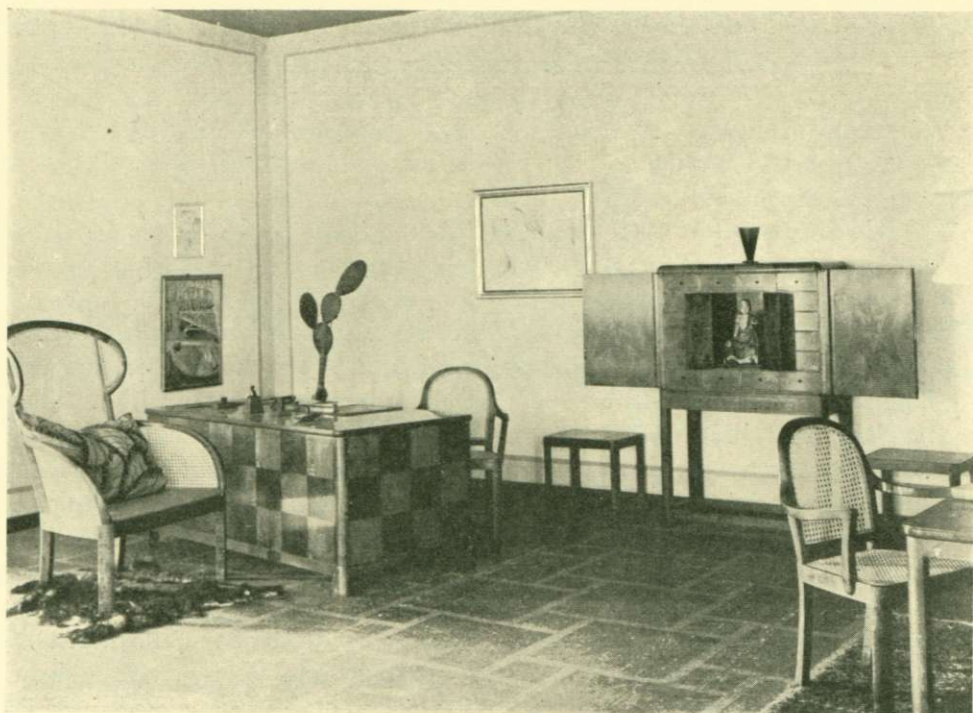
(LILJEVALCHS KONSTHALL SEPTEMBER 1920.)

FÖR VID PASS TVÅ ÅR SEDAN BILDADE NÅGRA FÖR NYTTOKONSTENS förskönande entusiastiska hantverkare och konstnärer sammanslutningen *Verkstaden* i tanke att därigenom gemensamt söka föra till torgs resultaten av deras ädla strävan. Det första synliga resultatet blev kanske på ett sätt blygsammare än den ständiga *lilla* utställning, som var första målet, men säkert utåt vida mera verksamt, det blev nämligen den visserligen tillfälliga, men *stora* utställningen i Liljevalchs konsthall sistlidne september: en lång serie hela rumsinteriörer och en stor hall med glas, porslin, lergods, textilier och andra för hemmen nyttiga föremål.

Mycket har redan sagts och diskuterats i anledning av denna märkliga utställning. Här är därför icke meningen att kritiskt nagelfara rum för rum och möbel efter möbel, men att om möjligt i stället för kritikernas vanliga samling av kanske ibland nog så lärrika men oftare negativa anmärkningar framhålla några av den knippa positiva idéer och den framåtsträvande goda vilja, som varit den kraft, vilken fört fram *Verkstadens* rätt så arbetsamma och dyrbara utställning.

De av *Verkstadens* medlemmar, som arbetat med hemmens detaljer, porslin, glas, textilier och möbler, hava säkerligen ofta sedan hittat dessa sin kärleks barn insatta uti en omgivning, där de ej alls trivas. Andra, som gjort rummen, ha lidit av att dessa sedan oftast fått en möblering, som skämt det vackra rummet eller åtminstone ej alls gjort det heder. Visserligen ha nog både den ena och andra gruppen av dessa arbetande utfört hela rumsinteriörer, ja, kanske hela våningars inredning, dekorer och möblering och därvid fått tillfälle ge varje detalj dess rätta plats, skapnad och valör i en helhetsstämning, men detta har säkerligen skett i relativt få hem. Dessutom är det helt naturligt, att dessa deras arbeten blivit tillgängliga endast för de hemmens familjer och deras vänner, medan den stora publik man gärna mången gång ville visa ett eller annat av detta bästa i interiörkonst, som frambragts i vårt land, fått bli utanför.

Verkstadens strävan att få till stånd en permanent utställning av medlemmarnas alster har just bottnat i önskan att få en möjlighet att demonstrera god nyttokonst till en början åtminstone på en plats i landet, där föremålen kunde utställas på rätt sätt, i rätt miljö och så att deras goda sidor kommo till heders, med få

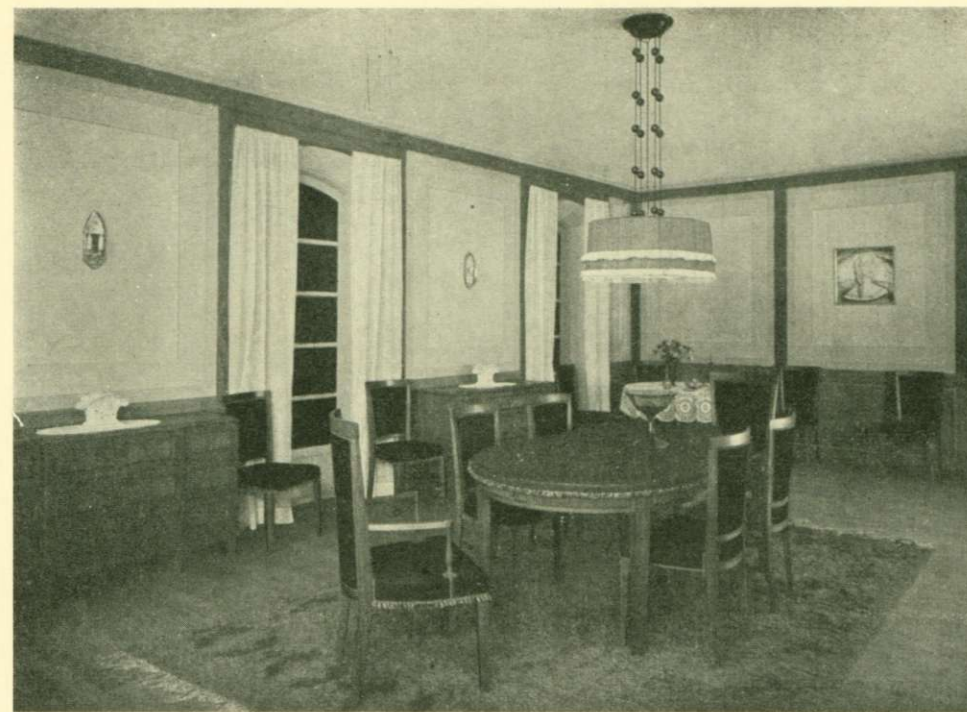

Vardagsrum av Carl Hörvik.

ord, att få fram hela rumsinteriörer med möbler, att få glas och porslin visade på dukade bord o. s. v.

Den permanenta utställningen skulle kanske till synes försvinna bland andra affärer. Möjligen. Men den skulle dock rätt skött kunna visa mängden av affärer, huru man kan ställa ut sina varor på ett bättre sätt. Nu drunkna ofta de goda, vackra glasen och porslinsvarorna i en bosättningsaffär, därför att utställningsplatsen samtidigt stoppas överfull av dåliga ting. I affärens magasinshyllor kan prov på allt ställas upp — överskådligt — men där en sak skall framhävas, där måste denna exponeras på ett helt annat sätt än som nu sker på de flesta håll. Det berättas, att japanen har hängande blott ett konstverk åt gången på sin vägg och det konstverk, som han just vill njuta av. Sedan byter han ut det mot ett annat men han har aldrig väggen full av tavlor. Denna fina värdesättning av varje sak borde anammas av dem, som skola skaffa våra svenska hem det bästa och vackraste. Bär fram det vackert och vi se det; vi köpa det. Nu hitta vi det ofta icke.

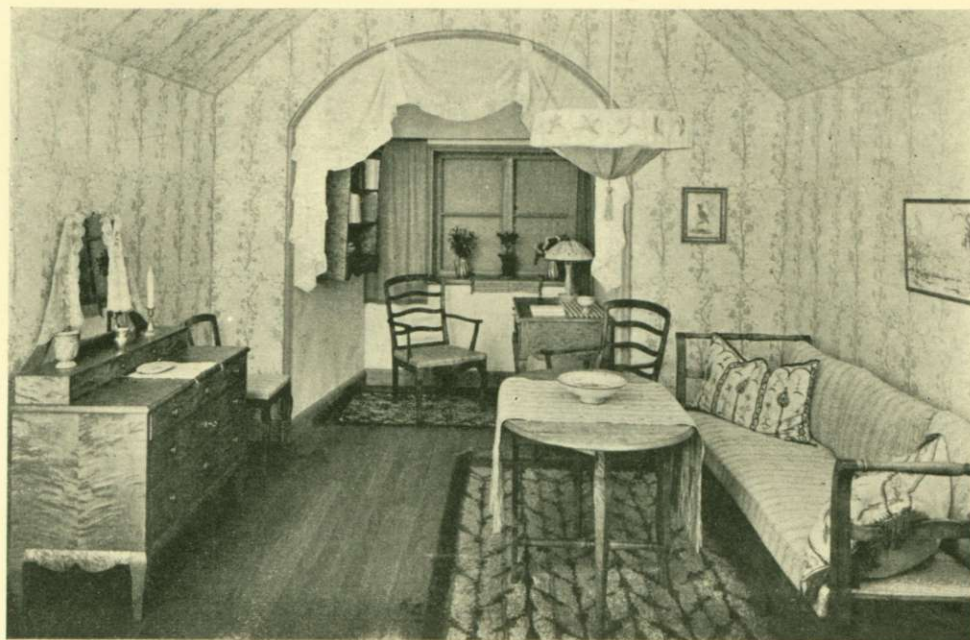
Det må emellertid framhållas, att *Verkstadens* första utställning kanske på ett mera demonstrativt sätt framhävde strävandena för vackrare hem och vackrare var-

Vardagsrum av Hakon Ahlberg.

dagsvara, ty det är tillräckligt av sensation i en stor tillfällig utställning som denna. Den märkes i prässen, där då också bland allt sensationsskriveriet även en och annan verkligt saklig och positiv artikel kan komma fram. Föremålen i en permanent utställning ha mycket svårt att bliva så utförligt omnämnda och bli därför ej kända av så stora skaror av människor. Dessutom kunde ju envar gå till utställningen i Liljevalchs konsthall utan att köpa mer än sin entrébiljett, under det att mången känner det svårt att gå in i en försäljningslokals utställning, om han ej vill köpa något särskilt. Båda formerna av utställningar behövas alltså.

Att intresse finnes visade den stora publikfrekvensen, den största som någon utställning i konsthallen haft. Man förstår det, ty tillfällena för litet var att få se hela rumsinteriörer, konstnärligt utformade av landets främsta krafter på området, förekomma ju ytterst sällan. Det var också ganska intressant att iakttaga, huru många av de besökande gingo och lärde, lärde hur några få föremål, en byrå, ett par stolar med en tavla över, ställda väl samman mot den för övrigt tomma väggen, var vackert i rummet, och hur detta rum, med få möbler ordnade på detta sätt, blev vackrare än om en myckenhet pjäser ställdes på golvet eller ströddes utmed

Flickrum av Carl Malmsten.

och på väggarna, vilket är alltför vanligt. Ofta märkte man, huru de besökande gjorde iakttagelser, om vilken betydelse färgen på golv och mattor hade i förhållande till färgen på möblerna, huru *de* gardinerna passade just där eller *den* kudden med just den färgen i en viss soffa o. s. v. Det var ett sällsynt tillfälle för många att med egna ögon se och lära mycket av detta, det mest elementära i konsten att göra ett hem vackert och trivsamt.

I denna utställning voro ju i allmänhet ej medlen enkla, nämligen ur ekonomisk synpunkt sett. Här hade man ej, såsom på Slöjdföreningens hemutställning för några år sedan, utlovat endast billig vara. Här hade givits större frihet, vilket också är ärligare och viktigare. Ty dessa utställningar kunna ej undgå att i stort sett visa vad som man nu för tiden kallar borgerliga hem, och däri rymmes såväl det mindre kostsamma som det dyrbara. Att dela in dessa hem efter yrkesgrupperna i samhället är onödigt. Det finnes fattiga bland högre tjänsteinnehavare och det finnes rika bland de s. k. arbetarna, men gemensamt äga alla samma dyrbara önskan att av sina hem göra den härliga vrå, var och en vill och bör ha för sig och sina närmaste. Att därvid äga den största möjliga kunskap om de tekniska och konstnärliga medlen härför borde givetvis vara envar kärt. Kunskapen är härvidlag, som i allt annat, den hjälp som gör det svåra lätt och ger den fattigaste möjlighet att

Gossrum av Carl Malmsten.

med små resurser skapa ett vackert och bekvämt hem, över vilket han kan vara stolt. *Verkstadens* "arbetare" ägna snart sagt hela sin tid åt dessa tekniska och konstnärliga problem, och genom sin sammanslutning vilja de sprida sin erfarenhet, ge sin hjälp åt alla, som vilja mottaga den.

På utställningen fanns ett vardagsrum, sådant som Hörviks, vilket tager fasta på modernt skaplynne, visar god teknik, särskilt synbar i sittmöblernas form och i sättet att nyttja fanér — se skåpet och skrivbordet — där den nyaste konsten i tavlor och annat är den rätta kryddan och där kaktusen på bordet är det stiliserade blomster, som är pricken över i. Det är kanske vår tids stadsmänniska, som trivs bäst i ett sådant rum. Men där fanns också Hakon Ahlbergs vardagsrum, som gav stämning av herrgårdssal, med det runda bordet mitt i, omkring vilket familjen samlas till sina fridsamma stunder vid aftonlampan, dessutom ett rum med en solig och ljus stämning under dagen. Konstnären hade i detta vardagsrum sökt visa huru enkla, målade möbler från allmogehemmet, ärvda eller icke, väl kunna samsas med den bonade mahognymöbeln från ämbetsmannahemmet, någonting som säkert skulle lyckats ännu bättre, om Ahlberg själv haft tillfälle justera färgerna.

Två andra vardagsrum voro musikrum. Det ena, av Asplund, var ypperligt tänkt i

Dokumentskåp av Carl Malmsten.

Asplund hade intill vardagsrummet "lilla fruns rum", som kanske var det bästa utställningen gav i form av ett helt rum. Här visades, hur en kammare med ytterst små mått och mycket lågt i tak kan ordnas så, att där blir större trevnad än någonstades. I vår tid med sina alltför överdrivna krav på stora rumsmått och särskilt stora våningshöjder, framdrivna onödigtvis icke minst genom föräldrade bestämmelser i våra samhällens byggnadsförordningar, kan icke nog många gånger visas, huru man lättast åstadkommer hemtrevnad i låga icke alltför stora rum. I två rum av Malmsten visades huru de så föraktade vindsrummen kunna anordnas till mycket trivsamma

form och färg, och konstnären fick här fram något av den spröda stämning, som man kan finna i en gammal våning med låga rum från 1700-talets Stockholms-söder men som alltför sällan utnyttjas. Det andra var av Lewerentz, ett rymligt rum i skymningston, som väntar på musik, oändligt stilla i sin stämning, och det rum, som kanske mest av alla på utställningen, verkade bebott. Det rummet var verkligen för musikmänniskor. Möblerna i Asplunds rum, som väl mera voro ett formexperiment än vittnande om rationell möbelteknik, svuro kanske något mot rummets stämning, men de voro ovanligt väl ingrupperade i detsamma. Dit hörde också den öppna spisen med den vackra spegeln. I Lewerentz' rum smög möbelen in i det hela, var enkel, bekväm och säkerligen billig, såsom det behövs för de flesta, ofta ej alltför förmögna musikyckare. Dessa lägga för övrigt ned allt på instrumenten, och därför hade givetvis det dyrbara utförandet av flygeln, som arkitekten tänkt sig, varit ej endast konstnärligt riktigt.

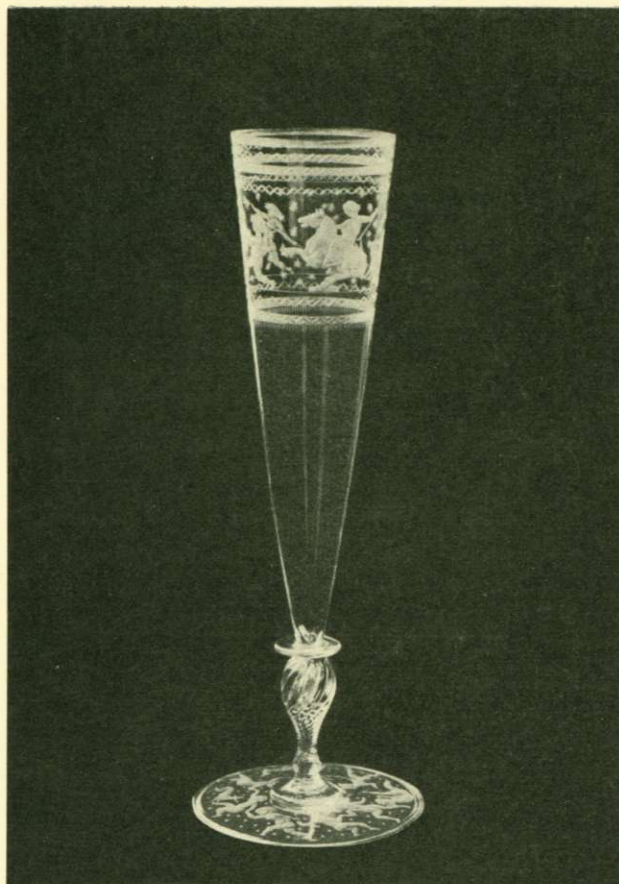
Glas av Simon Gate. Utförda vid Orrefors bruk.

kamrar, det ena som flickrum, det andra som arbetsrum för en pojke, två av de många ändamål sådana rum kunna tjäna.

Vad möblerna beträffar, är Malmsten den som tack vare sin personliga färdighet i möbelsnickeriets svåra konst framför alla andra kan göra bekväma, tekniskt rationella och konstnärligt väl utformade möbler, såväl de enklaste nyttomöbler som de dyrbaraste praktpjäser. De förstnämnda kan han på billigt sätt ge präktig form och med så enkla medel som målning även en god ornering. Se exempelvis skåpet i pojkrummet! I praktmöblerna gör han gärna inläggningar och på ett sätt, som är stor konst. Hans stilfulla "tavlor" på dörrarna i dokumentskåp och annorstädes äro målningar av hög valör, där han behandlar trämosaiken, så att han verkar duktig målare, om vilken man blott undrar, hur han förmår blanda färgerna så underbart på paletten och hur han förmår ge sin komposition denna stil, som så fint talar om materialets struktur. I ett galleri visade Malmsten några av dessa sina praktverk.

Härmed har jag omnämnt något av det goda Verkstaden i fråga om rumsinteriörer strävat att få fram, men dock ej på långt när allt, ty där funnos även prakthallen, barnkammaren och köket, annat att förtiga.

Vad som i dessa rumsinteriörers möbler särskilt märkes, är strävan att utnyttja träets egen struktur för en vacker ytverkan, att alltså söka undgå den träet helt

Graverat blomglas av Simon Gate. Utfört vid Orrefors bruk.

att förglömma, omsorgsfullt valda med hänsyn till interiörerna och i vissa fall särskilt komponerade. Så ock armaturen. De kända specialisterna, Handarbetets vänner, Heminredningen i Göteborg och Nordiska Kompaniet visade, hur långt vi hunnit uti att skapa vackra textilier och god armatur till våra rum.

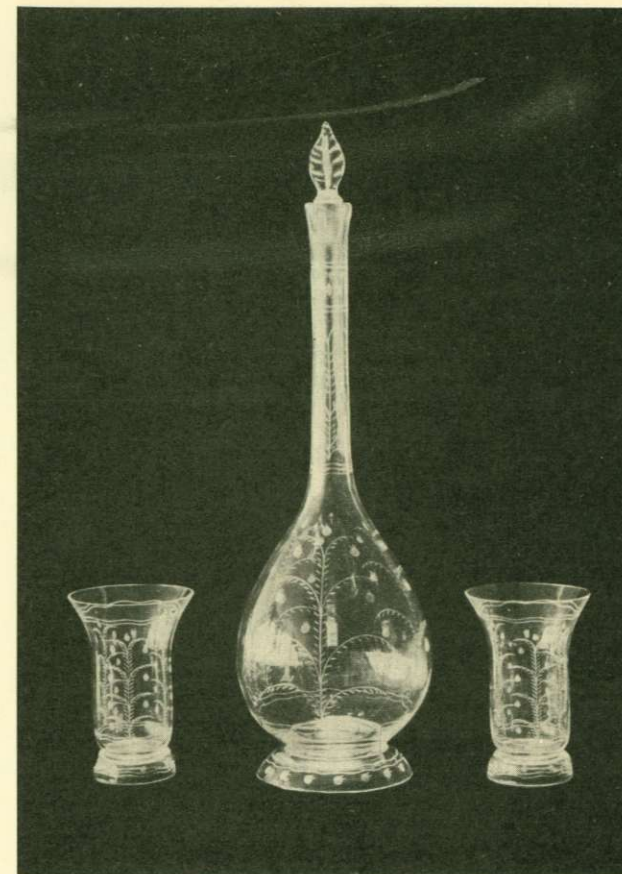
Allt detta är dock ej tillräckligt att göra ett rum färdigt. Tavlor, små skulpturer och icke minst viktigt, lerkrukor och glas, med eller utan blommor, äro de färgrika småting, som fullkomna interiören. Dessas betydelse och vikten av deras rätta placering framstodo med all önskvärd tydlighet i alla interiörerna. Det märktes också tydligt, vilken stor betydelse det har att konstnärliga krafter kopplats in på tillverkningen av dessa småting.

Det är icke många år våra konstnärer fått på verkligt effektivt sätt arbeta med

täckande färgbehandlingen, men att samtidigt även undvika den blanka, kallt verkande, hårt poletrade ytan och i stället få fram en varm transparant färgton, som likväl ger en tålig yta. Täckmålas ändock en möbel, som ju särskilt är fallet med de billigaste, söker man även där få en vackrare yta än den, som den enfärgade lackeringen ger, och ibland, som nämnts, en enkel men effektiv dekorerings. De bekväma möbeltyper vår tid kräver och den teknik, som maskinsnickeriet förutsätter, kräva ett speciellt arbete för att med dessa höga krav även få vackra, billiga och goda hopsättningar och utformningar av de nya möblerna, ett arbete, som ständigt pågår och som väl skall ge oss ännu mycket oanat nytt. Men som sagt, utom detta detaljarbete, som ej syns så mycket, ligger ett mera synligt arbete uti färgsammansättningen, träs och vävnadernas sammanställning o. s. v. I alla rum voro också mattor, gardiner, dukar och möbeltyg, de nödvändiga lösa kuddarna icke

glas och porslin. Tidigare gjorde ju visserligen än den ena än den andra skisser t. ex. till några färgrika glas eller en servis, men helt naturligt under stor obekantskap med glasblåsnings- och färgningstekniken. Ofta kände han ej heller igen sin egen komposition i de färdiga föremålen. Längre dröjde det emellertid ej, sedan Orrefors glasbruk låtit konstnären Gate arbeta vid bruket, i hyttan, i sliperiet eller med gravörerna, förrän det stod klart, att han, arbetande på platsen och bekant med tekniken, kunde ge en vida konstnärligare form och även med de gamla resurserna betydligt vackrare färg åt glasen, än vad förut varit fallet, såväl de billiga som de dyrbara. Detta kunde man ju dock vänta, men knappast att en konstnär skulle kunna utveckla själva sättet att blåsa ett glas. På verkstadens utställning visades emellertid den hittills säkerligen märkligaste och vackraste utställning av glas, som under senare tid förekommit i Sverige. Där funnos nya enkla vardagsglas, vilka t. o. m. väckte herrar glasteknicis beundran just därför, att de delvis blåsts på ett nytt sätt, vilket gav åt själva glasets form en naturlig skönhet. Nya former och nya färger, ny slipning, ny gravyr — allt vackert både i de enklaste vardagsglas och de dyrbaraste pjäser — hade till denna utställning åstadkommit av Gate och Hald, vilka nu samarbeta på Orrefors. Är den förre målaren-skulptören i glas, så visar Hald i sina graverade dekorationer en känsla för glasets, som verkar på sitt sätt egendomligt riktig. Han betraktar tydligen glasets som klar is och sig själv med gravyrtrissan som skridskoåkare på denna lockande yta.

Halds moderna måleri gör sig även bra på en hel del Rörstrandsporslin, som han givit en god dekorerings. Vid Gustafsberg har Kåge under längre tids arbete i själva fabriken på liknande sätt arbetat fram nya former och nya dekorerings av både

Graverad karaff med glas av Edw. Hald. Utförd vid Orrefors bruk.

Glas av Simon Gate och Edw. Hald. Utförda vid Orrefors bruk.

nyttighets- och lyxporslin. Av särskilt intresse därvid är huru han lyckats ge åt det maskintryckta porslinet, genom erhållen kunskap om och behärskning av denna snäva tekniks vidare resurser, ett märkeligt drag av handakunst, och en vackrare färgskala i dekoren än dessa ting brukat ha.

En del keramik visande försök att med gamla enkla glasyrsätt åstadkomma goda blompytsar eller vackra hushållskärl fanns också, men dessa hade ej nått den betydelse, att man ännu kunde skönja, vad därav mände bliva, men försöken böra givetvis fortsättas. Detta område saknar ännu den långa målmedvetna bearbetningen av en på området skapande konstnärlig hand.

Broderade kuddar av Karl Hörvik. Nord. Kompaniet.

Bröt Slöjdföreningens utställning isen för några år sedan har *Verkstadens* utställning nu på ett värdigt sätt hållit rännan öppen för de goda strävandena inom svensk rums- och nyttokonst. Den förra utställningen upprepades ju då i en del landsortsstäder, men i mindre skala, varigenom man betonade nyttan av att få visa utställningen i så många delar av landet som möjligt. Det är givetvis ett önskemål för Verkstaden att också få göra så nästa gång, men det största och bästa resultatet nås dock säkerligen därigenom att allt fler och fler av dem, som i detta land göra möbler och husgeråd, ville, liksom vid Orrefors och några andra ställen, taga mera kunniga och konstnärliga förmågor till hjälp. Och än mer: om några flera av dem, som sprida dessa produkter, ville försöka lära sig inse bättre än vad nu är fallet, att hela denna sak ej endast är en modenyck, utan att det gäller förläna så många hem i Sverige som möjligt vida större trevnad, än vad som nu finnes. Och att det finnes många människor runtomkring i hela vårt land, som önska få denna vackrare vardagsvara, det ser och hör alltför väl den, som vill se och höra detta. Det är blott den ovan påpekade bristen på organisation och den ringa goda viljan hos vederbörande, som gör det svårt för de intresserade att få sina önskningar uppfyllda.

Man må alltså hoppas, att *Verkstadens* arbetare ej skola tröttna i sina strävanden utan hålla rännan i isen öppen, vidga den och så småningom genom fortsatt ihärdigt arbete till slut smälta bort åtminstone det mesta av den hindrande isen.

JOHN ÅKERLUND.

INTRESSET FÖR SVENSK BYGD OCH FOLKKULTUR, DESS BESKRIV-
vande och utforskande är för närvarande glädjande livligt. Något alldeles nytt
och för vår tid kännetecknande är det ju inte — vi ha som bekant en hel
mängd äldre topografisk litteratur, inte minst från 1700-talet — men vår tids
syn på och uppfattning av saken skiljer sig dock i viss mån fördelaktigt från äldre
tiders. Kunskapsområdet i fråga har, synes det mig, på allra sista tiden betydligt
utvidgats och fördjupats, hela saken har inträtt i ett nytt skede. Utan att vilja för-
söka göra någon uttömmande definition, skulle jag vilja säga, att då man förr be-
gränsade sig till hembygdsskildring, har man nu mer och mer börjat ägna sig åt
hembygdsforskning. Förr nöjde man sig med att söka besvara frågorna hur *var*
det eller hur *är* det? Nu vill man också om möjligt ha svar på frågan *varför* var
och är det så och så? Under sådana förhållanden är det utan vidare klart, att
kunskapsområdet växer betydligt, blir större och svårare att behärska. Det blir mer
och mer en vetenskap liksom allt annat, som fördjupas och specialiseras, och mer
och mer måste området underläggas fackmannen, emedan lekmanakunskapen i regel
inte räcker till att överspanna det hela. Vid behandling av en svensk bygd, socken
eller härad, är det endast det rent geografiska begreppet som är begränsat. I övrigt
är uppgiften lika svår att lösa, som om det gällde en större enhet. Svårigheternas
art är densamma, de äro endast mindre i omfång. Det är ett helt komplex av prob-
lem som uppstå och fordra sin någorlunda tillfredsställande lösning.

Då jag under flera år sysslat med en skildring av min hemsocken By i Dalarne,
av vilket arbete första delen utkommit på A/B Svenska Teknologföreningens förlag,
må det tillåtas mig att framlägga ett par erfarenheter, som jag gjort under arbetet
därmed.

Då jag skred till utförandet av detta arbete, som jag funderat på och sökt samla
material till i många år, stod det genast från början klart för mig, att skulle allt
beröras, som förtjänade det, skulle arbetet bli både brett och vidlyftigt, och i syn-
nerhet om den gamla folkkulturen skulle behandlas i alla dess olika yttringar. Och
ju längre jag kom i arbetet, ju större blev uppgiften och ju mindre räckte mina
krafter till. Jag sökte bereda mig genom att studera en del av de bygdebekriv-
ningar, som utkommit under de sista åren, och jag skaffade mig Handbok i hem-

bygdsforskning, Söderström & C:o förlagsaktiebolag. Helsingfors 1916. Men ingen
av hembygdsbeskrivningarna var uppställd på det sätt att den utan vidare kunde tjäna
till mönster, och "handboken" var avpassad efter finländska förhållanden, och dess
anvisningar kunde jag i vissa väsentliga delar inte tillgodogöra mig. En liten Ver-
dandiskrift Om hembygdsforskning av N. Edberg gav också väl litet av de upp-
lysningar och den vägledning en lekman i ett sådant fall så väl behöver.

Inte minst svårt var det vidare att ge arbetet den lämpligaste formen, se ämnet
från den rätta synpunkten. Här är det åtminstone två stora huvudsynpunkter och
krav som måste förenas. Det ena är den för topografi och hembygdsforskning in-
tresserade mer eller mindre stora allmänhetens krav på ämnets koncentration, och
det andra är den behandlade bygdens befolknings krav att få veta så mycket som
möjligt om sin bygd. De båda synpunkterna äro hart när varandras motsats, i det
den ena kräver helhet, den andra detaljrikedom. Därtill kommer, om man så vill,
även en tredje viktig synpunkt — arbetets användbarhet i skolorna vid hembygds-
undervisningen. Att tillfredsställande lösa frågan med iakttagande av allt detta är
omöjligt. Man måste kompromissa med samtliga dessa synpunkter. Och kompro-
missen är inte idealet för en överenskommelse. Ingen blir nöjd.

En annan stor svårighet, som lekmannen har att övervinna är hans i regel bristande
träning i rent forskningsarbete, samlande av material i bibliotek och arkiv. När man
börjar ett arbete av denna art, står man ju rätt rådlös var man skall söka sina källor;
man står där framför disken i ett bibliotek eller arkiv och vet inte rätt vilka hand-
lingar man skall fråga efter. I de flesta fall känner man inte alla dessa olika
handlingars benämning och var de förvaras, och tjänstemännen i de resp. institu-
tionerna kunna ju inte veta allting. Litet vet man också om alla de lagar och för-
ordningar, som utkommit under seklerna och vilka i större eller mindre grad bidragit
att omgestalta livet i en enskild bygd, skiftesstadgor, förordningar om bergverken osv.
Och hur många lekmän kunna känna till alla berättelser från bergmästare och andra
ämbetsmän, utslag som fallit i olika rätter vilka ofta ge mycket av värde m. m.
Ofta kan i detta fall en handling av rätt litet allmänt intresse ge mycket av värde
för en begränsad bygd, men då man inte känner till den, undgår den ens öga.

Sakens vikt synes mig påkalla utgivandet av en vägledning, en "handbok i hem-
bygdsforskning", liknande den finländska men avpassad efter våra förhållanden. Denna
borde upptaga dels en förteckning över all litteratur, som utkommit i topografi och
därmed besläktade ämnen och vidare en förteckning över de handlingar och otryckta
källor, som böra efterfrågas i arkiven samt vilka arkiv de förvaras i. Nu finns det
i vissa fall otryckta samlingar och manuskript i en del mindre arkiv, som äro mycket
viktiga, men när man inte direkt känner till varken arkiven eller handlingarnas namn,
så är det svårt att få fatt på dem. Sådana samlingar borde också upptagas i den
mån de äro kända. Vidare borde medtagas en förteckning på alla kartor, geologiska,
jordarts-ekonomiska m. fl., som finnas utgivna. I arkiven är det ju sådana massor

av olika handlingar, och man spiller mycken tid, om man inte precis vet vilken handling eller karta man behöver.

Nu är hembygdsforskningen på modet, hur länge det nu räcker, och då ämnet blir mer och mer vidlyftigt är det svårt för lekmannen att reda sig utan hjälp. Och då lekmannens biträde ännu inte kan avlösas av fackmannaarbete, emedan fackmännen ännu äro för få, är det av stor vikt att lekmannainsatserna bli så värdefulla som möjligt, och det kunna de bli endast genom sakkunnigt biträde. De fackmän som utarbetade en vägledning för lekmännens insatser skulle göra hembygdsforskningen en mycket stor tjänst. Handledningen borde också innehålla ett förslag till disposition. En uppställning av en bygdebeskrivning, där alla här ovan nämnda berättigade synpunkter komme till sin rätt borde inte vara omöjlig att finna. Men här behövs vägledning från vetenskapligt håll, där man har större erfarenhet i konsten att dela upp ett ämne och begränsa de olika delarna därav.

Vidare undrar jag om det för underlättande av lekmännens arbete inte kunde ordnas så, att en lekman, som sysslar med hembygdsforskning, kunde från arkiv och bibliotek få låna hem böcker och arkivalier. Det kunde ju ställas upp vissa villkor, betryggande garantier, borgen, förbindelse att förvara böcker och arkivalier i bankvalv eller kassaskåp, då de ej användas, vid bortresa o. d. Som var och en förstår, är det rätt kostsamt att ligga i städerna för arkivstudier, och arbeten av denna art ge intet guld. Man får vara tacksam, om ens utgifter bli täckta.

För min personliga del är det nu tyvärr försent. Mitt arbete är som det är nu och ingalunda som det borde vara. Men det kan ju tilläventyrs finnas andra lekmän, som eventuellt fundera på bygdebeskrivningar, och som kanske liksom jag gruva sig inför alla de svårigheter som resa sig i ens väg. Kunde de värsta härovan påpekade stötestenarna undanröddas, så blir vägen lättare farbar. Säkert till fromma för kännedomen om våra bygders och vårt folks historia och för vederhäftigheten av därpå nedlagt arbete.

CARL LARSSON I BY.

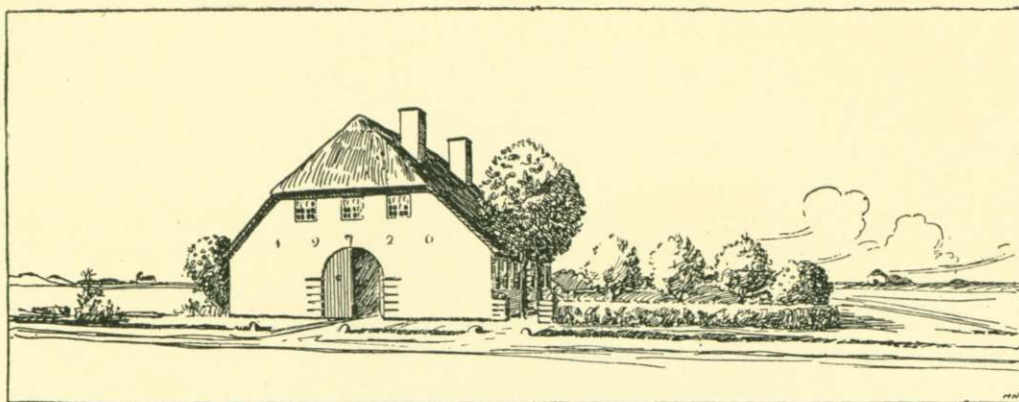
L I T T E R A T U R

DANSKA LANTMANNABYGGNADER.

Av största betydelse för hembygdsvårdsarbetet, då det gäller byggnadskonsten, är tillgången på goda mönsterritningar. Den direkta rithjälpen i varje enskilt fall är väl det effektivaste sättet att få fram goda byggnader, men av lätt insedda skäl är det icke möjligt att på så sätt nå alla dem, såväl byggmästare som byggherrar, vilka äro i behov av råd och hjälp. Skall hembygdsvårdens idéer på detta område kunna nå en större spridning, blir det därför nödvändigt att taga handböckerna och mönsterritningarna i sin tjänst. Men det är ingen lätt sak att åstadkomma goda sådana ritningar. Därtill kräves en intim kännedom om de olika trakternas byggnadssätt och levnadsvanor samt utom naturligtvis teknisk kunskap och säker konstnärlig smak förmågan att skapa i enkla linjer och former, och ritningarna måste vara byggda över klara och lättfattliga principer både i fråga om planläggningen och den konstnärliga utformningen, så att de lätt kunna varieras efter behovet i de enskilda fallen, utan att plan och form ödeläggas, även om de användas av mindre skickliga och kunniga byggmästare. Ett användande av ritningarna i fullkomligt oförändrat skick kan nämligen knappast tänkas förekomma annat än som undantagsfall. I de flesta fall måste större eller smärre förändringar vidtagas för att tillfredsställa de olika byggherrarnas behov eller önskningar, och då gäller det att framför allt den konstnärliga tanken, som ligger till grund för ritningen, är så enkel och klar, att den åtminstone utan större svårighet kan tillägnas och tillämpas även av den konstnärligt mindre begåvade eller skolade. I vårt land ha under senare år utkommit en del sådana ritningar just med tanke på att främja hembygdsvården i byggandet, men att icke alla lyckats lika

bra, beror på att man icke tillräckligt beaktat de ovan nämnda kraven.

Med vilket allvar och vilken omsorg man måste gå till verket, då det gäller ett dylikt arbete, därom vittnar det sätt, på vilket den danska föreningen "Bedre Byggeskik" gått till väga, då den planerade utarbetandet och publicerandet av en serie mönsterritningar till lantmannabyggnader. Sedan en kommitté, bestående av framstående arkitekter, hantverkare och lantbrukare från olika trakter av landet, tillsats för att organisera och leda arbetet, lät denna med tillhjälp av kungl. danska hushållningssällskapet samt de stora lantmannaorganisationerna "De samvirkende danske Landboforeninger" och "De samvirkende danske Husmandsforeninger", vilka samtliga äro representerade i kommittén, insamla ett så fylligt material som möjligt av ritningar och planer av erkänt goda och moderna lantmannabyggnader av olika slag. Det på så sätt insamlade materialet genomgicks och ordnades, varefter kommittén uppdelade sig i trenne underkommittéer för respective mindre, mellanstora och större jordbruk. Genom resor till olika trakter av landet kompletterades det förut insamlade materialet genom studier på ort och ställe och genom uppmätningar av mönstergilla anläggningar. Först därpå, sedan man på så sätt skaffat sig en rik erfarenhet, skred man till det slutliga utarbetandet av ritningarna, av vilka nu en första serie föreligger i bokform under titeln: "Danske Landbrugsbygninger. Praktiske Forslag og Detailtegninger til Bygninger for Landbrug paa indtil 30 Td Land." (Hassing, København 1920). Boken inledes av ett kapitel om de gamla byggnadstyperna, författat av arkitekt Ivar Bentsen, medlem av kommittén och för övrigt en av Danmarks mest betydande arkitekter av den yngre generationen. Han betonar häri, att man visser-

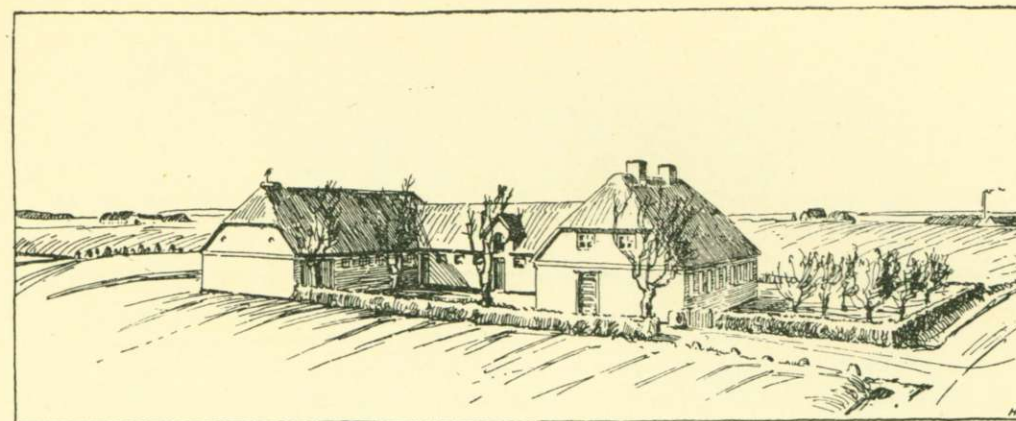

Byggnad för jordbruk om 6 tunnland. (Södra Jylland.)

ligen då det gäller moderna lantbruksbyggnader, måste lägga huvudvikten på vår tids lantbruks-tekniska krav, men att man samtidigt måste respektera hembygdens traditioner, som på väsentliga områden ha hållit sig ända från forntiden till våra dagar. Sedan följer ett par kapitel om de olika byggnadernas uppförande och inredning m. m., likaledes författade av Bentsen. De utgöra icke någon byggnadslära utan vilja endast ge en samling goda råd och upplysningar i viktigare eller vanskeligare punkter. Den inledande texten avslutas med en förträfflig uppsats: "Kravet om Skønhed", författad av arkitekt Harald Nielsen, den duktige ledaren av föreningens konsultations-byrå, den s. k. Tegnehjælpen.

På arkitekt Nielsen har också vilat det egentliga utarbetandet av ritningarna. De utgöra ett dussin och omfatta förslag till byggnader för jordbruk av olika storlek mellan 6 och 25 tunnland och avsedda för Jylland och Sjælland, vartill kommer 16 plantyper för olika stora gårdar. Ritningarna äro reproducerade i skalan 1:200. Av varje anläggning finnes dessutom ett par perspektivskisser. De utmärka sig alla för ett omsorgsfullt och sobert utförande utan allt koketteri, som minst av allt vore på sin plats i en samling mönsterritningar. Genom att utförandet av alla ritningarna lagts i handen på en enda person har man fått fram en nödvändig konsekvens däri, som är av stor betydelse för bokens praktiska användning. Vad de olika byggnadernas planläggning och

inredning angår, så är det svårt för en främling att bedöma dessa saker. De ha också mindre intresse för en svensk läsekrets. Det må vara nog att påpeka de omsorgsfulla förberedelserna samt att ritningarna utförts av en man, som har en rik erfarenhet på området, och att han dessutom haft vid sin sida en hantverkare och en småbrukare, vilket allt bör utgöra en tillräcklig garanti för ett gott arbete. Av större intresse är då att något närmare skärskåda de konstnärliga principer, efter vilka arkitekten arbetat, och hans förhållande till den gamla byggnadskulturen. Enkelhet, lugn och ordning äro de ledande principerna: släta vägg-tytor, kalkade eller i teglets naturliga färg, endast ingångsdörren på boningshuset får någon gång en omramning i form av ett par enkla rustikpilastrar. I största möjliga utsträckning tillämpas en symmetrisk indelning av fasaden och mittaxeln betonas genom dörren eller en frontespis. Alla fönsterrutor äro lika stora och fönsteröppningarna i de olika våningarna likaså: 6 rutor i nedre våningen, 4 i vindsvåningen. Alla murpelare äro också lika breda. Där bostad och uthus ligga i samma länga, såsom fallet är på de minsta gårdarna, delar den stora logporten huset i tvenne lika stora halvor och förminskar därigenom intrycket av den olika fönsterstorleken i bostad och uthus. Denna stränga regelbundenhet, som utmärker samtliga förslag och som även återfinnes i de minsta detaljer, förlänar väl åtminstone vid första ögonkastet en viss torrhet åt byggnaderna

Byggnad för jylländsk gård om 15 tunnland.

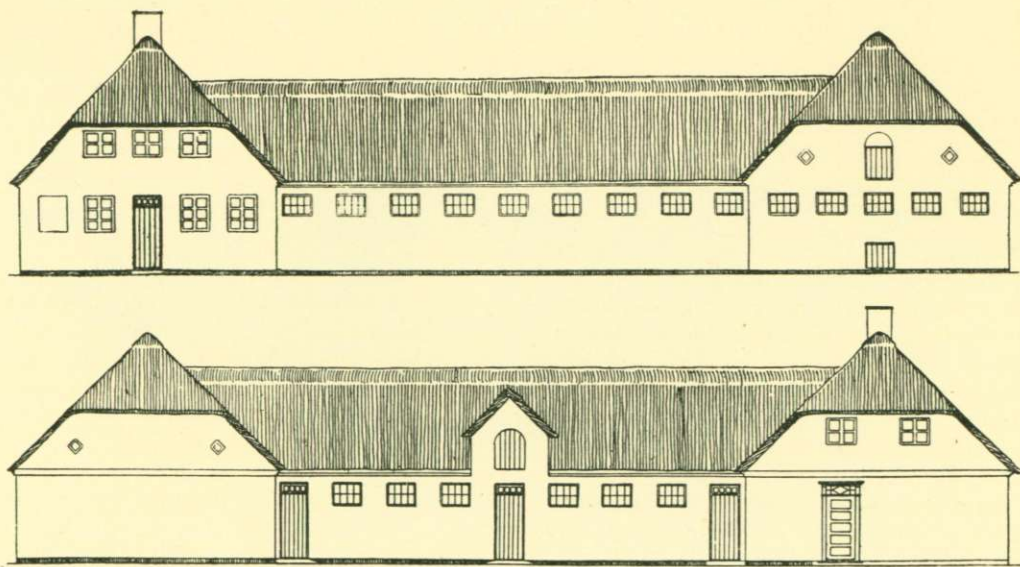
och berövar dem all personlig stil, men härvid bygger arkitekten endast på en gammal god tradition och detta tillvägagångssätt torde också vara det säkraste, då det gäller typritningar: några få regler och mått, så som de gamla byggmästarna brukade. Att det konstnärliga värdet ingalunda behöver bli lidande genom tillämpningen av en dylik metod, därom vittnar Harald Niensens ritningar tillräckligt, och de byggnader, som komma att utföras med dem som grundlag, skola alla pryda sin plats i det danska landskapet.

Det stora flertalet förslag fortsätta omedelbart den gamla danska byggnadstraditionen, såsom den utvecklade sig på landsbygden under förra hälften och vid mitten av 1800-talet. Liksom i Skåne voro ju i Danmark i äldre tid korsvirkbyggnaderna de förhärskande och ännu sätta de i många trakter, särskilt på Fyn, sin prägel på landskapet. I Danmark började man dock att i allmänhet något tidigare än i Skåne övergå till det rena tegelhuset. Med beundransvärd smak och förmåga förstodo de enkla lantbyggmästarna att anpassa sig efter den nya tidens krav och att förläna de nya husen samma goda form, som kännetecknade de gamla korsvirkeshusen, och även dessas intima samhörighet med den danska naturen. Det är dessa hus, skapade av en Per Hollensen och andra till namnet kända eller okända byggmästare, vilka synas vara de närmaste förebilderna till "Bedre Byggeskiks" förslag.

Vid sidan av dessa typiskt danska och tradi-

tionsbundna hus med de höga taken, täckta med halm eller tegel, och på Sjælland försedda med de också för Skåne kännetecknande spetsiga bredgavlarne, på Jylland med resliga valmtak, föreligga också några förslag, där arkitekten brutit med traditionen och endast byggt efter moderna, rent arkitektoniska principer. De utmärka sig för samma enkelhet och regelbundenhet, samma fasta och klara form som de övriga, men arkitekten har här släppt de typiska låga murarne och höga taken och bygger i stället husen i två våningar eller med höga störrum samt låga papptäckta valmtak. Det torde emellertid vara tvivelaktigt, huruvida det verkligen är så lämpligt att på detta sätt lancera en ny typ, även om den ur praktisk och ekonomisk synpunkt har mycket för sig och ingalunda står på ett konstnärligt lägre plan än de övriga, ty de komma givetvis att verka rätt främmande i det danska landskapet. Det är också betecknande, att arkitekten planterar popplar intill byggnaderna för att få fram den rätta verkan av dem, varigenom han inför ett i detta landskap eljest rätt främmande träd. Dessutom kunna dessa byggnader lätt missförstås av hantverkarna, då formen är helt främmande för dem, och brotten mot de tillämpade proportionsreglerna kunna här bli av betydligt ödesdigrare verkan än i de andra byggnaderna. Men som experiment kunna de ha sitt stora intresse, och det är visst icke uteslutet att resultatet kan bli gott.

*

Samma byggnad som föregående.

Det finnes en omutlig konsekvens, en klar målmedvetenhet i alla dessa förslag. De äro mönster-ritningar, som verkligen skola användas som mönster, och efter vilka hus skola byggas, och ej endast ett agitationsmedel för "bättre byggnadsskick". I förordet uttalas också den förhoppningen, att arbetet skall kunna användas som lärobok i hantverks-, byggmästare- och lantbruksskolor. Framför allt bli de emellertid till ovärderlig nytta under de närmaste åren, då på grund av den nyligen antagna lagen om fideikomissens upphäfvande en mängd nya småbruk komma att uppstå runt omkring i Danmark. Om vi i Sverige också icke direkt kunna tillgodogöra oss dessa ritningar, så

ha de dock mycket att lära oss, och jag vill på det varmaste rekommendera dem till ett ingående studium, framför allt av våra hembygdsvårdsintresserade arkitekter, ty icke annat än jag kan se, är det icke möjligt att höja byggnadskulturen ute på den svenska landsbygden, som i så stor utsträckning ligger i händerna på okunniga lantbyggmästare, om man icke kan sätta enkla, lättfattliga mönsterritningar i händerna på dem och giva dem några få klara regler att följa, med andra ord, att också hos oss tillämpa den ledande tanken i "Bedre Byggeskiks" förslag till lantmannabyggnader.

FRIJOF HAZELIUS.

M E D D E L A N D E N

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD. Vid styrelsens senaste sammanträde beslöt man att ansöka om statsanslag för understödande av Samfundets rådgivande verksamhet på byggnadsområdet, vilkens vidgande torde vara av särskilt allmänt och stort intresse. Likaså beslöt man söka en del understöd för anordnande av flera byggmästare- och möbelsnickerkurser.

Extra representantmöte kommer att avhållas i mitten av april och det ordinarie årsmötet är avsett att hållas omkring den 20 maj, därvid styrelsen försäkrat sig om föredrag av D:r Ing. W. Lindner, föreståndare för Bund Heimatschutz' "Geschäftsstelle" i Berlin och redaktör för dess tidskrift, vilkens erfarenheter från hembygdsvårdsarbetet i Tyskland är av speciellt värde för den svenska verksamheten.

De byggmästarekurser, som med stöd av kommerskollegium av Stockholms byggnadsingenjörsförening planeras att i slutet av april hållas i Stockholm, har Samfundets styrelse beslutat stödja med råd och anvisningar samt material, särskilt beträffande kursen för landsortens byggmästare.

Samfundets sekreterare, arkitekt John Åkerlund, som enligt stadgarna av styrelsen tillsättes på högst fyra år, omvaldes för att om möjligt fungera tills Samfundets ekonomi tillåter en önskvärd vidgning och omorganisation av sekretariatet och rådgivningsbyrån i Stockholm.

FÖRENINGEN FÖR NORRLÄNSK HEMBYGDSFORSKNING anholder i en till regeringen ingiven skrivelse genom landshövding Karl Stenström att regeringen ville till föreningen och dess verksamhet bevilja rätt till en dragning i det stora penninglotteriet enligt dess nu gällande plan. Föreningen framhåller sin bekymmersamma ekonomiska ställning, som nödvändiggjort inskränkningar på alla områden, bl. a. nedläggandet av en del upptagna arbeten,

vilka legat föreningen särskilt om hjärtat. Det beviljade varulotteriet har gått mycket dåligt på grund av den allt mer tilltagande olusten att spela på dylika lotterier. Föreningen anser att den enda nu tänkbara möjligheten att vinna något ekonomiskt underlag för sin verksamhet vore att söka få en dragning i det stora penninglotteriet.

STOCKHOLM.

KUNGSTRÄDGÅRDEN. Skönhetsrådet har beslutat utlysa en tävlan i syfte att åt Kungsträdgården återställa något av dess forna glans. I detta avseende anser rådet att Sueciaverkets bilder av "Kungliga trädgården" skulle tjäna de tävlande till ledning även om det naturligtvis är otänkbart att fullständigt återställa anläggningarna. Särskilt gäller det att genom tävlingen få platsen kring Karl XIII:s torg i ett bättre skick än det nuvarande. Tävlingen skall vara avslutad den 1 sept. Ett belopp av 3,000 kronor kommer att fördelas i pris.

HALLAND.

S. HALLANDS HEMBYGDS- OCH FORNMINNESFÖRENING har varit i verksamhet något över tre år och därvid har redan ett ganska vackert resultat uppnåtts för bevarandet av särskilt gångna tiders allmogekultur. Föreningen startade med 119 medlemmar. Samlingarna, som under de gångna åren blivit allt mera omfattande ha genom föreningens försorg sammanförts i en gammal ryggåsstuga, som fordom haft sin plats i Veinge skogsbygd men nu förflyttats till Laholms stadspark. Stugan har fullt färdig dragit en kostnad av 7,000 kr. vilka medel föreningen åstadkommit genom ett lotteri.

Vid årsskiftet utgjorde föreningens tillgångar omkring 10,000 kr. Dess museisamlingar uppgår nu till över 300 nummer, många av dessa äro

ganska värdefulla, sålunda finnes ett gammalt ljusstöperi, inköpt i Laholm av vårt lands äldste och sannolikt sista ljusstöpare, vilket har ett mycket högt värde.

Föreningen utgav 1919 en publikation "Syd-halländsk bygd" och ämnar så fort förhållandena det medgiva utgiva flera skrifter, så att södra Hallands historia på detta populära sätt må bli utgiven. Bristande tillgångar och ekonomiska resurser har hitintills gjort det svårt för föreningen att arbeta i den utsträckning man önskar. Sålunda har man ännu icke kunnat med muséets samlingar införliva den stora samling stenålderföremål som äges av en enskild person i Laholm och vilken samling av sten och flintyxor, knivar, mejslar, pilspetsar m. m. i huvudsak härstammar från olika platser i södra Halland, där man gjort fynden och som därför borde hava sin givna plats i ortens hembygdsmuseum.

SKÅNE.

LUND. Vid Studenttöftonen i Lund den 6 mars höll Lektor Karl Starbäck föredrag över ämnet: "Några sidor av hembygdsvården i Sverige". Akademiska föreningens stora sal var fylld till sista plats och det fängslande föredraget av vår hembygdsvårdsrörelsens främste man emottogs med entusiastiska applåder. Det var en av de mest lyckade studentaftnar, som hållits, och motsvarade i alla hänseenden de stora förväntningar, man ställt på densamma.

SMÅLAND.

ÄLMEBODA. I Yxnäs i Älmeboda har en hembygdsförening bildats med uppgift att tillvarata och vårda hembygdens minnesmärken. En gammal ryggåsstuga, som finnes i trakten, kommer att inköpas och flyttas till Yxnäs station. Saken har

redan väckt livligt intresse i bygden och föreningen har vunnit stor anslutning.

SÖDERMANLAND.

BJÖRKVIK. På initiativ av intresserade sockenbor med friherre E. M. Hermelin å Marieberg i spetsen har en hembygdsförening bildats i Björkvik socken med uppgift att sprida ökad kunskap om och väcka förståelse för och kärlek till Björkviksbygden. Föreningen skall söka förverkliga detta mål, dels genom bevarandet av äldre kulturföremål och byggnader, dels ock medels föredrag söka väcka intresse och aktning för allt som minner om vad fäderna verkat, dess seder, bruk och tänkesätt.

VÄSTMANLAND.

KOPPARBERG. Inom kommerskollegium pågår f. n. utredning om lämpligaste sättet för istånd-sättandet av gruvingenjörsbostället Stora Gården inom Kopparbergs köping. Den är föranledd av en skrivelse från köpingsfullmäktige, vilka yrka på k. m:ts snara åtgärder för boställets restaurering och framtida underhåll.

Ifrågavarande gruvingenjörsboställe har liksom bergstatsboställena i allmänhet tillkommit genom enskild donation och är sålunda icke att räkna som en statens egendom, varför k. m:t icke har något som helst anslag reserverat för en dylik restauration.

Stora Gården är otvivelaktigt av ett betydande kulturhistoriskt värde för den kringliggande bygden, och dess historia är nära förbunden med ortens bergsbruk. Bostället uppbyggdes på 1700-talet och har sedan dess alltid utgjort bostad för bergmästare och gruvingenjörer i Kopparberg. Nu befintliga åbyggnader äro de ursprungliga och utgöra värdefulla minnen från svunna tider. Men enligt vad å köpingens vägnar anförts ha de sorgligt nog under en lång följd av år lämnats åt sitt öde utan ett ens nödortvigt underhåll.

I N N E H Å L L

H. CONWENTZ: Preussiska statsanstalten för naturskydd	33
JOHN ÅKERLUND: Verkstadens utställning	43
CARL LARSSON I BY: Leksåmmen och hembygdsforskningen	54

LITTERATUR:

FRITJOF HAZELIUS: Danska lantmannabyggnader	57
---	----

MEDDELANDEN:

Samfundet för hembygdsvård. Föreningen för norrländsk hembygdsforskning. Stockholm. Halland. Skåne. Småland. Södermanland. Västmanland.....	61
--	----

Författarne äro själva ansvariga för innehållet i sina uppsatser.

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD utgives i 6 rikt illustrerade häften årligen, utgörande sammanlagt 25 till 30 ark i kvartformat (med 8 sidor i arket). Priset per årgång är 8 kronor. Prenumeration kan ske på posten, i bokhandeln eller hos expeditionen av *Tidskrift för hembygdsvård*, Grönegatan 12, Lund.

I samarbete med SVENSKA SLÖJDFÖRENINGEN utföra vi

KONSTGJUTGODS

såsom trädgårdsurnor, trädgårds- och parkbänkar,
gjutna plattor för utsmyckning av öppna spisar
samt för dekorering av hallar och salar.

NÄFVEQVARNS BRUK
NÄFVEQVARN.

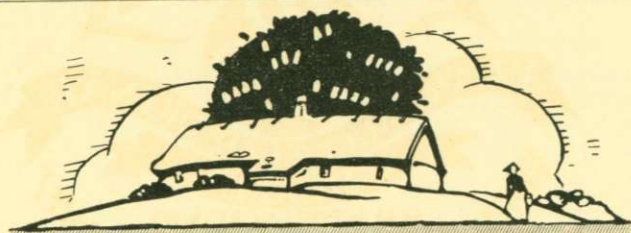
A.-B. SKÅNSKA CENTRALTRYCKERIET
LUND

UTFÖR ALLA SLAGS
BOKTRYCKERIARBETEN

FORT, VÄL OCH TILL BILLIGASTE PRISER.

BEGÄR KOSTNADSFÖRSLAG!

TEL. 275.

HEMBYGD SVÄNNER

Ett gott medel att sprida kännedom om hembygden är VYKORT med avbildningar av fornminnen, naturminnesmärken och vackra utsikter. För Hembygdsföreningar särskilt att beakta, då utgivandet av sådana vykortsserier även lämnar ett gott ekonomiskt utbyte. Alla upplysningar, prov och pris lämnas beredvilligt på begäran.

AB MALMÖ LJUSTRYCKSANSALT
HIPPODRÖMPASSAGEN MALMÖ TEL. 4421, 8280

MARDELL

A.-B. SKÅNSKA CENTRALTRYCKERIET, LUND 1921

BÄSTA GÅVA TILL VÄNNER I IN- OCH UTLAND

är

Carl G. Laurins

Sverige genom konstnärsögon

Andra uppl. Kr. 9: 50; inb. 13: 50

"På ett utrymme av knappt sextio kvartsidor har Carl G. Laurin fått rum med en essay över vårt vidsträckta land och vår skiftande folkkaraktär, som berör en hel hop av vår naturs och vårt lynnes egenarter . . . Humoristiskt kåserande, som han brukar, litet satiriskt och gisslande, där det passar, men alltid med en varm underström av kärlek till Sverige och svenskt, rycker han lasaren med sig i ett fast och vänligt grepp från början och till slut . . ."

Knut Barr i Stockholms-Tidningen.

Finnes även i följande främmande editioner:

Sweden through the artist's eye

Schweden im Auge des Künstlers

La Suède vue par ses peintres

Kr. 10: 50; inb. 14: 50

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG.

SVENSKA TURISTFÖRENINGEN

— ÖVER 84,000 MEDLEMMAR —

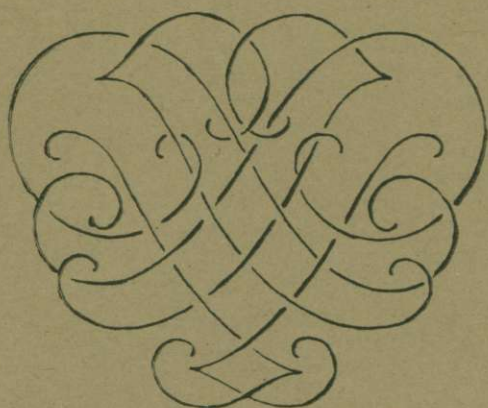
NORRLANDSGATAN 16, STOCKHOLM.

Varje ledamot erhåller Föreningens vackra och innehållsrika årsskrift. Medlemsavgiften pr. år Kr. 5: — en gång för alla Kr. 75: —. Insänd avgift direkt till Föreningen eller närmaste ombud.

FÖRENINGENS UPPLYSNINGS- OCH BILJETTAVDELNING

lämnar kostnadsfria råd och upplysningar, sammanställer turer och utställer biljetter för alla resor inom Sverige.

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD

Utgiven av

Samfundet för Hembygdsvård

REDAKTÖR: FRITJOF HAZELIUS

ÅRGÅNG 2

TREDJE o. FJÄRDE HÄFTET

I 9 2 I

UPPVÄRMNING & MATLAGNING sker i detta hus genom

GEYSIR & ARIEL SYSTEMEN

LITTERATUR ÖFVER GEYSIR OCH
ARIEL SYSTEMEN ERHÅLLES MOT
50 ÖRE. I FRIMÅRKEN

A-B. JÄRNVERKSMAGASIN
MALMÖ

KLEIMER

V Å R H E M B Y G D S S L Ö J D

MALMÖHUS LÄN ÄR I MÅNGA AVSEENDEN EN RIKT OCH LYCKligt lottad bygd, ej minst därigenom att det av gammalt ägt och ännu äger ett ivrigt arbetande kvinnosläkte med ovanlig fallenhet för konstrikt handaslöjd. Under århundraden har det i slätternas vitrapade allmogeårdar sömmats, vävts och knypplats dessa otaliga alster av hembygds-löjd, som nu utgöra ett av länets rikaste och mest egenartade kulturarv. Själva ordet *hembygds-löjd* är oss kärt, såsom ett minne, skimrande av färg och lockande som gamla sagotoner. Vid ljudet av de åldriga vävnadsnamnen: *rödlakan*, *krabbasår*, *dukagång*, *munkabälte*, *flamskt*, *rosengång*, hägra slättens vidder för vår syn. Vita, trygga gårdar lysa där ute och vi se blommande ikring oss örter i prunkande färger. Vi tycka oss höra *bäckahästen* galoppa genom midsommarnattens blåa skymning och vi börja tro, att vi någon gång i nattens djupaste tystnad skola få möta den *krönte hjorten*, *kattamannen*, *varulven* och *röda lejonet*. Och vi lyssna till, hur fina stjärnor och hjärtan i olika former sakta berätta oss minnen från de gångna århundraden, som med solsken och oväder och många växlande öden dragit fram över skånska hem. —

Som ett färgrikt blad ur vår oskrivna kulturhistoria är det, som vi högst skatta vår hembygds-löjd. Den bär oss bud om andan och kraften hos de släkten, som skapat den. Den lär oss även att älska och känna det gamla skånefolk, som i generationer haft sin glädje uti att ombona och försköna sina hem med konstrikt arbete. Genom sin gedigna arbetsgärning, som överlevt skiftande tider och växlande moder, öppnar det för oss dörrarna till sina hem. Det förgångnas förlåt drages undan både från vardagarnas strävsamma liv och från gillenas brokiga vimmel. Vi tycka oss kunna följa de kraftiga skånekvinnorna i helg och söcken och vi förnimma med vilken glädje de arbetat.

Vi vandra med dem stigarna fram över fält och genom skogsdungar, då de med hjälp av sina "glyttar" om somrarna samlade mångahanda örter, varmed de sedan efter gamla recept eller egna rön färgade allt sitt präktiga ullgarn. Vi se dem klippa sina nytvättade får med de lustiga platta saxar av antik form, som i vissa trakter givit namnet *saxanäbb* åt ett mycket omtyckt rödlakansmönster. Vi följa dem, när de skörda linet ute på åkerns tegar, medan sol skiner och vind viner över vajande säd. När de sedan samlas med hela byalaget till *skättegillen* och *kardegillen*, där arbetet går som det gått i fädrens tid, tycka vi oss höra dem

berätta bygdeminnen om *troll* och *jättar* och *skogsnuan* och *kyrkogårdsgripen* och alla andra hemlighetsfulla varelser, som irra ikring intill domedags och vilja locka människor med sig i havsens djup eller i annat obotligt fördärv: *skogsnuan*, som tutar som *hornuven* i mörkaste natten, *varulven*, som är människa hela dagen och om natten springer ikring som en trebent svart hund och sliter sönder kvinnornas kläder. Honom kände man nog. Och nog kände man också *elvaleken*, som mer än en spelman lärt sig av den gamle *elven* själv och som gjorde alla unga människor vilda och galna, när man kom till tredje repris. Varken dans eller spel kunde då höra upp, förr än någon modig dräng sprang fram och skar strängarna av fiolen. Så gick talet bland kvinnorna, medan ull och lin kardades och spanns och man ryste och "forgryste" sig, när man tänkte på alla små barn, som trollen tagit, och när man så tydligt kunde höra, hur *havsfrun* var ute och färdades i virvelvindarna.

Och när sedan allt garn var finspunnet och färgat med saft av bygdens egna örter och med krapp och kochenilj och indigo blått blandat i hop efter färgrecept, som hörde till släktens dyrbara hemligheter, vilka inga främmande människor fingo veta någonting om, då började man reda till vävning. Det varpades och bomrades och trädde i skeden. Tramporna bundos upp och småbarnen hjälpte till att spola. Och man vävde långa räcker av vadmal, tätt och fast som ett skinn, och linneräcker och dynvar och randigt halvylle till ovandynor. Och till sist fram emot våren kom det högtidliga ögonblicket, då man satte upp rödlakansräckan och började på *hjortatäcket* eller *livsträdsdynan*. Mor och döttrar skiftades om i väven och mor lärde dem så, som hon en gång i sin ungdom lärt av sin mor, och tillsammans hade de glädje av att se, hur djur och människor, kors och stjärnor växte fram i färgrik mängd. Ute i bygderna kring Lund, isynnerhet i Torna och Bara härader, där kunde man få se, hur många bibliska bilder och hela långa blomstersängar vävdes i de små upprättstående flamskvävarna. Och allt eftersom det mångfärgade garnet plockades in i varpen och rosor, tulipaner och kejsarkronor slogo ut, tyckte man sig höra sjungas kring väven den gamla visan:

In slapp jag och blev så glader
I min faders örtagård.
Där stod rosor uti rader,
Där stod stora, där stod små,
Där stod röda, vita, gula, blå,
En av dem jag mig utvälja må. —

Skulle man bedöma skånekvinnornas liv efter allt arbete de utfört, skulle man frestas tro, att hela deras tillvaro varit fylld av endast möda och vardagsgärning. Men just det faktum, att en så stor del av allt vad de sömmat och vävt, varit prydnadsföremål, ämnade att reda gården till högtid och att kläda gårdens folk i fest-

skrud är ju ett talande bevis för, att man i skånehemmen hade håg och lust för både arbetsgärning och fästglädje.

Konstvävnadernas tunga bildrika prakt lockar fram för vår inbillning en tavla av mustig färg. Vi seorstugan redd till högtid. De vitrappade väggarna äro behängda med mönsterrika drättar i rödlakan och krabbasår. Utmed det bjälkade taket äro dragna drättadukar med dukagångsbårder i mörkblå mönster på vit linnebotten, där slott och skepp, ryttare på stolta hästar, påfåglar, livsträd och långa rader av "pågar och gräbbor" tåga oss förbi inramade av hjärtan, bladornament och rosor. Över bordsändsbänken, där far själv har sin av ålder brukade plats, tronar gårdens högst värderade rödlakansvävnad och på alla bänkar och stolar äro utlagda jynnen och längdynor i lysande färger. På himlingasängen är brett ett präktigt *hjortatäcke* och därovan på ses två dynor, pösande av fjäder och instoppade i rikt hålsömmade linnevar. Alla gårdens dyrgripar äro framtagna ur tunga kistor och i praktfull ståt ter sig hela storstugan. Den upplyses av hemstöpta talgljus i smidda järnstakar, behängda med små hästskor. Sättugnen med bilden av Sankt Göran och Draken står skinande nysvärtad och på stenbordet framför långbänken äro husets blankpolerade silverbägare framsatta, både den med farfars och farmors namn ingraverade under kunglig krona och den som far hade med sig och lade i mors randiga förkläde den dag, han kom ridande till hennes fädernegård, följd av sju ungersvenner ur sin egen släkt, för att begära henne till äkta av hennes fader.

Mitt på stenbordet tronar en praktfull spettekaka drypande av socker och ägg och tennfat rågade med allsköns bakverk fylla bordet. Från köket kommer en stark

Allmogekvinnor från Skytts härad mötas på häradsutställning.

Agedyna med kvinnor och varulvar. Ljunits härad.

doft av stek och gröt och genom den öppna dörren skymtas allsköns riklig välfägnad.

“Gåradöttrar“ i tunga vadmalskjolar och rosiga liv, hopsnörda med silverkättingar och “pågar“ i gula skinnbyxor och blåa tröjor med silverknappar stå otåligt väntande, att fiolerna skola spela upp till dans och lek. Men ännu dröjer det, ty far står hälsande de inträdande grannarna och släktingarna med sitt högtidliga: “Guds fred, hälsa och välgång och allt vad kärt är“. Och han gör sig ingen hast. “Allting skall ha sin tid“, menar han. Han är iklädd den brudgumsskjorta, som mor en gång i ungdomens dagar har sömmat till honom med *sjubladrosor* och *ljusgull* kring genombrutna *hjärtan i klunga*. Och mor själv sitter redan bänkad vid bordet i all sin stass, skinande som en silversmidd brud. Hon är skrudad med både *strilakors* och *guldketting* och *halslås* med brokiga stenar och *stora maljor med löv* och *små maljer med änglar och pelikaner* och jätteknapprar, som hänga som för-gyllda kulor i *spedetröjans* snäva ärmor, och präktigare mora än Boel Trulsdotter i Kvarnbrodda finns inte i dessa landsändar, tänker far, när han vänder sina ögon bort till henne, där hon sitter i all sin ståt. Hon kan väva det finaste rödlakan och de grannaste förklädsrännningar och styra och regera sitt hem kan hon som ingen annan och dansar gör hon som om hon ännu vore 17 år.

Men tiden lider och man hör plötsligt hur fiolerna börja stämmas där inne i "som-

marstugan". Upp stiga unga och gamla och inne i den stora tomma salen, där ännu endast de båda spelemännen sitta uppklivna på sin höga lövklädda bänk, där tar man i en stor ring. Långsamt högtidligt rör den sig en stund under vaggande sakta sång, men snart ökas takten och den blir till en yrande dans, under det man sjunger den gamla inledningsbiten till alla rejäla gillen:

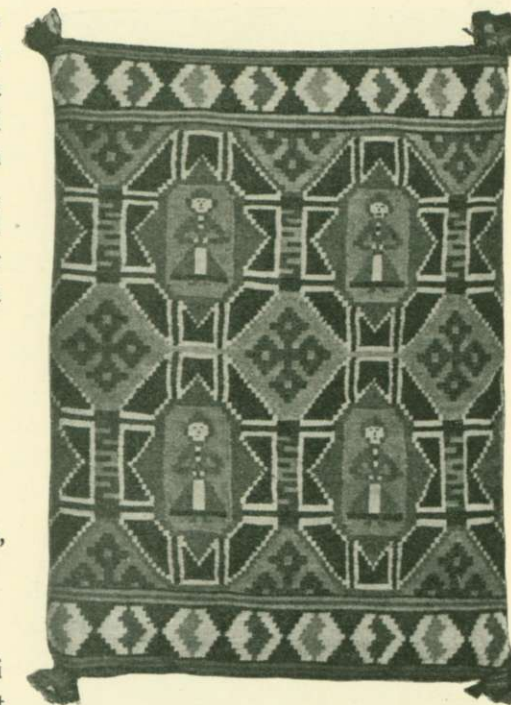
Vackra flickor så äro vi och glada,
Därför ska vi så lusteligt nu dansa,
Tralalala.

Vackra drängar så finns här och kvicka,
De bör alla ta sig varen en flicka,
Tralalala.

Så börjar den dans, som sedan varar i timmarna mång. Taktfast och lätt dansas det i tunga vadmalskläder och tjockbottnade skor och flickor och gossar bli allt mera som lössläppta fölungar och yra unghästar. Till sist gå polskor, kadriljer och sångturer i yrande fart, och under taktfast tramp hör man visorna ljuda:

Och jag blev skjuten uppå min häst,
 uppå min häst,
 Och han blev skjuten i bringan.
 Och allra kärestan den har jag mist,
 den har jag mist,
 Och nu så haver jag ingen.

Ja du må ha-na och du må ta-na
Och du må tacka-na och du må klappa-na,
För du må tro att hon har silverknappar
Och perlekransar och tröjesvansar
Och perlepyttor i vartenda hår.

Jynne med smågräbbor. Herrestads härad.

Bäckahästdyna från Oxie härad.

Eller den mycket omtyckta:

Förr ska flinta i bergen brista
Än jag min käresta svika skall,
svika skall,
Förr ska foglarna stämma mista
Och kråkan sjunga som näktergal.

Lustigt dansa och lustig sjunga
Hela denna långa natt,
långa natt,
Tills i morgon det bliver dager,
Då får pipan ett annat ljud.

Från släkt till släkt ha gårdens gamla konstvävnader lyssnat till sådana ord och toner ur bygdens visor och vi tycka oss höra dem ännu ljuda kring sagodjuren på rödlakanet och kring de flamska blomstervävnaderna, "där rosorna stå i långa rader och där det faller henne så väl i hågen att plocka rosor av hjärtans grund". Underliga låta ibland de toner, som ljuda från djur och människobilder. Men ljus klingar sången kring *trissahjärtan*, *krukkehjärtan*, *dubbelhjärtan*, *riddarstjärnor*, *bladstjärnor*, *korsstjärnor*, *åttabladsrosor*, *jungfrudans* och *jungfrutankar*. Och till fädrens pris och minne samlas alla dessa toner ur det förgångna.

De gamla slöjdstren ha sett så många nya tider gry och så många generationer slöjdande kvinnor födas och dö. Men tack vare sin fullgoda egenart ha de överlevt dem alla. Och överlevt ha de också den textila förfallotid, varunder de ansågos omoderna och obrukbara. De ha nämligen varit med om att se skånskorna gripna

av begär att införa i sina hem idel nya underliga prydnadsarbeten, sådana som de mött, när de med en ny tids lätta kommunikationer strömmade in till städerna. Med

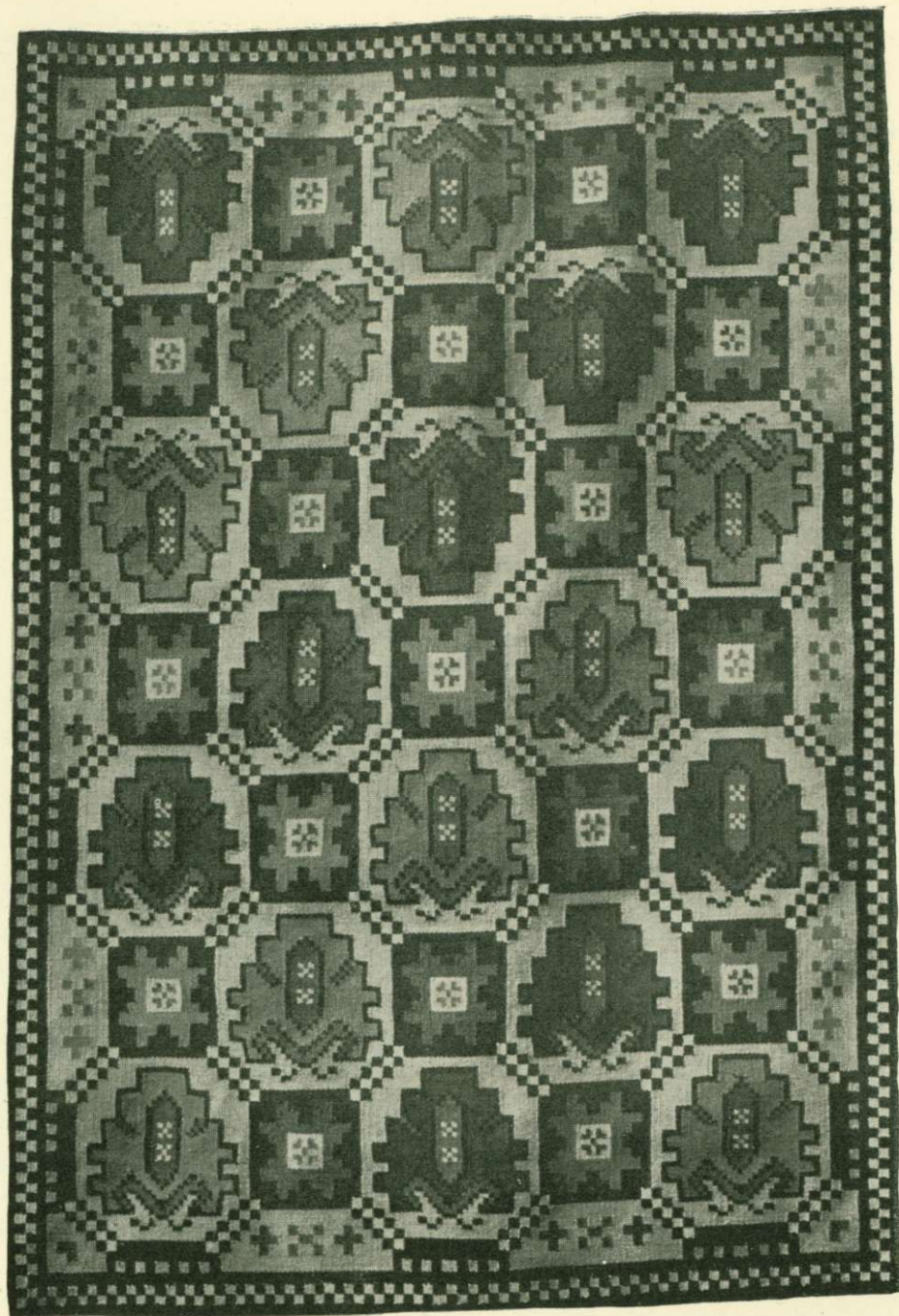
förvånade och omorgnade blickar fingo de här se alla möjliga stillösa mönster vävda eller sydda i dels grälla, dels vekligt urblekta färger. Innan i bodarna prisade man allt detta som det finaste och modernaste från själva Berlin och Paris. Och skånskorna blevo som bärgtagna av denna nya textila prakt. Drivna av sin medfödda håg för dekorativ konst satte dessa nya tiders kvinnor sig genast med iver till att i sina gamla vävstolar förfärdiga de mest underliga bonader, draperier och duchateltäckten. Det växte fram i hast både i dukagång, rödlakan och flamskt: "tyrolerlandskap med slott och blåa sjöar mellan bärg", "lappar med renar på snöfält under norrskenshimmel" och "damer i jugendstil spelande på luta under blommande äppleträd", m. m. m. i oändliga variationer.

Föga hörde all denna nya grannlåt tillsammans med *bäckahästar*, *livsträd* och *blomster i långa rader*. Och snart nog fingo de gamla nedärvda slöjdstren sova glömskans sömn under ekekistornas tunga lock. I gårdens liv spelade de ej längre någon roll. Deras tid tycktes förbi. De passade alls ej i våra moderna hem, sade man i stadsbodarna till de slöjdivriga kvinnor, som kommo dit för att köpa garn i vackra "köpstads"-schatteringar.

Många gamla släktvävnader förforos under dessa tider, då de nya moderna gjorde sina segertåg ut över Skånes landsbygd. Men de flesta av dem lågo år in och år ut inlåsta i "kistekammerset" och blott en gång varje sommar plockades de upp ur gömmorna och buros ut i "haven" för att solas och ansas. Täckten, drättadukar, jynnen, agedynor och gamla dräkter hängdes upp på alla häckar och buskar och trädgårdarna började med ens lysa som av gammaldagsblomster. De fladdrade för blåsten och långt ut kring vägarna sken det av mustig färg. Barn och kvinnor gingo ikring och synade dem. Man läste på årtalen och de invävda namnen och många tyckte, att inga ortagårdar stodo grannare i blomstring än dessa gammaldagsvävnader. Färgade voro de ju också en gång med den saft, som solen trollat fram i bygdens egna blommor och blad. Sedan *solningens* dagar voro förbi packades åter allt det gamla omsorgsfullt ner i kistorna. Och sedan man lagt kvistar av lavendel, malört och salvia mellan täcken och dynor, reglades det om dem och man tänkte ej på dem, förr än nästa sommar kom.

Det berättas om en viss Gya Sassersdotter borta i "Österled", att hon ägde nerpackade i sina kistor så många gammaldagsvävnader, att det tog henne vart år en hel månad, när hon skulle sola och borsta dem och åter packa in dem. Och alla grannhustrur brukade samlas för att beskåda Gyas arvegods, när det var uthängt i trädgården, och man sade sins emellan, att det var då en ren "öjnafryd" att se hela denna ståt. Och om någon av ungdomarna vågade sig på att skämta över Gyas gamla underliga skatter så att hon fick höra det, "då fingo de minnsan veta, att de levde", så rasande blev hon.

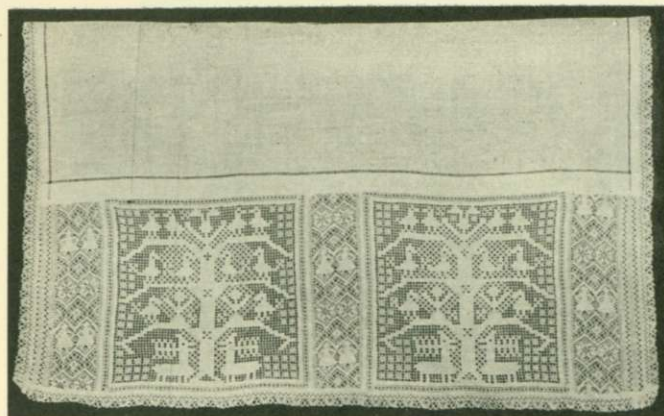
Men tiden gick och så dog Gya i början av 1880-talet, och som hon var ogift och den sista av sin släkt blev det auktion efter henne. Den varade i åtta dar,

70 Rödlakanstäcke i sköldbladsmönster, vävt av Gerda Bengtsson, Tågarp, Rönnebergs härad.

Halvflossamatta, vävd av Ida Håkansson, Lund, Torna härad.

Bottensöm, sydd av Anna Pålsson, Torup, Bara härad.

och livsträd och skånegräbbar, när de plötsligen efter sin långa dvala vaknade upp på slott och i museisalar och hörde ett surr av främmande tungomål kring sig, som ljud så olika mot vad *de* varit vanda vid.

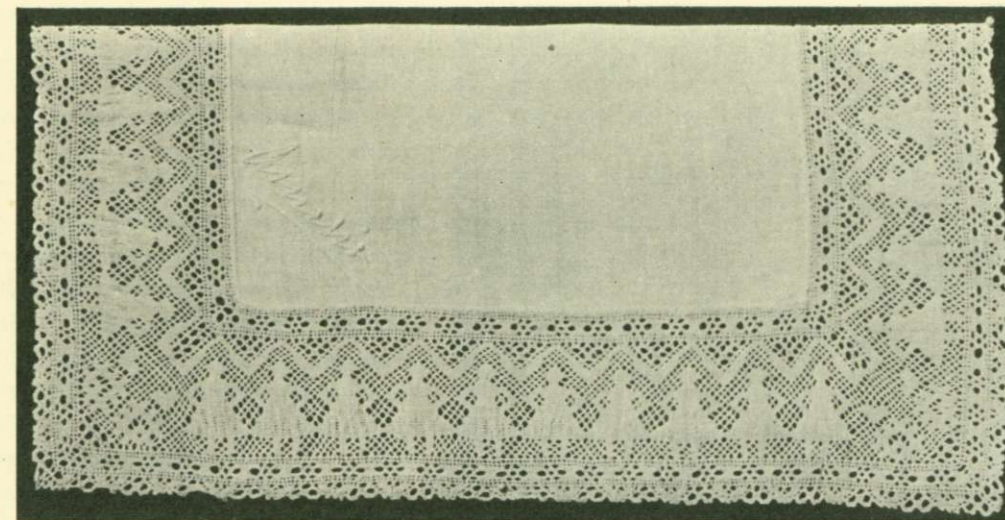
Det hade nämligen åter vänt sig ett blad i den skånska hembygdsslöjdens historia. Den hade blivit modern på ett oväntat sätt och man hade börjat samla dess alster som kuriositeter. Hela hallar i kungliga lustslott hade blivit beklädda med rödlakan och flamskt. In- och utländska museer gjorde stora uppköp därav och det fanns snart ingen skånsk herrgård, som inte hade allmogevävnader i sina matsalar och trappuppgångar. Uppköpare började mer och mer resa ikring ute på landsbygden och för en ringa penning köpte de ofta de präktigaste täcken och de finaste hälsömsarbeten. Det började sägas om skåningarna, att de sålde sina fäderneminnen för rena spottstyvlar och man var övertygad om, att snart var all Skånes hembygdsslöjd förskingrad kring hela landet och att skånefolket själv ägde minst kvar därav.

Dessbättre var det dock ej så. Tusentals alster av skånsk hembygdsslöjd kunna fortfarande berätta för dem, som i dag besöka slätternas allmogehem, att de blivit omsorgsfullt bevarade i hemgiftskistorna, medan köpraseriet gick över bygden, och att husets kvinnor med orubbligt

Bottensöm, sydd av Frida Nilsson, Torup, Bara härad.

sägs det, och då fick man se vad man aldrig kunnat tänka sig. Folk kom resande långa vägar för att köpa av Gys gamla vävnader. Där voro grevinnor och friherrinnor och lärda och förnåma herrar från både Lund och Stockholm och alla dessa fina herrskap reste hem med vagnarna fullastade med "bonavävnader". Man rent "forgryste" sig vid denna syn. Och allra mest förvånade blevo nog de gamla vävnadernas sagodjur

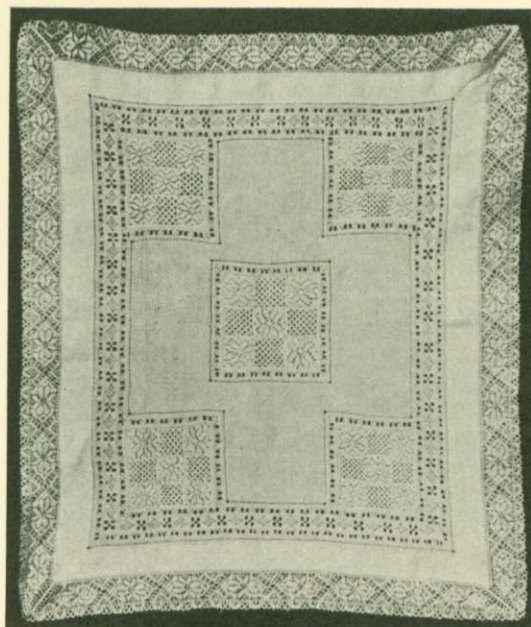
Skånsk spets, knypplad och komponerad av Maria Kristoffersson, Stora Köpinge, Herrestad härad.

lugn nekat till att äga en enda vävd bit när köpstadsfolk kom i deras stugor och ville göra affärer, så rädda voro de att bli lockade och tubbade att göra sig av med, vad de ägde av gammaldagsvävnader. Från många gamla gårdar har aldrig försålts en enda sak och i många har man kvar sådana märkta med 1600-talets årtal, om vilka man med säkerhet vet, att de aldrig lämnat gården. Mormors mors röda brudkjortel och farfars brudgumsskjorta och silverknappar påträffar man ofta. Och bättre än många anrika familjer ha allmogesläkterna bevarat sina nedärvda minnen. Nere i en gård i Herrestad berättas det med rörelse om, hur farmor på sin höga ålderdom, när hon kände att hennes tid snart var ute, kom körande till sina barn i Ljunits härad och gav sin sonson ett randigt rödlakanställe med de högtidliga orden: "Detta täcke har varit din farfars och hans farfars och du skall hålla det i ära, som de ha gjort".

Utställningen av gammal allmogeslöjd vid jubileumslantbruksmötet i Malmö 1914

Skånsk spets, knypplad och komponerad av Amanda Lundgren, Flyinge, Torna härad.

Arbete i stoppad hälsöm och Frostasöm, sydd av Frida Nilsson, Torup, Bara härad.

Den nybildade hemslöjdföreningen satte därför som sitt främsta mål uppgiften att verka för återuppväckandet av smaken och intresset för vad skånsk hembygdsslöjd av ålder ägt mest egenartat och äkta: de väl avvägda färgerna och de gamla intressanta mönstren.

För att säkrast nå dessa mål ordnade föreningen med tillhjälp av slöjdintresserade kvinnor ute i bygderna år efter år häradsutställningar av ny och gammal slöjd. De blevo alla till trängsel besökta och under någon av utställningsdagarna höllos alltid föredrag, vilka belyste nya och gamla slöjdförhållanden. Dessutom höllos årligen ute på landet kurser i vävning, hälsömnad och knyppling, överallt där lust förspordes hos ungdomen att förkovra sig i dessa arbetstekniker. Växtfärgningskurser höllos även, och mycket snart började man i magasinerna i Malmö och Hälsingborg tillhandahålla arbetsverkorna växtfärgade garner. Alla konstvävnader, som beställdes från magasinerna, utfördes med sådant garn i trogen skånsk färgskala. Och all möjlig vikt lades på att skärpa kvinnornas färgsinne och få dem att lägga bort de skrikande eller blekt urvattnade färger, som under en längre tid, sedan mitten av 1800-talet, satt en prägel av förfall på skånsk konstvävnad och låtit den komma i vanrykte. Glädjande nog visade det sig snart, att man ej misstagit sig på skånekvinnornas innersta sinnelag. De gamla nationella slöjdinstinkterna inom Malmöhus' län

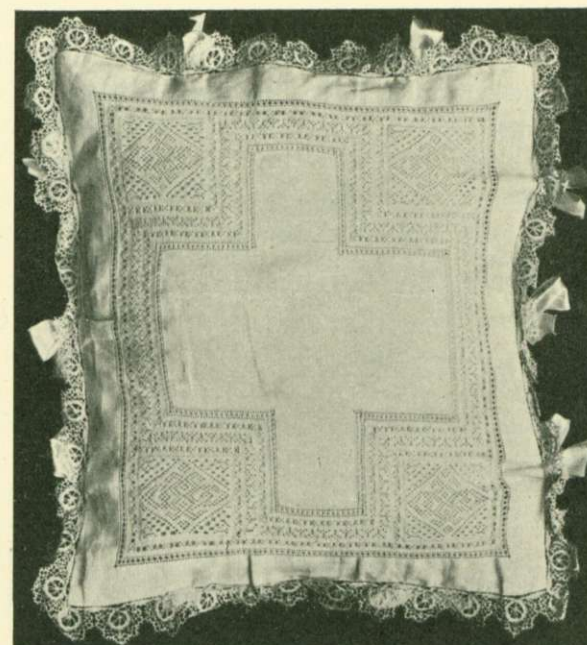
gav även en lika övertygande som belysande bild av, att alster av hembygdsslöjd ännu i tusental funnos bevarade i skånska hem och där voro älskade och ärade som gamla dagars minnen.

Det har också varit med kännedom om folkets minnesgoda sinnelag, som Malmöhus' läns Hemslöjdförening, stiftad 1905, inriktat sin verksamhet på att hålla levande inom bygden de nationella slöjdtraditionerna i oförvanskad äkthet. För att lära skånskorna väva och sömma i konstrikt mångfald behövde ingen förening bildas. Som århundradens arv lågo dessa kunskaper dem i blodet och de ha endast på högst få orter inom länet någonsin upphört att syssla därmed, men väl kan man säga, att de kommit att behöva hjälp och ny impuls till att återgå till en sundare och mera gedigen vävnadskonst, bättre lämpad för deras egna hem.

voro ej döda, de hade endast råkat i dvala. Man erfor även inom kort, att ju mera bygdetroget hemslöjdföreningen ställde sitt program och ordnade sin verksamhet ju mera förtroende vann den bland länets kvinnor, som att börja med ställt sig ganska undrande och misstroagna inför denna nya organisation, vars syften de ej förstodo. Snart nog möttes man ock i full förståelse inför de uppgifter, som föreningen ivrigt arbetade för, och ju mer man vann anslutning från de arbetande kvinnornas sida, ju mer uppblomstrade även föreningens ekonomi. Ju större de summor blevo, som årligen kunde utbetalas åt väverskor och andra arbeterskor, ju mera blev även föreningen i stånd att arbeta för sina ideella mål: att sprida kunskap om slöjdens gamla utveckling från bygd till bygd och att härigenom uppmuntra landsortens befolkning att själv på egen hand forska i och lära känna sin gamla bygdekultur, sådan den utvecklats under arbete i hemmen. Många äro de bevis på förtroende, som föreningen fått mottaga från länets befolkning och vilka tydligt givit vid handen, att man rätt förstått det skånska lynnets egenart, då man i sin slöjdgärning valde att vandra de bygdetrogna vägarna. Man beslöt sig för detta i den fasta förvisningen, att till skånska sinnen skulle i längden deras egna minnen tala varmare och mera bindande ord än modets nyckfulla ingivelser och att i skånska hem skulle deras egna sägenrika mönster och saftiga färger passa bäst och bliva mest till glädje.

De båda hemslöjdsmagasinens ständigt stigande årsomsättning vittnar om den förståelse, som finnes mellan dem och deras kundkrets. Magasinen i Malmö och Hälsingborg hade år 1919 en totalomsättning av 391,757 kr. 63 öre och 1920 steg omsättningen till 458,981 kr. 03 öre. Härav belöpte sig ensamt på vävnadskontot för år 1920 kr. 243,126: 97.

Man har tänkt sig, att sedan skånekvinnorna åter kommit att fullt förstå färgen och mönsterkaraktären hos sin gamla slöjd, skulle de måhända ånyo en dag bliva mäktiga att på gammal fäderneärvd grund bilda nya mönsterkombinationer i goda proportioner och hållna i bygdens egenartade djupa och harmoniska färger. Om man på vävnads-

Arbete i stoppad hälsöm, sydd av Hanna Muhr, Torup, Bara härad.

teknikens område skall nå därhän är svårt att avgöra. Ännu vågar man ej säga, att något varslar därom. Men på spetsarnas och hålsömnadernas fina arbeten ha olika arbeterskor redan lockat fram nya mönstermotiv, som bebåda, att här kan man vara tämligen säker att gå en löftesrik utveckling till mötes. Och bredvid de gamla mönstren skall man få se nya i skånsk egenart växa fram, mönster, som till framtida släkten åter skola bära bud från de tider, som gått, och som skola kunna berätta sägner om trofasta kvinnor, vilka haft glädje av konstrik handaslöjd och gärna lyssnat till sångens ord: "Tiden svinder men gamle Minder er Baand der binder".

HENRIETTE COYET.

DE SKÅNSKA HEMBYGDSMUSEERNA

I HELA VÅRT LAND HAR UNDER DE TVENNE SISTA DECENNIERNA ett starkt stigande intresse kunnat iakttagas för de gamla kulturformer, som hotas av upplösning genom den för vår tid kännetecknande, i snart sagt alla livets former ingripande omläggningen av levnadsförhållandena. Detta intresse har på många sätt tagit sig uttryck, ett av dem är hembygdsmuseerna, som under denna tid vuxit upp på allt flera platser. Av de många större och mindre svenska museerna av hembygdsmuseets typ är det i själva verket blott ett fåtal, som gå tillbaka till tiden före år 1900, det stora flertalet ha tillkommit först efter sekelskiftet.

Det är givet, att antalet hembygdsmuseer i det tätt befolkade Skåne skall vara relativt stort. Av offentliga samlingar, som ägas av kommuner, fornminnesföreningar eller liknande sammanslutningar, finnas i provinsen åtminstone ett tjugutal, representerande alla stadier av utveckling och omfattning. En kraftigt bidragande orsak till det starka intresse, som i de många hembygdsmuseerna tagit sig uttryck, är säkerligen att söka i vissheten om, att för en stor del av vad den gångna tidens kultur tillhör har den elvte timman redan slagit och skall snart den tolfte slå. Ty den täta befolkningen, de goda kommunikationerna, närheten till utlandet, jordbrukets kraftiga utveckling och en mängd andra faktorer göra, att moderniseringsprocessen går fortare i Skåne än i många andra delar av vårt land. Allmogens gamla bosättningsförhållanden utgjorde en på hundraåriga traditioner vilande, starkt konservativt präglad miljö, i vilken de äldre livsformerna kunde bevaras och trivas; luften blev dem för tunn, sedan byalagen genom skiftena blivit sprängda och de ägde ej tillräcklig motståndskraft för att stå emot den nya tiden. Nutiden tränger fram, det gamla försvinner och med det gamla mycket av just det, som varit för en trakt kännetecknande och säreget, som varit hembygdens speciella egendom, stolthet och styrka. Medvetandet om att tiden snart skall vara försutten har varit en kraftig sporre för dem, som i hembygdsmuseets form vilja till kommande släktens tjänst skapa en bild av de tidsförhållanden, under vilka deras fäder levat och i vilka deras egen kultur har sina djupa rötter. Och vikten av att det arbetas, medan ännu tider är kan icke nog framhållas. "Ty", för att citera en av vårt lands auktoriteter, "viker någon svensk bygdekultur i våra dagar för modern civilisation, så är det för visso den skånska och med den faller vårt lands stoltaste bondeodling."

Intresset för hembygdsmuseerna sammanhänger intimt med den djupare förståelse

Ängelholms museum.

land tala i detta fall ett tydligt språk och hava kraftigt bidragit att väcka förståelsen för den gamla bebyggelsens estetiska värde, den bebyggelse, som följdriktigt utformats under påverkan av en mängd faktorer, bland vilka fäderneärvda sedvänjor, landets naturbeskaffenhet, materialtillgång, levnadssätt, folkets karaktär och kynne äro att nämna såsom särskilt viktiga. Kontrasten mellan gammalt och gott samt nytt och dåligt är här iögonfallande och ett av hembygdsvårdens viktigaste kapitel är ju också strävandet att få fram kombinationen nytt och gott med hänsyn till bebyggelsen.

Det är på den grund alldeles i sin ordning, att hembygdsmuseerna icke inrikta sig på enbart samlande utan även i den mån ske kan utöva praktisk verksamhet i direkt hembygdsvårdande riktning. Detta är ävenledes fallet med flera av de skånska hembygdsmuseerna eller de organisationer, som stå bakom dem, vilka exempelvis verkat för bevarandet av gamla byggnader i en stad, hänsyn till äldre stadsplaner, bebyggelsens ledande i sunda banor med hänsynstagande till den förut befintliga o. s. v., varjämte samlingarna flerstädes även omfatta arkivmaterial av praktiskt värde för exempelvis nybyggnads- och restaureringsfrågor.

Det är av intresse att följa de skilda museernas utveckling. Ehuru de i stort sett alla följa samma riktlinjer, förete samlingarna en ganska växlande bild, beroende på de olika förutsättningarna, ortens ålder och karaktär, de krafter och ekonomiska möjligheter, som stått till förfogande o. s. v. Några av museerna ha särskilt rika förhistoriska samlingar, andra ha kunnat hopbrinka viktiga samlingar av textilier och dräkter, andra lägga huvudvikten på byggnader och interiörer, andra återigen på hantverk och näringar.

De större och fullständigare hembygdsmuseernas samlingar beröra i regel skilda sidor av hembygdens kulturförhållanden. Bland dem framträda särskilt trenne, vilka i museet te sig som en avdelning, illustrerande traktens historia och topografi, en, illustrerande näringslivet med hantverk, yrken, redskap, verkstäder och tillverkningar

för värdet av traktens karaktäristiska särdrag, som arbetat sig fram jämsides med en ökad uppskattning av de under en sund och god tradition utvecklade estetiska formvärdena. I synnerhet beträffande bebyggelsen är detta märkbart, det område, där vådan av bristande hänsyn till det traditionella träder särskilt skarpt fram. De hela landskap förfulande, konstlösa och hemlösa byggnadsprodukter, som på så många ställen förjaga trevnaden i stad som på

samt slutligen en allmänt etnografisk avdelning, illustrerande livet under olika skeden, bostäderna, rumsinredningarna, seder och bruk, andlig odling m. m. Dessa huvudgrupper ha givetvis en mångfald beröringspunkter med varandra och framträda därför icke alltid strängt avgränsande. Särskilt i de smärre museerna kan en accentuering åt det ena eller andra icke ske. Men efter hand som museerna utvecklas, framträder dock en strävan att få uppställningen ordnad efter dessa huvudlinjer med den ena eller andra sidan mera betonad.

Till den skiftande bild, som museerna förete, bidrager även lokalförhållandena, som gestalta sig väsentligt olika. Medan några museer kunna disponera nya, för ändamålet uppförda byggnader, äro andra inrymda i äldre, historiskt värdefulla byggnadsverk eller i gamla bostadslägenheter, andra åter bo mera provisoriskt i tillfälliga och mera magasinsartade lokaler. Ett par äro till sin huvudsakliga del inrymda i allmogebyggnader, vilka i sig själva äro att betrakta som museiföremål.

Lokalfrågan är för det uppväxande hembygdsmuseet en svår stötesten. Ty innan en ordentlig uppställning av samlingarna skett kunna dessa icke fylla sin uppgift och ej heller effektivt driva propaganda för sina syften. Så länge samlingarna ännu äro små, kan flyttning från en lokal till en annan ske utan större svårigheter, men efter hand som museet växer bli upprepade förflyttningar svårare att utföra. De museer, vilka icke kunnat tillfredsställande lösa sin lokalfråga, måste därför med bekymmer se framtiden an.

Men det är mer än lokalfrågan, som ger anledning till bekymmer. Samlingarna skola ordentligt uppställas, de kräva tillsyn och vård, de skola i största möjliga utsträckning göras tillgängliga för allmänheten, lokalerna måste uppvärmas o. s. v., allt saker, som förorsaka kostnader och bli beroende av de ekonomiska möjligheterna. Flera av museerna åtnjuta nu anslag av allmänna medel. Större och mindre donationer och kontanta penninggåvor ha ofta förekommit, men särskilt för de mindre museerna är den ekonomiska situationen icke vidare tillfredsställande, de äro huvudsakligen hänvisade till vad som på frivillighetens väg kan åstadkommas. Erkännas måste emellertid, att den mängd av gåvor, från smärre föremål till hela samlingar, vilka torde utgöra huvuddelen av de skånska hembygdsmuseernas samlingar, är bevis på en glädjande offervillighet för ett gott ändamål. De smärre museerna ha tillkommit så gott som uteslutande genom gåvor.

Ängelholms museum. Interiör med krukmakareverkstad.

Fredriksdals herrgård i Hälsingborg.

samlingarnas tillkomst, uppställning och vård och därtill nödgas driva en energisk propaganda för saken. På dem hänger hela museets framgång, och häri ligger den också de smärre hembygdmuseernas nackdel. Ty så länge en intresserad kraft kan uppbära arbetet, är allt gott och väl, men den viktiga frågan är vad det skall bli av samlingen, då denne icke längre är i stånd att fullfölja arbetet. Om det allmänna intresset icke kan vidmakthållas, är risken stor, att samlingarna förfaras och bli liggande utan att komma till den nytta, som med dem avsetts, vilket ur mer än en synpunkt vore att beklaga. Ty även de små hembygdmuseerna hava sin uppgift i det helas tjänst och ingå som led i det stora arbete, som omfattar hela vårt land och som går ut på kännedom om vårt folks kulturgärning och utvecklingshistoria.

Skånska museer av hembygdmuseets typ finnas i Ängelholm, Munka-Ljungby, Hälsingborg, Landskrona, Eslöv, Lund, Alnarp, Malmö, Trelleborg, Ystad, Simrishamn, Kristianstad, Östra Broby och Billinge samt kanske på ännu några platser. I några av de nämnda städerna finnas mera än ett. Det må dock tilläggas, att hembygdmuseet icke är de skånska museernas enda form. Med Lunds universitet äro flera rent vetenskapliga samlingar förenade. Kulturhistoriska museet i Lund har stora konstindustriella samlingar. Sådana finnas även i Malmö museum. Med Kristianstads museum är förenat en omfattande samling av handelsteknisk art o. s. v. Vidare innefatta museerna i Malmö, Hälsingborg, Kristianstad och även Landskrona rena konstsamlingar, vilka icke medtagas i detta sammanhang liksom ej heller de naturvetenskapliga samlingarna i Malmö, Hälsingborg och Ystad.

Förutom de offentliga museerna finnas i Skåne en del privata samlingar av delvis stor omfattning, av vilka några äro typiska hembygdssamlingar, vilka dock ej heller i denna kortfattade översikt kunna medtagas.

*

Men även om ett hembygdmuseum kan arbeta sig fram trots dåliga lokalförhållanden och klen ekonomi, kan det dock icke sakna ett, nämligen de intresserade och arbetssamma händer, som utan att tröttna arbeta för samlingens tillkomst och bestånd. Några av museerna ha visserligen avlönade tjänstemän, men i de flesta fall är det en eller ett par personer, som frivilligt få utföra hela arbetet och nedlägga mycken tid och mycken omsorg på museets framdrivande,

Längst i nordväst finna vi det lilla museet i Ängelholm. Det startade år 1911 på initiativ av fabriks- och hantverksföreningen, vilken fortfarande omhänderhar samlingarna. Ängelholmsmuseet är till sin karaktär ett hantverksmuseum, som tagit till sin huvuduppgift att illustrera stadens karaktistiska hantverksgrenar, bland vilka krukmakeriet varit den mest betydande; denna hantverksgren är nu i det närmaste fullständigt nerlagd men har fordom spelat en stor roll och gjort staden vida känd för sina lerkärl. Museet har fått en liten men mycket god lokal i stadens vackra gamla rådhus, en envånings, tegeltäckt korsvirkesbyggnad, belägen vid torget och överskuggad av lumiga träd. För närvarande disponerar museet halva byggnaden — resten tillkommer längre fram — och här äro i en sal av tämligen blygsamma proportioner huvuddelen av samlingarna uppställda. Uppställningen måste betecknas som mycket god, man fäster sig särskilt vid krukmakareverkstaden, där tillverkningen bl. a. av de karaktistiska "lergögana" illustreras, och den visar huru man med enkla medel kan uppnå mycket goda resultat.

På en plan utanför museet är en hällkista från en gravhög uppsatt och plats reserverad för liknande fornminnen.

Munka-Ljungby folkhögskola har i år kunnat inrätta ett litet hembygdmuseum. Skolan har nämligen som gåva erhållit en stuga, belägen i den ålderdomliga byn Gånarp, en av de få skånska byar, som vid skiftet icke fått gårdarna utflyttade. Stugan är av nordskånsk typ, med trenne åsar, och är i flera hänseenden av stort intresse. Den har nu överflyttats till skolans område, där den kommer att inredas — en del av den fasta inredningen fanns i behåll — och apteras till museum, varest även övriga, skolan tillhöriga kulturhistoriska föremål kunna förvaras.

Hälsingborgs Museum går tillbaka till år 1902, då museifrågan första gången kom offentligt på tal. Museiföreningen bildades år 1905 och sedan stadsfullmäktige till förfogande ställt den gamla läroverksbyggnaden, uppförd av professor C. G. Brunius, kunde museet år 1909 öppnas för allmänheten och har sedan hastigt utvidgats.

Museets kärna utgöres av Hälsingborgssamlingarna, uppställda i bottenvåningen. De beröra stadens historia och topografi, samhälleliga verksamhet, personhistoria m. m. Bland hithörande föremål må särskilt framhållas äldre oljemålningar från staden, medeltida jordfynd, en serie skräföremål och handlingar samt äldre Hälsing-

Interiör från ryggåsstugan vid Hälsingborgs museum.

Landskrona museum.

stor del f. n. magasinerade. Samlingen omfattar möbler och husgeråd, textilier, dräkter, redskap, byföremål m. m. En ganska omfattande samling förhistoriska föremål är uppställd i en särskild flygelbyggnad, hit höra även en gånggrift och andra gravar, uppställda på museigården. Museets friluftsavdelning utgöres av en dubbelstuga från V. Karup samt en boningslänga från Brunnby klockareboställe, en stabbamölla från Hälsingborg samt ett mindre boningshus från staden.

Museet innesluter dessutom en samling huvudsakligen modern konst samt omfattande naturvetenskapliga samlingar.

Hälsingborgs museem har ett vackert läge. Medan huvudbyggnaden ligger nere i staden sträcker sig området upp till krönet av den höjd, som löper genom staden och häruppe är ett litet område reserverat åt friluftsmuseet, en frisk och fri plats med utsikt över Sundet till danska landet. Emellertid kommer museet att i framtiden förflyttas till ett nytt område, Fredriksdal, beläget omedelbart öster om stadens bebyggda del.

Fredriksdalsområdet erhöll museet år 1918 som donation till minne av dess främjare, konsul Oscar Trapp. Sällsynt goda betingelser för museets framtida utveckling hava härigenom skapats. Det blivande museiområdet är en sjättedel större än Skansen i Stockholm. Inom detsamma ligger den vackra, från slutet av 1700-talet härrörande herrgården Fredriksdal med sin gamla, lummiga park och en omfattande fruktträdgård och kring herrgården sträcker sig de stora områden, av vilka huvud delen skola utgöra ett friluftsmuseum för den nordskånska byggnadskulturen medan ett parti är avsett för en botanisk trädgård. Herrgården med sin park kommer att utgöra anläggningens centrum och det förnämsta rummet i friluftsmuseet, kring vilket de övriga byggnaderna skola gruppera sig. Friluftsmuseet kommer i mån av förvärvsmöjligheter att uppbyggas efter en på förhand uppgjord plan, som avser att belysa de skilda huvudgrupperna av gårdstyper och byggnadstekniker. För närvarande

borgstillverkningar, såsom lerkärl, järnugnar och fajanser — materialet från den gamla fajansfabriken vid Pålshö (1765–1774) äro av stort intresse — vidare minnen från föreningar och korporationer samt från stadens historia i krig och fred. En rikhaltig avbildningssamling från staden fullständigar bilden.

Kring denna kärna gruppera sig de kulturhistoriska samlingar från den omgivande landsbygden, uppställda dels i bottenvåningen, dels i friluftsavdelningens stugor, en

utföras förberedande undersökningar, vilka hittills ha resulterat i förvärvandet av tvenne fullständiga gårdsanläggningar, vilka båda äro gåvor till museet. Den ena av dessa, Lillarydsgården, typisk för mellersta Skåne och uppförd dels i skiftesverk dels i en egendomlig och ålderdomlig stavverksteknik, är nu magasinerad, den andra, en gård av nordskånsk typ med knuttimrade byggnader företer intressanta övergångsformer i bostadslängan; den står ännu kvar på sin ursprungliga plats.

Fredriksdalsområdet är innevarande år föremål för en stadsplanetävling, omfattande såväl museet som en blivande trädgårdsstad utanför detsamma. Den senare tillhör även museet i så mån, att området för trädgårdsstaden utgör en ekonomisk grund för museets uppbyggande och skötsel.

I Eslöv startades år 1916 ett litet hembygdsmuseum. Detta hade från början som uppgift att tillvarataga särskilt en del fynd av geologiskt intresse, vilka påträffades under gatuarbeten i staden. Till museet, som redan från början fått disponera några rum i rådhusets källarvåning, har emellertid kommit en mängd gåvor av kulturhistoriska föremål, vilka uppställts i de trenne rum, som utgöra museets lokaler. Här förvaras sålunda byskrin från Eslöv, minnen från stadens historia, en liten arkeologisk samling samt allmogeföremål av olika art. Av intresse är särskilt ett medeltida oljekar av sten från Remarlövs kyrka.

Landskrona museiförening bildades år 1910 och redan påföljande år kunde museet öppnas för allmänheten i tillfälligt hyrda lokaler. Emellertid måste museet snart nog flytta och uppställdes 1915 i de nuvarande lokalerna vid Kungsgatan. Även dessa lokaler äro emellertid förhyrda, vadan museets platsfråga således ännu är svävande.

Den byggnad, i vilken museet nu är inrymd, är emellertid synnerligen god för ändamålet. Den är en stilren och aristokratiskt förnäm stenbyggnad från 1764 med vackert välvd trappuppgång och en del av den gamla rumsinredningen, exempelvis kakelugnarna i behåll. I den största salen sitta mellan fönstren ståtliga väggspelar med omramningar och överstycken i guld och brons. Museet disponerar här sex salar, i vilka samlingarna äro uppställda.

Samlingarna omfatta i främsta rummet Landskronaminnen, bland vilka man lägger märke till ett relativt stort antal skräfföremål, lådor, schafferholz, sigill och handlingar m. m., minnen från frivilliga brandkåren och andra samhälleliga korporationer och

Malmörummet i Malmö museum.

Ystads museum. Borgmästaregården.

en topografisk avdelning med avbildningar och modeller från det äldre Landskrona med dess befästningsverk, kyrkor och profanarkitektur. Museet har vidare några depositioner från Landskrona kyrka. Till denna stadsavdelning kommer en samling kulturhistoriska föremål: möbler, redskap, dräkter, allmogekonst m. m. från den omgivande trakten. Landskrona har även synnerligen goda samlingar, belysande några för staden betydelsefulla hantverksgrenar, sålunda den intressanta Wahlska instrumentmakareverkstaden,

den, av vilken endast delar kunnat uppställas på grund av materialets omfattning.

En arkeologisk samling av relativt stor omfattning från Landskronatrakten och Hven kompletterar den kulturhistoriska. Härtill må fogas en mindre samling modern konst, representerande huvudsakligen skånska målare.

De stora museerna i Lund behandlas å annan plats i detta häfte. Här må blott nämnas ett mindre Lundamuseum, som i detta sammanhang icke kan förbigås, nämligen det lilla Tegnérsmuseet i Gråbrödersgatan. Detta museum är en liten rest av den gård, i vilken Tegnér bodde från 1813 till 1826 och innehåller bland annat skaldens arbetsrum. Tegnérsmuseet bildades redan år 1862, då Tegnérsstiftelsen inköpte denna del av gården för att dit flytta vad man av Tegnér's bohag kunnat förvärva. Museet består av tvenne rum, det ena utgörande arbetsrummet; i det andra stå monter med minnen av Tegnér m. m.

En specialsamling av jordbruksredskap och verktyg finnes vid *Alnarps Lantbruksinstitut*, beläget mellan Malmö och Lund. Huvuddelen av samlingen utgöres av det material, som sammanbragtes till en historisk utställning, vilken var anordnad vid jubileumslantbruksmötet i Malmö 1914 och i samband med Baltiska utställningen. I en hall, uppbyggd i institutets park, är den omfattande samlingen uppställd och överskådligt ordnad. Den belyser på ett instruktivt sätt den kulturhistoriska sidan av det skånska lantbrukets utveckling och utgör ett värdefullt supplement till de skånska hembygdsmuseernas samlingar av allmogekultur.

Malmö museum är provinsens äldsta, fränsett universitetssamlingarna i Lund. Det går tillbaka ända till år 1841, då ett huvudsakligen naturvetenskapligt museum startades. Detta synes emellertid snart ha råkat i glömska men återupplivades år 1851 under namn av "Skånskt naturhistoriskt museum". Samlingen var, som av namnet framgår, till en början av övervägande naturvetenskaplig art, men föremål

av kulturhistoriskt intresse inflöto även i mängd och då museet efter några år inflyttade i nya lokaler synes samlandet ha koncentrerats på det senare området. År 1891 blev museet stadens egendom och 1901 kunde det inflytta i den för ändamålet uppförda stora museibyggnaden, där samlingarna ännu förvaras.

I byggnadens nedre våning äro de lika goda som omfattande naturvetenskapliga samlingarna, vilka här icke närmare beröras, uppställda.

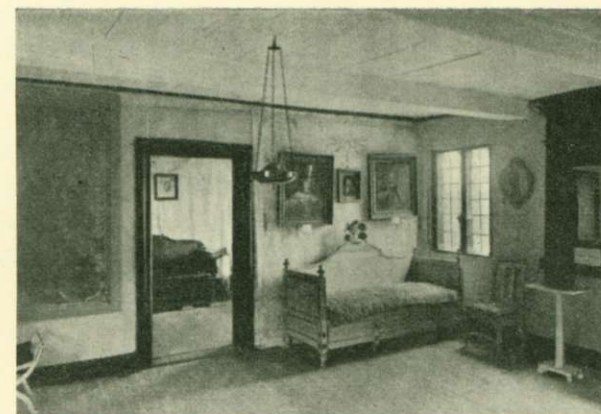
De egentliga hembygds- och kulturhistoriska samlingarna disponera större delen av byggnadens andra våning med de rika samlingarna från Malmö stad som centrum. Malmösamlingarna omfatta serier av jordfynd ända sedan förhistorisk tid, från stenålderns boplatssfynd till 1700-talets kakel, arkitekturdetaljer, kyrkliga depositioner och föremål belysande Malmö stads historia. Av stort intresse äro detaljerna och rekonstruktionerna från gamla korsvirkesbyggnader i Malmö och särskilt den ovanligt rika samlingen av skråföremål, som innehåller ting av högt konstnärligt och historiskt värde.

Den arkeologiska samlingen med fynd, avgjutningar och modeller från sten-, brons- och järnålder liksom från medeltiden innehåller föremål från olika delar av Skåne. Bland kyrksakerna framstå föremålen från Petrikyrkan i Malmö, nämnas må särskilt de medeltida handskrifterna i det Dringelbergska libreriet.

Den allmänt kulturhistoriska samlingen innehåller som vanligt serier av verktyg och redskap, dräkter, vävnader, silversmycken m. m. De äro delvis uppställda i interiörer. En mycket värdefull, fullständigt och väl exponerad samling är den, som illustrerar garveri och läderberedning.

Förutom här omnämnda samlingar innehåller Malmö museum en mängd utomeuropeiska etnografiska föremål, en vacker konstindustriell samling samt slutligen en samling övervägande modern konst, särskilt representerande skånska målare. De senare samlingarna äro, liksom ett par högre-ståndsinteriörer inrymda i byggnadens tredje våning.

Trelleborgs museum tillhör de yngre inom de skånska hembygdsmuseernas rad. Museet tillkom för sju å åtta år sedan och början bestod däruti, att ett par intresserade borgare till staden som gåva överlämnade en liten samling etnografiska föremål, huvudsakligen silversmycken och fornfynd. För denna lilla samling uppläts plats på samskolans vind. Emellertid väckte museifrågan mycket intresse och en mängd

Ystads museum. Interiör från Jens Jacobsens hus.

Gamlegården i Billinge.

och ren arkitektur härrör från 1800-talets mitt och skulle tvivelsutan bli en god, väl belägen och just från hembygdsvårdens synpunkt särskilt lämplig lokal.

Ystad, den vackra medeltidsstaden på Skånes sydkust, intar en särställning bland de skånska städerna på grund av sin rikedom på praktfull korsvirkensarkitektur. Det är givet, att detta förhållande skall i särskilt hög grad göra sig märkbart i stadens hembygdsmuseum.

Egentligen har Ystad trenne museer, nämligen läroverksmuseet med sina övervägande arkeologiska samlingar, Fornminnesföreningens museum, representerande stadens och traktens kulturhistora samt slutligen Berlinska museet, det senare utgörande en särskild stiftelse. Numera äro emellertid de förstnämnda museerna uppställda i omedelbar närhet av varandra, så att besökaren kan samtidigt bese dem. Fornminnesföreningen bildades år 1907. Det var just omtanken om de skatter, som staden ägde i sina gamla korsvirkeshus, som gav impulsen, i det att föreningen tillkom för att rädda en av de märkligaste byggnaderna från rivning. Föreningen har sedan visat sig mycket livaktig och har förutom samlandet även utövat direkt hembygdsvårdande verksamhet, inriktat på bevarandet av och hänsynstagandet till de värden, som staden i sin medeltida arkitektur och stadsplan äger.

Ystadsmuseerna ha en god och vacker plats. För samlingarna har upplåtits den vackra medeltida klosterflygeln, utgörande en synnerligen tilltalande omramning för ett ortsmuseum, och i omedelbar närhet därav har Fornminnesföreningens båda byggnader blivit uppförda. I klosterflygeln disponerar läroverksmuseet trenne salar. I bottenvåningen är huvudparten, den arkeologiska samlingen, uppställd — denna gedigna samling startades på 1860-talet av den kände fornforskaren Nils Jacob Bruzelius, — och överskådligt ordnad i stora montrar, där typ- och tillverkningsserier, slutna fynd, förhistoriskt gravskick o. s. v. illustreras. En del kyrkliga föremål,

gåvor strömmade raskt in. Samlingen består av fornfynd, jordfynd från Trelleborg, minnen från stadens historia samt kulturhistoriska samlingar från den omgivande trakten, varav huvudparten är uppställd i ett rum i samskolan, där samlingarna emellertid äro mycket trångbodda.

Den av stadsfullmäktige tillsatta museinämnden har ifrågasatt lokalfrågans lösning på så sätt, att staden skulle åt museet upplåta en äldre, nära järnvägsstationen belägen magasinsbyggnad. Denna byggnad, uppförd av flinta och med en enkel

huvudsakligen deponita från Ystad, finnas även samt i en särskild sal dels fynden från klostrets restaurering, dels fynden från Ystads hamn jämte andra kulturhistoriska föremål. Ett galleri i andra våningen innehåller montrar för den stora dräktsamlingen.

Till platsen utanför klosterflygeln har Fornminnesföreningen flyttat tvenne av Ystads märkligare korsvirkeshusbyggnader, nämligen Borgmästarehuset och Jens Jacobsens hus. Det förra är uppfört under 1500-talets början och är märkligt genom sin arkitektur och genom de målningar, som upptäcktes vid förflyttningen. I byggnaden inrymmas kulturhistoriska samlingar från den kringliggande trakten, bland annat en rekonstruerad Ingelstadsstuga samt serier av verktyg och husgeråd och slutligen ett stort antal byggnadsdetaljer från försvunna korsvirkeshus i Ystad.

Den andra byggnadens nedra våning är inredd som högre-ståndsrum med gamla tapeter på väv och tidstrogen möblering. På vindsvåningen bevaras de speciella Ystadssamlingarna, handlingar, skråföremål, jordfynd, topografiska avbildningar m. m., uppställt på överskådligt och tilltalande sätt.

Det tredje Ystadsmuseet, "Fröken Charlotte Berlins i Ystad stiftade museum" utgöres av en bostadslägenhet av fem rum, vars inventarier och möblering ger en synnerligen god och typisk illustration till ett förmöget borgarehem från 1800-talets mitt.

Simrishamns museum tillhör även den grupp, som tillkommit under de senaste åren. Uppslaget till detsamma gavs vid en under år 1909 anordnad hembygdskurs, då en tillfällig utställning berörande allmogekulturen, var anordnad. Med tillhjälp av över-skottsmedel från kurserna kunde en del av de utställda föremålen förvärvas. Fornminnesföreningen bildades emellertid först år 1916, men sedan denna fått lokaler i en staden tillhörig byggnad ha samlingarna vuxit mycket raskt. Fornminnesföreningens verksamhet koncentreras på häraderna Järrestad, Herrestad och Ingelstad, och den rör sig även utanför det rena samlandet genom undersökningar och arkivuppteckningar angående byväsende, bosättningsförhållanden m. m. För den rena hembygdsvården har föreningen även kunnat göra insats genom utlysande av en pristävlan för goda och lämpliga byggnader.

I den upplåtta byggnaden disponerar föreningen fyra rum. Av samlingarna må framhållas jordfynd från Simrishamn, Tomarp m. fl. ställen. Den arkeologiska samlingen är mycket god, omfattande en mängd lösa och slutna fynd, boplatssfynd och mossfynd av stor vetenskaplig betydelse. Den mångsidiga samlingen är ordnad efter fyndplatserna och uppställd i den större salen. Huvudparten av utrymmet upptages för övrigt av de kulturhistoriska samlingarna, vilka här som i övriga hembygdsmuseer utgöras av karaktäristiska redskap och husgeråd, möbler, vävnader, dräkter, smycken och allmogekonst. Simrishamn har även åtskilliga goda serier av föremål illustrerande det äldre hantverket.

Simrishamns museum befinner sig otvetydigt i raskt uppsving och torde även ha goda utsikter att nå en god omfattning. Sydöstra delen av Skåne, den gamla

Österlen, synes nämligen vara ett gott arbetsfält, där åtskilligt, som i Skånes övriga delar redan försvunnit, ännu torde kunna uppbringas.

Kristianstads museum har sin plats i en större, år 1915 uppförd byggnad, vilken även innehåller lokaler för tekniska skolan och stadsbiblioteket. Museet är närmast en utvidgning av det tekniska museum, vilket sedan år 1909 varit förenat med tekniska skolan. Emellertid går huvuddelen av museets samlingar vida längre tillbaka. Kärnan utgöres nämligen av de samlingar, som Kristianstads läns fornminnesförening, vilken verkat sedan år 1896, förut haft inrymda i en paviljong i en av stadens parker. Dessa överlämnades sedermera till staden och ha av museet ytterligare utökats. Hembygdsmuseet disponerar nu ungefär hälften av byggnadens andra våning, vars övriga del upptages av yrkesmuseet.

Bland de utställda föremålen märkes en del Kristianstadsminnen, såsom byggnadsdetaljer, handlingar, skråföremål, tryck och topografiska avbildningar. De kulturhistoriska samlingarna, mestadels från Kristianstads län, disponera fyra större och mindre rum. Ett av dessa innehåller möbler och redskap, ett annat textilier och dräkter. Åt kyrkliga inventarier är ett mindre rum ägnat, under det att kulturhistoriska föremål av allmän art äro uppställda i den största av salarna. Framhållas må särskilt en vacker serie gjutna ugnshällar av järn.

I trenne rumsinteriorer, representerande 1600-talet, slutet av 1700-talet samt 1800-talets början äro högre-stånds-föremålen exponerade.

Slutligen tillkommer en arkeologisk samling, företrädesvis sten- och bronsålder, ordnad dels i typserier, dels topografiskt.

I övre våningen av byggnaden har inretts plats för ett mindre konstgalleri.

I *Östra Broby* planeras ett hembygdsmuseum, vilket närmast skulle bliva av friluftsmuseets typ. En del samlingar äro sammanbragta, ehuru plats för närvarande saknas för deras uppställande. Hembygdsföreningen har även fått en äldre stuga, vilken kommer att flyttas till samhället, då markfrågan för friluftsmuseet blivit löst.

Museet i *Billinge* är jämförelsevis nytt och har tillkommit först år 1918, på enskilt initiativ. Ägaren till några större jordegendomar har nämligen i stället för att riva ner de gamla byggnader, som tillhörde den ena av dessa, i stället upplåtit dem till ett hembygdsmuseum för Bilinge. "Gamlegården" utgöres nu av tvenne längor, uppförda dels i skiftesverk och dels i korsvirke. En del av bostadslängans fasta inredning finnes ännu i behåll och har kompletterats med möbler, husgeråd och redskap från trakten. Medan storstugan och en kammare på så vis äro inredda som boningsrum, har logen apterats som lokal för utställning av äldre redskap, tillverkningar, fynd och dylikt samt innehåller åtskilliga redskap av stort intresse.

TORSTEN MÄRTENSSON.

LUNDS UNIVERSITETS HISTORISKA MUSEUM ETT HEMBYGDSMUSEUM

"LUNDS UNIVERSITETS HISTORISKA MUSEUM SAMT MYNT- OCH Medaljkabinett", så lyder den långdragna officiella titeln på den institution, som i dagligt tal — åtminstone i Lund — kallas "Historiska Museet" i motsats till "Kulturen", vilka benämningar så utpräglat ingått i det allmänna medvetandet, att något missförstånd numera ytterst sällan förekommer, om vilken institution, som åsyftas. Vål händer det någon gång, att främlingar vid besök i Historiska Museet finna, att de gått vilse, då kyrksalen ej motsvarar, vad de hört eller föreställt sig om Bosebo kyrka, eller att de bland de medeltida kyrkoskrudarna förgäves leta efter skånska allmogedräkter och vävnader.

Något hembygdsmuseum i vanlig mening är väl näppeligen Historiska museet i Lund, ty språkets makt över tanken har åstadkommit att i ord sammansatta med "hembygd" gärna inlägges en betydelse av något i vidsträcktare mening populärt, kanske helst med en anstrykning av något "i fria luften"; sällan föres väl tanken hos gemene man på dessa museers vetenskapliga prägel, och dock torde väl f. n. en dylik utan undantag vara förhärskande även hos förövrigt ganska obetydliga museer. Den karaktär, som kännetecknar Historiska Museet i Lund, torde däremot vara av rent vetenskaplig art, och dess samlingar ha under mer än ett århundrades lopp varit det material, som under vetenskapsmännens pietetsfulla händer inlagts i nya serier och ordnats efter skilda principer, allt efter den arkeologiska vetenskapens fluktuationer.

Ett hembygdsmuseum kan det dock med full rätt göra anspråk på att kallas, om man i detta ord vill inlägga, att samlingarne i ett dylikt museum hava tillförts detsamma från ett geografiskt begränsat område, inom vilket museet är beläget. Några bestämmelser, att det material, som samlas till Historiska Museet, skall vara från Skåne finnas väl icke nu och hava heller aldrig funnits, och dock är det såsom en oskriven lag härskade, enligt vilket detta museum blivit ett koncentrat av arkeologiskt material från Skåne, en — jag tror man skulle kunna säga — fullständig provkarta på, vad som finnes bevarat från dess forntid och dess medeltid. Ofta hava väl föremål från andra trakter hembjudits museet och också av detsamma övertagits, men dessa hava i stor utsträckning använts såsom bytesmedel eller också, om deras betydelse varit av mera säregen art, införlivats med samlingarne som jämförelsematerial.

Utan att hava företagit någon mera detaljerad räkning av museiföremålen, torde

Lunds historiska museum. Runstenshallen.

Museets enastående utveckling har gjort, att samlingarna inom en tidrymd av 10 år tvenne gånger måst byta plats. Dessa förflyttningar hava i tvenne avseenden Museets nuvarande chef, professor O. Rydbeck, att tacka för sitt förverkligande, dels den storartade utveckling museet under hans ledning uppnått och dels den energi han lagt i dagen för möjliggörandet av de rymligare lokaliteter, som blivit av behovet påkallade för de genom honom utvidgade samlingarne.

I samband med Universitetets jubelfest år 1918 skedde museets förflyttning från det gamla präktiga Lundagårdshuset, vilket i huru många avseenden det än skulle lämpat sig som förvaringsplatsen för historiska samlingar, dock av praktiska skäl fick stå tillbaka för den förutvarande Zoologiska institutionen. Genom denna byggnads upplåtande fick museet sig tilldelat ett hem, som om också ej med samma historiska traditioner som Lundagård, dock är ett av de monumentala verk, som genom Brunii byggnadskonst satt sin prägel på det 19:de århundradets Lund. Här fick professor Rydbeck tillfälle att giva sina direktiv för byggnadens inredning och sedan däri ordna samlingarna efter de modernaste principer, av vilka åtskilliga fått burskap inom vetenskapen genom hans egna forskningar.

Lunds historiska museum. Kyrksalen.

det utan tvekan kunna påstås, att c:a 99 % av dessa äro Skånefynd. I museets inventarielog finnas f. n. upptagna 20,600 nummer; föremålens antal torde emellertid kunna beräknas till minst det dubbla. De utomskånska föremål, som finnas i samlingarna, bestå huvudsakligen av paleolitiska stenåldersföremål från södra och västra Europa samt England och ett mindre antal moderna etnografica. Dessutom finnes en del föremål av diverse slag från den tid, då museet gjorde skäl för namnet Curiosa-kabinettet.

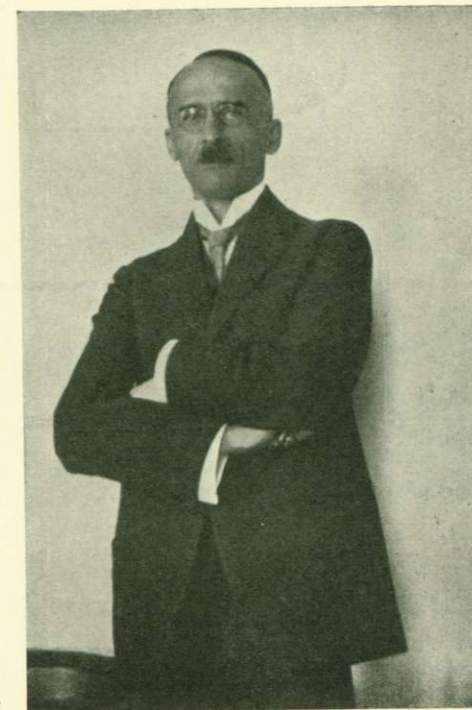
Den del av samlingarne, som väl ligger honom närmast om hjärtat, den medeltida, har under hans ledning mångdubblats. Mången kanske låter påskina, att kyrkornas interiörer blivit lidande genom dessa föremåls avlägsnande, men så är ej fallet. Vad här finnes tillvarataget, är till största delen föremål, vilka för den nuvarande kyrkopubliken saknar allt både religiöst och estetiskt värde och väl i de flesta fall varit föremål, som om de ej i tid tillvaratagits och konserverats, nu varit förintade på de kyrkovindar och i de skräpkamrar, där de påträffats, eller vad stensulpturer beträffar fortfarande kanske stått som lantliga trädgårdsprydnader.

Om de förhistoriska samlingarna ej förökats i samma proportion, vad numerären beträffar (dock torde de under de sista 15 åren hava fördubblats), så har dock det arkeologiska värdet stegrats, därigenom, att de föremål som tillförts museet endast godtagits, om fyndort och fyndomständigheter kunnat angivas. I äldre tider frågade man ej därefter, utan samlade föremålen endast för kuriositetens skull. Numera är flint- och stenföremålens gåta i viss mån löst, och deras tysta tal berättar för oss om bebyggelsens gång i skilda trakter.

Genom den senaste förflyttningen öppnades möjligheten att inom samma byggnad förena de historiska samlingarna med *mynt- och medaljkabinettet*. Detta senare torde väl vara en av Universitetets dyrbaraste ägodelar, omfattande rika samlingar av mynt från skilda länder och tider samt en myckenhet medaljer, ej blott i den för dylika präglingar vanliga bronsen, utan även i ädla metaller. De mynt, vilka kunnat konstateras vara jordfynd från Skåne, hava sammanförts och överförts till museiföremålen. Ehuru någon direkt princip för insamlande av just Skånemynt ej varit rådande, torde dock samlingarnas tyngdpunkt vila på det skånska medeltidsmaterialet.

Att här ingå på någon mera detaljerad beskrivning av Historiska Museet torde varken utrymmet eller platsen lämpa sig för. Jag har endast i korthet velat framställa detsamma i dess egenskap av ett skånskt hembygdsmuseum och presentera dess nyskapare och befordrare, professor Otto Rydbeck.

OLOF SUNDIN.

Professor Otto Rydbeck.

NORDENS STÖRSTA LANDSORTSMUSEUM

KULTURHISTORISKA MUSEET I LUND

FÖR ETT PAR ÅR SEDAN FIRADE EN AV SKÅNES MÄRKESMÄN, intendenten dr. G. J:son Karlin, sin 60-årsdag och blev då föremål för mycken ärlig och välförtjänt hyllning. Med stolt självmedvetande har han nämligen rätt att peka på sitt museum — Kulturhistoriska Museet i Lund — och säga: det är jag som gjort det. Vandrar man runt i detta museum, i den vackra parkanläggningen med de många olikartade byggnaderna, Herrehuset, Kalendehuset, Wahlbomska huset, Pastorshuset (Habitatio pastoris), Locus peccatorum och vad de allt heta, så förvånas man över, att så oerhört rika samlingar kunnat sammanföras på denna relativt lilla tomt, men ännu mer förundrar man sig över, att en enda man kunnat samla ihop allt detta. Denne man är just intendenten Karlin.

Innan vi företaga rundvandringen i museet, må vi först orientera oss om dess tillkomsthistoria. Den skandinavistiska rörelsen på 1860-talet hade väckt ett starkt intresse i Norden för dessa länders specifikt nordiska kultur, särskilt på allmogeorrådet, vi se målare ströva omkring överallt i bygderna, antecknande och avmålade gamla pittoreska lantbyggnader innan och utan och därvid visande ett alldeles särskilt intresse för alla de otaliga småföremål och husgeråd m. m., som på ett eller annat sätt bidrogo till att ge dessa allmogehem deras egenartade karaktär. Hazelius, Nordiska Museets i Stockholm och Skansens skapare, var den rätte mannen i den rätta stunden, hans maning i början av 1870-talet till ett räddande och bevarande av den på grund av industrialismen alltmer försvinnande allmogekulturen blev signalen till en allmän rörelse i samma anda. Denna ryckte, som naturligt var, ungdomen med sig. Det bildades landsmåls- och fornminnesföreningar och etnografiska samlingar litet varstades i vårt land, och framförallt vart intresset brinnande bland den studerande ungdomen i Uppsala och Lund.

I Lund blev Karlin själen i den nya rörelsen. Han var då ung student, men tydligen medveten om sakens vikt och betydelse ävenså om sin egen uppgift i arbetet. Man behöver icke mer än en gång se "Kulturens" samlingar för att förstå, att vilja aldrig fattats den mannen. Inga hinder, hur stora de än ha hopat sig i hans väg, ha fått hejda honom, verket måste fram till vad pris som helst, smälek har han fått lida, hugg har han själv givit, det har varit oavslutlig kamp om och för detta museum, men nu står det där som Nordens största landsortsmuseum med c:a 30,000 n:r och mer än 110,000 föremål. Det är en kraftprestation om något.

Det är ju trångt på "Kulturen", och det skulle behövas minst tiodubbelt större utrymme för att allt skulle komma till sin rätt, men intendenten Karlin har ändå sökt göra det mesta möjliga i utställningshänseende. Utvecklingstanken tycks vara en av de bärande principerna i hans utställningsmetodik, han vill visa utvecklingsgången för den mänskliga odlingen från äldsta tid till våra dagar, först och främst för vårt eget folks vidkommande, men med ständiga jämförande

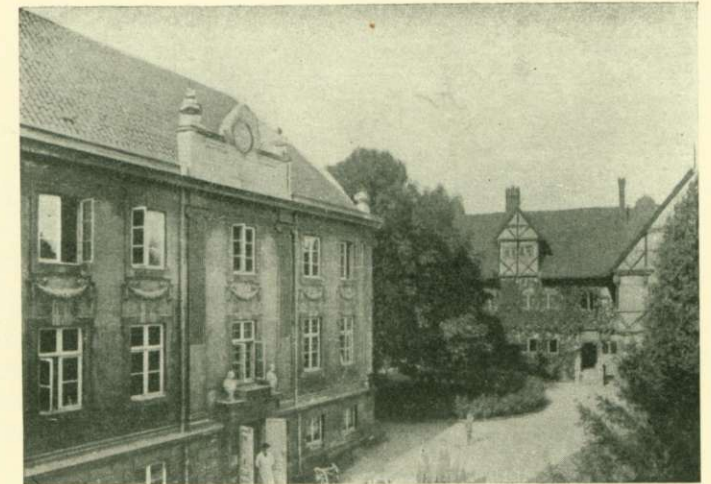

Bild från Kulturhistoriska Museet i Lund.

sidoblickar på andra länders och kulturers. Den ursprungliga planen för Kulturhistoriska museet i Lund var nog att rädda och bevara resterna av Skånes gamla starka och sunda allmogekultur och att i byggnadsdetaljer, interiörer, dräkter, husgeråd m. m. visa fram densamma för kommande släkten till gagn och glädje. En annan energisk samlare i Skåne, Nils Månsson Mandelgren, utgav 1877 ett första häfte av en stort anlagd "Atlas till Sveriges odlingshistoria", där han tänkte sig att i fortsättningen, i icke mindre än 1,200 planscher, ge en översikt av den svenska kulturens yttringar på de mest vitt skilda områden. Hans betydande, ehuru ej alltid så kritiskt valda samlingar (anteckningar, avritningar, urklipp m. m.) förvaras nu på Lunds Universitets konstmuseum och äro som bäst föremål för bearbetning. Vad Mandelgren ville ge i bild, det har Karlin genom sitt museum praktiskt taget omsatt i reell verklighet. Ty det skånska materialet i hans museum har dragit till sig föremål även från andra delar av landet, och det har på så vis av hans institution blivit en hel museal atlas till Sveriges odlingshistoria, där dock naturligtvis Skåne, som sig bör i ett skånskt museum, bildar det starkaste inslaget. Och det torde utan överdrift kunna sägas, att ingen kan giva en allsidig bild av Skånes kulturhistoria, vad område det än gäller, utan att anlita det Karlinska Museets rikhaltiga samlingar.

Till detta museum har intendenten Karlin skrivit en instruktiv vägledning, nej, icke bara vägledning utan en diger handbok, där han nedlagt en del av sin musealt rika erfarenhet. Denna bok, som är förträffligt illustrerad, ger onekligen ett klart begrepp om sin upphovsmans vidsträckta intressen och hans museums många skatter.

Kulturhistoriska Museet rymmer snart sagt allt — från stenåldersföremål till skånska allmogeting och slottspraktpjäser. Huvudsamlingarna äro Lundafynd, keramik, allmoge-

Glimmingehusrummet i Kulturhistoriska Museet i Lund.

naturligt det allra största intresse och kan med fog kallas, som intendent Karlin gjort det i sin handbok, ett ur jorden upphämtat arkiv, som på ett åskådligt sätt låter en följa stadens utveckling genom sekler.

Museets hantverkliga samlingar äro av icke mindre betydelse. De ge faktiskt en hel "arbetets historia" i lättöverblickad form; vi få interiörer och detaljer av handels och köpenskapens forna gestaltning, vi följa vidare "handens arbete" genom olika yrken och slöjder. Den textila råvaruberedningen, särskilt linbråkning, skäktning och häckling, ullkardning, spinning och vävnad m. m. får här sin fulla belysning, vi kunna också lära oss färgning, garvning, drejning, tenngjutning m. m. Och snart sagt alla människans vanliga levnadsförhållanden och yttringar illustreras här under lakoniska och uttrycksfulla rubriker: "Läsa och skriva", "Stänga och förvara", "Äta", "Dricka", "Röka och snusa", etc.

För "Eldens historia" har museet verkligt lärrika utvecklingsserier att bjuda, alltifrån det enkla elddonets och flintans tid till spisar, pottugnar och järnugnar. Och gå vi till allmogeavdelningarna, så imponerar den stora kostymhallen, där skånska och blekingska folkdräkter utställas i långa väggmontrar, tillsammans med en del från andra svenska provinser. Museets rent textila samlingar äro storartade, ehuru endast en ringa del av dem för närvarande kan exponeras. Ur komparativ synpunkt hava på detta område anskaffats vävnader även från andra länder: Egypten, Peru och Orienten, italienska och franska spetsar, tyska, flandriska och franska haute-lisser eller gobeliner m. m., men det skånska textilmaterialet bildar här en dominerande kärna, vars företrädesvis ornamentella, av romansk, renässans- och indirekt även orientalisk konst påverkade alster tillhöra museets i skönhets hänseende allra mest kostbara ting. I museets förutnämnda handbok är också kapitlet om dessa utmärkt klagörande och man får en god inblick i de olika teknikerna och en översikt över de olika lokala huvudtypernas utbredning. En något utförligare karaktärisering av

vävnader och vapen. Lunda-fynden äro gjorda vid grundgrävningar i staden och rymma de mest skiljaktiga ting alltifrån 800-talet och nästan fram till våra dagar. I vissa fall gå ju fynden i Lund också tillbaka till stenåldern. Enbart denna, huvudsakligast i Lings hus inrymda, Lundasamling omfattar mer än 30,000 föremål. För den som har historiskt sinne och därtill är Lundabo innebär den helt

dess lokaltyper skulle dock givetvis varit önskvärd och väl försvarat sin plats i en dylik handbok.

Keramiksamlingarna representera säkerligen museets största kapital. De kunna också i vissa fall tävla med Nationalmuseets, och här har intendenten Karlin vid hopsamlandet och bearbetandet visat icke bara en samlares hänförelse utan också ett vetenskapligt sakkunnigt förstånd. Skildrandet av dem har även i katalogen kommit att bilda en hel avhandling, upptagande icke mindre än en fjärdedel av handbokens sidantal. Ett närmare ingående här på detta utmärkta kapitel är onödigt; det må tala för sig självt.

Nämnas slutligen museets dyrbara guldsmeds- och smyckesamlingar, särskilt av skånska allmogesmycken, dess vackra uppsättningar av glas från olika länder, dess i Borgarhuset inrymda "högreståndsavdelning" med dess många interiörer ur borgerliga och adels hem, vidare de intressanta religionshistoriska samlingarna i "Habitatio pastoris" och den därtill hörande gamla Bosebokyrkan från Småland, samt de i Herrehusets bottenvåning placerade utomordentligt rika och instruktiva samlingarna av vapen från olika tider och länder, så är härmed i huvudsak museets omfattning given.

Det är eller borde vara en stolthet för provinsen att besitta ett sådant museum, vars samlingar årligen draga till sig långväga resande konstforskare, vilka alla enstämmigt förundra sig över den mans energi, som åstadkommit allt detta.

För kulturvården inom Skåne samt väckandet av intresse för allmogens och hantverkarens gamla slöjder och konstfärdigheter har det kulturhistoriska museet i Lund haft en stor uppgift. För en konsthantverkare är där ett outtömligt studiefält. Ägde museet blott ännu större utvecklingsmöjligheter i lokalhänseende, så att t. ex. även periodiska låneutställningar kunde anordnas, så skulle dess betydelse för den konsthantverkliga nivåns höjande i Sydsverige bliva ännu mycket starkare.

HELGE KJELLIN.

Intendenten Fil. dr. G. J:son Karlin.

DET DRÖJDE VISSERLIGEN LÄNGE INNAN NATURSKYDDSENTRESSET i Sverige tog fastare form. Men då så omsider skedde, visade det sig, att det hade vänner över allt och att man synbarligen litet varstädes längtat efter sammanslutningar, vilka kunde föra intresset mera målmedvetet fram. 1909 bildades i Stockholm *Svenska Naturskyddsföreningen*, året därefter tillkom *Skånes Naturskyddsförening*, och så småningom ha även i andra landsändar organiserats sammanslutningar, vilka helt eller delvis inrikta sig på syftet att skydda svensk natur och höja intresset för densamma.

Det vore naturligtvis orätt att vänta sig allt av dessa föreningar, vilka i de flesta fall arbeta med särdeles begränsade medel och med frivillig personlig insats för den goda sakens skull. Ser man emellertid tillbaka på de gångna åren, så är det dock en rätt vacker lista på vunna resultat, som föreligger. Avsevärda områden av ur naturhistorisk synpunkt märklig svensk mark hava blivit, såsom man hoppas, för all framtid fredade, enskilda naturföremål ha skyddats, initiativ och uppslag ha givits, vilka mycket ofta lett till bevarande av hotade rester av landets ursprungliga natur. Lagstiftningen har därvid, framför allt genom de ännu tämligen unga naturskyddslagarna, varit den kanske kraftigast verkande faktorn. Men i detta som i så mycket annat ha icke minst enskildas förstäelse och bistånd krävts. Dessa ha också kommit naturskyddssaken rikt till godo, och ehuru mycket i den vägen ännu återstår att önska, får man tacksamt som en vinst anteckna att den svenska allmänheten i stort sett visat en god uppfattning om naturskyddets betydelse och i många avseenden bidragit till dess förverkligande. Pressens samfälda och kraftiga hjälp härtill är också värd allt erkännande.

SKYDD ÅT FÅGELLIVET.

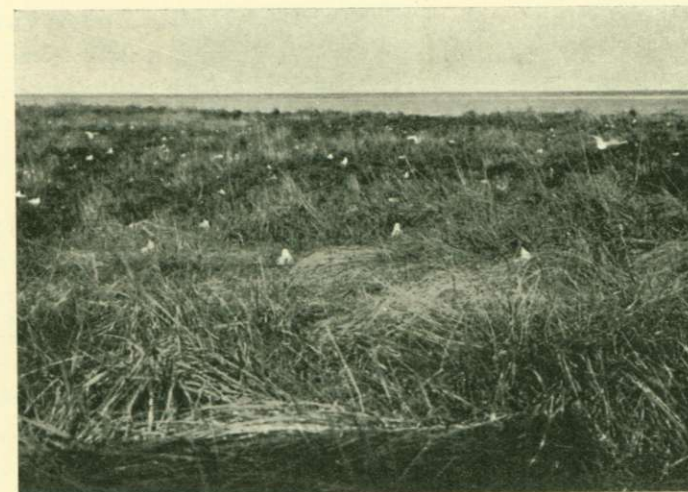
För Skånes del förelågo och föreligga allt jämt en mängd viktiga naturskyddsuppgifter att lösa, och ehuru arbetet här ingalunda varit direkt svårt, har det visst icke varit utan möda. Intresset för naturskydd i mera begränsad bemärkelse var ju här ingalunda alldeles nytt. Räknar man noga, hade det egentligen här gamla anor, vilket är lätt förstäligt med de impulser, som då och då utgått om icke från Lunds universitet så dock från framskjutna representanter för detsamma och från andra

intresserade i provinsen. Redan innan Skånes naturskyddsförening tillkom hade både Skånes och Sveriges första förening för rent naturskydd här bildats i *Föreningen till skyddande av Måkläppens fågelfauna*, vilken konstituerades i Malmö 1899 och alltjämt utövar sin nyttiga verksamhet. Och tre år därefter startades *Malmö jaktskyddsförening*, som likaledes alltjämt å strandängarna utanför Malmö utövar ett verksamt skydd icke för utan mot jakten, varigenom framför allt det rika fågellivet i Lommabukten fått ett rätt effektivt värn.

Skyddandet av fågellivet vid Skånes stränder över huvudtaget är naturligtvis ett av de mål, till vilka isynnerhet vår skånska naturskyddsförening strävar. *Strandområdet vid Hälsingborg* har sålunda genom föreningens påverkan blivit skyddat; staden har tillsatt en "tillsyningsman för skyddande av naturlivet i Hälsingborg och dess område", och goda resultat ha härigenom vunnits. Stadsfullmäktige i Ystad ha förbjudit jakt å *stadens hela strandområde* samt i havet därutanför, så långt strandägarerätten sträcker sig eller intill öppna havet. — Med dessa åtgärder är ju något vunnet, men ännu återstår i detta avseende så mycket. Många svårigheter, naturligtvis i främsta hand jaktintresset, resa sig mot ytterligare skydd för strändernas djurliv. Men det finnes anledning att hoppas att allt flera sträckor av strand i Skåne komma in under naturskydd; arbete och tålamod skola även i detta fall till slut bringa allt bättre resultat.

I detta sammanhang bör kanske också erinras om att i Kristianstad nyligen bildats en lokal naturskyddsförening med syfte att verka för skyddande av det rika fågellivet i synnerhet i stadens vattenrika omgivning. *Lägerholmen* i Kristianstads län, en av sjöfåglar mycket omtyckt och anlitad häckningsplats, är fridlyst. Och likaledes har lagens skydd vunnits åt den sällsynta *småtärnan* (*Sterna minuta*) för Malmöhus län.

Naturskyddslagarna ha i och för sig för Skåne som för riket i dess helhet givetvis bidragit till ökat skydd för fågelvärlden, och väntade nya lagföreskrifter torde väl inom kort komma att ytterligare utsträcka skyddet, särskilt för vissa arter. Skåne har i det avseendet vissa mycket berättigade krav. Gladan var förr en i Skåne

Måkläppen: Skrattmåskolonien. (Foto: Paul Rosenius).

Kullaberg: Vid Josefinelustgrottan.

komma säkert att sjunka ytterligare. Något absolut botemedel häremot finnes givetvis icke. Man må endast hoppas att den stora allmänheten på bästa sätt må vårda dessa kära gäster så att de ännu så länge som möjligt kunna bidra att giva liv och stämning åt hembygden. —

HJORTDJUREN I SKÅNE.

Vad djurvärlden i Skåne i övrigt angår torde det väl närmast vara hjortdjuren, i synnerhet *kronhjorten*, som torde komma i åtanke beträffande naturskydd. Kronhjorten är ju numera inskränkt till

mycket vanlig gäst; nu har den här blivit en sällsynthet. Örnarna skattas allt jämt för mycket under höststräcket. Ugglorna utrotas även i vår provins allt mera. O. s. v. Och det är på tiden att beträffande både dessa och andra fågelarter ett effektivt skydd kommer till stånd.

En skånsk karaktärsfågel, som i detta sammanhang åtminstone bör nämnas, är *storken*. Något naturskydd i egentlig mening torde han väl knappast behöva; hans skyddande ingår ju sen gammalt i folkmedvetandet. Men det är vemodigt att konstatera att storkens antal i vår provins fortfarande är i avtagande. Av den utredning om storkens förekomst i Skåne, som jag lämnade i 1917 års berättelse för Skånes Naturskyddsförening, framgick att under samma år i provinsen funnos endast 34 av storkar bebodda bon, därav 29 i Malmöhus och 5 i Kristianstads län. Sedan dess ha siffrorna sjunkit och

Hallands Väderö: Klipparti.

mycket begränsade områden, där fara för den degeneration, som inavveln medför, kanske är en av de svåraste. Ett verksamt skydd mot både utrotning och annat är ett av de mål, som torde ligga närmast för framtiden. —

SKYDD ÅT VÄXTVÄRLDEN.

Det är klart att i en provins, där odlingen vunnit och vinner så stark mark som i Skåne, också växtvärlden är i behov av skydd. Åtskilliga sällsyntare växter äro redan försvunna ur vår flora och andra hotas med utgång ur densamma. Till skyddandet av de sällsyntare arterna bidrager verksamt den botaniska föreningen vid Lunds universitet genom förbud mot byte av dylika. Och direkt naturskydd har utverkats åt några arter. Så är den i Sverige endast i Bökebergsslätt i Skåne förekommande umbellaten *Bunium flexuosum* Stokes lagskyddad. — Den sällsynt förekommande martornan (*Eryngium maritimum* L.) är å sandstranden mellan Falsterbo fyr och Ugglanabben

Hallands Väderö: "Tusenårseken".

Hallands Väderö: Ek i Nörreskog.

skyddad å ett litet område, som upplåtits åt Skånes Naturskyddsförening. — Sjönöten (*Trapa natans* L.), som åtminstone förut varit rätt talrik i en vik i Immeln, är sedan 1905 skyddad genom en kungörelse av Kristianstads läns styrelse. Ännu 1915 fanns den i ett par exemplar i sjön men är nu troligen försvunnen. Något nytt fynd av den där är sedan dess icke känt. — Serradellan (*Ornithopus perpusillus* L.) har å den enda plats, där den förekommer

Hallands Väderö: Rester av urskogen.

lägna i övre Sverige. Södra delarna av landet, Skåne inbegripet, äga visst områden, vilka borde såsom national eller naturparker fredas, men härtill har det statliga intresset ännu icke kunnat sträcka sig. Endast ifråga om en plats i Skåne har staten ingripit, och genom det 1918 äntligen beslutade avsättandet av "*Dalby hages*" i Torna härad "*Söderskog*" såsom nationalpark har Skåne fått sin första och hittills enda sådan. Området rymmer 34,05 har och är med dess egenartade markvegetation — den i vårt land eljest sällsynta och sparsamt förekommande nunneörten (*Corydalis cava* L.) uppträder här massvis — den sista återstoden av den typ av blandskogar av ädlare trädslag, som under länge sedan förgångna tidrymder allmänt förekommit i vårt lands sydligaste provins. Icke minst för oss skåningar är det en tillfredsställelse att detta enastående naturminnesmärke blivit fredat. Väl är det icke mycket kvar av den gamla urskogen, men rester av den ha dock bevarats. Med dessa, med den rika underskogen och markvegetationens prakt utan like gör skogen i dess helhet på naturvännen alltjämt ett imponerande intryck, och tvivelsutan skola icke minst kommande generationer rätt värdesätta den naturfred, som här räddade en skön kvarleva av ursprunglig natur från förstörelse. —

Till större delen inom Eslövs stadsplan ligger som bekant ett område av en högst märklig naturbeskaffenhet, vilket dels genom Eslövs stads och enskildas ingripande, dels genom statens anslag blivit för framtiden bevarat i sitt nuvarande skick. Det är det bekanta *moränområdet*, vilket är av så utomordentligt intresse i all synnerhet för studiet av spåren efter våra insjöars första avlopp. Området ligger dessbättre alltjämt orört av kulturen, och genom dess fredande har här i all synnerhet för den

vild i Sverige — Ystads sandskog — blivit å naturskyddsföreningens bekostnad ingärdad. — Och ett område i Finja, där tagg-ginsten (*Genista germanica* L.) växer, är likaledes ingärdad. Av märkliga och intressanta träd i provinsen är bland andra den egendomliga "kurrabok" å kronoparken Önnarp i Förlövs socken, Kristianstads län, naturfredad.

SKYDDADE OMRÅDEN.

De flesta av rikets nationalparker äro som bekant be-

geologiska vetenskapen bevarats en rest av natur, som i sitt slag är kanske den värdefullaste i södra Sverige. —

Längst uppe i nordväst, där Malmöhus län skjuter ut i havet med en spets, höjer sig det vackra *Kullaberg*, pärlan i all skånsk natur. Ingen rubbar bergjätten, stolt och kraftig reser han sig, och vid hans fot bryter havet sedan tusental av år sina vågor mot hans granit. Naturens eget arbete på bergets detaljutformning störer icke naturintresset.

Men andra makter voro på väg att inverka störande. Stenkrossarna voro i gång, och den "kultur", som så gärna vandaliserar våra vackra naturplatser, var på väg att förvandla Kullaberg till ett modernt nöjesetablissemang med alla de ingrepp i naturens frihet, som därmed skulle följa. Det blev därför maktpåliggande för vår naturskyddsförening att gripa in, och genom bildandet av ett konsortium lyckades det att 1914 köpa den västra delen av berget, i allt omkring 296 hektar och inrymmande Kullabergs mäst natursköna delar. Därmed är Kullaberg visserligen icke förvandlat till national- eller naturpark i lagens mening. Men i dess anda är det en naturpark så god som någon. Naturens fredande är nämligen konsortiets ledande mål, och det är en ovärderlig vinst för naturskyddssaken att denna utomordentliga del av Skånes natur blivit skyddad och fredad.

Blickar man från Kullaberg norr ut över havet ser man långt därute en stor och skogklädd ö simmande på vågen. Det är *Hallands Väderö*, södra Sveriges förnämsta naturminne. Om den har det länge stått oro och ävlan för att skydda den hotade naturen från obefogade ingrepp och förstörelse. Från tidningarna erinra vi oss de otaliga inläggen för och emot, och det skulle bli ett rätt tråkigt kapitel om man repeterade allt, som skrivits och sagts i fråga om en effektiv naturfred för denna märkliga ö, härlig genom sina skär och stränder, genom vegetationen i allmänhet, icke minst urskogsresterna, och isynnerhet genom det översvallande rika fågellivet. Må det vara nog sagt att ön praktiskt taget äntligen fått åtnjuta den naturens fred, vilken den var så väl värd. Genom i första hand Skånes Naturskyddsförenings åtgärder, genom Torekovs församlings tillmötesgående och genom statens välvilja ha stenbrytningen begränsats, skogen och växtligheten i övrigt fredats, skären fridlysts och det under viss tid hårt hotade fågellivet återvunnit sin förra

Hallands Väderö: Lind tvingad mot SO av havsvindarna.

Hofs hallar: I förgrunden "Arilds port",

de väntande stenkrossarna, som redan "ätit upp" en liten del av dem. Jämväl här ingrep naturskyddsföreningen, och tack vare detta och gynnsamma öden i övrigt räddades den märkliga strandbildningen och skånsk natur gjorde ytterligare en ovärderlig vinst. —

Till en höjd av 71 meter reser sig vid Åstorp Söderåsen till den egendomliga *Björnekulla klint*, en skogklädd och vacker utsiktspunkt med branta stup, i vilka urberget går i dagen med delvis förvittrade och pittoreska former. Klinten har varit och är tyvärr ännu i fara för den stenbrytning, som där sedan länge ägt rum. Men hembygdsintresset har dock tagit ut sin rätt och räddat själva klinten. Ett enskilt bolag har med erkännansvärd uppföring köpt klinten med tillhörande område, c. 1½ hektar, och av det gjort en liten naturpark, till glädje icke minst för ortens befolkning, som allt jämt får njuta av berget och den vida utsikten över den bördiga Kullabygden med Kullaberg och havet i fonden mot norr och väster.

Genom en lycklig tillfällighet ha i östra Skåne två värdefulla områden avgränsats till små "nationalparker", visserligen icke enligt lagen om dylika. Det ena är Forsakar, det andra almskogen vid Örup.

Forsakar ligger i Degeberga socken, ett par kilometer sydväst om byn. En vacker dalgång, vars väggar, prydda av en yppig vegetation, stiga till 30—40 meters höjd, slutar med Forsakars vattenfall i fonden. Det är egentligen det enda i sitt slag i Skåne och det är varken något Trollhättan eller Stora Sjöfallet. Det forsar ner från en höjd av endast 9 meter, men det är vackert, elegant om man så vill, och med den täcka omgivningen ett märkligt inslag i skånsk natur. Genom välvilja av Andelsföreningen Eget Hem i Kristianstads län, vilken ägde såväl Forsakar som skogen

omfattning. Sveriges natur har blivit ett stycke rikare och det stora målet, Hallands Väderös införlivande med våra nationalparker, har i det allmänna medvetandet ryckt närmare.

På en sträcka av 1½ kilometers längd breder sig nordväst om Båstad *Hofs hallars* vilda, bisarra kustformation med klippor och stup i de egendomligaste bildningar. Jämväl dessa höra till Skånes härligaste naturminnesmärken. För en del år sedan voro hallarna allvarligt hotade av

vid Örup, ha bådaderna 1916 skänkts till Skånes Naturskyddsförening och därigenom kommit i åtnjutande av naturfred.

Almskogen vid Örup, i Herrestads socken i Ingelstads härad, är den enda egentliga i sitt slag i Sverige. Flerhundraåriga almar höja här sina kronor, under dem spirar den friska småskogen, och i markfloran där och å närmaste område växa åtskilliga mindre allmänna örter, vilket allt nu är skyddat, såsom vi hoppas för all framtid.

Slutligen bör nämnas ännu ett litet område, som genom Skånes Naturskyddsförenings åtgärd blivit naturskyddat. Det är *Sibbarps skans* eller "Osby skans", som ligger vid Helgeåns inlopp i Osbysjön, i en härlig skogsbygd, bekant icke minst sedan snapphanefejderna. Skansens här och var utjämnade vallar ligga på en 50 meter hög skogskulle med hänförande vacker utsikt över sjön. Området har 1916 inköpts av naturskyddsföreningen och därmed ingått i raden av de små naturparker i Skåne, vilka redan ligga till ägo för samtid och eftervärld.

*

Vad jag här anfört innebär i huvudsak vad som hittills blivit naturskyddat i Skåne. Till detsamma sluta sig vidare en rad av enstaka naturföremål eller av områden, oftast å enskild mark, vilka mest genom enskildas intresse åtnjuta naturskydd i trängre eller vidare bemärkelse. Ännu flera av Skånes naturminnesmärken vänta dock på det mera officiella skyddet, vilket åtminstone ger starkare garantier för framtiden.

Det finnes ingen anledning att befara, att det icke kommer. Det växer sig fram allt efter hand som Skånes folk lär sig att djupare förstå och älska sitt eget lands natur. Och hembygdskänslan är därvid kanske den mäktigaste faktorn, på vars allt vidare utveckling även intresset för naturskydd beror.

WALDEMAR BÜLOW.

Forsakars vattenfall.

I EJ OVÄSENTLIG GRAD KARAKTÄRISERAS DEN SKÅNSKA SLÄTTbygden av pilvallarna och vägarnas pilalléer. Som dekorativa band i skiftande färger allt efter årstiderna ligga dessa för slätten egenartade planteringar utsträckta på den plana markytan, givande landskapet ett mått av omväxling och livfullhet och utgörande ett behagligt avbrott i den trista enformighet, som en trädlös slätt oundgängligen framkallar.

I slättbons uppfattning intaga dessa pilar en dubbelställning av kanske icke alltför ovanligt slag. Han eller hon talar med stolthet om den säregna prägel, de giva åt slättens natur — vad vore det med den skånska slättens skönhet utan pilvallar — men på samma gång bedömas de och anses som onyttiga, ja, som skadliga företeelser, de där upptaga plats, utsuga jorden, beskugga bredvidliggande åkrar, utsprida ogräs m. m. Det är den mer eller mindre omedvetna uppskattningen av det vackra, som skär ihop med det ekonomiska intresset. Skönhetsvärdet står mot nyttighetssträvandet och som det i ty fall brukar gå: det sistnämnda synes ta överhanden. Det kan nämligen ej förbises och förnekas att de skånska pilträdens fortvaro är hotad. En efter en försvinna de, vallar såväl som alléer utefter vägarna, offrade utan förskoning för något ändamål i den framåtgående kulturen. Några år eller årtionden till med samma tempo i förintelsearbetet, som på sistone har varit, och pilvallarna äro en saga blott.

Vad betyder nu detta? Är det en verklig vinst eller blir det en förlust? Att det ur estetisk synpunkt ej är till någon fördel har nog envar en känsla av. Det blir kallt och tomt efter dem. Men även ur nyttighetssynpunkt är det ej enbart vinster, vilket man likväl ofta inbillar sig, när förstörelsesinnet rinner på, som vinnas med deras borttagande. Nej, det må klart och tydligt sägas ifrån, att nyttan oftast är skenbar, ty dels äro dessa pilplanteringar en visserligen liten men dock ständigt flödande källa av välbehövt bränsle, i vissa fall också säljbart korgvirke m. m. och vidare äro de, och detta är säkerligen av långt större betydelse, med sin långa utsträckning ett avsevärt hinder för slättens ständiga, uttorkande och pinande vindar. I huvudsakligt syfte att just tillgodose behovet av dessa fördelar äro de en gång anlagda och sina egenskaper härvidlag bibehålla de alltjämt, ja, som vindskydd torde deras betydelse blivit allt större i samma mån, som växtodlingen tilltagit.

Liksom allt annat ha slättens pilplanteringar sin historia. Att de ej äro en ursprunglig del av naturen är ju med litet eftertanke lätt att inse, fast vi nu omedvetet, och detta för övrigt med all rätt, anse dem fast förbundna med slättens natur. Rörande några detaljer i pilvallarnas historik begagna vi här tillfället att lämna en

Pilallé, delvis nedhuggen.

bild av det, som sammanhänger med pilvallarnas tillkomst och utbredning. Vi förflytta oss alltså ett så långt stycke tillbaka i tiden som till 1749, då vår berömda Carl von Linné företog sin skånska resa, som han sedan utförligt beskrev, varvid dåtidens hägnadsmetoder även fått sin del. Det bör kanske först erinras om, att enskifte då ännu var ett okänt begrepp och att som regel all åkerjord i en by var indelad i tre delar, vångar, i vilka varje bonde hade ett eller flera skiften. Dessa vångar inhägnades ofta gemensamt av alla jordägarna.

Linné gör oss nu uppmärksamma på, att det å slättbygden endast i undantagsfall användas pilvallar till dessa hägnader. Däremot voro vanliga jordvallar mera regelbundet förekommande. Sådana vallar äro av Linné närmare omnämnda på flera ställen i det berörda arbetet: "Gärdesgårdarna emellan Lund och Malmö", skriver han, "äro över allt vallar uppkastade så höga som en karl kan räcka" och motsvarande berättar han från flera andra ställen. I kusttrakterna synes enligt Linnés iakttagelse jorden vara ersatt med annat material till hägnader. I Trelleborgsorten voro gärdesgårdarna "mest av flinta hopkastade och stodo helt vita av kritskorpa" och mellan Lund och Malmö "voro nere mot havsidan vallarna uppkastade av tång, som låg kritvit, sedan den i flera år blivit blekt av solen". Men Linné omtalar också pilvallar. "På ett ställe," säger han vid beskrivningen av Malmöorten, "sågo vi pilbuskar planterade uti jordvallar till häckar, de där växte artigt att man därav kunde

se huru väl och lätt häckar kunde praktiseras i Skåne.“ Vid Dybeck, Svenstorp, Wrams Gunnarstorp voro också pilar planterade å jordvallar och han tillfogar i anslutning härtill, att plantering av pil “är ett av de nödigaste inrättningar för Skåneland, utan vilken det näppeligen i framtiden kan bärga sig.“ “För Skåne slätt“ säger han, “vore en huvudsaklig ting att alla vallar blevo planterade med pilar och andra lövträn sådana skulle ansenligen pryda landet och skugga för blåst, som uttorkar landet och uti ett osynligt damm bortför den finaste matjorden och således dagligen uttorkar jorden. Man ser ju allestädes gräsväxten på öppna fält vara låg och mager, däremot finner man att de ängsplatser, som äro kringstängda med buskar och trän, hava den frodigaste gräsväxten.“

Linnés propaganda för pilplantering torde dock ha blivit utan nämnvärd verkan. Skildringar av Skånes slättbygd och dess natur vid början av 1800-talet, såsom av Ernst Moritz Arndt (1804) och Hans Christian Molbeck (1812), eller sockenbeskrivningar från samma tid i Hushållningssällskapens handlingar innehålla ej något, som antyder att pilvallar och pilalléer då voro allmänna.

Behovet av skogsplantering på slättbygden, dels för erhållande av bränsle och trävirke och dels för dämpandet av vinden, ej minst för flygsandens skull, föranledde 1811 den dåvarande landshövdingen i Malmöhus län W. af Klinteberg att sammankalla länets innevånare att dryfta detta spörsmål. Resultatet av denna sammankomst blev “en överenskommelse, den 8 april 1813 av Kungl. Maj:t i nåder fastställd, att vart 50:de tunnland jord skulle användas till plantering av särskilda trädsorter . . . planteringar å uppkastade vallar fingo gå i beräkning å planteringsskyldigheten, så att plantering å 50 famnar vall med 3 rader svarar mot ett kappland och 300 famnar mot $\frac{1}{6}$ tunnland“. Redan förekommande planteringar skulle räknas såsom fullgjord planteringsskyldighet och detta gällde också befintliga pilplanteringar “å vallar och vid gårdesgårdar.“

Resultatet av denna överenskommelse synes för pilvallarnas utbredning ha blivit ganska gynnsamt. Redan 1815 rapporterar landshövding af Klinteberg i en ämbetsberättelse “att en ansenlig början redan är gjord med plantering i häckar av bandpil till lovande förmånlig avkastning för framtiden, varjämte genom trädplantering vid allmänna vägarna de öppna, sädesrika fälten lugnas och förskönas.“ År 1817 gjordes en sammanställning av inkomna mycket ofullständiga uppgifter rörande pilplantering och det befanns då att c:a 3 mil vallar och dessutom nära 50000 “telningar“ voro planterade. Det antydes därjämte att mycket mera var gjort, ehuru ej inrapporterat, och att intresset var stort. Sålunda hade en godsherre till “dess grannar av allmogen“ skänkt 200000 bandpilstelningar, en annan hade skänkt 40000 st., en tredje bekostade för sin ort en med instruktion försedd planterare o. s. v.

Ej mycket mera än ett århundrade ha, såsom här ovan framgått, pilvallarna funnits såsom allmänna företeelser på den skånska slätten. Under enskiftningens tid — väsentligen under 1800-talets förra hälft — tilltog deras utbredning i mån som nya gränser utstakades och markerade rågångslinjer och kanske också hägnader behövdes

mellan de utflyttade gårdarna och i mån som nya vägar utlades till dessa. Sedermera — under 1800-talets senare hälft — vidmakthölls dessa farfars och fars arbeten pietetsfullt och med omsorg, medan vi, senaste tidernas barn, brutalt hålla på att släta ut och ta bort fädernas verk, i blind tro på att vi göra en materiell vinst.

Det är detta sistnämnda, som vi nu en smula närmare skola behandla. Vinner man så förfärligt mycket genom att taga bort en pilvall? Ja, man får ju en remsa jord och därtill slipper man från olägenheterna med beskuggning och kanske något av ogrässpreading. Det senare kan man dock ej alltid räkna med, ty är det en ägogräns, lämnas, om ingen vall eller annan markering t. ex. dike finnes, vid bearbetningen gärna en kant, som ingen av brukarne rör vid för att ej riskera att gå den andres rätt förnär. Denna kant blir då ogräsbemängd och utgör en härd, som är ungefär lika farlig som en vall. Även klagar man över att sädestorkningen sker långsammare tillfölje mindre blåst i en skylrad, som står intill en vall. Detta är för visso något olägligt, men kan ju undvikas genom att med obetydligt mera arbete placera skylraden något längre från vallen.

Pilalléerna utefter vägarna åstadkomma som regel än mindre skada, men de ha under de senare åren tyvärr i stor utsträckning måst nedhuggas, därför att de stått till hinder för vägarnas utvidgning på bredden. Under de dyra bränsleprisernas dagar blevo nog också i kortsynt sparsamhetsnit många pilalléer kapade för att billigt kunna tillgodose bränslebehovet.

Om det följaktligen äro vissa olägenheter förbundna med pilarnas tillvaro, kan man å andra sidan ej frångämma dem en del förtjänster. Att de genom att lämna bränsle och täckkäppar m. m. måhända kunna förränta sin jordremsa lika bra som åkerns kulturväxter, bör oftare än som sker ihågkommas. Men än mera bör man lägga på minnet, att de utgöra ett betydande hinder för vindarnas framfart. Detta är visserligen en svaghet, när det är fråga om sädestorkning, men i övrigt måste det anses såsom en bestämd fördel, därför att växterna av olika anledningar — av vilka den viktigaste är, att avdunstningen från såväl jorden som från växterna själva blir mindre — trivas bättre. På Jylland har man genom särskilda av danska statens försöksverksamhet anordnade försök med läplanteringar kunnat siffermässigt konstatera detta. För trädgårdsväxternas vidkommande äro vi ju f. ö. litet var överens om nyttan av lä- eller skyddsplanteringar. Varför böra då ej åkerns växter få njuta av samma omtanke, där det behöves och där det i någon liten grad kan bjudas dem?

Vare sig man är förvissad om skada eller nytta av pilplanteringarna, har man knappast moralisk rätt att, där ej tvingande skäl föreligga, våldföra sig på dem. Det är ett stycke av slättens natur, som man bryter bort, när spaden och yxan sättes i gång för deras utrotande — vandalism kan man med skäl kalla detta utslag av nyttighetsprincipens kalla dyrkan. De äro ett arv från fäderna dessa pilar, ett vackert arv, därför att de blivit ett stycke natur mitt i kulturen. Kommande generationer få ej undanhållas att dela detta arv, därför att vi ej velat vårda detsamma. Skåningar, skonen Skånes vackra pilvallar!

ARVID ZACHRISON.

DEN SKÅNSKA BYGGNADSKULTUREN OCH HEMBYGDS- VÅRDSARBETET

OM DET OCKSÅ ÅTMINSTONE VID FÖRSTA PÅSEENDET KAN förefalla, som om byggnadskonsten i Skåne under de senaste mansåld-rarna i viss mån förete en något konservativare prägel än i det övriga Sverige, så torde detta bero på, att det för landskapet naturliga byggnadsmaterialet — teglet — ej med samma lätthet tillåtit de våldsamma utsvävningar i form av torn, verandor och andra mer eller mindre vanprydande sirater, som träarkitekturen så lätt frestar till, då måttfullhet och konstnärlig disciplin saknas. Man behöver dock ej göra långa resor i Skåne, förrän man också där djupt skall förnimma, huru starkt förfallet varit inom byggnadskonsten under de sista 50—60 åren. De byggnader, som tillkommit under denna tid, ha i de allra flesta fall utförts utan tanke på gammal tradition och utan det sinne för värdighet och enkel skönhet, som äro förutsättningar för all god byggnadskonst. Man har här liksom i andra delar av vårt land byggt hastigt och ligkiltigt och där man drivits av den naturliga lusten att pryda och smycka, har man på grund av en osäker och missriktad smak förlänat byggnaderna ett grannt och pråligt utseende eller imiterat utländska för orten helt

Gård i Önsvala. Bara härad.

främmande former, och den måttfullhet, som man möjligen väntat att användandet av teglet skulle ha ålagt de byggande, har i de flesta fall icke betytt så mycket. De fula formerna och färgerna, den falska grannlåten och imitationen ha saknats lika litet i Skåne som i övriga delar av Sverige.

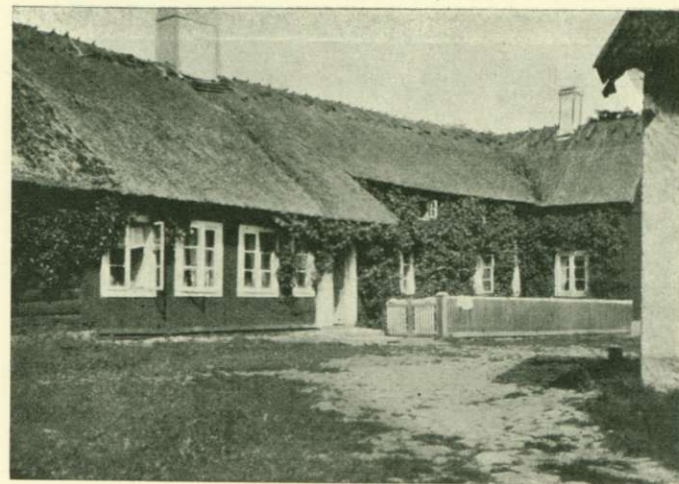
En byggnadsverksamhet under sådana former måste givetvis i högsta grad verka ödeläggande på ett så känsligt landskap som det skånska, där inga naturens stora

former förmå att överrösta människors verk. Det är inte bara städerna, vars invånarantal mer än fördubblats under den sista mansåldern, vilka brett sig ut i landskapet med sina fabrikskvarter, sina hyreskaserner och villaområden, utan runt omkring på den rena landsbygden ha nya gårdar och hus uppstått, industrianläggningar och samhällen vuxit upp. Den stora och glädjande ekonomiska utveckling, som detta vittnar om, har dock medfört, att så oändligt mycket av landskapets skönhet gått förlorat liksom så mycket av den stilfullhet, som en enhetlig och gammal kultur skapat. Under mer än ett halvt århundrade har på så sätt det skånska landskapet varit utsatt för en genomgripande omdaning, som i mycket förändrat hela dess karaktär.

Det är icke svårt att dana sig en bild av Skåne, sådant det tedde sig före denna "nya" tid. Många av de gamla minnas det än och för oss yngre behöves icke mycket fantasi för att få fram bilden, ty ännu finnes dock mycket kvar, om också blott i fragment och starkt uppblandat med det nya. För övrigt ligger den "gamla" tiden inte längre tillbaka, än att många bilder därifrån hunno fästas på de första fotografiska plåtarna, vartill en rik samling målningar, teckningar, litografier kommer fantasien till hjälp. De gamla, medeltida kyrkorna hade då ännu ej börjat rivas utan gåvo med sina trappgavlar och sina muromgärdade kyrkogårdar på flera ställen än nu prägel åt landskapet. Genom parkernas lummiga trädkronor skymtade herrgårdarnas och slottens vita eller röda murar i den gestalt, som vi minnas dem från Richardts litografier, innan ännu så många av dem hunnits förändras, sedan deras ägare gripits av nybyggnads- och restaureringsbegäret. Och ute på slätten med pilvallar och grönskande täppor härskade ännu i okvald ro de långa, låga korsvirkeslängorna, täckta av mossbelupna halmtak, liksom vuxna upp ur själva den skånska myllan. Men uppe i skogsbygden hade gårdarna en annan prägel, stämplad av naturen däruppe och erinrande om nordligare trakter: de röda bolaverkshusen med torv- eller sticktak. När man rullade in på de knaggliga gatorna i de små städerna hälsades man av låga envåningslängor, som först in emot stadens centrum kunde övergå i tvåvåningshus, den högsta då tillåtna höjden. Redan långt ute på landsvägen hade man hälsats

Gård i Ö. Herrestad, Ingelstads härad.

Österslövs prästgård, Villands härad.

revos, huru restaurerades de gamla slotten och borgarna, hur blev den bondgård, som kom att ersätta den gamla kringbyggda gården med sina längor, huru kommo städerna och fisklägena att se ut? I den kyrkliga arkitekturen blev det maskinslagna teglet och cementen ett dominerande element, på kyrkogården höll hela den moderna gravvårdskulturen eller rättare sagt okulturen sitt intåg, hägnad av gjutjärnsstaket eller hönsanät. Vid herrgårdarna och slotten byggdes eller "restaurerades" i för Skåne mer eller mindre främmande stilarter och bondgården blev en schweizervilla. I städerna försvann det ena gamla huset efter det andra, trappgavels- hus från medeltiden, rikt sirade korsvirkeshus från renässansen, byggnader från rocococons och empirens dagar.

Hurudan är den arkitektur, som nu sätter sin prägel på en stad som Ystad? Var är det gamla Lundagård? Varför dominera icke längre domkyrkans torn staden och den kringliggande slätten? Vad har det blivit av Malmö, denna

av kyrkan och kyrktornet, som ännu icke skymdes av en senare tids höga hus. Mellan husraderna sträckte sig åtminstone i stadens yttre delar vidsträckta, lummiga trädgårdar, bildande en jämn övergång mellan staden och landet. I en lång rad utmed kusterna lågo fisklägena med sina små idylliska och välvårdade stugor med blomsterprydda täppor.

Vad finnes nu kvar av detta? Och vad kom i stället för det, som försvann? Hurudana blevo de kyrkor, som uppfördes i stället för dem, som

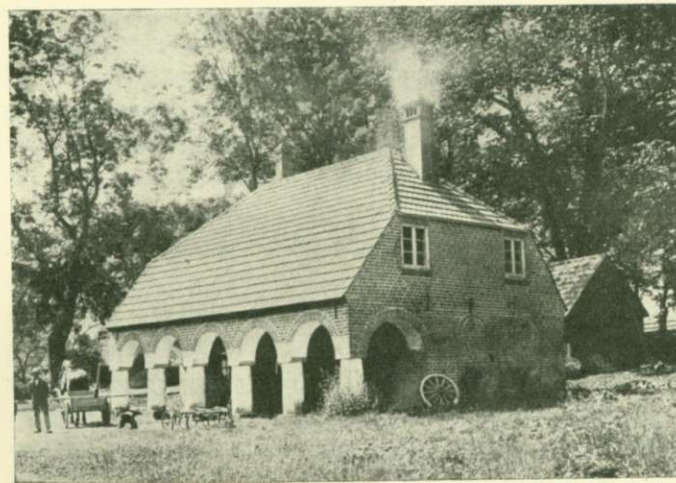

Skolhus i Brunnby, Luggude härad.

gamla medeltidsstad, som ännu för ett femtiotal år sedan ur byggnadshistorisk synpunkt torde ha varit en av de intressantaste städerna i riket? Och alla de andra städerna? Vad har icke där förstörts av gammal byggnadskonst, av stämningsfulla gatupartier, av idylliska anläggningar. Och till slut fisklägena? Behöver man här nämna mer än namnet Mölle, för att den moderna vandalismen skall framstå i all sin nakenhet?

Men som sagt, denna utveckling är icke något egen-

domligt för Skåne, utan den är gemensam för hela landet, ja, för hela den civiliserade världen, och den reaktion, som slutligen kom därute, har också så småningom nått oss. Intresset för den gamla inhemska byggnadskulturen började åter vakna. Man lärde sig inse, att här funnos värden att tillvarataga, icke blott därför, att de hade vetenskapligt intresse och utgjorde en värdefull källa till kunskap om gångna tiders kultur, man förstod, att denna gamla byggnadskonst även var något, man kunde

Smedja vid Trollenäs, Onsjö härad.

bygga vidare på. Den tradition, som brustit, kunde återknytas och byggnadskonsten undergå en pånyttfödelse, varigenom den återfick sin svenska karaktär, sin hembygdsprägel, och därmed den gedigna, flärdfria skönhet, som är kännetecknande för det bästa inom den gamla svenska arkitekturen. Som helt naturligt var, blev det arkitekterna, som först visade vägen. Till en början var väl deras intresse huvudsakligen inriktat på den mer eller mindre monumentala byggnadskonsten, under

Vankiva herrgård, Ö. Göinge härad.

Viderups slott, Torna härad.

en förenande länk mellan konstnären-arkitekten och publiken.

Liksom den Skånska naturskyddsföreningen satt som sin uppgift att skydda det egendomliga och vackra i den skånska naturen, så söker Skånska föreningen för byggnadskultur fylla en liknande uppgift, då det gäller den skånska byggnadskonsten. Då emellertid av praktiska skäl redan från början en begränsning var nödvändig i föreningens arbetsprogram har den nöjt sig med att huvudsakligen inrikta sitt arbete på höjandet av byggnadskulturen i småsamhällena och på landsbygden, där behovet av hjälp och vägledning är störst. Skånska föreningen för byggnadskultur stiftades sommaren 1915 och det är alltså endast sex års verksamhet den har bakom sig. Några stora och lysande resultat har man därför icke rätt att vänta, allrahläst som föreningen, liksom fallet i regel är med alla ideella föreningar, arbetar under stora ekonomiska svårigheter, men då de riktlinjer, efter vilka den arbetar, torde få anses såsom ett gott uttryck för, huru man inom ett enskilt landskap kan bedriva hembygdsvårdsarbetet på detta område, torde en något utförligare redogörelse för föreningens verksamhet vara av ett visst intresse.

Det var vid lantbyggmästarkursen på Hvilan 1915, som initiativet togs till föreningens bildande, och som dess varmt intresserade ordförande har alltifrån början professor Ewert Wrangel fungerat. Sitt mål, en bättre byggnadskultur, söker för-

det att de smärre och enklare husen alltjämt lågo i händerna på personer med ringare kompetens, men så småningom vaknade också deras intresse för de små byggnaderna. Deras ögon öppnades för det säregna och vackra i våra allmogebyggnader, i de små stugorna, i de idylliska borgarhemmen i våra småstäder. Men huru långt nå arkitekterna med sitt arbete och vad kunna de uträtta, där ej intresset och den goda viljan finnes hos byggherrar eller hantverkare? Deras uppgift blir i främsta rummet att leda och visa vägen och genom sitt arbete skapa de goda mönstren och efterföljansvärda exemplen. Hembygdsvårdens visserligen blygsammare men icke desto mindre betydelsefulla uppgift, när det gäller byggnadskulturen, blir att peka på dessa mönster, att genom upplysning och agitation väcka gehör för de nya idéerna och förståelse för deras syften samt genom goda råd och praktisk hjälp bispringa dem, som äro i behov därav, och därigenom bli

eningen nå på skilda vägar men främst genom upplysning och agitation. Såsom det viktigaste ledet däri ingå kurserna för lantbyggmästare. För att dessa byggmästare skola kunna fylla sin viktiga uppgift, är det nödvändigt, att de få en utbildning, som sätter dem i stånd ej blott att bygga praktiskt och billigt utan även att tillgodogöra sig det, som ännu är användbart av de gamla traditionerna, och att ge byggnaden en i såväl yttre som inre hänseende tillfredsställande form. Någon sådan utbildning ha lantbyggmästarna emellertid i regel aldrig fått. Några bestämda kompetensvillkor för utövandet av byggmästaryrket på landet finnes ej och utbildningen blir därför också i de flesta fall ytterst bristfällig, både då det gäller det tekniska och det estetiska. Så småningom fyller måhända erfarenheten de värsta luckorna i den praktiska bildningen men konsten att bygga vackert och med pietetsfull hänsyn till det gamla, det kan, så som förhållandena nu äro, ingen erfarenhet lära dem. Den byggmästare, som lär sig sitt yrke genom att vara med om att uppföra de hus, som dessvärre ännu äro de vanliga på vår landsbygd, hur skall han kunna få en aning om vad skönhet i proportioner och linjer vill säga eller vad en riktig och ärlig behandling av materialet betyder? Och huru skall han kunna bidra till återknytandet av den brustna traditionen och en vidare utveckling av densamma? Den enda rationella lösningen av frågan vore naturligtvis att upprätta särskilda skolor för byggnadshantverkare på landsbygden. Sådana skolor med en organisation och en undervisningsplan särskilt avpassade efter landsbygdens förhållanden och krav måste också förr eller senare komma till stånd i olika trakter av vårt land, men i väntan på dem har man sökt i dessa byggmästarkurser finna en ersättning, som åtminstone i någon mån kan hjälpa till att höja byggnadskulturen på landet. Den första i Skåne, vilken också var den första i Sverige, hölls på Hvilans folkhögskola sommaren 1915 och sedan ha ytterligare fem sådana avhållits inom landskapet, dels på Hvilan, dels på andra folkhögskolor, alla utom den första anordnades av Skånska föreningen för byggnadskultur med ekonomiskt understöd från olika håll. Under de första kurserna, som blott varade en vecka, inskränkte man arbetet till att huvudsakligen omfatta studium och uppmätning av goda, gamla byggnader för att därigenom väcka deltagarnes intresse för den

Stathus vid Skarhult, Frosta härad.

Trädgårdsmästarebostad vid Sireköpinge, Rönnebergs härad.

gamla byggnadskulturen och utveckla deras skönhetssinne, men sedan kurserna från och med föregående år utsträckts till fjorton dagar, har man övergått till att även låta deltagarna utföra ritningar till projekterade nybyggnader. Utom ritning ha vid dessa kurser förekommit föredrag i olika ämnen, som beröra byggnadsväsendet på landsbygden, såsom lantgårdars och mindre byggnaders planläggning och form, materiallära, byggnaders inredning, planläggning av mindre sam-

hällen, hembygdens arkitektur, hembygdsvård m. m. Som lärare vid kursen ha bl. a. tjänstgjort arkitekt Thorsten Stubelius, lektor Karl Berlin samt arkitekt Axel E. Juhlén, vilkens mänskligt att döma allt för tidiga bortgång innebar en stor förlust för hembygdsvårdsarbetet inom landskapet. Dessa kurser ha sedan fått efterföljare i andra trakter av landet, såsom Dalarne, Jämtland, Västergötland och Stockholm, de flesta anordnade av och till större delen bekostade av Samfundet för hembygdsvård.

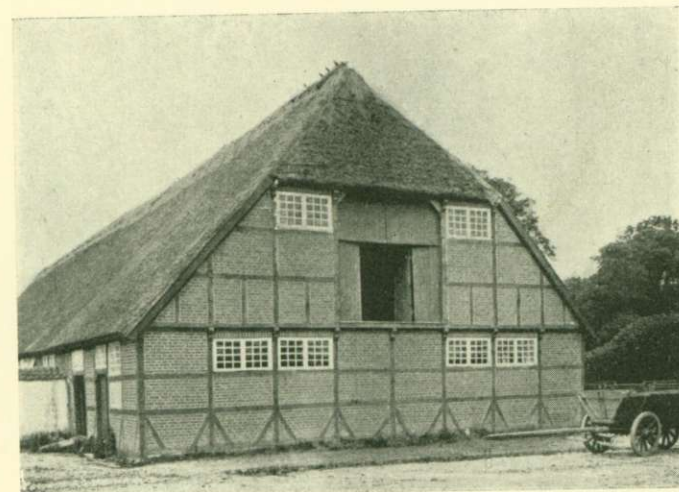
Den rika skatt av skönhetsvärden och praktiska uppslag, som ligger bevarad i de gamla byggnaderna, är allt för dyrbar att likgiltigt kastas bort. Allt sunt nyckapande måste till viss grad utgå från det gamla och det är därför av största vikt, att detta på något sätt bevaras, att det studeras och utnyttjas. Som ovan nämnts var också studiet av de gamla byggnaderna grundvalen för undervisningen vid byggmästarkurserna, men även på annat sätt söker Skånska föreningen för byggnadskultur att väcka och underhålla intresset för de gamla byggnaderna och de gamla hemmen. För att åtminstone i bild rädda så mycket därav från undergång som möjligt låter föreningen utföra fotografier, uppmätningar och beskrivningar av gamla skånska byggnader och byggnadsdetaljer och äger den redan en betydande samling därav, dels utförda under byggmästarkurserna eller under av föreningen bekostade expeditioner, dels tillkomna tack vare enskilda medlemmars intresserade och offervilliga arbete. I detta samband bör särskilt lektor Karl Berlins namn nämnas. Mer än någon annan har han arbetat för dessas samlingars förkovran och ordnande, liksom han för övrigt betytt så mycket för allt arbete inom föreningen: såsom lärare vid byggmästarkurserna, såsom föreläsare, såsom föreståndare för föreningens konsultationsbyrå m. m. För att rikta samlingen av uppmätningar har innevarande år

en särskild klubb bildats inom föreningen, bestående av ett antal yngre arkitekter och ritare, vilka förbundit sig att årligen avlämna ett visst antal ritningar till föreningens arkiv. Ett urval av där befintliga uppmätningar publiceras efter hand i det med ett häfte varje år utkommande arbetet "Skånska gårdar och hus", av vilket sex häften nu föreligga färdiga.

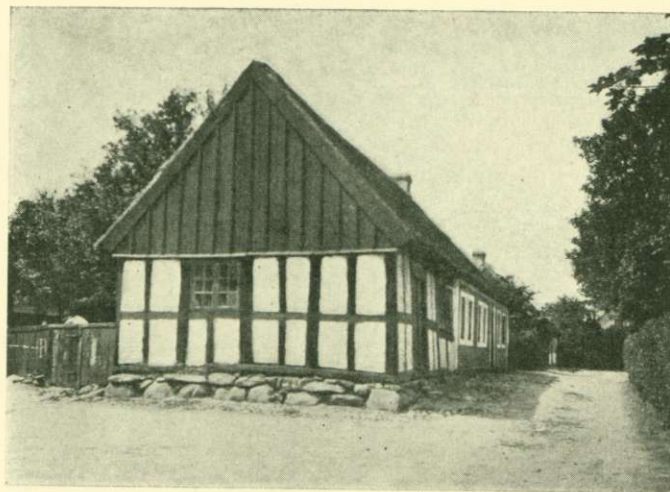
För övrigt söker föreningen genom föredrag och annan upplysningsverksamhet verka för sina idéer. Bl. a.

har i samarbete med Centralbyrån för populärt vetenskapliga föreläsningar i Lund ett betydelsefullt arbete kunnat utföras på detta område. Talrika föreläsningar om hembygdsvård och byggnadskonst ha hållits vid folkhögskolor, i föreläsnings-, ungdoms-, hantverks- och andra föreningar. Utan överdrift torde man kunna våga påstå, att i intet annat landskap i Sverige föreläsningsverksamheten på detta område varit så livlig som i Skåne, vilket också visar sig i en alltjämt växande förståelse för hembygdsvården ute bland befolkningen i bygderna. Till den upplysande verksamheten kan man också räkna de studieutflykter, som föreningen numera årligen anordnar för sina medlemmar. Dessa, som vunnit en livlig anslutning, ha gått till olika trakter av Skåne, men även Danmark, vars byggnadskultur är den skånska så närstående och där man kunnat hämta alldeles särskilt rika impulser för det egna hembygdsvårdsarbetet, har man besökt tvenne gånger och därvid varit föremål för gästfrihet och vänligt tillmötesgående från de danska kollegernas sida.

Av största betydelse för en organisation sådan som Skånska föreningen för byggnadskultur är det givetvis att lätt kunna ingripa i och ställa sina krafter till förfogande för speciella uppgifter. Därtill kräves emellertid i regel betydande ekonomiska medel och hittills har Skånska föreningen för byggnadskultur endast på ett område kunnat utföra något mera värdefullt arbete av detta slag, nämligen då det gällt de skånska prästgårdarna. På grund av prästerskapets lönereglering hotas flera av de gamla prästgårdarna av undergång och härvidlag har föreningen sökt organisera ett mera systematiskt uppmättningsarbete, liksom den också försökt att bispringa församlingarne, då det gällt uppförandet av de nya prästgårdar, som tillkomma på grund av denna lönereglering. För detta ändamål lät föreningen tillsätta en särskild kommitté med dom-

Stallänga vid Ellinge, Harjagers härad.

Från Vikens fiskläge, Luggude härad.

till tjänst vid om- eller nybyggande av prästgårdar inom landskapet. Denna byrå har sedermera även börjat tagas i anspråk, då det gällt annan byggnadsverksamhet, och man får hoppas, att föreningens ekonomiska ställning en gång skall bli så god, att verksamheten på detta område skall kunna utvidgas betydligt. Än så länge befinner den sig i sin linda.

Bland andra arbeten, som föreningen utfört, är påbörjandet av en liten skriftserie, behandlande praktiska byggnadsfrågor samt skånsk arkitekturhistoria. Framstående fackmän ha utlovat bidrag till densamma. Vidare har föreningen utgivit en del mönsterblad till inredningsdetaljer, resultat av en pristävlan, samt alltifrån början en liten kvartalsskrift: "Skånsk hembygdsvård", avsedd att utgöra ett samband mellan föreningen och dess medlemmar men på samma gång en agitationsskrift, i det att vissa mera innehållsrika nummer gratis fördelats i ett par tusen exemplar. Till följd av de tryckta tiderna har den lilla publikationen emellertid tills vidare måst inskränkas betydligt, men man får hoppas, att den, då bättre tider åter stunda, skall få större omfång och större värde.

Trots sin ungdom har onekligen Skånska föreningen för byggnadskultur hunnit uträtta en hel del. Om de ekonomiska möjligheterna ej svikta och de många intresserade medlemmar, som i ett osjälviskt och ofta otacksamt arbete offra tid och krafter, ej tröttna, kunna vi hoppas, att föreningen skall kunna utvidga sin verksamhet allt mer och mer till gagn för den skånska hembygdsvården. Emellertid är Skånska föreningen för byggnadskultur ej den enda förening, som arbetar på detta område. Om den också, på grund av att den ensidigt inriktat sig på en speciell del av hembygdsvården, mera målmedvetet kunnat arbeta på just detta speciella

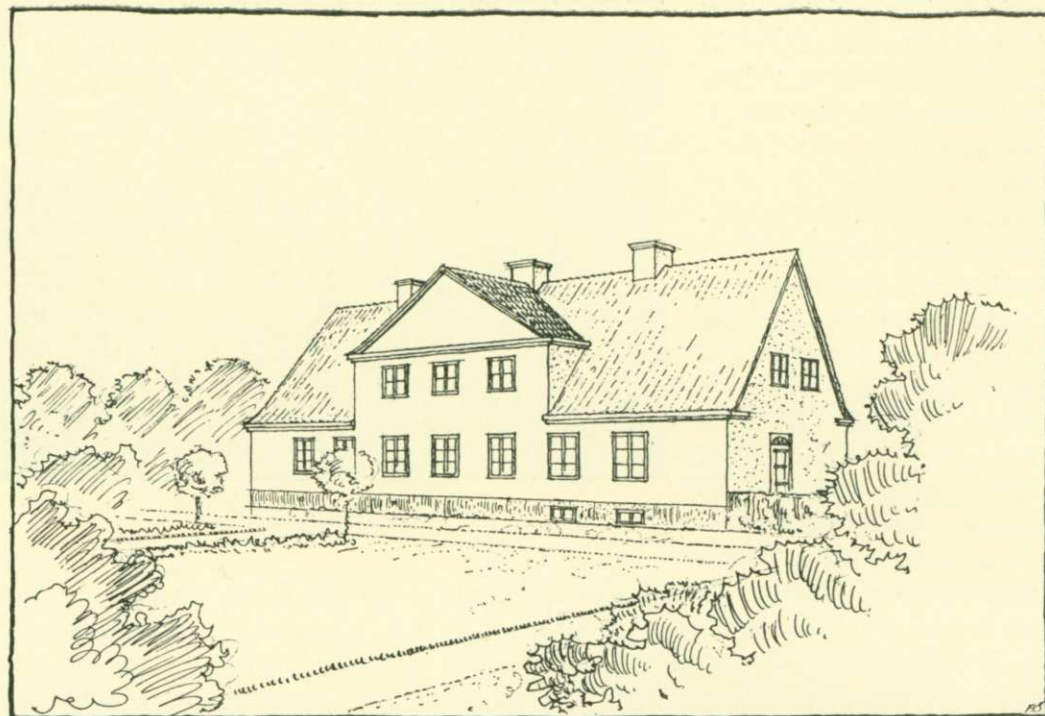
prosten Pfannenstill som ordförande. Genom välvilligt biträde av ett antal arkitekter lät denna kommitté utarbeta mönsterritningar till kyrkoherde- och komministerboställen, lämpade för olika trakter av Skåne. Dessa ha sedermera publicerats på föreningens förlag och utgivits i bokform med en historisk inledning om de gamla skånska prästgårdarna. På denna kommittés initiativ lät föreningen även upprätta en konsultationsbyrå under ledning av lektor Berlin för att stå

område, så vore det orätt att för den glömma vad andra uträttat. Vi ha då att i första hand erinra om de vetenskapsmän, som utfört ett så betydelsefullt arbete för utforskandet av den skånska byggnadskulturens historia alltifrån Brunius' och Ljunggrens dagar fram till vår egen tid, som har att uppvisa sådana namn som August Hahr, Otto Rydbeck, Ewert Wrangel, Theodor Wählin m. fl. Ett sådant forskningsarbete, som de utfört, är också av stor betydelse för det praktiska hembygdsvårdsarbetet, liksom det konserverande arbete som provinsens museer samt dess fornminnes- och hembygdsföreningar utföra, icke blott därigenom att deras samlingar ofta äro inrymda i gamla vackra byggnader, utan även därigenom att de tagit i sin vård andra värdefulla byggnader. Särskilt i Hälsingborg och Ystad har man på detta sätt sökt skydda från äldre tid intressanta minnen av gångna tiders byggnadskultur, men även andra städer ha undan förgängelsen sökt rädda enstaka byggnader eller byggnadsdetaljer, t. ex. Malmö, där man också på initiativ av fornminnesföreningen och med understöd av stadsfullmäktige påbörjat ett systematiskt inventerings- och uppmättningsarbete efter mönster från det arbete, som utförts av Samfundet S:t Erik i Stockholm.

För den moderna byggnadskulturens höjande har en del föreningar utfört ett synnerligen erkännansvärt arbete. Till stor del för detta ändamål bildades för några år sedan på initiativ av den för hembygdsvården så varmt intresserade d:r Paul Rosenius föreningen "Arilds vänner", vilken med understöd av Samfundet för hembygdsvård anställt en särskild arkitekt för att vara hantverkare och byggherrar till hjälp. I Båstad finnes också en liknande förening, men här är det framför allt en man, Ludvig Nobel, som genom sitt brinnande intresse för allt vad hembygdsvård heter lyckats göra detta samhälle till ett verkligt mönster och efterföljansvärt exempel. Föreningen för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skåne har ävenledes inlagt betydelsefulla förtjänster på detta område. Särskilt värdefull var den pristävlan, som möjliggjordes tack vare en frikostig donation av fabrikör Gösta Ehrnberg och som resulterade i ett par goda förslag till lantmannabyggnader och hus i småsamhällen, speciellt lämpade för dessa trakter av Skåne. Även Nationalföreningen mot emigration må nämnas i detta

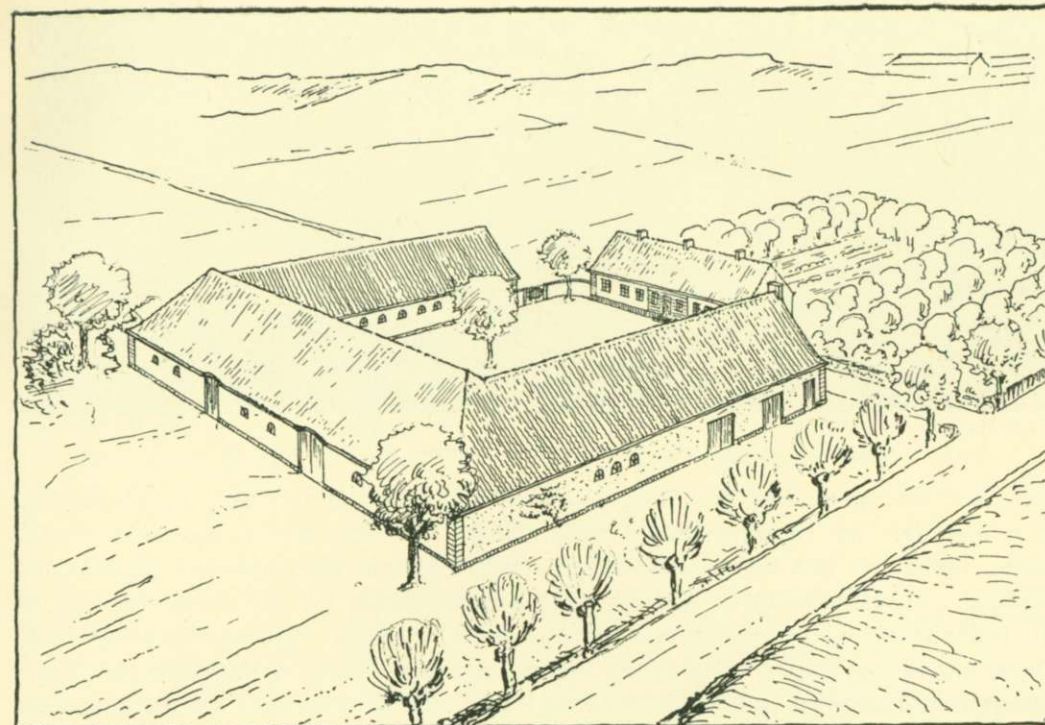
Gata i Simrishamn.

Förslag till boningshus vid lantgård på skånska slätten. Efter ritning utförd på Hvilans folkhögskola.

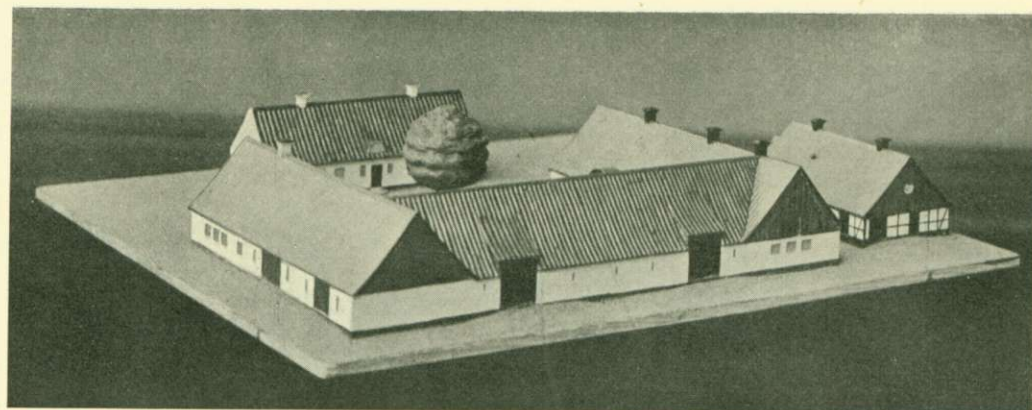
sammanhang. Liksom för andra trakter av Sverge har denna förening också för Skåne låtit utföra goda mönsterritningar och modeller till småbruk och egna hem. De båda egnahemsföreningarna i Malmöhus' och Kristianstads län ha likaledes befrämjat hembygdsvårdsarbetet, bl. a. genom att ekonomiskt understödja lantbyggmästarkurserna.

I städerna är det framför allt i deras egna-hemsanläggningar man kan spåra en mera målmedveten hembygdsvård. Dåliga stadsplaner, föråldrade byggnadsbestämmelser och ointresserade myndigheter ha emellertid i de skånska städerna liksom i så många andra försvårat arbetet, även där enskilda arkitekter och byggherrar visat förståelse och intresse, och det goda, som i enstaka fall kommit till stånd, har ofta svårt att göra sig gällande i den miljö, som nu en gång skapats av en gången, för allt vad hembygdsvård heter främmande tid. De nya byggnads- och stadsplanebestämmelser, som föreligga i utarbetat skick, komma emellertid, om de antagas, att i hög grad befrämja hembygdsvårdsarbetet i våra städer och underlätta arkitekternas strävan att konstnärligt utveckla gatuperspektiven och stadsbilden i sin helhet samt att ge det enskilda byggnadsverket en god konstnärlig form.

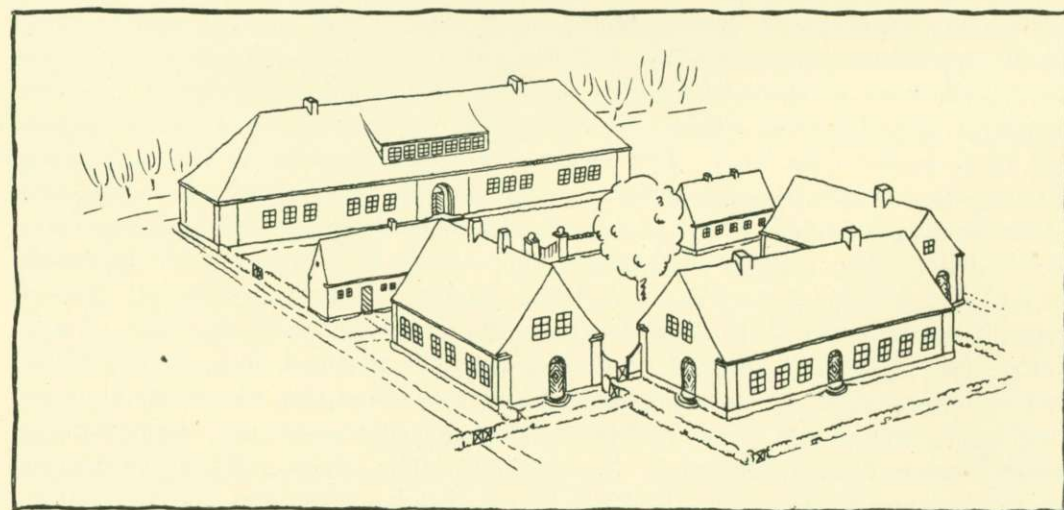
Förslag till lantgård på skånska slätten. Efter ritning utförd på Hvilans folkhögskola.

För allt framgångsrikt hembygdsvårdsarbete såväl i stad som på land är naturligtvis ungdomens uppfostran av den allra största betydelse. Kan man redan hos ungdomen väcka intresset för hembygdsvårdens olika frågor och bibringa dem kunskaper att på rätta sättet främja dess strävanden, då har man också fått det säkraste och bästa medlet i sin hand. Den hembygdsundervisning, som nu fått en så central plats i våra skolor, kommer givetvis skött på det rätta sättet att i hög grad främja hembygdsvården. Men när det speciellt gäller byggnadskulturen är det naturligtvis främst den tekniska undervisningen, som är av betydelse. Vid byggnadsfackskolan i Malmö har också under lektor Berlins insiktsfulla ledning ett målmedvetet arbete bedrivits för att hos eleverna väcka förståelse för hembygdsvårdskraven liksom han också i en följd av år bedrivit sin undervisning i denna anda i Malmö tekniska yrkesskola. Även andra läroanstalter, som bland sina elever räkna en mer mogen ungdom, kunna göra positiva insatser för främjandet av hembygdsvårdsarbetet inom byggnadsväsendet. Framför allt gäller detta folkhögskolorna och lantmannaskolorna, där sedan gammalt byggnadsritning ingår som ett viktigt ämne. Dessa skolors lärare ha också fattat ett varmt intresse för denna sida av sin upp-

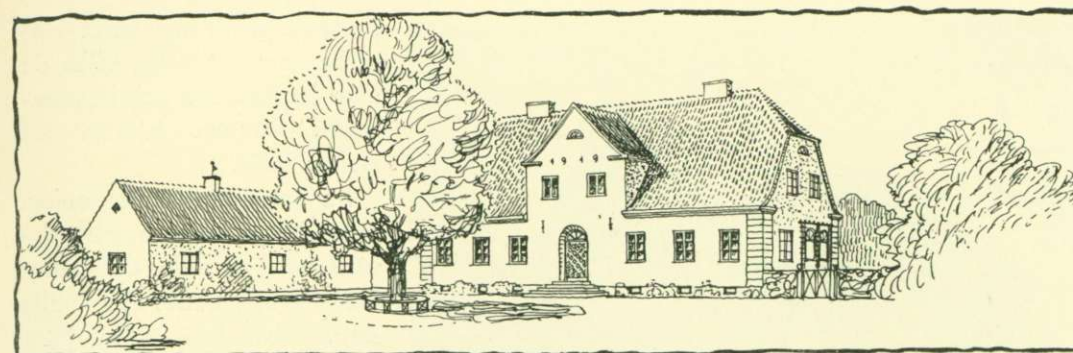

Förslag till bondgård på skånska slätten. Modell. Arkitekt Knut Nilsson.

gift. Till viss grad har just den skånska folkhögskolan blivit en föregångare på detta område. Så har man t. ex. på Hvilan tack vare föreståndaren dr: Enoch Ingers' förståelse och varma intresse för saken kunnat experimentera sig fram till lämpliga metoder för att i största möjliga utsträckning på den korta tid, som en folkhögskolekurs varar, väcka elevernas intresse för dessa frågor och bibringa dem största möjliga kunkaper, vilka sedan kunna sätta dem i stånd att praktiskt genomföra hembygdsvårdsidéerna, när de komma ut i livet och få med egna eller kommunens byggnader att göra. Även här har man gått ut från det gamla. Efter en första propedeutisk övning för att lära eleverna att hantera penna och linjal ha de fått

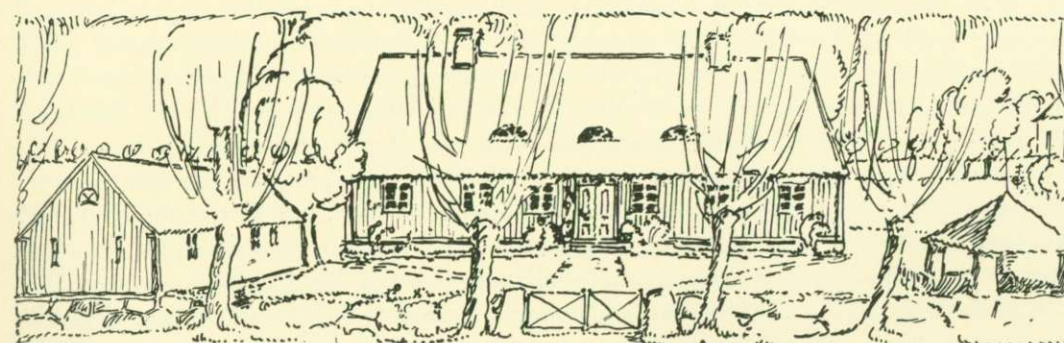

Skolhus på skånska slätten. Arkitekt Axel E. Juhlén.

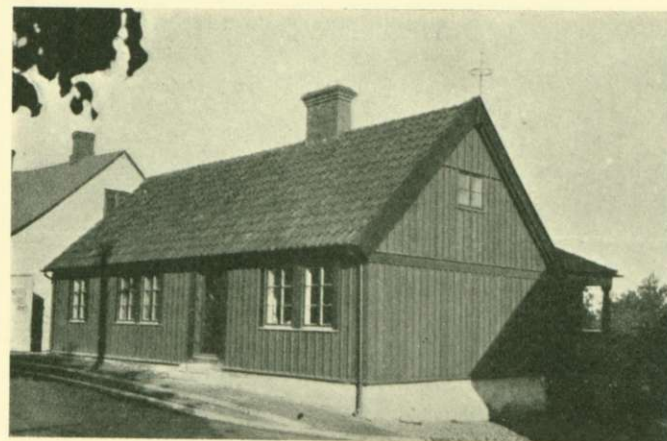

Förslag till prästgård på skånska slätten. Arkitekterna Ewe & Melin.

lära sig uppmäta gamla byggnader. Under julferierna bruka sedan de flesta av dem på egen hand utföra en uppmätning av någon gammal byggnad eller gård i hemtrakten, helst deras egen. Härigenom har ofta ett verkligt varmt intresse väckts för den gamla fädernegården och för den gamla byggnadskulturen i allmänhet. Att på så sätt som sker vid en noggrann uppmätning gå från knut till knut, från rum till rum medför givetvis en ingående kännedom om byggnaden och en förståelse för dess egenart, som väcker kärlek, vilket i sin tur leder till pietet. Den unge man, som sålunda grundligt studerat sin fädernegård, skall säkert en gång, då han kanske själv sitter som dess ägare eller såsom ägare av någon annan gammal gård, vårda den med större omsorg och kärlek än vad ofta hittills varit fallet. Vid uppgörande av förslag till nyanläggningar, vilket också ingår i folkhögskolans ritundervisning, har man strävat efter att få fram byggnadsformer, som, på samma gång de äro fullt moderna, harmoniera såväl med den gamla byggnadstraditionen som med det skånska landskapet. Denna ritundervisning går emellertid ingalunda ut på att bibringa eleverna någon falsk föreställning om, att de äro utlärd byggmästare. Uppgiften är endast att på ett praktiskt sätt sätta dem in i de olika

Förslag till prästgård i norra Skåne. Arkitekt John Åkerlund.

Stuga i Båstad. Arkitekt O. Bang.

byggnadsproblem, såväl tekniska som estetiska, vilka de som lantbrukare och kommunalmän kunna komma att ställas inför.

På senare tid har också staten börjat beakta hembygdsvårdens krav, då det gäller dess nybyggnader av olika slag. Man kan spåra det i en del av Statens järnvägars byggnader. Goda förslag ha även utarbetats för jägmästar- och provinsialläkareboställen m. m. Särskilt förtjänt av omnämnande äro de

mönsterritningar till skolbyggnader, som utarbetats av en särskilt för detta ändamål av Kungl. Maj:t tillsatt kommitté. De skånska förslagen torde få anses vara bland de bästa och komma givetvis att bli av stort värde. Det är inte minst i de under senare tid tillkomna skånska skolbyggnaderna, som man så starkt saknar en riktig tillämpning av hembygdsvårdens principer. Och huru viktigt är det icke, att just dessa byggnader få den rätta formen och det rätta utseendet.

*

Denna lilla uppsats har endast velat utgöra en kort redogörelse för det upplysningsarbete, som utföres, för den agitation, som bedrives, för en bättre och på hembygdens traditioner fotad byggnadskonst i Sveriges sydligaste landskap samt peka på ett och annat resultat, som uppnåtts. Men endast långsamt mognar skörden på detta fält och det kommer kanske att behövas generationer, innan resultaten bli så stora och så påtagliga, att man kan tala om en nydaning. Intresset har dock vaknat, man har fått ögonen öppna för det berättigade i hembygdsvårdens krav också på detta område. Vi ha därför rättighet att med tillförsiktighet se framtiden till mötes, en framtid, där vi visserligen med vemod och saknad skola få uppleva många vackra, gamla byggnaders försvinnande, men där vi också med glädje skola bevittna tillkomsten av nya och härliga byggnader, som på samma gång de äro lämpade efter en ny tids krav ådagalägga sina upphovsmäns förståelse för en vördnadsvärd tradition och en varm kärlek till den skånska hembygdens egenart. *Till våra arkitekter står hoppet främst. Utan dem kunna vi intet uträtta, med dem allt.*

FRITJOF HAZELIUS.

MED SIN URÅLDRIGA KULTUR OCH SITT EGENARTADE LÄGE, varigenom det efter vart annat kommit att dela både Danmarks och Sveriges öden, har Skåne en historia, som ifråga om rikedom på forskningsmaterial av olika slag överträffar varje annat svenskt landskap. Det var därför naturligt att, när Skåne erhållit ett universitet, åtskilliga av de vetenskapsidkare, som den nya högskolan tog i sin tjänst, skulle finna nära till hands liggande arbetsuppgifter i utforskningen av landskapets historiska minnen liksom i dess naturbeskaffenhet. Nästan från början blir så Lund ett centrum för en skånsk hembygdsforskning, varpå under tidernas lopp många av universitetets allra främsta krafter inriktat sin verksamhet.

Banbrytare på detta område voro ANDERS STOBÆUS i slutet av 1600-talet och hans brorson KILIAN STOBÆUS i följande århundrades början, båda historieprofessorer, fast den sistnämnde mera vunnit sin berömmelse som läkare och naturvetenskapsman. Stobæerna äro framför allt materialsamlare — Kilian har också genom sin insamling av naturalier och antikviteter lagt den första grunden till universitetets såväl naturvetenskapliga som historiska muséer — och deras betydelse på fornforskningens område ligger närmast däri att de äro föregångsmän till en större.

Samma år som Linné såg dagen i Råshults komministerboställe, föddes i Klinta prästgård SVEN BRING, den blivande nydanaren inom den historiska forskningen, liksom Linné vart det i naturens, vår förste historieforskare efter modernt mått. LAGERBRING, som han kallade sig, då hans förtjänster berett honom adlig vapensköld, blev 1742 historieprofessor i Lund, och med honom inleddes den skånska hembygdsforskningens första blomstringsperiod. I sina *Monumenta scanensia* utgav Lagerbring — efter tidens sed mestadels i disputationens form — en del av de viktigaste källskrifterna till Skånes äldre historia, bland dem det lundensiska necrologiet och Liber daticus. Övergångstidens betydelsefulla epok belyste han i en levnadsteckning över Rutger v. Ascheberg, och sist men icke minst gav han impulser till en hel skara lärjungar, som ägnade sig åt bygdehistoria och bygdebeskrivning. På så sätt tillkommo från 1745 i form av små avhandlingar, som ventilerades under Lagerbrings presidium, våra första häradsbeskrivningar. Göinge, Villands, Oxie, Järrestads och Skytts härader skildrades i dessa disputationer, förutom Kullaberg, Tosterups gård och staden Simrishamn. I detta sammanhang må även nämnas, ehuru den hör till

Sven Lagerbring.

tiden efter Lagerbring, Jöns Frostensson Svananders avhandling om Bara härad (från 1795), vilken är den första, som har ett större parti, därtill ett mycket intressant stycke folklivsskildring, tryckt på svenska språket — latin var ju eljest avhandlingarnas språk.

Lagerbrings verksamhet kom med tiden alltmer att rikta sig på rikshistorien — det var där han skördade sina egentliga lagrar som forskare — men han hade uppfostrat en rad av för hembygdens historia och beskrivning intresserade lärjungar, vare sig dessa kommo att verka vid universitetet eller som präster i landsförsamlingar. Resultatet av deras samlarnit har kanske till minsta delen kommit fram i tryck men våra offentliga bibliotek och arkiv, kungl. biblioteket och Lunds universitets bibliotek framför andra, förvara en mängd handskrifter av detta slag, som kommit senare forskare till godo. Här må särskilt nämnas prosten *Rönbecks* av så många skåneforskare anlitade

samlingar i Lunds universitetsbibliotek, varur nyligen sockenbeskrivningarna från Frosta härad utgivits av GUNNAR CARLQVIST.

Väckelsen till topografiskt samlararbete kom, det bör erkännas, ej uteslutande från Lagerbring. 1749 hade kungl. archiatern CARL LINNÆUS "på höga överhetens befallning" företagit den rundresa genom Skåne, som gav till resultat den första mera utförliga beskrivningen av vår provins. Linné som hembygdsforskare vore värd sitt eget kapitel. Hans utomordentliga observationsförmåga, hans mångsidiga intressen, hans kritiska och oförvillade omdöme, allt förenat med en förmåga att åskådligt, livligt och på samma gång koncentrerat skildra det sedda, gör den skånska resebeskrivningen till en av de få böcker av detta slag, som aldrig bli föråldrade, aldrig mista sin friskhet. Det kan i detta sammanhang ej annat än med beklagande omnämnas, att det omtryck av Skånska resan, som nyligen kommit ut på ett Stockholmsförlag, utgivits endast i en lyxupplaga för förmögna samlare. Om någon äldre skildring av skånebygd förtjänade att spridas som folkbok, vore det denna.

Från Lagerbrings lärostol fortsatte hans efterträdare N. H. SJÖBORG skåneforskningen med sina för övrigt mycket okritiskt hopkomna "Samlingar till Skånes historia och beskrivning", vari dock en del avbildningar och beskrivningar av nu förstörda fornminnen hava ett värde för nutiden. Sjöborg kan ock räknas som den egentlige grundaren av universitetets historiska museum.

Till hans tid hör också Malmöhus' läns, såvitt jag vet, enda större sockenbeskrivning, J. ÅKERMANS Försök till en beskrivning av Hellestads pastorat. Dylika sockenbeskrivningar, så talrikt förekommande inom andra landskaps topografiska litteratur,

äro sällsynta inom Skåne, helt förklarligt, åtminstone vad slättbygden beträffar, om man tar i betraktande socknarnas ringa storlek.

En ny uppblomstring av den skånska hembygdsforskningen börjar på 1840-talet, då biskop WILHELM FAXE 1844 stiftade Sällskapet för Skånes historia och beskrivning. Denna förening uppgjorde en ganska storslagen plan till en serie av landskapshistoriska arbeten, av vilka åtminstone några kommo till utförande. "Skånes politiska historia", utgiven i två band av akademiadjunkten ABR. CRONHOLM, är det största men ingalunda bäst lyckade av dessa verk. Cronholm var en mycket flitig forskare men en klen skribent. Kompositionen i hans Skånehistoria är ytterligt svag, och fast arbetet vimlar av historiska notiser, kan det icke ens som materialsamling numera användas annat än med noga urskillning.

J. E. RIETZ lyckades bättre med sin "Skånska skolväsendets historia," men den av sällskapets publikationer, som bäst behållit sitt värde, torde dock vara "Skånes konsthistoria för medeltiden" av C. G. BRUNIUS. Brunius, som egentligen var professor i grekiska, drevs av sitt intresse för byggnadskonsten — först och sist för byggnadsverket Lunds Domkyrka, hans livs stora lidelse, kunde man gärna säga — att studera den skånska arkitekturen från äldre tider, isynnerhet medeltidens kyrkobyggnader, varjämte han med tiden kom att utöva en betydande verksamhet som praktisk arkitekt. Hans konsthistoriska arbeten äro präglade av mannens originella temperament; de stå icke i nivå med samtida utländsk konsthistorisk forskning, men om dem gäller i vida högre grad än om andra förutnämnda skrifter, att de ha ett förblivande värde som materialsamling. Tiden och restaurationer ha farit hårt fram med många av våra medeltida arkitekturminnesmärken, som vi nu ej känna i deras ursprungliga gestalt annat än genom Brunius' beskrivningar och teckningar. Brunius var på sitt sätt en föregångsman för våra dagars hembygdsvårdande strävanden inom byggnadskonsten. Han hade en stark pietet för den byggnadskonst, som var säregen för landskapet, men som sådan erkände han egentligen ingenting annat än den romanska stilen. Ut från den synpunkten restaurerade han kyrkobyggnader — dock långt mera skonsamt gentemot senare tillsatser än Helgo Zettervall och hans skola — samt försökte sig på nyskapningar även inom profanarkitekturen. Nutiden har allt mer blivit benägen giva erkännande åt Brunius' verksamhet på sistnämnda område.

Nils Lovén (Nicolovius).

Under 1840- och 50-talen utgavos eller åtminstone författades ytterligare en hel del arbeten, berörande Skånes kyrkohistoria (H. Reuterdahl m. fl.). SEV. CAVALLIN utgav vårt största personhistoriska verk: Lunds stifts herdaminne. C. J. SCHLYTER lämnade i sitt monumentala lagverk en edition av den gamla Skånelagen, GUSTAF LJUNGGREN skildrade de skånska herrgårdarne, flera stadshistorier sågo dagen, allt arbeten, åt vilka av utrymmesskäl här endast kan ägnas en uppräknig. Den förhistoriska arkeologien, starkt påverkad av den i Danmark kraftigt spirande forskningen på detta område, fick en framstående märkesman i SVEN NILSSON, än mera frejdad visserligen som zoolog och även på detta fält en hembygdsforskare av betydelse.

Under denna tid tillkom också den skånska folklivsskildring, som framför andra måste inom sitt område tillerkännas epitetet klassisk.

Då kyrkoherden i Östra och Västra Vemmenhög NILS LOVÉN till tidsfördriv mellan sysslandet med Cervantes, Dante och andra världslitteraturens stormän, vilkas verk han klädde i svensk dräkt, tog sig för att nedskriva sina barndomsminnen från Reng, anade han säkert icke, att denna bok skulle framför andra bära hans namn till eftervärlden. "*Folklivet i Skytts härad*", som han under signaturen Nicolovius utgav 1847, har endast få motsvarigheter inom svensk etnologisk litteratur. Den livfulla, på en gång humoristiska och innerliga skildringen av livet i det gamla byalaget före enskiftets dagar lämnar en rikedom av intressanta upplysningar om allmogens sedvänjor och livsuppfattning, och de inslag av personliga minnen och upplevelser, som över allt förekomma, förhöja ytterligare njutningen av läsningen. Kanske har det barndomsminnenas rosenkimmer, som vilar över Nicolovius' bygdeskildring, gjort den till något för mycket av idyll. Troligen var inte alltid byalivet i Skytts så idylliskt i verkligheten, som det tedde sig för författaren genom minnets synglas i hembygds kärlekens färgläggning, men vem skulle väl vilja ha den boken annorlunda? Lovéns Dantetolkning är nu glömd, men Folklivet i Skytts härad har upplevat tre upplagor och är alltså en kär läsning för skånefolket.

*

Sällskapet för Skånes historia och beskrivning delade föreningars vanliga lott, men det återuppstod på 1860-talet i Föreningen för Skånes fornminnen och historia. Detta samfund, vars namn senare ändrades till *De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening*, varunder det ännu fortlever, tog för sig en vidare uppgift än det äldre sällskapet. Dess verksamhet skulle omfatta alla grenar av Skånes historia, och därtill upptog det även fornminnesvård på sitt program. Tillsyningsmän för omvårdnad över fornlämningar utsågos inom varje härad, och flyttbara fornminnen, runstenar framför allt, som voro utsatta för faran att förstöras, tog föreningen under sitt hägn genom att föra dem till säker plats. Runstenshögen på universitetsplatsen, dåvarande gamla botaniska trädgården, är ett av vittnesbörden om föreningens verksamhet i denna riktning. Av sällskapets första styrelse lever ännu skattmästaren,

sedan länge avancerad till ordförande, dåvarande lektorn sedermera biskopen Gottfrid Billing. Den ledande själen i föreningen blev sekreteraren, akademiadjunkten, sedan professorn i historia MARTIN WEIBULL. Det namnet har genom honom och hans söner kommit att intaga första platsen inom forskningen i Skånelands hävder. Hos Martin Weibull var denna forskning buret av den mest innerliga och trofasta kärlek till fädernebygden, men hans eldiga ande uppställde ock för densamma ett annat mål. Skåne, en gång ett trätöfrö mellan Sverige och Danmark, hade sig nu den uppgiften anvisad att vara en förbindelselänk mellan de båda grannfolken; därför borde ock skånefolket "på ett kärleksfullt och levande sätt tillägna sig jämte sin svenska historia även sin danska och sin andel i Danmarks historia". Därmed "skulle ännu ett steg vara taget uti den utveckling, som gör ej blott det närvarande och framtiden utan även minnet om det förflutna till en verklig gemensam egendom inom vår gren av den germanska stammen". — Så heter det i Weibulls företal till första häftet av den tidskrift, vars utgivande blev den nyssnämnda föreningens viktigaste uppgift. I dessa "*Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrivning*", — fortsatta, dock med åtskilliga avbrott, till 1897 — publicerades av Weibull och andra en mängd handlingar till och bearbetningar av Skånes politiska historia, personhistoria, topografi m. m. Därjämte förekommo arkeologiska uppsatser och särskilt i de äldre årgångarna åtskilligt av vad som nu går under namnet folkminnen. Vid sidan om "*Samlingarna*" utgav föreningen även en del andra skrifter, hörande till dess intressesfär, bl. a. ett omtryck av Linnés Skånska resa.

Bland de arkeologiska forskare, som medarbetade i Samlingarna, må särskilt nämnas rektorn vid läroverket i Ystad, NILS GUSTAF BRUZELIUS. Han är dock mest känd såsom författare till den förnämsta skånska folklivsskildringen näst Nicolovius' arbete. "*Allmogelivet i Ingelstads härad*" (1876) har ej den personliga prägel eller de stilistiska förtjänster, som utmärka boken om Skytts härad, men den äger ett större vetenskapligt värde och innehåller en mångfald av vederhäftiga upplysningar om forna dagars bygdeliv i "Österlen".

Av de historiska vetenskapsmän, som utbildats under Martin Weibull ha många vänt sin håg åt samma forskningsfält som han. Professor ARTUR STILLE har skrivit

N. G. Bruzelius.

de skånska krigens historia under stormaktstiden samt värdefulla uppsatser i landskapets historiska topografi m. m. Lektor K. ENGHOF har bl. a. utgivit Trelleborgs och Kristianstads historier, vilka jämte G. CLEMENSSONS Malmö stads historia äro de modernaste arbeten vi äga av det slaget

Genom upprättande av landsarkivet i Lund 1903 erhöi särskilt den orts- och personhistoriska forskningen utomordentligt förbättrade arbetsmöjligheter, vilka även i hög grad utnyttjats. Den förste landsarkivarien, docenten i historia LAURITZ WEIBULL, numera innehavare av faderns lärostol, har i stor måttstock fortsatt sin faders arbete. En hel rad ståtliga urkundspublikationer och ännu flera betydande bearbetningar av partier av Skånes historia, särskilt från dess medeltid, ha utgått från hans hand. På samma arbetsfält ha också bröderna, nuvarande landsarkivarien CARL-GUSTAF WEIBULL och docenten i historia CURT WEIBULL verkat med framgång. En större del av dessa forskningsresultat ha publicerats i den sedan 1901 av L. Weibull utgivna *Historisk Tidskrift för Skåneland*, de skånska samlingarnas fortsättning.

Genom upprättande av ett par nya lärostolar vid Lunds universitet ha andra grenar av skånsk hembygdsforskning kraftigt befrämjats. Konsthistoria och arkeologi ha visserligen länge varit företrädade inom skånsk forskning, men när konsthistorien gjordes till självständigt läroämne och sedan fick en egen professur samt en sådan inrättades för arkeologien, visade sig genast inom båda dessa vetenskaper ett uppsving, som naturligen även blev märkbart inom hembygdsforskningen. Professor EWERT WRANGEL inom konsthistorien, professor OTTO RYDBECK inom den förhistoriska arkeologien och den medeltida konsthistorien ha var för sig lämnat synnerligen välgående bidrag till belysningen av Skånes äldre kulturförhållanden och kulturförbindelser. Kännedomen om vår medeltida kyrkliga arkitektur och den bildkonst, som därtill anknöt sig, har genom dessa undersökningar blivit lagd på en annan och säkrare grund än förr. Yngre konsthistoriker: GREGOR PAULSSON, AD. ANDERBERG m. fl. ha bearbetat andra forskningsuppgifter; här må ock nämnas förre docenten i konsthistoria vid Lunds universitet, nu professorn i Uppsala AUG. HAHR, vilken under sin Lundatid påbörjade en systematisk undersökning och beskrivning av skånska borgar, som ännu pågår.

Den förhistoriska forskningens vinningar under senare tider ha även varit synnerligen rika; ett besök på Lunds universitets historiska museum, varifrån denna forskning till största delen blivit ledd, kan därom övertyga en var.

En gren av hembygdsforskningen, som hos oss först under senare åren vunnit erkännande som självständig vetenskap och erhållit en representant vid universitetet, är *folkminnesforskningen*. Vad däruti inbegripes upptogs förut mestadels som en biprodukt till landsmålsforskningen, och den *skånska landsmålsförening*, som 1875 bildades i Lund av E. K. BÖÖS — bibliotekarien AND. MALM var sedan länge därinom den verkande kraften — sysslade även flitigt med folklöre. Föreningens enda publi-

kation: "Teckningar och toner ur skånska allmogens liv" (1888) bär livligt vittne därom. Det dröjde rätt länge, innan man riktigt kunde förstå, att insamling och bearbetning av folksagor och sägner, visor, skrock och vidskepelse m. m. kunde ha något större vetenskapligt värde. Den första, som energiskt tog upp arbetet härpå, EVA VIGSTRÖM, rönt föga uppmuntran; ett av sina bästa samlingsverk lyckades hon få ut av trycket, först sedan hon vänt sig till förläggare i Danmark. Sedan folkminnesforskningen upphöjts till examensämne och i docenten C. W. VON SYDOW fått en auktoriserad företrädare vid universitetet, ha förhållandena blivit andra. Sydow har igångsatt ett betydande samlingsarbete på detta fält, och i tidskriften *Folkminnen och Folktankar* har denna forskningsgren fått ett eget organ.

En hedersplats för sig bland forskare på hithörande område intog den nyligen bortgångne stadsnotarien i Lund, revisionssekreterare NILS ANDERSSON. Med outtröttligt och kärleksfullt intresse insamlade han de förut opåaktade skatter av folkmusik, som funnits i våra skånska bygder, och som antagligen honom förutan till stor del för alltid skulle gått förlorade. Tyvärr medhann han ej att utgiva mer än en ringa del av sina rika samlingar.

Flertalet av nu omnämnda hembygdsforskare ha såsom lärare eller lärjungar varit knutna till Lunds universitet. Men även utanför akademiska kretsar har intresset för denna forskning levat starkt. Bygdebeskrivning och folkminnesuppteckning äro ju sedan länge ett av amatörer med förkärlek odlat område, och åtskilliga icke obetydliga bidrag till vår hembygdsforskning ha framkommit från sådant håll. Här må av på senare tider verksamma författare och samlare inom denna kategori särskilt nämnas PEHR JOHNSON från Broby, som i en mångfald uppsatser och småskrifter behandlat kultur- och folkminnen från Göinge och Villands härader samt nyligen utgivit ett större arbete om "Allmogeliv i Göinge", ävensom lantbrukaren OLOF CRISTOFFERSSON i Alstad, vilken, trots ringa förutsättningar ifråga om skolning, genom sitt levande intresse för sin hembygds minnen åstadkommit en vidlyftig, med alla sina iögonfallande brister, dock mycket värdefull historisk beskrivning av Skytts härads. Tack vare stationsinspektoren i Hamneda O. CAPPELIN, bördig från Kivik, har forskaren i skånsk hembygdsforskning nu en utmärkt hjälpredda till sitt förfogande i det bibliografiska arbetet "*Var finnes Skåne beskrivet?*" Denna med otrolig möda och erkännansvärd sakkunskap åstadkomna förteckning på litteratur om Skåne är en bok på ej mindre än 165 tätttryckta sidor. Läsaren av denna uppsats kan då också förstå, huru liten del av skåneforskningens litterära frukter utrymmet medgivit att här taga i skärskådande.

Martin Weibull.

En mycket betydande insats inom den skånska hembygdsforskningen har givetvis gjorts genom inom provinsen bedriven museal insamling av fornsaker och andra äldre kulturföremål. Lunds universitets historiska museum, Kulturhistoriska museet i Lund ävensom de stadsmuseer, som efter hand tillkommit i Skånes alla äldre städer, äro på annat ställe skildrade i denna tidskrift. Här må blott ännu en gång påpekas, att från dessa museer, framför allt de båda förstnämnda, en mängd givande undersökningar av fornminnen och kulturförhållanden bedrivits såväl av allmän som lokal-historisk art.

I samband med de lokala museerna verka på de flesta håll fornminnesföreningar, av vilka flera utgivit värdefulla publikationer till belysning av stadens äldre öden och kulturförhållanden.

På tal om föreningar med hembygdsforskningssyfte må ock erinras om den i Lund sedan 1904 verksamma *Etnologiska föreningen*, stiftad av Axel Kock, Knut Stjerna m. fl., vilken tagit initiativ till åtskilliga av de mera betydande arkeologiska och konsttopografiska forskningsarbeten, som under senare åren förekommit i Skåne, ävensom *Malmöhus läns hemslöjdsförening* (stiftad 1905), vilken genom ett större samlingsverk "Gammal allmogeslöjd från Malmöhus län", velat för nutiden bekantgöra de många härliga och gedigna arbeten av äldre skånsk kvinnoslöjd, som ännu finnas bevarade i bondehemmen. Huvudredaktören för detta arbete, friherrinnan HENRIETTE COYET, har i de fint skrivna inledande översikterna givit det vackraste äreminne över denna i sitt slag enastående yttring av gammal skånsk allmogekultur.

*

Det är, som synes även av denna ofullständiga översikt, många krafter som verkat och verka i den skånska hembygdsforskningens tjänst. Mycket intresse, mycken uppostring och kärlek ha nedlagts på att för skånefolket knyta bandet mellan nutid och forntid fastare, att göra fädernas gärning åter levande för dagens släkte. Arbetsuppgiften är icke slut, material finnes alltså i mängd för undersökning och beskrivning och mycket återstår, som man förut förbisett. Och nu, då hembygdsintresset har fått ännu ett mål för sin verksamhet i *hembygdsvård*, har man rätt att hoppas ett befruktande inflytande härifrån även på den skånska hembygdsforskningen: ett fördjupande av dess arbete och en inriktning mot än högre syften.

ENOCH INGERS.

JÄGMÄSTAREBOSTÄLLEN. Arkitekt Torben Grut har på domänstyrelsens uppdrag utarbetat nya typritningar till jägmästareboställen för rikets olika delar. Byggnaderna skola uppföras av trä, och arkitekten har i sina typer återupptagit god gammal svensk träbyggnadstradition och sökt tillämpa densamma för såväl yttre som inre gestaltning. Domänstyrelsens åtgärd att genom anlitan- de av kompetent arkitekt söka åstadkomma det bästa möjliga i såväl ekonomiskt som ästetiskt avseende förtjänar beaktande.

STOCKHOLM.

BEVARANDET AV ÄLDRE BYGGNADER. Med anledning av tvenne motioner i stadsfullmäktige av fröken Anna Lindhagen och arkitekt Elméus angående bevarandet av märkliga äldre byggnader i huvudstaden har fastighetsnämnden yttrat sig. Den anser för sin del, att ett bibehållande för all framtid på nuvarande plats av vissa av de ifrågavarande gamla byggnader, som avses, måste fåregås av en grundlig utredning ur stadsplanetekniska och ästetiska synpunkter. I ett tjänsteutlåtande från fastighetskontoret erinras i detta sammanhang om, att stadsplanekommisionen i anledning av en av fröken Lindhagen ännu tidigare väckt motion framlagt förslag till ändring av en del av Vitabergsparken jämte vissa väster därom belägna byggnadskvarter för att därigenom bereda plats för ett s. k. asylområde för värdefulla gamla byggnader. Detta förslag, till vilket stadsplanekontoret på sin tid verkställt en tomtekonomisk utredning, ligger för vidare utredning hos fastighetsnämndens husbyggnadsavdelning. Därjämte har stadsplanekommis- sionen i sammanhang med pågående revision av stadsplanen för trakten kring Åsöberget preliminärt föreslagit, att denna park jämte vidliggande kvarter skulle reserveras för ett dylikt asylområde.

Vad angår det av fröken Lindhagen i motion av 1913 gjorda yrkanden, att medel måtte anslås för vidmakthållande av gamla byggnader av avsett slag, framhålles i fastighetskontorets yttrande, att detta ej må föranleda någon åtgärd för närvarande, alldenstund nämnden och dess kontor har upp- märksamheten fäst på ifrågavarande förhållanden och givetvis kommer att med tillgängliga medel i största utsträckning tillgodose motionärens önske- mål i avseende på underhåll av sådana byggnader. Vidare framhålles, att kontoret skall låta sig ange- läget vara att, innan fråga om försäljning av tomt eller framdragande av gata, varå hus av nämnda slag finnes, verkställa närmare undersökning om möjligheten av husets kvarstående eller förflyttning.

Hr. Elméus hade i sin motion hemställt bl. a., att stadsfullmäktige måtte utverka rätt för staden att beträffande enskilda fastigheter genom expro- priation möjliggöra att från kommunens sida be- reda skydd för sådana egendomar inom staden, vilka ur kultur-, natur- eller konstnärlig synpunkt kunna vara värda att bevaras.

Härtill har byggnadsnämnden anfört det önsk- värda uti, att stadsfullmäktige antingen genom direkta åtgärder eller genom understödjande av ett av Samfundet S:t Erik redan påbörjat arbete snarast måtte åvägabringa en förteckning över ifrågavarande fastigheter, ägnad att tjäna till led- ning vid bedömandet av hithörande frågor. Rå- dande expropriationsrätten, som motionären ifrå- gasatt, säger byggnadsnämnden, att en sådan är önskvärd och att den har sig bekant, att i den under utarbetande varande lagen om skydd för byggnader av anfört slag expropriationsrätt för kommun tänkts ifrågakomma.

Samfundet S:t Eriks styrelse hemställer i sitt yttrande rörande motionerna, att stadsfullmäktige ville till samfundets förfogande ställa ett belopp av högst 4,000 kr. att mot redovisningsskyldighet

användas till fortsättande av registreringsarbete av hittills icke undersökta delar av Stockholm, i första rummet Norrmalm och Kungsholmen.

I en till det dåvarande beredningsutskottet avgiven hemställan har Rådet till skydd för Stockholms skönhet vidare yrkat, att uppdrag måtte givas rådet att i överensstämmelse med närmare angivna riktlinjer utöva en rådgivande och upplysande verksamhet för befrämjande av i privat ägo befintliga byggnaders vård och bevarande samt att till utarbetande av förteckningar över kulturhistoriskt eller arkitektoniskt värdefulla byggnader inom Stockholms stad med tillhörande områden måtte anvisas ett belopp av 5,000 kr.

Fastighetsnämnden hemställer nu under hänvisning till vad i ärendet förekommit, att med anledning av hr. Elméus' motion 1918 dels ställa till Samfundet S:t Eriks förfogande för fortsatt inventerande av gamla byggnader inom huvudstaden ett belopp av 4,000 kr.. och dels i skrivelse till k. m:t anhölla, att det under utarbetande varande förslaget till lag om skydd för dylika byggnader måtte underställas stadsfullmäktige för avgivande av yttrande.

Beträffande frågan om anslag åt Rådet till skydd för Stockholms skönhet så bör, anser fastighetsnämnden, beviljandet av sådant anslag icke i detta sammanhang äga rum.

DALARNA.

FALUN. De flesta av dem, som under senaste årtionden besökt gruvstaden vid Tisken, hava säkerligen icke underlåtit att även avlägga ett besök i den gamla Kopparvägen vid Faluån, denna ärevördiga byggnad varest tidigare all koppar från gruvan uppvägdes och skattlades, men som alltsedan slutet av förra seklet och intill senaste tid inrymt Bergslagens museum samt dess historiska arkiv och bibliotek. Tack vare en enskild tjänstemans — dåvarande disponentassistenten i Bergslaget, sedermera disponenten för Laxå bruk Carl Sahlins — initiativrika intresse och sakkunskap hopsamlades här ett stort antal föremål till belysande av Stora Kopparbergets och Bergslagens historia. Dessa samlingar hava hittills omfattat:

1:o) Ett *mineralkabinett* innehållande stuffer från Falu gruva och från de olika malmfält, där

Bergslaget hämtar sitt järn; med detta mineralkabinett är även förenat den vackra Bielkeska mineralsamlingen, hopbragt av riksrådet och presidenten i bergskollegium greve Nils Bielke, och efter hans död (1792) överlämnad till Bergslaget.

2:o) Ett *myntkabinett* innehållande en representativ samling av mynt, präglade av koppar från Falu gruva samt av mynt- och arbetspoletter från gruvan och de gamla, i flesta fall nu nedlagda mindre järnbruk, som under tidernas lopp förenats med Bergslaget.

3:o) En *modellkammare* innehållande uppfordringsverk och konster, som tidigare varit i användning vid Falu gruva, varibland modeller utförda av Christoffer Polhem, C. G. Husberg m. fl.

4:o) En samling *redskap och mekaniska hjälpmedel* vid den äldre gruvdriften, koppar- och järnhanteringen.

Det *historiska arkivet* har under denna tidigare period omfattat huvudverkets stora serier av protokoll, räkenskapsböcker och övriga historiska dokument alltifrån 1500-talet ävensom serier av räkenskapsböcker från en del Bergslaget underlydande verk. *Bibliotekets* värdefullaste del under detta tidigare skick utgjordes av tryckalster rörande Bergslagens historia.

Då vid sekelskiftet initiativtagaren och den personligt drivande kraften i denna institution lämnade Bergslaget, inträdde med nödvändighet en stagnation i arbetet för densamma, en stagnation som är så mycket mer att beklaga, som den närmast efterföljande tiden ur museisynpunkt varit ödesdiger. Genom att martinmetoden under denna tid alltmer kom till användning inom vårt lands järnindustri, fick järnskrotet ett helt annat saluvärde än tidigare. Gamla redskap, utrangerade maskiner o. d. gingo därför snart åter ner i smältdegeln. Särskilt svåra i detta hänseende voro de första åren under världskriget, då för järnskrotet betalades tidigare otänkbara summor. Allt gammalt kvarvarande järn letades nu energiskt fram av de driftiga skrothandlare, som vid denna tid bereste svenska bergslagsbygderna, och hur nationalekonomiskt tilltalande denna iver än var, måste man beklaga, att därigenom så mycket av kulturhistoriskt värde gått för alltid förlorat. Detta är en av de förnämsta orsakerna till att så många av våra gamla bruksplatser nu äro förvånansvärt ren-

skrapade från gamla minnen. Önska vi leta fram äldre tillverkningsprodukter och övriga reminiscenser från anläggningar, vilkas verksamhet nu äro en saga blott, få vi hädanefter oftast giva oss ut i de bruken omgivande bygderna, och för att hädanefter kunna åstadkomma något i denna väg blir det därför nödvändigt att också vädja till ett allmänt intresse och offervilja för den goda saken.

Det är i förvisning om att ett dylikt intresse existerar, som Bergslaget nu företager en utvidgning av sitt museum och detta på betydligt bredare basis än förut. Denna omorganisation utgör ett led i Bergslagens under senare år igångsatta kulturarbeten. Redan tidigare hava dessa arbeten påbörjats i vad de avse Biblioteket, vilket rörande Bergslagens och de provinser, vari bolaget idkar verksamhet, utvidgats till ett rikhaltigt tekniskt bibliotek för det stora företags olika verksamhetsgrenar. För närvarande omorganiseras även det *historiska arkivet* efter moderna principer och är avsett att — vid sidan av bolagets ombudsmannaarkiv med dess aktuella handlingar — bli en centralinstitution för Bergslagens och dess dotterföretags historiska och kamerala dokument. När samtliga bruksarkiv dit införts och uppordnats, torde detta arkiv med dess stora omfattning bli en mycket givande källa för väsentliga delar av vårt lands ekonomiska historia.

Som ett tredje led i detta organisationsarbete kommer nu museets utvidgning. Från att hittills huvudsakligen hava omfattat Falu gruvas historia är detsamma avsett att för framtiden bli ett *industrihistoriskt museum till belysande av samtliga Bergslagens tidigare och nuvarande verksamhetsgrenars utveckling*, således, utom Falu gruva och därmed förbundna förädlingsindustrier, järngruvor och järnindustri, skogsbruk, trävaruhantering, cellulosa- och pappersindustri, vattenkraftsindustri m. m.

Museets tyngdpunkt kommer naturligtvis alltjämt att förläggas till moderföretagets, Falu gruvas historia; för dess belysande skola de befintliga samlingarna kompletteras genom ett så vitt möjligt fullständigt bergarts- och mineralkabinett för Falutrakten, och genom demonstrerande av gruvdriftens och kopparhanterings utveckling medelst maskinella anordningar, i modell och i original,

handverktyg, fotografier och ritningar, varvid särskild vikt kommer att läggas på att framställa de olika intressanta äldre arbetsmetoderna så klart och instruktivt som möjligt, myntkabinettet skall kompletteras och ommonteras och de redan befintliga föremålen till belysande av administrationens, "bergsregementets", "själavårdens" och de gamla bergsmännens personliga historia infogas i sitt sammanhang.

Järngruvornas och järnbrukens öden skola på samma sätt framträda genom systematisk uppställning av mineralprover, modeller, maskiner, verktyg och tillverkningsprodukter i halv- och helfabrikat. Järnhanterings utveckling skall sålunda belysas alltifrån myrmalmshanteringen fram till de modernaste förädlingsmetoderna. Inom Bergslaget alltjämt befintliga äldre masugnar, wallon- och lancashiresmedjor, ankarsmedjor och klensmedjor skola därvid bl. a. tjäna som ledning och förebilder.

Skogsskötselns och *trävaruhanterings* historia komma att omfatta olika metoder för beståndsvård (även säregna trädformationer) redskap för skogsodling, avverkning och flottning, modeller av timmerkojor, timmerkälkar och strömbyggnader, miltyper, kolugnar och tjärdalar; enklare och mer komplicerade såghus samt stockvagnar, sågramar och sågar, kantbord etc. Cellulosa-, sulfitsprit- och pappersindustrierna, inom vilkas utveckling i vårt land Bergslaget intager en framskjuten plats, skola på samma sätt historiskt belysas.

Slutligen kommer *vattenkraftindustrien*, vilken ju även i sitt äldre skede varit intimt förknippad med det svenska bergs- och skogsbruket, att åskådliggöras dels genom modeller och nyare kraftstationer och kraftledning m. m.

Det betydligt ökade utrymme, som denna museets utvidgning kräver, skall vinnas genom institutionens förflyttning till en större för ändamålet synnerligen lämplig lokal, nämligen Gruvkyrkan eller som den riktigare bör kallas Stora Gruvstugan, belägen omedelbart intill Falu gruvas Stora Stöt. Den vackra byggnad, som samtidigt är den märkligaste i Bergslagens äldre historia, har under 1800-talet skadats av gruvras, utrymmts och därefter så gott som fallit i glömska. Sedan år 1917 pågår emellertid en pietetsfull restaurering av huset. När det en gång inom icke alltför lång

framtid står färdigt, skall det i sin helhet upptagas av museet, varvid övre våningen reserveras för Falu gruvas historia och bottenvåningen för museets övriga avdelningar i enlighet med ovan skisserade plan.

De förarbeten, som under de senaste åren från Bergslagens egen sida och på dess egendomar bedrivits för hopbringande av erforderligt nytt museimaterial, hava givit ganska gott resultat, men som ovan är sagt, måste Bergslaget även vädja till ett mer allmänt intresse för saken inom de provinser, vars industriella näringsliv museet skall omfatta. Bergslaget mottager med tacksamhet alla meddelanden av vilket slag de vara månade, som möjligen kunna vara till nytta i detta sammanhang och naturligtvis allra helst hembud i form av köp, gåva eller deposition av föremål, bilder och dokument. Även föremål, som för den enskilde äro utan värde och betydelse, kunna tjäna till att fylla en viktig lucka i en serie.

Det är i medvetandet om att en museal framställning av denna art icke blott har värde för en begränsad krets av fackmän utan för hembygden och hela vårt land som denna vädjan om enskilda bidrag härmed framställles.

Genom annonser i ortspressen komma i vissa fall museets önskemål inom olika bygder att ytterligare preciseras. Hänvändelse och förfrågningar ställas bäst till *Bergslagens Museum, Falun*, eller också till Stora Kopparbergs närmaste förvaltning, som med beredvillighet förmedlar kommunikationen med museet.

HÄLSINGLAND.

ARBRÅ hembygds- och fornminnesförening har haft konstituerande möte, varvid till föreningens ordförande utsågs f. riksdagsmannen Johan Ericsson i Vallsta.

OCKELBO. Intresserade ha sammanträtt för att bilda en hembygdsförening i Ockelbo med särskild uppgift att söka få till stånd ett hembygds museum i någon gammal Ockelbogård. Stadgar för föreningen antogs och till ordförande utsågs d:r E. Wikner.

SKÅNE.

BARA. På inbjudan av ett antal representativa personer i häradet hålles under kulturmässan i Malmö konstituerande möte för bildande av Bara härads hembygdssförening. Bland undertecknade märkes häradshövding Ahlgren, kontraktsprosten Areskog, redaktör W. Bülow, förste bibliotekarien Carlquist, hovmarskalken och friherrinnan Coyet, d:r och fru Ingers, kyrkoherde Lewan, landstingets ordf. domänintendenten Linders, riksdagsmännen August Nilsson, Anders Paulsen och Dan Poppius, direktör de Shårengard, professor Mats Weibull m. fl.

VÄRMLAND.

VÄRMLANDS HEMBYGDSFÖRBUND har konstituerats. Enligt stadgarnes första paragraf består föreningen, som skall vara ansluten till Samfundet för hembygdsvård, av enskilda personer och korporationer, vilka äro intresserade för eller arbeta inom olika grenar av hembygdsvården. Förbundet vill verka för att vidga och fördjupa kunskapen om och kärleken till hembygden och att för den skull natur- och kulturminnen av värde skyddas och bevaras samt att vid nyanläggningar och omdaningar vederbörlig hänsyn tages till landskapets och bygdens karaktär.

Föreningens styrelse och arbetsutskott skola verka för att åstadkomma så långt möjligt fullständig förteckning över provinsens natur- och kulturföremål, som kunna vara av intresse, samt söka skaffa avbildningar av dessa, verka för bevarande och fridlysning av värmländska naturminnesmärken och särskilt värdefulla kulturföremål samt i övrigt tillhandagå allmänheten med råd och upplysningar på hembygdsvårdens område.

Styrelsen skall inom varje socken hava ett ombud och bör därjämte söka medverka till upprättande av såväl socken- som bygdeföreningar på platser, där dylika kunna anses erforderliga. Styrelsens sockenombud skall vara ordförande i sockenförening. Ordförande i styrelsen för bygdeförening tillsättes av förbundsstyrelsen.

I N N E H Å L L

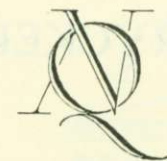
HENRIETTE COYET: Vår hembygdsslöjd.....	63
TORSTEN MÄRTENSSON: De skånska hembygds museerna	77
OLOF SUNDIN: Lunds universitets historiska museum. Ett hembygds museum	89
HELGE KJELLIN: Nordens största landsortsmuseum (Kulturhistoriska museet i Lund).....	92
WALDEMAR BÜLOW: Naturskydd i Skåne	96
ARVID ZACHRISON: De skånska pilvallarna	104
FRITJOF HAZELIUS: Den skånska byggnadskulturen och hembygdsvårdsarbetet	108
ENOCH INGERS: Skånsk hembygdsvård.....	123

MEDDELANDEN:

Jägmästarboställen. Stockholm. Dalarna. Hälsingland. Skåne. Värmland	131
--	-----

Författarne äro själva ansvariga för innehållet i sina uppsatser.

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD utgives i 6 rikt illustrerade häften årligen, utgörande sammanlagt 25 till 30 ark i kvartformat (med 8 sidor i arket). Priset per årgång är 8 kronor. Prenumeration kan ske på posten, i bokhandeln eller hos expeditionen av *Tidskrift för hembygdsvård, Grönegatan 12, Lund*

Kokkårl
NAFVEQVARN
BRUK

Vattenvärmare
NAFVEQVARN
BRUK

SVENSK HEMSLÖJDS
FÖRSÄLJNINGSFÖRENING U.P.A.

12 BIBLIOTEKSGATAN 12
STOCKHOLM

Möbler, snidade
och osnidade Träsaker, Korg-
arbeten, Järn- & metallarbeten, Lergods,
Läderarbeten, Vävnader, Mattor, Kostymtyger,
Klädningstyger, Duktyger, National-
dräkter, Spetsar, Hålsöm,
Knytningar etc.

A.-B. SKÅNSKA CENTRALTRYCKERIET
LUND

UTFÖR ALLA SLAGS
BOKTRYCKERIARBETEN

FORT, VÄL OCH TILL BILLIGASTE PRISER.

BEGÄR KOSTNADSFÖRSLAG!

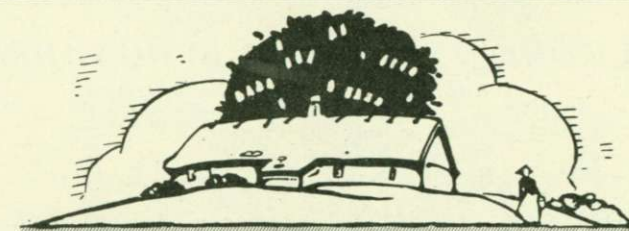
TEL. 275.

MALMÖHUS LÄNS HEMSLÖJDSFÖRENING
UTSTÄLLNING & FÖRSÄLJNING

MALMÖ
Gust. Ad. Torg 45.
Tel. 2616. 5388.

HÄLSINGBORG
Stortorget.
Tel. 72.

KONSTVÄVNADER, MÖBELTYGER, GARDINER, MATTOR, KOSTYM-
& KLÄDNINGSTYGER, HÅLSÖM & SPETSAR, MÖBLER,
SMIDE I JÄRN, MÄSSING & KOPPAR, LER-
GODS, KORGAR, TRÄSAKER M. M.

HEMBYGD SVÄNNER

Ett gott medel att sprida kännedom om hembygden
är VYKORT med avbildningar av fornminnen,
naturminnesmärken och vackra utsikter. För Hem-
bygdsföreningar särskilt att beakta, då utgivandet
av sådana vykortsserier även lämnar ett gott
ekonomiskt utbyte. Alla upplysningar, prov
och pris lämnas beredvilligt på begäran.

AB MALMÖ LJUSTRYCKSANSTALT
HIPPODROMPASSAGEN MALMÖ TEL. 4421, 8280

MARDELL

SVENSKA TURISTFÖRENINGEN

— ÖVER 84,000 MEDLEMMAR —

NORRLANDSGATAN 16, STOCKHOLM.

Varje ledamot erhåller Föreningens vackra och innehållsrika årsskrift. Medlemsavgiften pr. år Kr. 5: — en gång för alla Kr. 75: —. Insänd avgift direkt till Föreningen eller närmaste ombud.

FÖRENINGENS UPPLYSNINGS- OCH BILJETTAVDDELNING

lämnar kostnadsfria råd och upplysningar, sammanställer turer och utställer biljetter för alla resor inom Sverige.

SKÅNSKA FÖRENINGEN FÖR BYGGNADSKULTUR

GRÖNEGATAN 12, LUND.

Årsavgift 10 kronor.

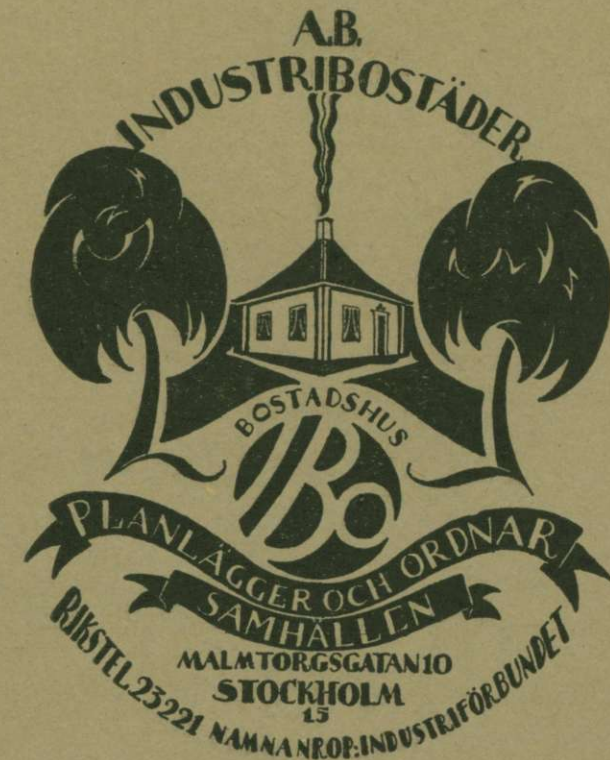
PUBLIKATIONER:

SKÅNSKA GÅRDAR OCH HUS. Uppmåtningsritningar utgivna av *KARL BERLIN* och *FRITJOF HAZELIUS*. Häfte 1—6. Häfte 6 erhålles gratis av föreningens medlemmar för 1921. Nyttillkomna medlemmar erhålla de föregående häftena till ett pris av 5 kr. pr häfte. SKÅNSK HEMBYGDSVÅRD. Föreningens medlemsblad. Erhålles gratis av föreningens medlemmar.

RITNINGAR TILL SKÅNSKA PRÄSTGÅRDAR, utförda av *KARL BERLIN*, *EWE & MELIN*, *KARL GÜETTLER*, *RAGNAR HJORT*, *AXEL E. JULÉN* och *JOHN ÅKERLUND* med en inledning om de gamla prästgårdarna utgivna av *FRITJOF HAZELIUS*. Kr. 7: 50, för medlemmar vid direkt rekvisition hos föreningen kr. 4: 50.

HANDLEDNING I UPPMÄTNING OCH BESKRIVNING AV MINDRE BYGGNADER av *KARL BERLIN*. (Småskrifter I.) Kr. 1: 25.

MÖNSTERRITNINGAR TILL DÖRRAR OCH FÖNSTER. Ritningar till 7 olika typer till dörrar och fönster i blåkopia. Pris kr. 1: 25 per ark (varje typ omfattar två ark). Beställes hos *A.-B. Malmö Renskrivning- och Ljuskopieringsanstalt*, *Stora Nygatan 60, Malmö*.

BÄSTA GÅVA TILL VÄNNER I IN- OCH UTLAND

är

Carl G. Laurins

Sverige genom konstnärsögon

Andra uppl. Kr. 9: 50; inb. 13: 50

"På ett utrymme av knappt sextio kvartsidor har Carl G. Laurin fått rum med en essay över vårt vidsträckta land och vår skiftande folkkaraktär, som berör en hel hop av vår naturs och vårt lynnes egenarter . . . Humoristiskt kåserande, som han brukar, litet satiriskt och gisslande, där det passar, men alltid med en varm underström av kärlek till Sverige och svenskt, rycker han läsaren med sig i ett fast och vänligt grepp från början och till slut . . ."

Knut Barr i Stockholms-Tidningen.

Finnes även i följande främmande editioner:

Sweden through the artist's eye

Schweden im Auge des Künstlers

La Suède vue par ses peintres

Kr. 10: 50; inb. 14: 50

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG.

Einar Bager

DEN SKÅNSKE BONDENS TRO

Skånska folksägnar illustrerade med 18 planscher.

Kr. 15.

Robert Dickson

MALMÖHUS LÄN ÅR 1800

Kr. 2: 50.

August Hahr

SKÅNSKA BORGAR

I uppmättningsritningar, foto och beskrivande text.

Tolv häften utkomna. Tills. kr. 151: —.

Carl Linnaei

SKÅNSKA RESA

Ånyo utg. i 500 numr. ex. av J. Sahlgren. Kr. 90: —; inb. kr. 100: —.

Karl Hjalmar Lundgren

LUND

Särtryck ur Sveriges städer. Rikt illustr. Kr. 7: 50.

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG.

SVENSKA TURISTFÖRENINGEN

— ÖVER 84,000 MEDLEMMAR —

NORRLANDSGATAN 16, STOCKHOLM.

Varje ledamot erhåller Föreningens vackra och innehållsrika årsskrift. Medlemsavgiften pr. år Kr. 5: — en gång för alla Kr. 75: —. Insänd avgift direkt till Föreningen eller närmaste ombud.

FÖRENINGENS UPPLYSNINGS- OCH BILJETTAVDELNING

lämnar kostnadsfria råd och upplysningar, sammanställer turer och utställer biljetter för alla resor inom Sverige.

SKÅNSKA FÖRENINGEN FÖR BYGGNADSKULTUR

GRÖNEGATAN 12, LUND.

Årsavgift 10 kronor.

PUBLIKATIONER:

SKÅNSKA GÅRDAR OCH HUS. Uppmåtningsritningar utgivna av KARL BERLIN och FRITJOF HAZELIUS. Häfte 1—6. Häfte 6 erhålles gratis av föreningens medlemmar för 1921. Nyttillkomna medlemmar erhålla de föregående häften till ett pris av 5 kr. pr häfte.

SKÅNSK HEMBYGDSVÅRD. Föreningens medlemsblad. Erhålles gratis av föreningens medlemmar.

RITNINGAR TILL SKÅNSKA PRÄSTGÅRDAR, utförda av KARL BERLIN, EWE & MELIN, KARL GÜETTLER, RAGNAR HJORT, AXEL E. JULÉN och JOHN ÅKERLUND med en inledning om de gamla prästgårdarna utgivna av FRITJOF HAZELIUS. Kr. 7: 50, för medlemmar vid direkt rekvisition hos föreningen kr. 4: 50.

HANDLEDNING I UPPMÄTNING OCH BESKRIVNING AV MINDRE BYGGNADER av KARL BERLIN. (Småskrifter I.) Kr. 1: 25.

MÖNSTERRITNINGAR TILL DÖRRAR OCH FÖNSTER. Ritningar till 7 olika typer till dörrar och fönster i blåkopier. Pris kr. 1: 25 per ark (varje typ omfattar två ark). Beställes hos A.-B. Malmö Renskrivning- och Ljuskopieringsanstalt, Stora Nygatan 60, Malmö.

FOLKMÅLENS BETYDELSE FÖR HEMBYGDSVÅRDEN

INGEN, SOM ÄGNAT NÅGON UPPMÄRKSAMHET ÅT DE SVENSKA folkmålen, kan vara i tvivel om, att de inom en förhållandevis mycket snar framtid gå upplösning och död till mötes. Redan nu finns det helt säkert inte en enda socken i hela Sverige, där ungdomen på samma sätt som den äldre generationen talar det gamla sockenmålet, och, vad mera är, den makt, som gripit förhärjande in på detta liksom på alla nationella områden, och som vi kortast kunna kalla industrialismen, den hämtar visserligen för ögonblicket andan men helt säkert endast för att om ett eller annat år ånyo gå ut på rov.

Men om också folkmålens upplösningsprocess är i full gång inom hela Sverige, fortgår den långtifrån likformigt. Betydande olikheter framträda tvärtom dels mellan landets olika delar, dels inom de enskilda målen. Så ha vi, särskilt i norra Sverige, ännu ett flertal skogsbygder, där befolkningen kan sägas vara tvåspråkig, d. v. s. där dialekten till den grad avviker från riksspråket, att "svenska" får läras i skolan som ett hart när främmande språk. Samtidigt härmed har i många slättbygder i mellersta och södra Sverige folkspråkets upplösning fortgått så långt, att dialektforskaren på sina håll kan få höra, att han redan kommer för sent: för ett eller annat år sen fanns det i socknen en gubbe eller gumma, som pratade på det gamla sättet, men nu finns ingen. Ser man på förhållandet inom de någorlunda väl bevarade målen, märker man snart, att vissa språkets områden äro utsatta för vida starkare nötning än andra. Ordförrådet är redan i sista stadiet av upplösning, och denna upplösning har gripit inte bara det, som sammanhänger med de gamla redskapen och dräkterna m. m., utan också hela den oändliga rikedom av beteckningar för olika företeelser i skog och mark och även för livets abstrakta förhållanden, som gör de gamlas språk så målande och uttrycksfullt. När t. ex. den äldre Älvdalsbon för en självväxt fördjupning i en trädstam begagnar det urgamla, klingande ordet *ljoder*, så använder den yngre det allmänt nordsvenska *lyra*, en blek ättling av det förra. Och när två Älvdalsgummor för varandra uttömt sitt förråd av det senaste byskvallret och så sluta med den sedvanliga uppmaningen till tystnad, så använda de gärna den uråldriga, om latinet erinrande konstruktionen: "Oss är sängande, men inte förande" — ett talesätt, som aldrig kommer i deras döttrars eller dotterdöttrars mun. Ett annat område, där raseringsarbetet pågår med full fart, är ordens böjning. Må det tillåtas mig att också här ta ett exempel från byn Åsen i

Älvadalen, denna fornspråkets högborg! Ännu för tio år sedan hade byns mål undantagslöst olika former för nominativ och ackusativ i samma fall som de nordiska medeltidsspråken; "pigan" kallade man alltså i nom. *piga*, men i ack. *pigu*, "drängen" i nom. *drainggen*, men i ack. *draindjin*, "karlarna" i nom. *kallär*, i ack. *kalla* etc. Under det senaste årtiondet ha emellertid de första tecknen till förvittning börjat visa sig, typiskt nog särskilt bland skolbarnen, formerna förväxlas och användas oriktigt, och då den nuvarande barngenerationen vuxit upp, är detta ärevördiga och i hela Skandinavien så gott som enastående språkminnesmärke säkerligen försvunnet.

Större förmåga att motstå tidens tand ha tydligen syntaxens egendomligheter och i all synnerhet den musikaliska accenten, d. v. s. vad som allmänligen kallas "dialekten". Hur urblekt och allmänt nordsvenskt dalkarlens språk än blir, så säger han dock alltiämt hälst: "Int' har ja ingen kälke" med den lustiga dubbla negationen. Och det som vi andra lättast känna igen skåningen på, hans "dialekt", den inte bara bibehåller han, utan han smittar också den norrifrån inflyttade med den till den grad, att — enligt vad som påstås — inte ens de lärda herrarna i Svenska Akademiens ordbok förbli oberörda därav. —

Att de gamla folkspråken utgöra ett av de allra viktigaste elementen i den nu döende äkta svenska kulturen, det lär väl ingen förneka. Vida svårare att besvara är den frågan: kan något göras för att åt framtiden rädda och bibehålla något av detta värde?

Mången vill helt säkert besvara denna fråga kort och gott så, att ingenting ens *bör* göras för att bibehålla något av "bondspråket", utan att tvärtom skolorna energiskt böra lära hela vår ungdom att inte bara skriva, utan också tala ett "bildat" språk. Den "praktiska", uteslutande på affärer inriktade handelsmannen i den nordsvenska skogsbyn är idel förargelse över sitt efterhängsna modersmål, som vållar honom misstag i telefon, krångel med annorstädes födda bolagskarlar och svårigheter att skriva "svenska" och mången gång kommer hans bröder handelsresandena att litet smått se ner på honom. Och skolläraren i en kraftigt dialektalande socken är ofta — och med mera skäl än handlanden! — förtvivlad över barnens språk, som dagligen och stundligen bereder honom svårigheter. Den enda tröst, språkforskaren kan ge handelsmannen och skolläraren är den, att dels tiden krafteligen arbetar i den riktning de önska, dels dylika svårigheter äro till finnandes i alla länder, ja, man kan t. o. m. säga, att de besvärligheter, som språket kan bereda i handel och vandel här i vårt land äro mycket små i jämförelse med vad man har att dras med på mångt annat håll. Jämförom blott vårt östra grannland!

Trots dessa allmänt kända svårigheter har man i flera länder kraftigt arbetat för dialekternas bibehållande som ett led i den nu snart sagt överallt i världen blomstrande hembygdsrörelsen. Ett för oss närliggande exempel härpå erbjuder vårt broderland Norge. Det är för en svensk, som reser i norska bygder, även de när-

Gammal dalkarl. Jugås Erik Andersson, Kråkberg, Mora, f. 1841.
(Foto. Karl Lärka).

mast Sverige liggande, i hög grad slående, vilket intresse norrmän — icke minst det praktiska livets män — visa språkliga frågor överhuvudtaget och ej minst frågan om dialekternas framtida öde. Och ganska allmänt spridd förefaller det mig som om man funne den övertygelsen, att ens dialekt, ens modersmål är något, som man bör även i praktiken hålla på, något, som är en omistlig del av bygdens liv. Att på detta område så stor och avgjord skillnad råder mellan Sverige och Norge, det beror väl därpå, att den världsomspännande hembygdsrörelsen — nationalismen i dess

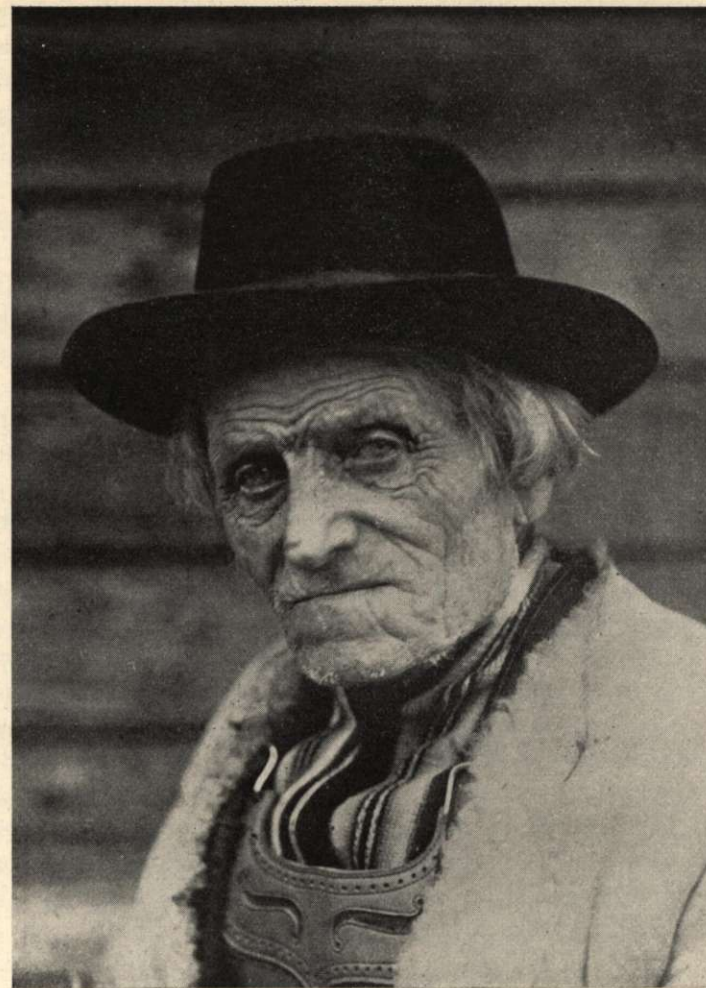
moderna och sympatiska form — nått Norge flera årtionden förr än oss. Men främst synes mig det allmänt utbredda intresset för modersmålet sammanhänga därmed, att norska patrioter sedan tre fjärdedels sekel tillbaka kämpa en ännu oavgjord kamp för åstadkommandet av detsamma, som 1500-talets stormän — en Laurentius Andreæ och en Olavus Petri — skapade hos oss: ett nationellt riksspråk. Man må ställa sig på vilkendera sidan som helst i den norska "landsmåls"-striden, säkert är, att ett intensivt intresse för språkfrågor har den väckt i vårt broderland, ett intresse, varav dialektforskningen och allt vad därmed sammanhänger dragit den största nytta.

Men för att komma till problemets kärnpunkt: böra den gamla svenska kulturens vänner verkligen söka förmå folk att medvetet bibehålla sin hembygds dialekt, att med andra ord lägga an på att tala sin bygds gamla bonde- och torparspråk eller — om de äro stadsfödda — använda ord och vändningar, som de hört av äldre personer eller minnas från sin barndom?

Helt säkert bleve en dylik strävan i stort sett resultatlös och sålunda meningslös. Några bestående resultat åstadkommer den väl näppeligen ens i Norge, och hos oss skulle den utan tivel komma av sig redan vid ingången. Just det, att flera norska landsmålssträvarer ha ställt upp dylika mål, har mången gång gjort arbetet alltför lätt för deras bittra motståndare, försvararna av det nuvarande dansk-norska riksspråket. Så t. ex. har den kvice dansk-norske författaren Hans Kinck skrivit en dräpande rolig skildring av landsmålsvurmiga norska överklassdamer, som tala bondmål under eleganta Pariserhattar och omsorgsfullt friserade lockar. Att på dylikt konstlat sätt söka ge de döende bondespråken liv igen, det vore ju alldeles utsiktslöst. En vida blygsammare roll få vi säkerligen tilldela folkmålen i den allomfattande rörelsen för bevarande av det bästa i bygdernas förindustrielliska liv. Det är egentligen på några ganska litet uppmärksammade gränsområden, som uppgifter, gående i riktning mot bevarandet av vissa element av folkmålen, synes mig föreligga.

En dylik uppgift är bevarandet av så mycket som möjligt av de gamla ortnamnen, denna i regel så karakteristiska och så klingande vackra del av bygdespråken. Som annan författare torde komma att i tidskriften behandla detta ämne, inskränker jag mig till att betona, att det här inte gäller bara att anteckna och åt forskningen bevara de gamla namnen. Nej, målet är det vida större och betydelsefullare att bringa dessa namn ut i levande livet igen, att, då nya egnahemsnamn i massor för varje år behövas, dessa namn måtte bli helt enkelt platsernas forna namn — och dylika finnas verkligen i vida större mängd, än mången ens anar.

En annan uppgift, ännu i de flesta svenska bygder genomförbar under några årtionden framåt, synes mig vara: föredrag på bygdemål. Ja, men *detta* vore väl ändå om något förkonstling, hör jag ropas från flera håll, och kanske vill någon lärd man göra en jämförelse med det dödfödda förslag, som i slutet av 1600-talet framställdes av en välmenande professor: att nämligen bibeln skulle översättas på dalmål och

Gammal dalkarl. Dunder Mårten Mårtensson, Sollerön, f. 1836.
(Foto. Karl Lärka).

predikningarna i norra Dalarna hållas på detta mål, för att folket skulle begripa, vad som sades. Jag vill då framhålla, att jag vid framkastandet av denna tanke utgår från mina minnen och intryck av just ett antal föredrag på bygdemål, hållna av en skollärare i en avlägsen nordsvensk bygd. Och det må jag helt enkelt säga, att bättre föredrag har jag aldrig hört! Visserligen oändligt mycket bättre komponerade, grundligare "genomtänkta", noggrannare disponerade, fyllda av högre och ädlare tankar etc., etc. — men aldrig bättre ur synpunkten av absolut lämp-

lighet och avpassning för sin publik. Denna bybefolkning, som jag haft tillfälle att iakttaga vid ett otal föredrag, tal och predikningar under mer än ett årtionde, och som praktiskt taget fullständigt ointresserad och oberörd lyssnade till flertalet prestationer, den fyllde vid de nämnda föredragen på bygdens mål skolhuset som packade sillar, och — vad mera är — under två, tre timmar i sträck lyssnade den med andlöst intresse till föredragshållaren, som på bygdens mål i konstlös, rättfram form skildrade bygdens gamla liv. Varje gång, jag gick från den mannens föredrag, var jag helt fylld av denna känsla: hade vi bara en dylik person i varje bygd! Ty *detta* är det — och inte de ovanifrån neddimpande föredragen om "trevnad i hemmet", "ett ädelt ungdomsliv" o. d. —, som skulle kunna på allvar ta upp konkurrensen med varietéer, bondkomiker, dragspelsvirtuoser och annat avfall från storstäderna, som alltiämt lika girigt konsumeras av landsbygden.

Som mina tankar råkat komma in på pedagogiska frågor, må det tillåtas mig att med några ord beröra det särskilt i Tyskland flitigt debatterade ämnet: skolans ställning till dialekten. Att barnens från riksspråket avvikande tal för de flesta lärare ter sig som ett besvär och en börda till de många övriga, som skolarbetet pålägger, det är ju helt naturligt. Jag erinrar mig t. ex. en ärevördig lärare i ett av Sveriges egendomligaste dialektområden, som stod till den grad hätsk gentemot sitt och barnens gemensamma modersmål, att han förbjöd barnen att ens under rasterna mellan skoltimmarna tala annat än "svenska" — ett förbud, som slående påminner om det i äldre tiders lärda skolor gällande tvånget för eleverna att även i sina privata samtal tala latin. Nå, den gamle lärarens välmenta förbud kunde givetvis alls inte upprätthållas, utan det blev tvärtom en sport, särskilt naturligtvis bland de odygdiga pojarna, att så nära som möjligt inom hörhåll för gamle Säl Pär tala sockenmålet. Lika liten effekt hade ett försök att utrota bygdens musikaliska accent, som gjordes av en energisk lärarinna i en socken i södra Uppland, och som jag hade tillfälle att under några år iakttaga. Den så gott som enda mera framträdande egendomligheten i dessa traktens ganska urblekta folkmål är den, att ord som *gården*, *bordet* uttalas med samma tonvikt som t. ex. *backen*, *sätet*. Nu hade den hedervärda lärarinnan tagit sig det jättearbetet före att utrota denna "fulhet" i barnens tal och läsning — med den enda påföljden, såvitt jag kunde märka, att hon måste rätta sina elever för varje gång, som ett ord av nämnda typ uttalades.

Nej, därom borde vi nog kunna bli ense — och det utan hundradelen så mycket utredning som de grundliga tyskarna —, att barnens språk utom skolsalen vore det alldeles meningslöst att söka påverka, och att även i skolsalen bör dialekten gott kunna tolereras, där den inte till den grad avviker från riksspråket, att den praktiskt taget är ett främmande språk. Ännu ett steg längre skulle jag emellertid vilja gå: även läraren gör klokt i, då det gäller åskådliga beskrivningar, att i möjligaste mån lämpa sitt språk efter elevernas modersmål, att alltså välja ord, som ge de på bygdemål talande och tänkande barnen klara och riktiga bilder. Ett par exempel från

geografien må väljas. Att i en nordsvensk skola använda det mellan- och sydsvenska ordet *mosse* för det, som hela Nordskandinavien kallar *myr*, är inte bara onödigt, utan kan ge en alldeles felaktig bild, då nämligen *mosse* i flertalet nordsvenska dialekter betyder "mossa". Lika vilseledande kan det vara att utan förklaring ta upp det av läroböckerna så omhuldade ordet *mo* för det, som i orten kallas *tallhed*. Exemplet kunde givetvis mångfaldigas. Det är inte utan, att den svenske läraren kanske mången gång med alltför stor blygsamhet använder sitt modersmål — en blygsamhet av samma art som den, läroboksförfattaren visar i förhållande till vårt svenska språk, då han t. ex. skriver *sumpmarker* (ty. *Sümpfe*), där vi ha de goda svenska orden *myr*, *mosse*, *kärr*, *träsk* att röra oss med, eller t. ex. omtalar Alperna med det triviala *höga berg* (ty. *hohe Berge*), där vi svenskar ha det adekvata ordet *fjäll*. Nej, låt oss tillägna oss något av den trygga självklarhet i användningen av vårt *eget* mål, både vår dialekt och vårt svenska språk, som i så hög grad utmärker våra bröder norrmännen — och det både i tal och i skrift! —

Klarast och oemotsägligast framträder nog folkmåls-, eller rättare sagt folkmålsforskningens, betydelse för hembygdsvården i det insamlings- och räddningsarbete, som utförts i samband med dialektuppteckningarna. Här kan jag emellertid fatta mig mycket kort. Den svenska folkmålsforskningen har — säkerligen till största fördel för sig själv och säkerligen inte heller till skada för etnologi och folklore — redan från början undvikit all ensidigt lingvistisk läggning. Så säger denna vetenskaps *grand old man* redan i ett föredrag år 1879, efter att ha redogjort för de rent språkliga forskningsuppgifterna: "Vi måste hava folksagor, visor och melodier, ordspråk och ordstäv, seder och bruk samlade och ordnade"; och i enlighet härmed kallades redan från början den tidskrift, som innehåller det mesta av vad som i vårt land publicerats inom dialektologien, tidskrift för de "Svenska Landsmålen och Svenskt folkli". I själva verket gäller det väl de allra flesta svenska dialektforskarna, att de vid sidan av det rent språkvetenskapliga även i större eller mindre utsträckning arbetat både inom etnologien (anteckningar om gamla arbeten, om gamla redskap och deras användning, om sockendräkter m. m.) och inom folkloren (uppteckningar av sägner, ordspråk, gåtor, varsel o. d.). Landsmålsforskarna ha ej tagit denna verksamhet blott som en bisak. Mycket rent etnologiskt eller folkloristiskt arbete har tvärtom här som i andra länder haft sin utgångspunkt i en kombination av dialektforskning och andra grenar av folklivsforskningen.

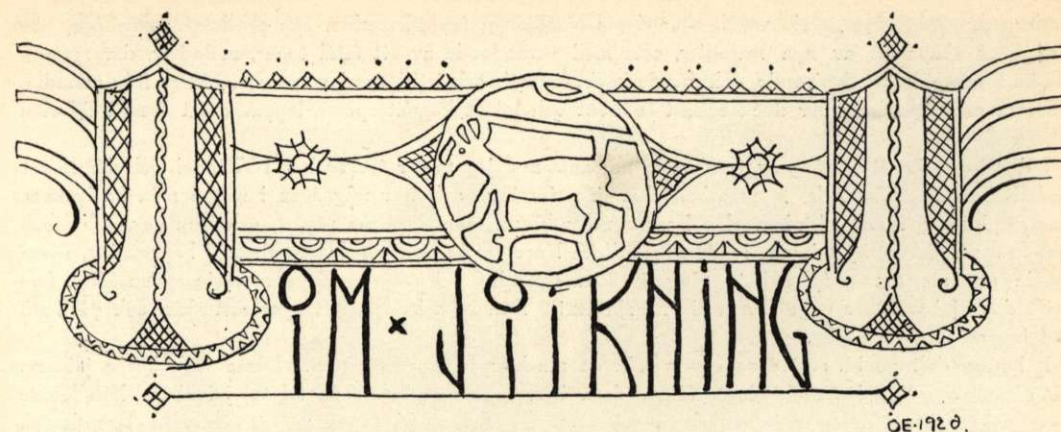
Utgående från detta intima samband mellan folkmålsforskningen och övrig allmogeforskning ha också statsmakterna, då de i elvte timmen tagit upp till utredning frågan om en grundlig insamling av de minnen, som ännu kunna återstå av gammal svensk allmogekultur, betecknat folkmålsens utforskning som ett av momenten i ett dylikt insamlingsarbete. Helt visst komma, om denna utredning leder till resultat, icke minst dialektforskarna att bli i tillfälle att rädda mycket av det, som ligger alla hembygdsvårdens vänner om hjärtat.

Men även om de alltså växande samlingarna av svenskt folkmål och vad därtill hör gällar vad som med sådan styrka och övertygelse hävdats i fråga om den materiella allmogekulturen: det är inte tillräckligt med stora, för den vetenskapliga forskningen avsedda museer och arkiv, där allt det, som en gång varit levande verklighet, minutiöst detaljerat sorteras, katalogiseras, excerpas — och begraves. Lika viktig, ja, sannerligen *minst* lika viktig är den uppgift, som alldeles direkt faller under begreppet hembygdsvård, uppgiften att göra forskningsmaterialet och forskningsresultaten tillgängliga och levande för folket ute i bygderna.

Vad nu särskilt folkmålen beträffar, synes mig den närmast till hands liggande uppgiften härvidlag vara att förse föremålen i bygdemuseerna med beskrivningar, som innehålla bygdemålsnamnen både på varje föremål i dess helhet och på dess olika delar. Ännu är det nog i regel så, att t. ex. den gamla vävstolen står uppställd i sin bygdestuga, men för att få reda på de många namnen på dess olika delar måste den intresserade — om inte någon farmor eller mormor finnes till hands! — gå till ett arkiv i en fjärran stad, där namnen finnas antecknade med den för forskningen outhärliga, men för vanliga människor hieroglyfiska skrift, som kallas landsmålsalfabetet. Så också med den gamla plogen, med dyngsläden, med vadmalsstampen, med nyckelharpan — för att nu inte tala om kvarnen och sågen! De otaliga namnen på dessa föremåls olika delar — så äkta nordiska, så fyllda av mening och minnen i jämförelse med cykelns eller tröskmaskinens eller dragspelets triviala priskurantsnamn —, dessa gamla namn borde överallt i bygdegårdarna få följa själva föremålen åt och sålunda för all framtid tillförsäkras åtminstone den grad av liv, som kan ligga däruti, att ständigt nya generationer — visserligen, tyvärr, alltmera främmande, alltmera trevande — vid besök i gammalgården läsa och upprepa dem.

Skulle inte bygdegårdarna också vara rätta platsen för små roliga arkiv av gåtor och skämtverser, fyndiga svar av bygdens lustigkurrar, anekdoter om bekanta män i socknen, träffande ordstäv och av urgammal visdom fyllda ordspråk, spökhistorier från gamla gårdar och hemska sägner från skogen eller sjön? Svaret är givet för den, som varit nog lycklig att få bevittna, med vilket brinnande intresse även annars mycket moderniserad ungdom slukar allt dylikt. Då samålet i stugan rör sig om detta, glömmes för en stund stads- och fabrikskulturen som det glänsande och lockande idealet, och omedvetet eller medvetet lever samkänslan med de gamla, som bodde i bygden före järnvägar och telefoner, före handelsboder och landsvägar, ja, före kyrka och kristendom.

LARS LEVANDER.

“NOMAD SKALL VARA NOMAD OCH INTET ANNAT ÄN NOMAD” HAR BLIVIT LÖSENS-ordet för dagen i lappfrågan, vare sig den nu berör lapparnas näring, bosättning, skolundervisning eller deras kultur i allmänhet. Varje verklig lappvän, och särskilt den som uppmärksammat “kulturens” underminerande inverkan på de s. k. naturfolken, måste, för så vitt han har något att göra med samefolket, söka rädda det åt framtiden på basis av dess egen kultur, och bortlägga den alltför vanliga kolartron, att inympningen av en mängd stoff från vår mångskolebildning skall såsom ofelbart patent lyckliggöra detsamma. Nu finns det sådana pessimister, som i lappfrågan helst vilja kasta yxan i sjön och mena, att samefolket, såsom det självt kallar sig, med naturnödvändighet måste vika undan för “högre stående kulturfolk”. Vi böra tala tyst om de sistnämnda, som ha stort skäl att inför de fredliga lapparne blygas för den användning, de gjort av det genialaste, som de i sin beprisade upphöjdhet utfunnit.

Lapparnes gamla kultur har ett annat ursprung, ligger på ett annat plan och har gått efter andra vägar än vår. Men den kan icke förty tåla en jämförelse med denna, om blott den som företar sig uppvägningen vore rustad att dels på vardera kulturens vågskål ditlägga det för densamma ursprungliga och egendomliga, dels avläsa utslaget.

Det bör således vara en missionsuppgift för samereformatorn att framdraga i ljuset det för lapparnes kultur ursprungliga och säregna, övertyga dem om det existensberättigade och värdefulla däri samt väcka till liv igen det som slumrat — för att ej säga dött. Detta är icke att försätta lapparne tillbaka i ett lägre kulturstadium utan tvärtom att återinflytta dem i deras eget element, där en fortgående utveckling är både möjlig och viss.

På ett mycket viktigt område ha lapparne kommit ifrån sig själva, och det är, när de (åtminstone inom vidsträckta områden av sitt land) förmått övergiva sin egen nationalsång, *joikningen*. Skälen härtill kunna vara mångahanda. Ett av dem antydes i nedanstående artikel, nämligen det av religiösa bevekelsegrunder förestavade anathemat över den urlapska sångformen.

För joikningen intresserade personer — i främsta rummet den entusiastiske konstnären Karl Tirén — ha under senare år forskat bland lapparne för att företrädesvis åt vetenskapen rädda vad räddas kan av de mer och mer försvinnande melodierna. Man har fått klart för sig, vad joikningsmelodierna, *luotte*, i sig själva äro. De äro korta tonmålningar av det föremål, de människor eller annat, som sångaren, omedveten om urkonsten i sin sång, vill framställa, då det inneboende konstnärliga behovet oemotståndligt tar ut sin rätt. De ha blivit nämnda i samband med ledmotiven i Wagners operamusik. Man vet ej, vad man skall beundra mest, lapparnes förmåga av träffsäkerhet, då de i toner måla le-

vande och döda ting ur sin värld, eller deras outtömliga fantasirikedom och produktionsförmåga, när det gäller skapande av nya melodier, ofta med användande av ett fåtal toner, melodier, där rytmen mer än tonerna är det livgivande, och där de improviserade arkaistiska orden äro oskiljaktiga från melodin.

Detta samlingsarbete har dock endast indirekt och lokalt kunnat sporra lapparne att återgå till sina nationalsånger.

I den kurs för utbildning av vandrande nomadlärare, jag under tre år lett i Vittangi, och där elever tillstädeskommit från hela lappmarken, har jag försökt, och tror mig även i någon mån ha lyckats, vända opinionen i rätt riktning. De femton nomadlärare, som härifrån utgått, och som nu vandra med lapparne på deras flyttningar i fjällen alltifrån Karesuando ned till Jämtland, äro, hoppas jag, övertygade om att denna fjällfolkets sång är lika oskyldig och ofördömlig som varje annan sång, för såvitt den ej innehåller något omoraliskt i sin text. Den är också på sitt eget sätt skön och går i stil med lapparnes egen psyke.

I kursen deltog bl. a. tvenne elever från de nordligaste lappdistrikten. Dessa voro borna joikare. Då någon ovanlig sinnesstämning påkom dem, övergingo de gärna från tal till joikning. Det hände t. o. m. ibland, att deras små tvistigheter icke kunde uppgöras på vanlig prosa, utan med stigande och fallande toner på lapsk rytm "öste de över" varandra, vad de hade på hjärtat.

Dessa lappflickor fingo vid ett tillfälle såsom hemuppgift i svenska att skriva och i klassen uppläsa ett föredrag "om joikning". Och det är detta, jag ansett möjligen vara av intresse att efter ovanstående inledande orientering offentliggöra såsom ett bevis på att lappen ännu är mäktig hänförelse för sin egen urgamla sång.

Uppsatsen, där ett fåtal strykningar förekommit, och där jag endast med lätt hand gjort några språkliga rättelser, har i övrigt samma form, som då de lämnade författarinnornas händer.

GEORG BERGFORS.

DEN LAPSKA SÅNGEN KALLAS JOIKNING. DET HAR JOIKATS (eller sjungits) bland lapparna redan från urminnes tider. Lapparna kunde ej *då* och ej heller *nu* i allmänhet svenska och finska sånger, utan de måste själva dikta sig en sång, vilken de kalla joikning. Det finns inte heller någon finsk eller svensk sång, som passar så väl för dem som just denna.

I denna sång målas allting så vackert och livligt, att man är nästan tvungen att brista i gråt eller i skratt.

Ord och noter till denna sång finnas ej tryckta i någon bok, utan de sjungas bara ur minnet. Lapparna få lära sig av varandra att joika de olika joikningarna. Dessa kallas på lapska *luotte*.

De uppstå på det sättet, att en eller flera unga lappar tillsammans hitta upp en låt, med vilken de börja joika om en människa eller någonting annat. Orden forma de, efter som det passar för föremålet för sången. Melodin i denna sång är fåtonig, vaggar fram och åter, än vild och hård, än lugn och mjuk, än sorgsen, så att hjärtat gråter, än glad, så att ögonen tindra.

I melodin kan man redan höra, hurudant föremålet för joikningen är. Gäller det t. ex. en människa, som är glad och kvick, så är även låten glad och hoppande. Rör det en annan åter, som alltid är sorgsen och vid dåligt humör, så har den en motsatt melodi, som är sorgsen.

Nomadlärarinnor och bland dem uppsatsens författarinnor (1 och 2).

Orden i joikningen äro mycket få, men innehållsrika. Den har så konstiga, vackra ord, som äro mycket svåra att översätta till ett annat språk, och som ej heller begagnas i vanligt samtalsspråk.

Det är en svår konst att lära sig joika ordentligt och vackert. Därför finns det så litet skickliga joikare bland lapparna.

Det beror inte på att man kan orden, utan största vikten ligger i melodin. Ty en del ord i *luotte* kunna ändras, minskas eller ökas. Huvudordet får dock ej ändras.

Joikning är ej lika svår för alla. En del lära den mycket fort, andra däremot kunna aldrig lära sig den. Det finnes lappungdomar, som kunna ganska bra sjunga svenska och finska, men ej joika. Därav kan man också förstå, att konsten är ganska svår.

Genom dessa joikningar uttrycka lapparna sina känslor. Vare sig de äro goda eller onda, sorgsna eller glada, så få deras känslor ord, färg och melodi i sången.

Dessa sånger begagnas om vissa djur, såsom om renkorna, renkalven, härken (en tam renoxe), hunden, hästen och vargen, om himlakroppar, såsom solen, månen och

stjärnorna, om molnen, vinden, åskan och norrskenet. Det finns även joikningar om fjäll, hav, kyrka, ångbåten och om de underjordiska varelserna, *halte*.

Men de mesta joikningarna handla om lapparna själva. Nästan varje lapp har en särskild sång, med vilken han besjunges.

Alla dessa, som ha särskilda låtar, kan jag ej räkna upp. Ty då skulle hela dagen gå åt bara för det. Jag må nämna här bara de sånger, som äro till flera personer gemensamt, nämligen till skogslappar, till ordningsmän, förmän och nu senast den nya sången om de blivande nomadlärarinnorna. Sådana sånger äro även diktade om finnarna gemensamt, om militärer och om läraren vid kursen för utbildning av vandrande nomadlärare. Var och en av dessa ovannämnda sånger ha särskilda melodier och ord.

Om det som lappen högst älskar, joikar han mest. En pojke, som tycker särskilt om en flicka, joikar mest om henne och försöker även dikta om henne så vackert som möjligt. Och flickorna göra även sammalunda. De dikta om de pojkar, som de tycka mest om.

De joikningar, som allra flitigast joikas, äro om renar, och de äro även de vackraste av alla. Dessa joikningar hör man oftast skalla, ty lappen är ju mest tillsammans med renarna. Om han sitter i en pulka och kör med renen eller jagar efter renhjorden under flyttningarna eller sitter mitt i renhjorden eller skidar omkring den, så är det joikning om renarna, som kommer ur hans mun.

Det är verkligen en lust att joika i den ödsliga ödemarken, där ingenting annat hörs än stormens och vargens tjut. Förr i tiden hördes joikning över allt bland lapparna. Då skallade den från alla håll. En lapp stod vid en björk med yxan i handen och joikade, den andra satt i kätan, och den tredje satt i pulkan och körde efter en ren och joikade. På samma sätt sjöngo de alla, ty ingen var då så klok, att han tyckte illa om den eller betraktade lappsången som synd. Men en stor del av lapparna nu för tiden hava börjat anse joikning som en stor synd och därför vilja de varken höra eller göra den. Det finns dock undantag. En del lappar hava ännu samma tanke om joikning som de forna lapparna och hålla den därför mycket kär.

En orsak, varför en del av nutidens lappar hava börjat anse joikning för synd, är troligen följande. Lappen fick brännvin och söp, så att han vart full. Så började han joika och hojta det värsta han orkade. Då hörde de andra, huru fult han joikade, och huru han svor då och då. Nu började de tro, att alla, som joika, göra på samma sätt. Men det skall ingen tro, att alla joika såsom de berusade. Ty det veta alla, att det är en stor skillnad mellan en berusad och en nykter människa.

Det kan jag inte förneka, att det även finns mycket fula joikningar. Det finns ganska gott om sådana. Men de joikas ej i redigt tillstånd, utan om någon har blivit ond på en annan, då joikar han dem. Sådana joikningar kan man undvika och helst låta bli att joika, då man är vid dåligt lynne.

Varifrån nu lapparna ha fått denna tanke, kan jag ej förstå. Den, som jag nämnt, kan nog vara en förklaring. Men att de börjat klandra *all* joikning, förstår jag ej.

Ty lappen förstår ju mycket väl, vad joikningen innehåller och även skillnaden mellan de vackra och de fula.

Det synes litet underligt, att han först *nu* börjat betrakta den för synd, då den redan så länge varit i bruk bland lapparna och deras förfäder. Troligen fanns det bland de forntida lapparna också kristna. Men de voro ej så stränga i sin uppfattning om joikning. Ej heller kunde de vara tysta, när de kommo ihåg minnen från gångna tider. Jag har hört berättas om en kristen lappman, Antin Pieti, att då han en gång kom på ett ställe, där han förr varit tillsammans med släktingar och vänner, av vilka en del voro döda, han började joika om de glada stunder, som de mången gång haft på det stället. Dock fanns det ingen, som dömde den kristne mannen till helvetet fördenskull.

Men skulle nu för tiden någon kristen göra så, skulle han nog få höra, vart hans väg bär, nämligen till avgrunden. Nu för tiden får man höra, att den som joikar, är den största syndare i världen, och att för honom är det omöjligt att komma till himmelen. Det är nog sant, att den, som en gång börjat joika, har mycket svårt sluta därmed. Men jag tror ej, att han inte kan komma till himmelen liksom alla andra, som tro på syndernas förlåtelse och med öppet hjärta mottaga Kristi ord. Synd får den nog kallas och är även, om man joikar fult och fräckt.

Men en lapp, som vet och förstår innehållet i lapparnas sång, bör ej klandra sin egen sång inför andra människor, som ej alls förstå dess betydelse. Dessa tro nämligen, att nyktra och berusade joika på samma sätt. Ty de hava ej hört andra joika, än de, som äro druckna. Vad skola vi lappar bry oss om, vad de säga, som ej alls förstå sakens innehåll? Låt dem säga vad som helst, men vi skola behålla vårt! Finnar, svenskar och alla andra folk vilja ju behålla sina sånger och visor. Varför skola inte vi då behålla våra sånger? Vi äro inte sämre än de. Över vår egen sång skola vi vara herrar, så att ingen får komma och beröva oss den. Vi skola ej vara så dumma att vi hjälpa dem, som skratta och göra spe åt vår sång. Om vi göra så, då förstå vi, hur det går med sången. Det blir till sist slut med den.

Så har det nog även börjat gå med joikningen. Den är nästan utdöd bland vårt lapska folk. De unga våga ej joika av fruktan för de äldre. Ty om de äldre lapparna höra dem joika, så börja de genast gräla och fördöma de stackars ungdomarna. Men lyckligtvis finns det ännu någon vrå, där joikningen lever kvar. Bland de lappar, som där bo, anses joikningen vara den vackraste sång i världen, såsom den ock är. Den som kommer till dem och ej vill lära sig joika, anse de vara en mycket dum människa. De handla rätt, som ej förakta sin egen sång, utan hålla den kär. Så borde alla lappar göra. Är det icke hedrande för lappen, att han har en sång, till vilken han själv diktat ord och melodi, och vilken han kan sjunga, som han själv vill?

Sången hava vi ägt redan från urminnes tider. Den skall vi även behålla så länge lappar finnas kvar på jorden. Vi äro fjällets barn, flyttfåglar. Liksom alla andra flyttfåglar fylla luften med sin sång, skola även vi fylla fjällen med vår sång, nämligen vår joikning.

ANNA OCH INGERTA BLIND.

HEMBYGD SVÅRDSUTSTÄLLNINGEN VID KULTURMÄSSAN I MALMÖ 1921

UNDER DE SENARE ÅREN HAR ETT ALLTMERA OMFATTANDE arbete bedrivits för att höja byggnadskulturen i vårt land. Såväl i tal som skrift har man sökt motverka det slentrianmässiga och oharmoniska byggnadssätt, som varit rådande och i stället sökt påvisa vilka goda förebilder, som finnas i de gamla husen runt omkring i våra bygder. Man har påvisat, huru det olika byggnadssätt, som uppstått på olika orter, äger samhörighet med såväl folkets levnadssätt och vanor som den omgivande naturen och således utgör en karaktäristisk del av landskapsbilden, och därför är väl värd att bevara, och man har på många andra sätt sökt att giva allmänheten kännedom, om vad en sund och god svensk byggnadskonst egentligen är för någonting. Alla dessa försök äro naturligtvis välbekanta för de byggnadskulturintresserade, men för den stora allmänheten, som icke i detalj har följt med dessa strävanden och icke förstår, varåt de syfta, har det icke varit möjligt att få en överblick över det arbete, som i detta avseende utförts. Det var därför en riktig tanke, som besjälade styrelsen för anordnandet av en kulturmässa i Malmö 1921 att vid denna mässa, där flera grenar av det andliga kulturlivet voro representerade, även inrymma byggnadskulturen och framlägga en del av de resultat, som denna rörelse uppnått. Tillsammans med den konstatställning, som av Nationalmuseum anordnats på Rådhuset i Malmö arrangerades en rikhaltig hembygdsvårdsutställning, varav en del ägnades åt byggnadskulturen, som, emedan det var en skånsk kulturmässa, som firades, i huvudsak kom att omfatta skånsk byggnadskultur.

Att utställningen på detta sätt kom att erhålla en viss lokal begränsning äger sitt fulla berättigande, då initiativet till den svenska byggnadskulturrörelsen i mycket kan sägas hava utgått från Skåne, samt detta landskap sedan gammalt har ett byggnadssätt, som väsentligt avviker från övriga svenska landskap. Då byggnaderna även äro eller böra vara uttryck för de lokala byggnadstraditionerna, torde det ej heller vara lämpligt, att på en utställning som denna sammanföra olika landskaps byggnader, då därigenom det avsedda ändamålet att visa, huru byggnaderna i en viss landsända skola utföras, ej så klart kan framhävas för den stora allmänheten.

En liknande utställning fast av mindre omfång hade anordnats vid kulturmässan i Östersund föregående år, men den i Malmö var betydligt rikhaltigare och Skånska föreningen

Från hembygdsvårdsutställningen i Malmö Rådhus, juni 1921.

för byggnadskultur, som i samarbete med Samfundet för hembygdsvård arrangerat utställningen, har all anledning att känna sig stolt över densamma. Man må endast beklaga, att utställningen endast efter några dagar måste skingras. En permanent utställning av detta slag skulle säkerligen vara av mycket stor betydelse.

Det ligger i sakens natur, att en byggnadskulturutställning endast kan visa byggnaderna i bild. På grund därav utgjordes utställningsmaterialet dels av uppmättningsritningar av gamla byggnader, dels av ritningar till nybyggnader samt dels av fotografier av både gamla och nya byggnader. Några anläggningar visades även i modell. Samtliga ritningar och fotografier voro mycket smakfullt och överskådligt monterade, dels på väggarna, dels på lösa skärmar i de fyra rum, som voro upplåtna åt utställningen.

För att göra utställningen så överskådlig som möjligt hade man haft den goda idén att uppdelat densamma i grupper, varigenom gavs en fullt tydlig och klar bild av den mångfald av olika uppgifter, som byggnadskulturen omfattar.

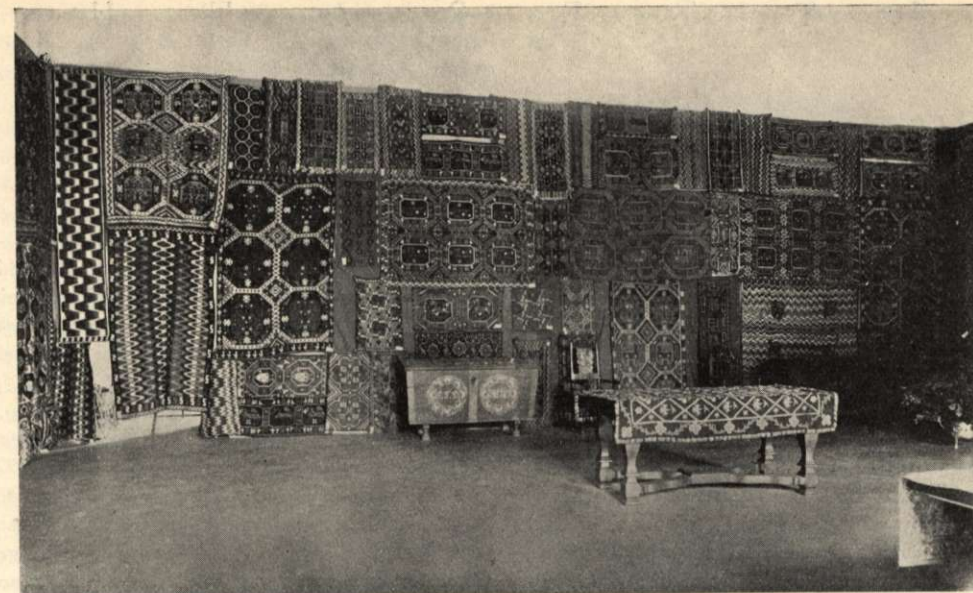
Sålunda framhövdes olika byggnadstyper, som kyrkan och tillsammans med denna kyrkogården, prästgården, skolan, bondgården, slottet och herrgården, vidare voro

Från hembygdsvårdsutställningen i Malmö Rådhus, juni 1921.

hela byggnadsanläggningar som fiskläget och staden representerade, visande dels anläggningen i sin helhet, dels olika byggnader tillhörande dylika samhällen. En viktig del av byggnadskulturarbetet består i undervisningen och här visades prov på vad som åstadkommits i folkhögskolan samt vid de byggmästarekurser, som anordnats på olika ställen i vårt land. En annan viktig åtgärd för ernående av verkligt goda och vackra byggnader är att direkt råda och hjälpa dem, som bygga, och denna konsultationsverksamhet utgjorde även en avdelning på utställningen. Till sist visades även prov på den standardisering av byggnader, som påbörjats av A.-B. Industriebostäder.

Som det synes av denna förteckning på de huvudgrupper, som utställningen omfattade, var denna rikt försedd med goda och lärorika exempel på, huru man i Skåne bör bygga på skånskt sätt. För den, som icke endast helt flyktigt beskådade utställningen utan verkligt ingående studerade densamma, fanns mycket att se och begrunda och torde den säkert ha öppnat ögonen hos många, som förut icke haft tanken riktad på den betydelse, som byggnaderna äga för det skånska landskapets karaktär. Därtill torde även den förträffligt uppställda katalogen hava verksamt bidragit. I

Från hembygdsvårdsutställningen i Malmö Rådhus, juni 1921.

denna, där även var och en av ovannämnda grupper var behandlad för sig i ett kapitel, inleddes vart och ett av dessa med en kortfattad redogörelse för de synpunkter, som böra anläggas just på den gruppen samt huru byggnadskulturen just i detta speciella fall arbetar. Katalogen meddelade sålunda i korthet hela rörelsens program och metoder, samt vad man i varje särskilt fall bör sträva efter, och vilka oegentligheter man vill motarbeta. Som en röd tråd gick således genom hela utställningen och dess katalog den tanken, som skulle kunna kallas för den Skånska föreningens för byggnadskultur valspråk: en vacker och ändamålsenlig form åt de nya byggnaderna, utförda enligt skånska byggnadstraditioner och i skånsk anda.

I anslutning till byggnadskulturutställningen hade Skånska naturskyddsföreningen anordnat en instruktiv utställning, belysande naturskyddsarbetet inom landskapet samt Malmöhus' läns hemslöjdsförening en synnerligen ståtlig och rikhaltig utställning av gammal skånsk allmogeslöjd, bestående av föremål, som så gott som uteslutande ännu befinna sig i de gamla bondefamiljernas ägo.

KARL BERLIN.

BYGDEBESKRIVNINGAR.

Om Partillebygden har nyligen utkommit en utförlig och mångsidig skildring, *Partille Krönika* av ERIK BERGENDAHL (8:o Göteborg 1921, 416 sidor, pris 15 kr. häftad, 18 kr. inbunden). Efter en geografisk orientering skildras traktens naturförhållanden, arkeologi och historiska minnen. Sen kommer ett vidlyftigt kapitel om folket, vari först meddelas en utförlig stamtavla på 28 sidor över familjen Bonstedt, som har sitt ursprung i Partille; därefter får man en redogörelse för det äldre byggnadssättet och bostädernas inredning, byalag och byordning, klädedräkt, seder och levnadssätt, folkvisor, folktro och folksägnar. Hela denna avdelning om folkets liv fyller mer än 100 sidor. Slutligen skildras den moderna industrien inom socknen, traktens kyrkliga och kommunala förhållanden samt de närliggande orterna. Boken har sålunda ett särdeles rikt och skiftande innehåll. Det kan väl vara ett och annat som man kan tycka vara jämförelsevis onödigt. Så t. ex. torde en del av de författare och konstnärer, som besökt Partillebygden och därför fått sitt särskilda kapitel, ha varit av så ringa betydelse både för bygden själv och för den allmänna uppfattningen om den, att de knappast hade behövt nämnas. Och man skulle kanske också ha velat få fler upplysningar om ett och annat. I stort sett måste man dock säga att arbetet är gott. Författaren har nedlagt ett omfattande, duktigt och kärleksfullt arbete på att utforska bygden. Framställningen är ledig och underhållande och illustrationsmaterialet, över 200 fotografier, kartor och teckningar, är förträffligt. Partillebygden har sålunda fått en god bygdebok, som kommer att läsas med intresse även utanför bygden själv. — Från hembygdsvårdens synpunkt måste en sådan bok anses mycket värdefull. Bygdens befolkning får i den lära sig

känna och uppskatta dess natur- och kulturminnesmärken, och detta är en nödvändig förutsättning för en rätt hembygdsvård. Boken lär också redan ha bidragit till att skydda värdefulla fornlämnningar från förstörelse.

En bok av mindre omfång men även den av stort värde är PER SÖDERBÄCKS *Skrock, sed och sägen i en Smålandssocken* (8:o Stockholm 1921, 151 sidor, pris 4 kr.). Författaren anger i förordet att den snarast tillkommit för att tjäna som komplement till en av annan författare tidigare utgiven sockenbeskrivning, Carl Alexander Carlsson: Kristdala socken. I denna hade blott helt litet kunnat komma med om själva folket och dess seder och bruk, och det är detta som denna bok nu skall råda bot på. Förf. har gått till verket med stor energi och duglighet. Det är en god samling folkminnen som han bragt samman: tro och sed beträffande frieri, bröllop, barnsängskvinnors och späda barns vård, de husliga sysslorna och utegöromålen, den folkliga kalendern, spådomskonst och folkmedicin, döds- och spöktro, begravning. Härtill en samling sägner om varje handa övernaturliga väsen, historiska personer, ortnamn m. m. Boken innehåller ej blott en massa material utan författaren berättar på ett trevligt sätt, utan ironi om skrock och sedvänjor. Man märker att han studerat religionsvetenskap fastän han ej ger sig in på någon nämnvärd kommentering av det meddelade materialet. Det är ej många socknar som så väl undersökts från folkminnessynpunkt, men även här skulle man från rent vetenskaplig synpunkt önska få mer. Säkertligen har författaren en hel del varianter av vad han meddelat och stoff, som ej lämpar sig för trycket, och han antyder i förordet att det varit många, som ej vågat sig fram med vad de visste, och många, som han ej fått tillfälle att utfråga. Då jag omnämner detta här är det naturligtvis ej

för att klandra att det ej kommit med, utan jag ville därmed blott antyda att därigenom att en stor samling från en ort finns offentliggjord, har ej gjorts allt vad den vetenskapliga forskningen behöver. Och även i en sådan socken som Kristdala kunde det behövas ett fortsatt insamlingsarbete. För vad författaren här har gett måste man emellertid vara honom tacksam och det vore önskvärt att mången ville följa hans exempel.

En vacker hembygdsskrift, *Från Ljusnarsbergen, en hembygdskbok*, har utgivits av Kopparbergs-Ljusnarsbergs Folkbildningsförbund (4:o, Lindesberg 1921, 132 sidor, pris 4 kr.). Boken har tillkommit som en frukt av Västmanlands-Dalarnas hembygdskurser i Kopparberg midsommaren 1920. Innehållet är växlande. Så skildrar Sten de Geer Nya Kopparbergs härads berg och dalar, Helge Nelson hur Ljusnarsbergsbygden brutits, Sven T. Kjellberg Ljusnarsbergs kyrka, Arvid Andersson skolväsendet i socknen, August Isaacsson folk-målet, som illustreras med en del sägner, ramsor och berättelser på Ljusnarsbergsmål, Janne Aronsson berättar några gamla bergsmanshistorier, Karl-Erik Forsslund om hembygdsvård i Ljusnarsberg, av C. Y. Hermelin, G. Forell m. fl. skildras traktens industri, och av en del andra skildras de folkrörelser, som gjort sig bemärkta inom bygden. För övrigt meddelas en del sägner, tro och övertro och bilder ur folklivet, några dikter av Karl-Erik Forsslund m. m. Boken är rikt illustrerad med goda fotografier. — I förordet framhålles att boken framträder utan alla anspråk som helhet betraktad, att mycket fattas som man skulle velat ha med, och att redaktionen saknat vana vid utgivararbetet. Boken är emellertid ett gott exempel på vad som kan uträttas då det finns kärlek och intresse för saken. Den är ett vackert utslag av det starka intresse för hembygden, dess natur och kultur, som besjalar några av våra Svealandskap, och som gör dessa till ett gott föredöme för resten av vårt land. Är boken ett nybörjararbete, så ger den oss stora förhoppningar om en god fortsättning.

SIGURD PIRA: *Norra Vedbo härad år 1592*, Bidrag till en ny beskrivning över häradet (Tranås 1920), är en liten prydlig skrift på 80 sidor, vari ges en på en jordebok för 1542 baserad

skildring av förhållandet inom häradet på den tiden. v. S—w.

HEMBYGDSPUBLIKATIONER.

Dalarnas hembygdsförbund löste på sin tid sin tidskriftsfråga på ett synnerligen förträffligt sätt, i det att förbundets meddelanden ingingo som en del i den av hushållningssällskapet utgivna jordbrukstidskriften för Dalarna. Härigenom fingo de en stor spridning och bidrogo säkert i hög grad att väcka och underhålla intresset för hembygdsvården i landskapet. Tyvärr måste emellertid hushållningssällskapets tidskrift nedläggas, varigenom hembygdsförbundets meddelanden också blevo husvilla. Emellertid har detta livskraftiga förbund nu startat en egen tidskrift: *Dalarnas hembygdsförbunds tidskrift*, vars första häfte föreligger färdigt. Det innehåller talrika uppteckningar och smärre uppsatser, av vilka särskilt Ola Bannbers utredning av betydelsen av orden mas och kulla är av intresse.

Förra året startade elevförbundet vid Gästriklands folkhögskola en publikation: *Från Gästrikbygder* under redaktion av skolans för all hembygdsvård varmt intresserade rektor, Karl Hedlund. Andra årgången har nyligen utkommit och innehåller bl. a. ett stort antal uppteckningar av gamla seder, bruk och föreställningar hos allmogen, utförda av skolans elever, ett gott vittnesbörd om vad särskilt folkhögskolor kunna uträtta för att tillvarataga våra folkminnen.

Likaledes föreligger 6 årgången av *Vår Bygd*, utgiven av Nordhalls hembygdsförening. Av särskilt intresse är en uppsats av Albert Andersson om folkdräkten i Halland och de försök som göras att återuppliva användandet av desamma. Vidare *Hembygden 1921*, Dalslands hembygdsförbunds årsskrift, som bl. a. innehåller en av Erik Noreen författad uppsats om Gunno Dahlstierna samt uppteckningar av folklåtar och sägner. *Vadsbobygden*, Tidskrift för Vadsbo hembygds- och fornminnesförening 1920, innehåller bl. a. intressanta kulturskildringar från Vadsbo under förra hälften av 1800-talet, upptecknade av Lars Nordström i Norrkvarn efter muntliga berättelser av hans farmor, vilken avled 1885, 92 år gammal.

Till hembygdslitteraturen kan också räknas den skildring som prof. Aug. Quennerstedt ger av sina första Lundaminnen och som fyller tredje häftet (1921) av *Skrifter utg. af föreningen Det gamla Lund*.

SVERIGES NATUR 1921.

Tolfta årgången av Svenska Naturskyddsföreningens årsskrift "Sveriges natur" är genom sitt gedigna och omväxlande textinnehåll och sina vackra och intressanta illustrationer ägnad att ytterligare befästa de sympatier, den välredigerade publikationen sedan länge åtnjuter bland vårt lands naturvänner.

Bokens första uppsats är ägnad minnet av Anders Zorn, som under sin livstid visade stort intresse för naturskyddssaken och även ihågkommit densamma i sitt testamente. Den bär titeln "Zorn som naturälskare" och har till författare ingen mindre än Albert Engström, som på sitt karaktäristiska sätt berättar om några upplevelser tillsammans med den bortgångne mästaren, ägnade att belysa dennes varma känsla för naturen. Som vignettbild till uppsatsen återgives en fotografi av Zorn ombord på sin lustjakt, tagen i juli f. å. av redaktör Erik Ljungberger. Särskild uppmärksamhet tilldrager sig även en uppsats av arkitekt Sigfrid Ericson, "Skövlingen av vår främsta nationalpark". Författaren redogör för utvecklingen av "detta vårt mest ödesdigra kristidsföretag", såsom han uttrycker sig, och påvisar, att den beslutade vattenregleringen inom nationalparken till följd av ändrade förhållanden varken är av behovet påkallad eller medför någon

nationalekonomisk vinst. På grund härav föreslår han, att det i sista stund måtte göras ett försök att få till stånd en ny undersökning i saken eller, om detta skulle visa sig omöjligt, att man åtminstone måtte vidtaga åtgärder för att säkerställa nationalparkens hotade björnstam och förekomma vanprydande bebyggelse inom det exploaterade området. Så följa var och en i sitt slag intressanta och värdefulla uppsatser av Naturskyddsföreningens ordförande professor Rutger Sernander om "Stentorget på Viksta hed", ett geologiskt naturminne från Litorinatiden, av Karl-Erik Forsslund om "Storvaln, Sveriges sydligaste fjäll" — friskt och medryckande skriven och illustrerad med av författaren själv tagna fotografier — samt av riksantikvarien Bernhard Salin om ett hittills obeaktat forn- och naturminne, den s. k. Hjulstenen vid Gravsjön. Under rubriken "Folket och naturskyddet" framhåller konstnären Axel Erdman vikten av att lantbefolkningen bibringas en rätt förståelse för naturskyddssaken. Dr. Rudolf Söderberg lämnar en ur geografisk och biologisk synpunkt värdefull och instruktiv uppsats om "Västgötska silursjöar"; apotekare Axel Liljedahl skriver om en för västkusten viktig naturskyddsfråga, skyddandet av Rya skog vid Göteborg; fil. lic. Lars-Gunnar Romell framlägger i en längre sakrik uppsats ett förslag till bildande av ett naturskyddsområde i Stockholms norra skärgård: länsjägmästare Uno Danielsson bidrager med en skildring av lövskogarna på Öland och intendenten Alarik Behm med en uppsats om naturskydd i Jämtland efter ett av honom vid kulturmässan i Östersund förra sommaren hållet föredrag.

M E D D E L A N D E N

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD.

BERÄTTELSE ÖVER VERKSAMHETEN ÅR 1920.

Under det gångna året har Samfundet erhållit ytterligare två korporativa medlemmar samt 10 enskilda stödjande. Dessutom har på grund av stadgarna § 3 sista mom. invalts Konstnären Gust. Ankarcrona. På tre håll äro ortsföreningar under bildande, därvid Samfundet biträtt med organiserandet och i ett fall med föredrag vid konstituerande mötet.

Förutom inkomster av medlemsavgifter har Samfundet av Herr Hj. Wijk erhållit 5,000 kronor. Av Kramfors Aktiebolag har anslagits 3,000 kronor och av Konsul J. Ekman 2,000 kronor för ordnande av byggmästarekurs i Ådalen. Från Svenska Slöjdföreningen har för möbelsnickarekurs i Stenstorp erhållits ett anslag av 500 kronor.

Styrelsen har under året haft 7 sammanträden och har arbetsutskottet i likhet med föregående år behandlat brådskande löpande ärenden.

Samfundets samling av skioptikonbilder har något utökats och ur densamma ha bilder utlånats till flera föredrag i hembygdsvård.

Föredrag har hållits av Samfundets ordförande den 19 september i Karlstad och i Kovesta den 1 september, av sekreteraren den 18 september på samma plats, den 15 maj i Sala Tekniska förening, i Östersund vid kulturmässan den 10 juli, Oskarshamn den 8 oktober, i Östhammar den 21 augusti, i Stockholm för folkskoleinspektörmötet den 4 november, av arkitekt Essén i Torshälla.

Samfundet erhöi inbjudan av Bund Heimatschutz att delta i kongress för Denkmalpflege und Heimatschutz i Eisenach den 22—24 september och uppdrogs åt folkhögskollärare F. Hazelius och sekreteraren att där representera Samfundet. Hr Hazelius höll å kongressen föredrag om hembygdsvården i Sverige.

Från den 15 mars har stadsarkitekten i Öster-

sund, Ivar Stål, antagits till Samfundets arkitekt för verksamhet i nedre Norrland och särskilt utmed Inlandsbanan. Vid ett antal skolbyggnader har arkitekten omedelbart fått vara till hjälp för åstadkommande av bättre byggnader.

På den andra kulturmässan, vilken på Nationalmuséi initiativ avhölls under juli månad i Östersund, hade Samfundet i samband med den i stadens rådhus ordnade konstutställningen på inbjudan ordnat en avdelning, belysande hembygdsvården. Särskilt med hänsyn till Jämtlands län. Utställningen framhöi dels de natur- och kulturvärden, särskilt äldre byggnadsverk, som äro för Jämtland och Härjedalen säregna och av särskilt värde att akta och vårda, dels något av det arbete, som gjorts för att åstadkomma denna vård, ävensom för utformande av vackra nyanläggningar. Det första utställningsrummet upptogs av en samling akvareller av Jämtlands fåglar, kompletterad med ett antal konserverade exemplar av de sällsyntaste djuren inom landskapen. Växtvärlden belystes genom en stor samling fotografier av olika växter, från de stora fridlysta eller icke fridlysta träden till de små blombestånden, alla av sådan art att de borde skyddas och bevaras. Även hela landskapsbilder av den sällsynta skönhet dessa landamären kunna äga framhävdes i bild. Till denna del av utställningen hade Svenska Naturskyddsföreningen och Jämtlands Naturskyddsförening utvalt material.

Äldre boningshus och gårdar liksom kyrkor äger Jämtlandslänet i relativt stor rikedom och av för skogs- och fjällvärlden särskilt karaktäristiskt slag. Självfallet representerades detta värdefulla kulturarv genom en aktningvärd samling fotografier ur, förutom Samfundets egna förråd, Nordiska Muséets och Svenska Turistföreningens. Även av Arkitekturminnesföreningen hade bilder av några av Jämtlands vackraste äldre kyrkor och kyrkogårdar erhållits. Som verksam kontrast mot dessa

satt en grupp av en senare tids fulaste skapelser i byggnadsväg. De ropade sannskyldigt ut, hur viktigt och välbehövt ett intensivt arbete för ett bättre byggande är.

Samfundet visade också genom ritningar från dess byggmästarekurs i Östersund 1919 huru länets byggmästare intresserats för och utfört nya stugor och gårdar med modern planläggning och dock en lugn Jämtlandsarkitektur. Även från Samfundets samt Skånska föreningens för byggnadskultur och Nationalföreningens mot emigrationen verksamhet på andra håll i landet exemplifierades hur man i uppmätningar och fotografier och genom restaurering bevarar äldre värdefulla byggnadsverk samt genom rithjälp rådgivande skapar ett vackert nybyggande, ej blott av enstaka hus utan av hela samhällspartier. Att t. o. m. fabrikmässigt tillverkade bostadshus kunna göras på ett från hembygdsvårdssynpunkt fullt mönstergillt sätt visades genom modeller och ritningar från Aktiebolaget Industriebostäder.

Genom tvenne för utställningen särskilt bekostade och efter ritningar av Samfundets arkitekt i Östersund I. Stål utförda modeller till hela gårdar, åskådliggjordes, huru de vanligaste jämtländska gårdstyperna kunna planläggas och byggas på ett fullt modernt och praktiskt sätt, men dock så, att de förlänas en vacker arkitektur.

Samfundets utställning i Östersund, som genom att även ovannämnda till Samfundet anslutna organisationer välvilligt ställt material till förfogande kunde bli så pass rik och omfattande, som här i korthet nämnts, var den första i sitt slag, men vill man hoppas att trots de dryga kostnaderna för dylika utställningars ordnande, den skall kunna följas av än rikare och hembygdsvårdsarbetet än mer belysande, nya sådana utställningar på skilda håll i Sverige.

Samfundets byrå har erhållit 38 förfrågningar beträffande byggnadsproblem, varav 8 gällt prästgårdar samt 1 en kyrkogårds ordnande. De flesta förfrågningar ha kunnat besvaras med skriftliga utredningar och anvisningar om lämpliga förebilder. I sexton fall ha skisser utförts och i tolv har arkitekt anvisats.

För bättre vägmärkens åstadkommande har Samfundet tillsatt representanter att samarbeta med Slöjdföreningen.

I skrivelse till Konungen har Samfundet hem-

ställt, att Djurgårdskommissionen måtte anmodas iakttaga uttalande från riksdagen beträffande Djurgårdens bevarande som park och har denna anmodan tillställts kommissionen.

Samfundets "Tidskrift för hembygdsvård" har haft en glädjande framgång under sitt första år och erhållit talrika prenumeranter. För att få den spridd i största utsträckning över landet har styrelsen ansett sig böra under första åren lägga ned rätt avsevärda kostnader på densamma, då tidskriftens spridande i vida kretsar torde vara nödvändigt för en allmännare kännedom om Samfundets syften samt hembygdsvårdsarbetets mål och omfattning.

Styrelsen vägar hoppas att de kostnader, som offras, skola ge resultat i ökad verksamhet och större inkomster för Samfundet.

Stockholm i februari 1921.

Å styrelsens vägnar:

KARL STARBÄCK,
ordförande.

| John Åkerlund.

*

REVISIONSBERÄTTELSE.

Undertecknade, utsedda att granska Samfundets för hembygdsvård räkenskaper för år 1920, få härmed avgiva följande redogörelse:

INKOMSTER UNDER ÅR 1920.

Medlemsavgifter	12,750: —	
Tillfälliga inkomster	1,690: 67	
Räntor	1,418: 97	15,859: 64
Innest. på Giroräkning från 1919.	427: 41	
" " Kapitalräkning " "	27,170: 23	
" " Sparkasseräkning " "	325: 03	
Kassabehållning från 1919	4,819: 54	32,742: —
	Kronor	48,601: 85

UTGIFTER UNDER ÅR 1920.

Diverse omkostnader	14,853: 32	
Tidskrift för hembygdsvård.	9,500: —	
Östersundsmässan	4,974: 78	29,328: 10
Innestående den 31 december 1920.		
På kapitalräkning.	18,516: 47	
" Sparkasseräkning.	506: 28	
" Giroräkning.	251: —	19,273: 75
	Kronor	48,601: 85

UTGÅENDE BALANS DEN 31 DECEMBER 1920.

Tillgångar:

Innestående å bank och kassabehållning	Kronor	19,273: 75
--	--------	------------

Räkenskaperna äro förda med omsorg och ordning samt försedda med fullständiga verifikationer. Protokollen för året äro av oss genomsedda.

Enär vi icke funnit anledning till någon anmärkning mot förvaltning eller räkenskaper, föreslå vi full och tacksam ansvarsfrihet för 1920 års styrelse och räkenskapsförare.

Stockholm i februari 1921.

HARALD WADSJÖ.

THOR HÖGDAHL.

SAMFUNDETS ÅRSMÖTE ägde rum den 20 maj i Läkareföreningens stora sal, varvid H. K. H. Kronprinsen första gången ledde Samfundets förhandlingar i egenskap av dess hedersordförande. Sedan styrelsens årsberättelse samt revisionsberättelse föredragits och godkänts företogs val av styrelse, varvid samtliga avgående omvaldes. Därefter höll folkhögskollärare F. Hazelius föredrag om hembygdsvård och lagstiftning och föreståndaren för tyska hembygdsvårdsförbundets byrå Dr. ing. Werner Lindner om aktuella spörsmål inom tysk hembygdsvård. Detta intressanta och uppslagsgivande föredrag illustrerades med talrika skioptikonbilder och hälsades med varmt bifall av de närvarande.

*

*

SVENSKA FOLKHÖGSKOLLÄRARNES FÖRENING FÖR HEMBYGDSVÅRD OCH HEMBYGDSKUNSKAP. Det åttionde nordiska folkhögskolemötet i Molkom 2—5 sept. hade kraftigt fört fram intressena för hembygdsvård och hembygdskunskap genom att på programmet för mötet uppföra föredrag och diskussioner: om allmogekulturens betydelse, föredrag av prof. N. Lithberg, om hembygdsvården och folkhögskolan, diskussion inledd av folkhögskollärare F. Hazelius, samt om hemslöjden inom folkhögskolan, diskussion inledd av fröken Helfrid Uhr.

Vid sidan av och under dessa officiella förhandlingar hade bland svenska mötesdeltagare framkommit tanken att bilda en förening, som kunde samla alla dem, som inom svenska folkhögskolan arbetat för hembygdsvård och hembygdskunskap. Tredje mötesdagen (den 4 sept.) sammankommo så ett trettiootal folkhögskolemän och -kvinnor och stiftade Svenska folkhögskollärarnas förening för hembygdsvård och hembygdskunskap genom att ombilda och utvidga den förening för hembygdsvård, som bildades i Stockholm 1918.

Till styrelseledamöter utsågos F. Hazelius (Hvilan) ordförande, Åke Campbell (Hvilan), Justus Lindh (Malung), Karl Hedlund (Storvik) och Helfrid Uhr (Västerhaninge). Styrelsen utsåg inom sig till sekreterare och kassör Å. Campbell. Vid ett andra föreningsmöte d. 5 sept. antogos de av styrelsen utarbetade stadgarna.

Vid detta föreningsmöte uppdrogs även åt styrelsen att snarast möjligt upprätta en förteckning över de samlingar, uppteckningar och andra arbeten, som röra hembygdsvården och hembygdskunskapen, och som tillkommit vid de svenska folkhögskolorna på lärares initiativ eller under deras ledning. Denna förteckning skulle tryckas och tillställas föreningens medlemmar. Även uppdrogs åt styrelsen att ordna med utbildningskurser i hembygdsvård och hembygdskunskap för folkhögskollärare samt att söka vinna samarbete med andra med hembygdsvård och hembygdskunskap arbetande institutioner.

Styrelsen har också planerat trenne särskilda kurser: en för uppteckning och beskrivning av bygd och bygdetradition, en för hemslöjd samt en för byggnadsritning och uppmätning. Den förstnämnda kursen skulle eventuellt hållas redan nästa år vid Nordiska museet i Stockholm.

Medlemsantalet har redan nått över femtio. Men föreningen hoppas på anslutning av alla folkhögskolemän och -kvinnor, som intressera sig för hembygdsvård och hembygdskunskap, såsom naturskydd, folklivsforskning med etnografi och folkloristik, hemslöjd eller annan forskning och verksamhet, som ansluter sig till svensk bygd och bygdetradition.

STOCKHOLM.

KAMPEN MOT DE FULA SKYLRTARNA. Skönhetsrådet har till överståthållarämbetet riktat en skrivelse, i vilken det hemställs, att den av överståthållareämbetet den 10 november 1895 utfärdade förordningen om skyltväsendet i Stockholm måtte komma till ökad tillämpning.

Rådet vill på intet sätt söka motverka ett för affärslivet sunt och naturligt användande av gatuskyltar. Men det synes rådet, att på ett flertal viktiga platser i staden skyltanordningarna tagit ett omfång och erhållit en form, som måste betraktas

som i hög grad stötande. Såsom sådana fall, vilka i förordningen åsyftas, vill rådet framhålla:

1) När hela husfasaden användes till annons och arkitekturen fullkomligt döljes eller fördärvas av reklamen.

Exempel: skyltanordningarna å kvarteret Östra Järngraven 1 samt 2 och 3 mot Slussen.

2) När privat firmas affärsreklam tillåtas att oroa och delvis förstöra ett torg- eller gatuperspektiv.

Exempel: apoteksskylten å Stortorget 16, skyltanordningar å fasaderna runt Järntorget, bl. a. Järntorget 38 och 78, skyltmålningen över fasaden å huset Riddarhustorget 18, bankhusens stora takskyltar mot öppna platser, Köpmannabankens, Kornhamnstorg 61, mot Slussen, Stockholms stads sparbanks mot Rödbodtorget, Svenska handelsbankens i Palmeska huset mot Strömmen, aktiebolaget Unions taks skylt mot Kungsträdgården.

3) När skyltar övertäcka och fördärva ett betydande kulturminnesmärke.

Exempel: skyltarna å von der Lindeska husets, Västerlånggatan 68, förnäma 1600-talsportal, skylt å kvarteret Fyrkanten, Djurgården, skymmande Bellmanshuset Gröna lund.

4) Där skyltanordningarna kvarstå å hus hän-syftande på numera icke existerande företag. *

Exempel: de målade gavlarna å Hantverkaregatan 31 och Hantverkaregatan 27.

På begäran av byggnadsnämnden har Stadsarkitekten Sigurd Westholm avgivit utlåtande, vari han framhåller att de av skönhetsrådet gjorda anmärkningarna i stort sett äro mer än befogade. Beträffande bl. a. rådets krav på myndigheternas ingripande i de fall, då skyltar övertäcka och fördärva ett betydande kulturminnesmärke, anser hr Westholm detta resultat av olämplig skyltning otvivelaktigt höra till de mest förargelseväckande och enbart det förhållandet, att befogade anmärkningar härutinnan kunna framställas, finner han ohjälpligt blotta bristen i den nuvarande kontrollen. Det i förordningarna använda uttrycket "synnerlig vanprydnad" — i och för sig föga lyckligt — täcker icke alls det fall, som här åsyftas. Det kan sättas i fråga om vederbörande myndighet med stöd av gällande bestämmelser ens med bästa vilja och förståelse är i stånd att bringa rättelse i och för framtiden förhindra missförhållanden av detta slag, säger hr Westholm. Där tillkommer svårigheten

för denna myndighet att bedöma varje enskilt fall. I senare delen av sitt yttrande säger hr Westholm följande: Skönhetsrådet påyrkar allenast en skarpt tillämpning av gällande bestämmelser, och i detta yrkande vill jag gärna instämma ehuru bristerna i dessa bestämmelser äro så stora, att de knappast lämna rum för några högt ställda förväntningar på resultatet. För att nämna ett exempel kan erinras om att ingen anmälningsskyldighet föreligger beträffande andra reklamanordningar än sådana, som skola fästas på hus eller plank. En målning på en husvägg, den må vara än så vanprydnad, torde icke falla under stadgans bestämmelser, vilka huvudsakligen åsyfta att bereda trygghet mot olycksfall genom bristfällig fastsättning och att förhindra anordningar som verka skymmande.

Det må icke förvåna att bestämmelser, som tillkommit för snart 30 år sedan, icke kunna motsvara nutida fordringar inom ett område, där under den gångna tiden en så grundlig omläggning ägt rum som inom skylt- och reklamväsendet. En ny skyltförordning eller en revision av den gamla, inriktad på nutida förhållanden och med behörigt hänsynstagande till estetiska krav, synes vara den enda fullt tillfredsställande lösningen av hela det problem, som bland andra önskemål innesluter de av skönhetsrådet framförda. Ehuru en mera omfattande revidering av befintliga olämpliga skyltar synes böra ske i samband med en revision av gällande författning, torde dock i avvaktan härpå åtskilligt stå att vinna på den väg skönhetsrådet anvisat.

Byggnadsnämnden har redan beslutat att i sitt yttrande till överståthållarämbetet uttala anslutning till skönhetsrådets yrkande och tillika framhålla behovet av ändrade bestämmelser rörande kontrollen över skyltväsendet i Stockholm.

BOHUSLÄN

UDDEVALLA museiförening har beslutat ingå till stadsfullmäktige med hemställan om upplåtelse av Skansberget till framtida friluftsmuseum och naturpark samt att hos Skogssällskapet anhålla om anslag för vidtagande genom arbetslösa av planeringsarbeten därstädes.

DALARNA.

DALARNAS HEMBYGDSFÖRBUNDS års- och revisionsberättelse föreligger färdig och ur den samma må följande meddelas.

I avsikt att göra samarbetet mellan förbundet och de till detta anslutna föreningarna intimare, ha dessa senare besökts av sekreteraren och olika medlemmar i arbetsutskottet. Vidare ha förarbeten till en likformig och konsekvent inventering och katalogisering av föreningarnas samt en del enskilda samlingar fortskridit så långt, att det egentliga arbetet kunnat ta sin början.

Bl. a. speciella arbeten, som utförts genom förbundet eller med dess understöd, bör nämnas den stort anlagda undersökningen av de gamla dalmålarna och deras verk som konstnären Gustaf Ankarcrone, förbundets ordförande, har under utförande, och vartill förbundet bidragit ekonomiskt.

På eftersommaren och hösten utförde ordföranden till någon del med biträde av hrr Anders Jones och Carl Gudmundsson samt sekreteraren ett ingående undersökningsarbete i Djura rörande dess ålderdomliga bygdeförhållanden.

Till Folkhögskolekursföreningen har förbundet under året lämnat ett anslag av 400 kronor till föreläsningar i hembygdsvärd vid av nämnda förening anordnade kurser på olika orter inom landskapet.

Nya föreningar äro under bildande inom olika dalasocknar, bl. a. i Djura, Svärdsjö och Vika.

Till årsstämman förelägo Hembygdsförbundets artiklar i Landtbrukstidskriften i särtryck. Kamrer Trotzig redogjorde därvid för tillkomsten av förbundets nya tidskrift: Dalarnas Hembygdsförbunds Tidskrift, vilken, sedan lantbrukstidskriften upphört att utkomma, utgives som självständig tidskrift under redaktion av kamrer Trotzig.

Hos nämnden hade väckts fråga om att på något sätt vidtaga åtgärder inom förbundet att insamla medel för att rädda och restaurera det gamla gruvkapellet i Garpenberg. De härför inledda förhandlingar synas komma att leda till ett gott resultat.

Under året ha följande av förbundet anmälda och bekostade fridlysningar trätt i kraft: tall i Tjärnbodarna i Gagnef, flyttblocket Hedningahällan i Djura, tre jättegrutor i Söräng, Söderbärke, samt tolv åldriga tallar på Grytnäs' prästgårds ägor.

FLODA. En hembygdsförening har bildats i Floda vid ett sammanträde under maj månad. Ett stadgeförlag, framlagt av kand. Ola Bannbers, diskuterades och interimstyrelse valdes. Denna fick följande sammansättning: Spel Anders Andersson, Ola Bannbers, Sven Sjöberg, Per Eriksson, Olof Ingritz, fröken Hulda Eriksson och Erik Blomfeldt.

SKÅNE.

MALMÖHUS LÄN. Herr Nils Ant. Nilsson i Östrabo och Axel Pehrsson i Bramstorp ingav till landstinget en motion om ett anslag för år 1922 å 1,200 kr. att utgå som ersättning åt en antikvitetsintendent för länet.

Till denna motion voro fogade yttranden av d:r Folke Hansen och professor Otto Rydbeck.

D:r Folke Hansen anför bl. a.:

"Våra stoltaste och mest iögonenfallande fornminnen äro dösarna och gånggrifterna, dessa väldiga stenmonument, som rests för mer än 4,000 år sedan åt de döde. Dessa gravmonument ha på grund av sitt oskyddade läge ovan jord under alla tider varit utsatta för skattesökning eller fullständig raseri; de väldiga stenar, varav kamrarna ha varit byggda, ha använts till byggandet av broar, hus e. d. Intill våra dagar ha endast ett fåtal dylika gravar bevarats och därtill ofta i mer eller mindre skadat skick. De kvarstående monumenten äro av så stort kulturvärde, att de på allt sätt måste skyddas.

Helt nyligen har en anmälan ingått, att en person i Örum, Hörups socken, sprängt bort en dylik stenkammargrav och använt stenarna till ett nytt boningshus. Den kringliggande ätthögen har utjämnats och de gjorda fornfynden kringspjuts eller förstörts. En dylik vandalisering av ett sällsynt och därtill orört fornminne är mycket beklaglig, då graven är oersättlig. Hade inspektionen av våra fornminnen varit mera effektiv hade kanske detta stolta minnesmärke kunnat räddas. Samma öde höll på att drabba en annan gånggrift i Höjs socken. Här lyckades man få förstörelseverket hejdat, sedan cirka $\frac{1}{4}$ av kullen bortförts. Vid den här gjorda undersökningen fann man ett synnerligen rikt gravmaterial från yngre stenåldern. — Flera mindre stengravar ha förstörts under

ovannämnda tid, men i regel ha dessa gravar varit av mindre betydelse.

Även flera stora ättehögar ha varit utsatta för skadegörelse genom bortschaktning av jord eller genom överplöjning. Jag vill endast omnämna ett par högar, en vid Hvitaby, en å nr 15 Köpinge och en vid Öremölla.

De fornminnen, som kanske mest äro i behov av tillsyn och skydd, äro de ovan jord icke synliga forngravarna såsom enmansgravar från stenåldern, urne- och skelettgravar från brons- och järnåldern. Av det tjugotal gravar, som undersökts under de senaste fem åren, ha de allra flesta blivit mer eller mindre rubbade, innan någon vetenskaplig undersökning hunnit göras. Därtill kommer, att många dylika gravar plundrats, utan att någon anmälan gjorts. Sålunda har man grävt upp och plundrat enmansgravar i L. Bedinge, Högseröd, Dagstorp m. fl. ställen. — Ett illa tillvarataget gravgods är nu allt, som vi äga från dessa förstörda gravar. Just beträffande dessa gravar torde det vara mycket att göra genom inspektion av grustag och spridande av upplysning om gravarnas förekomst och stora värde.

Av de hundratals urne- och skelettgravar från brons- och järnåldern, som årligen anträffas i Skåne, torde det endast vara en ringa bråkdel, som bli kända av museerna. I vilken mängd dessa gravar förekomma visar gravfältet vid Svarte med cirka etthundra gravar. Liknande stora gravfält finnas litet varstans men dessa förstöras så småningom genom den alltmera djupgående odlingen. Sålunda har man å nr 15 i L. Köpinge förstört ett femtiotal urnegravar, de kvarblivna resterna från gravarna, ett tiotal bronser, är nu allt som vi äga från detta stora gravfält. — Nästan på var mans ägor har det funnits dylika gravar, men de allra flesta ha förstörts. Om ett tiotal år torde det inte finnas många dylika gravar kvar. Det ligger i öppen dag vilken betydelse en inspektion ute i bygderna skulle ha för insamlandet av fynd från nämnda gravar.

Tack vare de bidrag, som landstinget under en följd av år anslagit till topografisk beskrivning av våra skånska fornminnen och kyrkor, har det varit möjligt att påbörja en systematisk uppteckning av alla hittills observerade fornlämningar inom häradet. Men nya fornminnen upptäckas varje år,

särskilt sådana, som inte äro synliga ovan jord“.

Prof. Rydbeck skriver:

“Sedan länge har det för fackmännen inom fornminnesvårdens område stått klart, att våra forntida minnesmärken behöva en mera ingående tillsyn än den som nu kan åstadkommas. Behovet av en fornminnesinspektör eller, för att använda ett gammalt namn, antikvitetsintendent är just i Skåne måhända kännbarare än i något annat landskap, huvudsakligen beroende på den omfattning i vilken vår bördiga jord numera utnyttjas för åkerbruket. Av den statistik, som står Lunds universitets historiska museum till buds, förefaller det avgjort, som om antalet gravar, vilka årligen förstöras, är mera betydande nu än tidigare. Detta faktum kan ej uteslutande förklaras ur den ökade beredvillighet, varmed rapporter om dylika fornminnen och om rena fornsaksfynd nu för tiden inlämnas till museet. Den väsentliga orsaken torde ligga dels i den alltjämt fortgående djupplöjningen (med motorplogar o. d.), dels i det utnyttjande av torvmossarna, som blivit en följd av de svåra bränsleförhållandena under och efter kriget och dels slutligen i den omständigheten att en mängd smärre grustag åter börjat bearbetas överallt på gårdarna, måhända som en följd av de höga frakter, vilka inverka fördyrande på grustransporten från de gamla, stora grustagen.

Att våra skånska fornminnen, vilka höra till de allra märkligaste i vårt land, verkligen behöva ett mera effektivt skydd, därpå finnas tyvärr allt för många bevis. Jag vill här endast nämna det faktum, att för ett par år sedan en hel gånggrift, en av dessa märkliga monumentalgravar av sten, som våra förfäder uppfört 2,500 år före vår tideräkning, belägen mitt på slätten i sydöstra Skåne, kunnat, jämte gravhög, fornsaksinventarium och allt, helt försvinna från jordens yta. De väldiga stenblock, som bildat gravkammarens väggar och tak, ligga nu i husgrunder i form av makadam, och ett förhistoriskt monument av för vår kultur säregen art, vilket överallt annars skulle ansetts som ett nationellt minnesmärke av dyrbaraste slag, är för alltid räddningslöst förlorat.

Det skulle därför, för kännedomen om och bevarandet av vår äldsta skånska kultur, vars prägel skiljer sig från och kvalitativt överträffar det övriga Sveriges, vara av allra största vikt, om lands-

tinget, trots det nu rådande svåra ekonomiska läget, ville anslå medel till avlönandet av en dylik antikvitetsintendent, vars uppgift skulle vara, att under den gynnsamma årstiden systematiskt förteckna och avbilda våra fornminnen, härad efter härad och samtidigt hålla uppsikt över att dessa fornminnen (helst även de kyrkliga) icke utsättas för åverkan eller förstörelse. Jämsides härmed skulle han verka för spridande av upplysning om fornminnenas vikt och innebörd. Under vintern kunde dessa förteckningar omredigeras så att de vid tillfälle kunde utges i tryck, härad efter härad. Dessa förteckningar jämte tillhörande avbildningar skulle lämpligen förvaras i Lunds universitets hist. museum, det skånska centralmuseet för förhistoria och medeltid. Museets föreståndare borde utöva den kontroll över antikvitetsintendentens arbete, som kan anses behövlig“.

På grund av de svåra tiderna ansåg sig landstinget ej kunna bevilja den anspråkslösa summan. Man må emellertid hoppas, att ett följande landsting ställer sig mer förstående för sakens stora betydelse.

BARA. Den i föregående nummer omnämnda hembygdsföreningen konstituerades på ett talrikt besökt möte under kulturmässan i Malmö. Till ordförande utsågs friherrinnan Henriette Coyet och till övriga styrelseledamöter domänintendenten Sven Linders, vice ordförande, folkhögskollärare F. Hazelius, Fru Signe Forsberg, Borggård, samt förste Bibliotekarien G. Carlquist, sekreterare och kassör.

SMÅLAND.

ÄLMEBODA. I Yxnäs by har ett hembygds-museum invigts. Det består av en ryggåsstuga, byggd 1753 och skänkt av handlanden Hj. Karlsson. Med stugan är ett loft i två våningar sammanbyggt. Museet har redan en rikhaltig samling och denna växer så gott som dagligen genom gåvor och förvärv. Det är den detta år bildade Yxnäs hembygdsförening, som äger gammeldgården, vilken har ett särdeles vackert läge i närheten av stationen.

SÖDERMANLAD.

STRÄNGNÄS. Med anledning av föreslaget brobygge över Strängnäs sund mellan staden och Tosterön har stadsfullmäktige remitterat ärendet till stadens hembygdsvårdsnämnd, vilken yttrar följande:

Det är en hänförande bild, som Strängnäs med närmaste omgivningar företer för den, som sjöledes kommer österifrån (från Stockholm). Till denna bild hör det vackra perspektivet åt väster genom Strängnässundet.

Även för den, som kommer från väster sjöledes, är utsikten fri och vacker fram genom sundet mot vidgade vatten med Torsteröns lövrika, lägre strand till vänster, ur vilken de nya hospitalsbyggnaderna framträda, och till höger Strängnäs på rullstensåsen från Väderkvärnsbacken till Kungsberget med Hörngårdens udde.

Den gamla stadens centrum, torget, där gatorna stupa brant mot norr och öster till Strängnässundet och Strängnäsfjärden, har sedan mer än 100 år blivit omtalat för sin utomordentligt vackra utsikt, detta både av besökande främlingar (se t. ex. Molbechs “resa i Sverige“ år 1812) och av Strängnäs' invånare.

Denna Strängnäs' naturskönhet, som hör till stadens stora förmåner och tillgångar, skulle nu spolieras genom den föreslagna, även i och för sig allt annat än tilltalande brobyggnaden.

Hur hänsynslöst bron skulle behärska utsikten i och från och till Strängnäs framgår tydligt och klart i byggnadsnämndens utlåtande. Som belysande faktum kan nämnas, att svängbron skulle komma att ligga ungefär på samma nivå som norra kyrkogårdsporten.

Väl är det sant, att de praktiska behoven kunna tvinga till stora uppoffringar av skönhetsvärden, men för nämnden synes ett sådant fall här ej föreligga.

En tillfredsställande lösning av kommunikationsproblemet fordrar ingalunda ett sådant förstörande av stadens och traktens naturbestämda skönhetsvärden, som den projekterade brobyggnaden medför. Även drätselkammaren, som hävdar de praktiska behovens företrädesrätt, ryggar tillbaka för det “förfulande“, som brobyggets höjande med en meter (från 4 till 5 meter enligt k. vattenfallsstyrelsens

yrkande) skulle förorsaka. Och dock — hur litet betyder detta mot det förfulande, som själva brobyggnaden enligt den ursprungliga planen skulle medföra. Ty den skulle även enligt drätselkammaren, "i hög grad vanpryda det vackra Strängnässundet".

De farhågor, som framställts att utan denna brobyggnad ett handelssamhälle, menligt för Strängnäs' ekonomiska utveckling, skulle uppstå omkring hospitalet, äro säkerligen lösligt uppkonstruerade.

Enligt vederbörandes yttrande tillfredsställer en modern färginrättning fullständigt hospitalets behov och önsknings. En sådan blir för den glest befolkade Toster-Aspön en storartad förbättring av de nuvarande kommunikationsförhållandena.

På grund av vad här i största korthet anförts protesterar nämnden mot föreliggande förslag till brobyggnad såsom ett lika onödigt som brutalt ingrepp på den kanske känsligaste punkten i den vackra natur, som bör räknas, nämnden upprepar det, till Strängnäs' stora förmåner och högst avsevärda tillgångar.

UPPLAND.

SOLNA. Intresserade personer med kyrkoherden Sven Nilsson i spetsen ha tagit initiativet till bildandet av en hembygdsförening i socknen.

VÄSTERGÖTLAND.

KULLINGS HEMBYGDSFÖRNING har konstituerats och utsågs till ordförande rektor G. A. Bohlin, Alingsås. Samarbeta skall inledas med Alingsås' stad för åstadkommandet av ett museum för kulturhistoriska hembygdssamlingar. Dessa skola fördelas på arkiv, anteckningar om språk, folkliv, folktro, seder, sägner m. m., en etnografisk avdelning, belysande allmogens materiella kultur samt

en typ- och mönstersamling, huvudsakligen avsedd att praktiskt gagna nutida hemslöjd och hantverk.

LARV. Under augusti månad har hembygdsmuseet i Larv invigts samtidigt med avhållandet av en hembygdsfest. Museet utgöres av en ryggåsstuga, som fått sin plats mellan kyrkan och Onsjö kullar.

VÄSTMANLAND.

VÄSTERFÄRNEBO gammalgård invigdes vid en hembygdsfest under augusti månad, anordnad av hembygdsföreningen.

Första uppslaget till bildandet av denna förening och ett hembygdsmuseum gjordes av läraren P. A. Rosenius i samband med ett föredrag "Ur Väster-Färnebo krönika", hållet vid ungdomsföreningens möte på Salbohed den 29 augusti 1909. Först 1915 bildades föreningen. Den upptog det arbete, som sedan 1903 bedrivits, först av ungdomsföreningen och så av folkparksrörelsen å Salbohed. Den synliga och praktiska sidan av föreningens verksamhet blev en samling museiföremål. Lokal för denna hyrdes i Ösby gamla mejeri redan 1916. Så blev föreningen uppsagd därifrån. Den hade då hunnit köpa och uppföra en svalbod, dit samlingarna flyttades. Man diskuterade länge möjligheten att kunna förvärva en typisk bondstuga. Många funnos ej att välja på. Slutligen lyckades man på goda villkor få köpa Norrgården i Norr-Gärdsbo.

I föl uppfördes byggnaden, men man medhann ej mer än att få den takad samt såtrappad. I år har den blivit inredd. Mesta arbetet och bestyret ha ordföranden, kyrkovärden J. Fernblom, Berg, och vice ordföranden, häradsdomaren Gustav Andersson, Ösby, samt herr Rosenius haft. Såsom närmaste mål för föreningen står nu förvärvandet av ett portluder samt återförskaffandet av de gamla kyrkogårdsgvindarna.

I N N E H Å L L

LARS LEVANDER: Folkmålets betydelse för hembygdsvården	135
ANNA och INGERTA BLIND: Om joikning	143
KARL BERLIN: Hembygdsvårdsutställningen vid kulturmässan i Malmö 1921	148

LITTERATUR:

v. S-w: Bygdeskildringar	152
Hembygdspublicationer	153
"Sveriges natur" 1921	154

MEDDELANDEN:

Samfundet för hembygdsvård, Svenska folkhögskollärarnes förening för hembygdsvård och hembygdskunskap. Stockholm. Bohuslän. Dalarna. Skåne. Småland. Södermanland. Uppland. Västergötland. Västernorrland	155
---	-----

Författarne äro själva ansvariga för innehållet i sina uppsatser.

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD utgives i 6 rikt illustrerade häften årligen, utgörande sammanlagt 25 till 30 ark i kvartformat (med 8 sidor i arket). Priset per årgång är 8 kronor. Prenumeration kan ske på posten, i bokhandeln eller hos expeditionen av *Tidskrift för hembygdsvård*, Grönegatan 12, Lund.

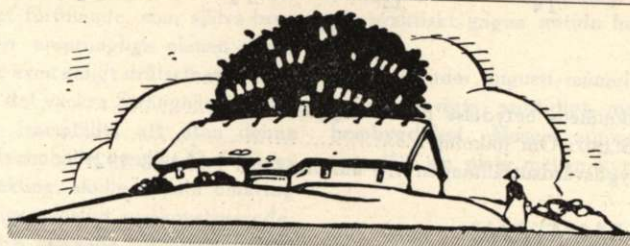
I samarbete med SVENSKA SLÖJDFÖRENINGEN utföra vi

KONSTGJUTGODS

såsom trädgårdsurnor, trädgårds- och parkbänkar, gjutna plattor för utsmyckning av öppna spislar samt för dekorerings av hallar och salar.

NÄFVEQVARNS BRUK
NÄFVEQVARN.

HEMBYGDSVÄNNER

Ett gott medel att sprida kännedom om hembygden är VYKORT med avbildningar av fornminnen, naturminnesmärken och vackra utsikter. För Hembygdsföreningar särskilt att beakta, då utgivandet av sådana vykortsserier även lämnar ett gott ekonomiskt utbyte. Alla upplysningar, prov och pris lämnas beredvilligt på begäran.

AB MALMÖ LJUSTRYCKSANSTALT
HIPPODROMPASSAGEN MALMÖ TEL. 4421, 8280

MARDELL

A.-B. SKÅNSKA CENTRALTRYCKERIET LUND

UTFÖR ALLA SLAGS BOKTRYCKERIARBETEN

FORT, VÄL OCH TILL BILLIGASTE PRISER.

BEGÄR KOSTNADSFÖRSLAG!

TEL. 275.

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

SEKRETERARE — RITKONTOR:

MALMTORGSGATAN 10, STOCKHOLM.

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD

REDAKTION — EXPEDITION:

GRÖNEGATAN 12, LUND.

SKÅNSKA FÖRENINGEN FÖR BYGGNADSKULTUR

GRÖNEGATAN 12, LUND.

Årsavgift 10 kronor.

PUBLIKATIONER:

SKÅNSKA GÅRDAR OCH HUS. Uppmättningsritningar utgivna av *KARL BERLIN* och *FRITJOF HAZELIUS*. Häfte 1—6. Häfte 6 erhålles gratis av föreningens medlemmar för 1921. Nyttillkomna medlemmar erhålla de föregående häftena till ett pris av 5 kr. pr häfte. SKÅNSK HEMBYGDSVÅRD. Föreningens medlemsblad. Erhålles gratis av föreningens medlemmar.

RITNINGAR TILL SKÅNSKA PRÄSTGÅRDAR, utförda av *KARL BERLIN*, *EWE & MELIN*, *KARL GÜETTLER*, *RAGNAR HJORT*, *AXEL E. JULÉN* och *JOHN ÅKERLUND* med en inledning om de gamla prästgårdarna utgivna av *FRITJOF HAZELIUS*. Kr. 7: 50, för medlemmar vid direkt rekvisition hos föreningen kr. 4: 50.

HANDLEDNING I UPPMÄTNING OCH BESKRIVNING AV MINDRE BYGGNADER av *KARL BERLIN*. (Småskrifter I.) Kr. 1: 25.

MÖNSTERRITNINGAR TILL DÖRRAR OCH FÖNSTER. Ritningar till 7 olika typer till dörrar och fönster i blåkopia. Pris kr. 1: 25 per ark (varje typ omfattar två ark). Beställes hos *A.-B. Malmö Renskrivning- och Ljuskopieringsanstalt*, Stora Nygatan 60, Malmö.

Av FÖRSTA ÅRGÅNGEN
AV
TIDSKRIFT
FÖR
HEMBYGDSVÅRD

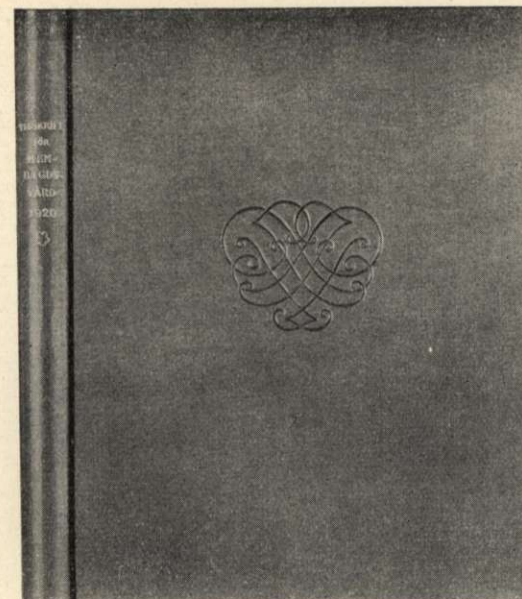
KUNNA ÄNNU EXEMPLAR ERHÅLLAS.

PRIS 8 KRONOR.

INNEHÅLL:

Lektor *Karl Starbäck*: Samfundet för hembygdsvård; arkitekt *Karl Berlin*: Hembygdsvården och konsultationsverksamheten; Byggmästarekursen i Östersund; sekreteraren i Svenska naturskyddsföreningen *Thor Högdahl*: Det svenska naturskyddet; docent *Ragnar Josephson*: Stockholms bangårdsfråga och hembygdsvården; intendenten *Erik Festin*: Hembygdsforskning och hembygdsvård i Jämtland och Härjedalen; landshövdingenskan, fru *Ellen Widen*: Nutida hemslöjd i Jämtlands län; bankdirektör *Carl Lignell*: Friluftsmuseet på Jamtli vid Östersund; professor *Johnny Roosval*: Öppna fönsterna! Ett ord om de kyrkliga monumentens betydelse i hembygdskunskapen; redaktör *Waldemar Bernhard*: Sigtuna stad och dess stadsplan; fil. lic. *Gerda Boëthius*: Anders Zorn; redaktionssekreteraren, fil. kand. *Arthur Nordén*: Om god gatunamngivning; skriftställaren *Pehr Johnson*: Vandrarföreningarna och hembygdsvården; doktor *Karl-Erik Forsslund*: Om naturskydd i Dalarna; intendenten vid Nationalmuseet i Köpenhamn *Hugo Matthiessen*: Den danska lagen om skydd för gamla byggnader. — Dessutom förekomma litteraturanmälningar av författaren *Carl Larsson* i By, fröken *Agnes Branting*, docent *C. W. von Sydow*, doktor *Åke Campbell*, amanuens *G. Thomæus*, lektor *Karl Starbäck*, professor *Helge Nelson* m. fl.

Beställes i bokhandeln eller direkt hos tidskriftens expedition, Grönegatan 12, Lund. De, som äro berättigade att erhålla tidskriften till nedsatt pris, kunna endast beställa den hos tidskriftens expedition.

PÄRMAR
till
TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD

i enkel, smakfull utstyrsel och utförda av prima engelsk linneklot (s. k. "cambric") samt med äkta förgyllning.

Pris per styck Kr. 2:50.

Pärmarna kunna erhållas i blå eller grön färg.
Insänd nedanstående beställningssedel till tidskriftens expedition,
Grönegatan 12, Lund, eller till Eder bokhandel!

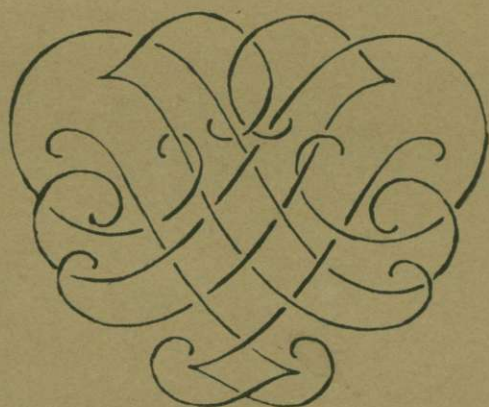
Var god sänd mot postförskott, beloppet vidfogas, insänt pr postanvisning
..... ex. pärmar till Tidskrift för hembygdsvård 1920, 1921, 1922
i blå, grön färg.
(Det som ej önskas överstrykes!)

Namn

Titel

Adress

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD

Utgiven av

Samfundet för Hembygdsvård

REDAKTÖR: FRITJOF HAZELIUS

ÅRGÅNG 2 SJÄTTE HÄFTET

I 9 2 I

K

UPPVÄRMNING & MATLAGNING

sker i detta hus genom

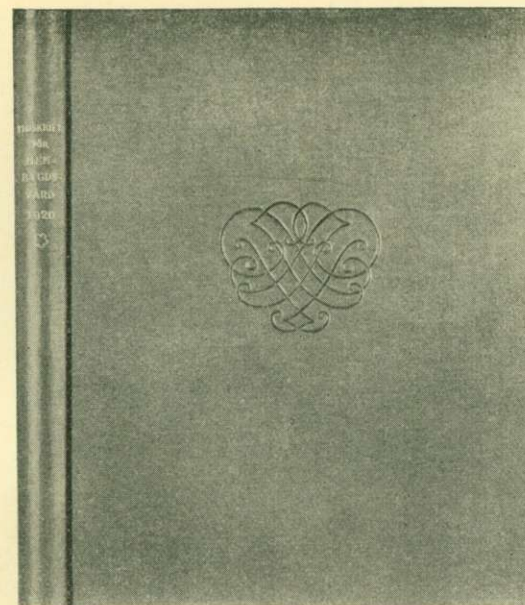

GEYSIR & ARIEL SYSTEMEN

LITTERATUR ÖFVER GEYSIR OCH
ARIEL SYSTEMEN ERHÅLLES MOT
50 ÖRE. I FRIMÅRKEN

A-B. JÄRNVERKSMAGASIN
MALMÖ

KLEMER

PÄRMAR

till
TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD

*i enkel, smakfull utstyrsel och utförda av prima engelsk
linneklot (s. k. "cambric") samt med äkta förgyllning.*

Pris per styck Kr. 2:50.

Pärmarna kunna erhållas i **blå** eller **grön** färg.
Insänd nedanstående beställningssedel till tidskriftens expedition,
Grönegatan 12, Lund, eller till Eder bokhandel!

Var god sänd mot postförskott, beloppet vidfogas, insänt pr postanvisning
..... ex. pärmar till Tidskrift för hembygdsvård 1920, 1921, 1922
i **blå, grön** färg.
(Det som ej önskas överstrykes!)

Namn

Titel

Adress

PRENUMERERA I GOD TID PÅ
TREDJE ÅRGÅNGEN

AV

Tidskrift för hembygdsvård

SEX RIKT ILLUSTRERADE HÄFTEN I KVARTFORMAT.

PRIS 8 KRONOR.

Prenumeration kan ske i bokhandeln, på posten eller direkt hos tidskriftens expedition, Grönegatan 12, Lund.

Följande uppsatser äro utlovade och komma att efter hand inflyta i tidskriftens närmaste årgångar:

Redaktör *William Andersson* (Malmö): Hembygdsvården i Blekinge; konstnären *Gustaf Ankarcrone* (Leksand): Några drag ur den konstnärliga bondekulturens upplösningsprocess; Det viktigaste — några ord om hembygdsvårdens plats på landsbygdens anslagskrav; sekreteraren i Dalarnas Hembygdsförbund *Öla Bannbers* (Falun): Dalarnas hembygds museer; folkhögskoleföreståndaren, fil. d:r *Johannes Boëthius* (Nässjö): Folkhögskolans modersmålsundervisning och hembygdsvården; föreståndarinnan för Licium, fröken *Agnes Branting* (Stockholm): Om den kyrkliga paramentiken; arkitekt *Carl Brummer* (Köpenhamn): Den danske Landsforening "Bedre Byggeskik"; redaktören för den schweisiska hembygdsvårdstidskriften, doktor *Jules Coulin* (Basel): Hembygdsvården i Schweiz; byggnadsrådet, professor *Sigurd Curman* (Stockholm): Moderna restaureringsprinciper; amanuensen vid Nordiska Museet *Sigurd Erixon* (Stockholm): Inventeringen av äldre svensk träbyggnadskultur; riksantikvar *Harry Fett* (Kristiania): Hjemstavsværn i Norge; museumsinspektör *V. Hintze* (Köpenhamn): Naturfredning i Danmark; professor *Hjalmar Holmqvist* (Lund): Prästen och hembygdsvården; fru *Malin Holmström-Ingers* (Hvilan): Folkhögskolan och hemslöjden; docent *Ragnar Josephson* (Stockholm): Stockholms skönhetsråd; sekreteraren i "Deutscher Bund Heimatschutz"; D:r ing. *W. Lindner* (Berlin): Hembygdsvård i Tyskland; professor *Nils Lithberg* (Stockholm): Folkdräkterna i folkets liv; Allmogeföremål och folktraditioner; d:r phil. *Wilhelm Lorenzen* (Köpenhamn): Föreningen för gamla Byggnaders bevarande i Danmark och dess strävanden; professor *Henrik Munthe* (Stockholm): De geologiska naturminnesmärkena och deras fredande; professor *Hans Olrik* (Köpenhamn): Dansk hembygdsforskning; intendenten vid Folkemuseet *Jörgen Olrik* (Köpenhamn): Det danska folkemuseet och liknande samlingar i Danmark; intendenten vid Nationalmuseum *Gregor Paulson* (Stockholm): Industriens byggnader och hembygdsvården; docent *Jöran Sahlgren*, (Lund): Namnvård, också ett kapitel till hembygdsvård; redaktör *Fredrik Ström* (Stockholm): "Folkets hus" och "Folkets parker", ett kapitel till byggnadskultur och hembygdsvård; docent *C. W. von Sydow* (Lund): Folkminnen och hembygdsvård; landshövding *F. O. von Sydow*: Praktisk hembygdsvård; Styresmannen för Nordiska museet, fil. d:r *Gustaf Upmark* (Stockholm): Samfundet S:t Eriks registreringsarbete i Stockholm; arkitekt *Harald Wadsjö* (Stockholm): Om kyrkogårdar och gravvårdar; professor *I. L. Wahlman*, (Stockholm): Hemtrevnad; Nutida svenska kyrkobyggnader; amanuensen vid Nordiska museet *Sigurd Wallin* (Stockholm): De gamla prästgårdarna och de nya; intendenten vid Nationalmuseum *Erik Wettergren* (Stockholm): Fabriksvaror och hemkultur; professor *Ewert Wrangel* (Lund): Hembygdsforskning och hembygdsvård i Småland; arkitekt *John Akerlund* (Stockholm): Byggnaderna på landet och hembygdsvården.

N I L S A N D E R S S O N

FÖDD I HOFTERUP D. 29 JULI 1864. DÖD I LUND D. 31 MARS 1921.

SÄLLAN HAR VÄL EN STÖRRE FÖRLUST DRABBAT EJ ALLENAST de personer, vars intressen mötas i denna tidskrift, utan även varje för vår folkkulturs bevarande och studerande det minsta intresserad svensk man och kvinna, som när den populära och av alla, som kom i hans närhet, omtäckte folkmusikern, revisionssekreteraren NILS ANDERSSON för alltid nedlade sin forskarpenna. Endast hans allra närmaste hade möjligen en aning om att den till synes livskraftige, på många skilda håll verksamme mannen hade fått sig tilldelat ett, mänskligt att döma, så kort livsmått.

Trots de berömda arbeten, som redan tidigt av en Åhlström, en Afzelius och en Geijer givits oss på folkmusikens områden, såväl av danslåtar som visor — av vilka de båda sistnämndas verk vi väl få anse som det första vetenskapliga i sitt slag — samt åtskilliga senare, så torde vi utan överdrift kunna säga, att Nils Anderssons arbete är det första av större omfattning, som baserats på en modern vetenskaplig grund.

Intresset för musik — särskilt för *den* musik, som kom att ligga den bortgångnes hjärta närmast — väcktes redan i de tidigaste gossåren genom moderns sång i hemmet. Det växte sig ytterligare starkt genom avlyssnandet av vaktgossarnes sång och melodiska vissling under det de vaktade kreaturen på faderns vidsträckta ägor. Men först när *spelman* kom till gården med sin fiol blev det verklig fest i gossesinnet. Minnet av spelmanens generationer gamla låtar, lika mångskiftande i sin gestaltning som välsignat mångtaliga, skulle också en gång bära de rikaste frukter.

Snart väcktes även behovet att *tillvarataga* de gamles melodiskatter, evad det nu rörde visor eller danslåtar, och så planerades den första stora uppteckningsresan. Denna gällde det egna landskapets spelmän. Men resemedel behövdes. Efter åtskilliga vedermödor lyckades den nyvordne studenten och några hans vänner slutligen uppbringa en summa av 50 kronor för ändamålet. Den hjälpande handen räcktes av Skånska landsmålsföreningen, ehuru röster dock höjdes mot ett sådant meningslöst slöseri med föreningens tillgångar. Föga torde man den gången ha annat vilken betydelse denna första uppteckningsresa skulle få för den kommande forskningen. Den första resan i Skåne kom emellertid att åtföljas av flera inom samma landskap. Frukten av dessa färder synes framför allt i Nils Anderssons "Skånska melodier" (bidr. t. Svenska landsmålen, årg. 1895, 1907, 1908 o. 1916). En synnerligen värdefull samling melodier från Skåne, även omfattande vismelodier, tydligen hörande till de

tidigaste uppteckningarna, finnes intagen i "Teckningar och toner" (Skånska Landsmålsfören. 1889). I övrigt må ihågkommas "Musiken i Skåne" och "Skånska danser" (i Sv. landsm., årg. 1895), åtskilliga bidrag, rörande jämväl de nordligare provinsernas folkmusik, till Lukasgillets publikation "Finn" (1900, 1903 o. 1913) m. m.

De landskap, som Nils Andersson under senare år i uppteckningssyfte framför allt kom att besöka, voro Dalarne, Härjedalen, Hälsingland, Medelpad och Jämtland. Här funnos ett nära nog obegränsat antal melodier, lockande genom sin säregna skönhet, att hämta. Dock, endast tack vare Nils Anderssons förmåga att vinna de ofta litet misstänksamma allmogekonstnärernas obegränsade förtroende samt hans förmåga att med otrolig snabbhet nedskriiva melodierna under deras utförande, kunde det bli honom möjligt att till sitt redan rika förråd av melodier lägga nya tusenden. En annan omständighet, som i väsentligaste grad underlättade Nils Anderssons arbete, var hans nära nog fenomenala minne för melodier, vare sig dessa uppträdde med eller utan sina ofta mångfaldiga varianter. Själv var han en ypperlig lätexecutör både på flöjt och fiol.

Nils Andersson kom givetvis att spela en betydande roll vid arrangerandet av vårt lands stora spelmanstävlingar, av vilka den första betydelsefullaste som bekant tillkom på konstnären Anders Zorns initiativ hösten 1906 vid Gesundaberget i Dalarne. Att den första riksspelmansstämman år 1910 i Stockholm kunde giva så lysande resultat får huvudsakligen tillskrivas Nils Anderssons urval av spelmän och låtar från landets olika delar. Även fjolårets riksspelmansstämma understödde han med värdefulla råd och upplysningar.

År 1908 var Nils Andersson en av initiativtagarna till den svenska "folkmusikkommissionen". För att i möjligaste mån påskynda arbetet med melodisamlingarnas ordnande och utgivande skaffade han sig under de sista åren hjälp vid uppteckningsarbetet.

Tyvärr kom Nils Andersson ej själv att avsluta sitt arbete. Men, tack vare hans organisatoriska förmåga, ha vi alla skäl att hoppas, att hans arbete av pietetsfulla händer skall kunna utgivas på ett för hans livsgärning och minne fullt värdigt sätt.

AXEL BOBERG.

S T A D E N O C H N A T U R E N

Med några tillägg och ändringar efter ett föredrag vid Svenska naturskyddsföreningens årsmöte
Stockholm den 2/4 1917.

EN STORSTADS UTVECKLING FRÅN NATURHISTORISK SYNPUNKT.

DET HAR ALLTID VARIT ETT LOCKANDE MÅL FÖR SÅVÄL FANTASIEN som den exakta forskningen att söka skapa en bild av, huru egentligen den fläck av jorden, på vilken nu en storstad utbreder sig, såg ut, innan ännu människorna fingo naturen fullt i sitt våld.

Stockholms urtidssaga har ännu icke som Köpenhams fått sin ANDERSEN, ej heller ha kultur- och naturforskarna hunnit samla sina rön och iakttagelser till ett helt. Dess naturhistoria är oskriven, om vi också tacksamt föra till minnes sådana grundstenar som G. DE GEERS Stockholmstraktens geologi ¹⁾).

Emellertid taga vi trots materialets brister vår huvudstad som utgångspunkt för och som exempel på, hur en stad och särskilt en storstad smugit sig efter den natur, i vilken den växt upp, och hur den under tidernas lopp gjort sig till dess härskarinna.

Tre naturhistoriska linjer ha från början behärskat Stockholms topografi: Brunkebergsåsen, Södra Bergen och Strömmen.

Brunkebergsåsen eller Stockholmsåsen kom hög och väldig norrifrån och bildade landskapets ryggrad i riktningsen norr och söder. Det äldsta Stockholm lades också på den åskulle, som en gång den mäktiga isälv, ur vilken Stockholmsåsen framgätt, vräkt upp tvärs över Norrström och Söderström. Och än i dag bestämmer den här liksom på det egentliga Norrmalm gatusystemets och infartsvägarnas riktning.

Vinkelräft mot åsen mötte den branta klippväggen på Söder, markerande en spricklinje i berggrunden, efter vilken det norra partiet sjunkit mot djupet. Tidigt slöto sig här små gårdar, täppor och väderkvarnar till en stadsdel för sig, väl skild från staden nedanför.

Den tredje linjen var den brusande strömmen, som i tvenne grenar förenade Mälarens och Saltsjöns fjärdar med deras arkipelager av öar, klippholmar och

¹⁾ Stockholm, Sveriges huvudstad, skildrad med anledning av Allm. Konst- och Industriutställningen 1897, enligt beslut av Stockholms Stadsfullmäktige.

bergiga uddar. Staden var så att säga predestinerad till den punkt, där åsryggens nord-sydliga samfärdsled Uppland och Södermanland emellan korsade sjöfartsleden mellan Eysrasalt och det uppsvenska inhavet.

Medeltidens, Johan III:s och storhetstidens Stockholm smög sig plastiskt efter denna topografi. Till och med det väldiga Vasaslottet bröt knappast åsens längdlinje, utan dess pittoreska byggnadskomplex slöt sig i stort sett efter dess konturer. Först då det Tessinska slottet långt fram under frihetstiden stod färdigt i hela sin imponerande rätlinjiga massa, avstängdes perspektivet från Norrmalm över åsens längdlinje söderut.

Men de stora, verkligt genomgripande förändringarna av Stockholms topografi ha kommit under den senaste mansåldern; de fortgå alltjämt och den närmaste framtiden skall giva dem en forserad takt.

Dessa förändringar ha gått och gå fram på två linjer: utfyllningar av vattnet och söndersprängningen av fasta berget.

Utfyllningarna äro framför allt 1800-talets verk, och alla gamla stockholmare erinra sig från ungdomsdagarna långa naturstränder, nu omdanade till kajer och esplanader, många små trevliga sjöputtar, som ligga begravda under gatufyllningar eller moderna hyreskaserner. Mest i ögonen fallande är Helgeandsholmens förvandling genom riksdagshuset och riksbanken; och det stora huset på den lilla Strömsholmen bidrager verksamt att hindra den fria synen över en av Europas fordom vackraste vattenpassager. Hammarbyledens öppnande och omregleringen av Hammarbysjön utgör ett omfattande ingrepp i Söders fysionomi.

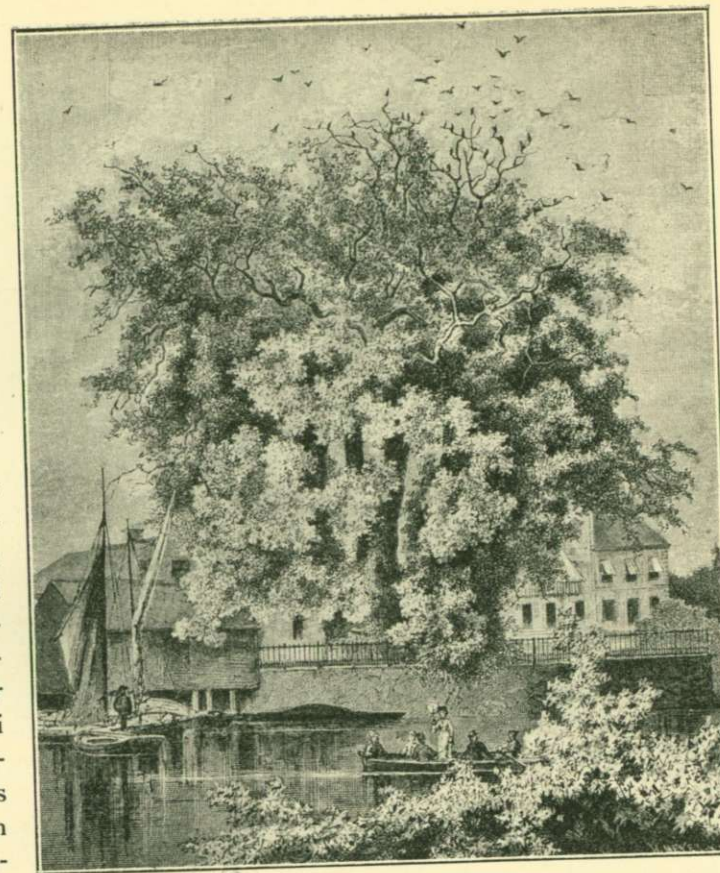

Fig. 1. Flugträdet i Ronneby.

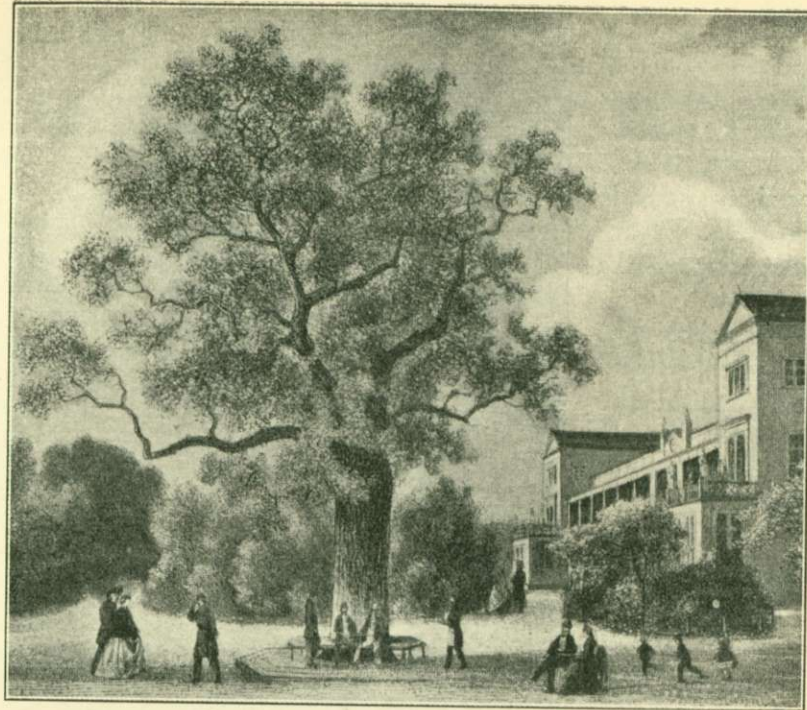

Fig. 2. Bellmanseken på Hasselbacken på 1870-talet. Ur "Nordiska taflor" 1866—75.

Säkerligen skall GERARD DE GEERS sammanställning över Stockholms fram till 1897 försvunna naturstränder och sjöar intressera många. Jag tillåter mig att citera följande ur hans nyss omnämnda, nu ganska svåråtkomliga arbete:

"Sålunda har man genom fyllning åstadkommit de allra flesta av våra präktiga kajförsedda strandgator, vilka i så hög grad ökat hamnområdets tilläggs- och lossningsplatser, på samma gång de för gatutrafiken erbjudna jämna och förträffliga vägar utmed stränder, där förr blott återvändsgator utmynnade. Här må blott framhållas, att genom dem tilldanats en areal av nytt land, vilken är mer än dubbelt så stor som hela den ursprungliga staden mellan broarna. Genom fyllning har också största delen av Helgeandsholmen bildats, och på samma sätt har den forna Kyrkholmen, som legat där Nationalmuseet sedan blivit uppfört, blivit förenad med den forna Kärplinge- eller Blasieholmen, och denna i sin tur blivit landfast genom igenfyllandet av det sund, vars sista rest utgjordes av den s. k. Näckströmmen, gående från Nybrovikens inre del eller den nuvarande Berzelii park förbi Wahrendorffsgatan till sydöstra ändan av Kungsträdgården.

På stadskartor från mitten av 1600-talet ser man, huru på den dåvarande Nybroviken, som sträckte sig nästan fram emot Humlegården, fartyg lade till ända uppe

Fig. 3. Vad som finnes kvar av Bellmanseken på Hasselbacken.

vid Jakobsbergsgatan. Rester efter gamla fartyg hava också iakttagits i den igenfyllda vikens jordlager under husen nr. 18 Biblioteksgatan, nr. 14 Kungsträdgårdsgatan samt under gatan mellan nr. 1 och 2 Arsenalsgatan.

Likaså har den forna Blekholmen, belägen i nordvästra delen av den numera så när som på en smal kanal igenfyllda Klara sjö, för omkring 200 år sedan förenats med den östra stranden genom utfyllning av det bredaste, östra sundet, där den gamla vintervägen och gränsen mellan Kungsholmen och Klara församlingar framgick.

Givet är, att utfyllningarna blivit mest omfattande vid stadens norra långgrundare strand. Vid den brantare södra åter var djupet till fast botten vida större, och man har därför här måst nöja sig med smalare utfyllningar, men har detta oaktat lyckats att genom stora sprängningsarbeten bereda ökat utrymme åt strandgatorna.

En hel serie små insjöar och dammar ha genom utfyllning förvandlats till fast mark. På detta sätt hava inom Södermalm sjön Fatburen och i dalen västerut Zinkensdam samt några fiskdammar försvunnit. På Norrmalm var av sådana sjöar Stora Träsket, som sträckte sig från och med det nuvarande Roslagstorg ända fram mot Stora Surbrunnsgatan, den största, och bland de övriga må nämnas Ormträsket, som låg nära Bellevue mitt under den blivande Sveaplanen, tvenne karpdammar, belägna vid Sabbatsberg, den södra där nu gasklockan är uppförd, samt Bomsjön, fordom även kallad Karlbergs damm, och belägen vid själva stadsgränsen nordost om Karlberg. Samma öde har drabbat den något nordväst om Bomsjön belägen damm,

och till sist även den strax intill slottet belägna grävda damm, som i senare tider kallades Karlbergsdammen. Här må även erinras om den numera likaledes fyllda dammen i Humlegårdens norra del.

Brunnsviken, vars yta — att döma av höjden på en liten strandterass — redan tidigare antagligen blivit sänkt minst en meter, sänktes år 1863 ytterligare ungefär lika mycket genom fördjupande av utloppet vid Älkistan, så att sjön kom i jämnhöjd med havsytan och förvandlades till en havsvik med delvis bräckt vatten. Härigenom torrlades flera av sjöns forna vikar, bland andra innersta delen av den forna viken vid Roslagstull, vilken sedermera ytterligare utfyllts fram till Värtabanan.“

Stockholmsklipporna äro av granit, geologernas världsbekanta stockholmsgranit, en vacker, ljusgrå bergart, formad i höga, mjukt välvda kupoler och av inlandsisen slipade rundhällar. Stockholms stadsplan har gått fram i denna terräng efter linjalprinciperna och schackbrädssystemet. Vi ha hunnit med underverk i stensprängning. Våra pappors stolthet var Karl XV:s port, vår egen är Kungsgatan. Om några Stockholmare nu äro stolta över de skönhetsvärden, som skapats genom sprängningarna i södra bergen, känner jag ej. — Rullstensåsens gamla konturer äro mycket ändrade. Särskilt ha nog oerhörda grusmassor tagits från Brunkeberg, som ännu på 1600-talet kraftigt dominerade Strömmens norra strand.

Hurudan var den växtvärld, som mötte och omgav de första stockholmarna?

Lyckligtvis ha vi för att kunna besvara denna fråga, utom en del direkta litteraturupplysningar, i stadens omedelbara omgivning så mycket ofördärvad natur bibehållen, att vi av dess utseende förmå skaffa oss en ganska god bild. Kort och gott kunna vi säga, att Norrmalm och Staden mellan broarna pryddes av löväng med väldiga ekar, snår av hagtorn, slån och hassel, och mellan dem mattor av sippor och gullvivor. Stränderna kransades av en mörk bård av alar. På åskullarnas och bergens toppar liksom på Söderbranterna reste tallskogen sina väderbitna trädkronor. Granen torde mest ha förekommit i de mot norr vettande, mera skuggiga dalgångarna.

Att ej stort av denna härlighet kunnat bevaras, är ju alldeles naturligt. Men vad som ej många torde ha klart för sig, är hur mycket av små lundar och trädgrupper, ja hela skogspartier, som ännu i mediet av 1800-talet funnos där vi vandra fram på gator och esplanader mellan oändliga kvarter av höga stenhus. En liten god överblick av den tidens lummiga Stockholm, närmast med Observatoriebacken som utgångspunkt, lämna oss NILS och EDVARD SELANDER i deras nyligen utkomna förträffliga arbete "Två gamla stockholmars anteckningar“.

Att den högre djurvärlden radikalt förändrats faller av sig själv. Men vad sägs om hur vildmarken förmådde tränga sig in på Sveriges huvudstad ännu på 1840-talet. Vi ta följande godbitar ur WIKSTRÖM synnerligen tillförlitliga arbete Stockholms Flora av år 1840:

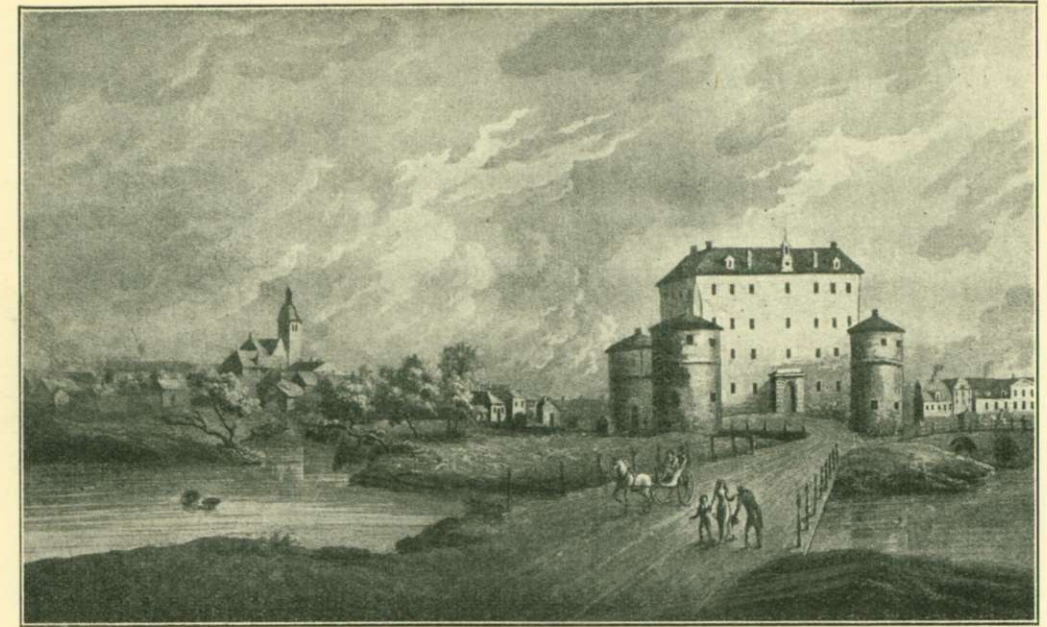

Fig. 4. Örebro slott med "sneda pilen" på 1700-talet. Gravyr av J. F. Martin.

"Under Juli och Augusti driver *Elgen* omkring flerstädes i nejden och är då sedd i Kungl. Djurgården och på Lidingön."

"*Vargen* (*Canis Lupus Linn.*) går ofta nära intill Staden. Under vintern synes den ej sällan på Rörstrands-hage och vandrar då stundom även i Carlbergs-Alléen i det omgivande grannskapet."

"*Lon* (*Felix Lynx L.*) och dess varieteter våga sig under vinter-nätterna ofta långt inåt Förstäderna och fångas eller skjutas där stundom. Man har sett dem till och med på de närmast i söder om Maria Kyrka belägna gator, och på Norrmalm har man skjutit en *Lo* i Humlegården."

Och dock, vilken mäktig karaktär har ännu landskapet som sådant ända in i själva hjärtpunkten av Stockholm, en storstad med mer än en tredjedels million invånare. Vilken rikedom äga vi ej kvar på nästan obruten natur, till och med mitt inne bland gator och palats.

Från olika delar av Norrbro ser man inom en kort synvidd verklig natur åt ömse sidor.

Öster ut möta vi Skeppsholmens lövmassor, och Kastellholmens klippa med kraftiga rundhällar höjer sig som en äkta skärgårdsholme ur havsviken. Bakom ut-

breda sig Djurgårdens lövängar, ekbackar, alskogar och vassar med Sicklaöns storsvulna tallskogsklädda bergmassor på andra sidan sundet. Mitt emot Blockhusudden sydost om Skönvik reser sig en av dessa som Stockholmstraktens högsta punkt till en nivå av 73 meter över havet. Vidare österut Värmdön, och så glider man ut i all Stockholms skärgårds härlighet.

Mot väster förtona Bromalandets löv- och barrskogsklädda höjder och Skinnarvikens bergmassor, medan Stora och Lilla Essingens idyll öppna Mälarskeppsleden.

Än i dag kan man med TEGNÉR säga: "Kungastaden mitt i skogen är".

Detta är ju fullständigt idylliskt; Stockholm skulle sålunda ha lyckats lösa problemet att inom ramen av en storstad behålla den ursprungliga naturens charm, sluter tilläventyrs mången.

Kanske man dock får göra åtskilliga restriktioner i denna slutsats, om vi gå saken närmare inpå livet. Jag skall i det följande inlåta mig något härpå, då jag med dessa fragment av historien om striden mellan kultur och natur i Stockholm som utgångspunkt skall tala om några principfrågor rörande naturens behandling i våra städer.

VAD KUNNA VI BEVARA AV NATUR INNE I STADEN?

Det har bland s. k. praktiskt folk, och det är ju dessa som sköta om våra städers utveckling, inrotat sig en envis föreställning, att naturen som sådan ej har någon berättigad plats i den moderna staden.

Där stadsplanen skall gå fram, skall den gamla topografien utplånas: vatten ifyllas, rullstensåsarne avschaktas, berggrunden demoleras och den gamla vegetationen utrotas. Sedan skaffar man sig surrogat för natur genom dosseringar och planteringar, närmast i form av parker på vissa rutor av det schackspelsbräde, som den idealiska stadsbilden bör ha till grundmotiv. De bortsprängda klipporna ersätter man med rösen av stenskärvor, och på dem planterar man s. k. vilda växter; det kallas "vildmarksgrupper".

Mot den vanföreställningen bland den stora allmänheten, "att så måste ske", ehuru mången i hemlighet tycker att det är något på tok med det hela, vill jag protestera.

Behöver man nödvändigt i ett bärglandskap använda den räta linjen som gatusträckningens norm? I denna tidskrift behöver ej den grupp av moderna stadsarkitekter särskilt framhållas, som klart och bestämt förneka detta och vilka utarbetat förtjusande stadsplaner, där gatunätet mjukt smyger sig efter terrängen. Vem tror egentligen, att framtiden skall beundra våra rätlinjiga gatusprängningar. Redan nu börjar missnöjet bli stort över hur hänsynslöst man i huvudstaden sprängt sönder t. ex. S:t Erikslundens och Söderbergens klippor och i Göteborg i västra stadsdelen gått fram över bergskupolerna. Vi veta alla vilka faror som hota två av Strömmens

Fig. 5. "Snedra pilen" vid Örebro slott nu.

stätligaste klippor: Kastellholmen och Fåfången. Med all makt måste det bildade föreställningssättet här sätta in sin kraft för att hindra vandalismen, som våra efterkommande skola ha svårt att förlåta den nu verkande generationen.

De enstaka flyttblocken, som ge marken en särskild karaktär, som vittna om väldiga naturkrafters brottningar under istidens avlägsna dagar, böra bevaras och även effektivt skyddas. Det bekanta söndersprängda jätteblocket i Brunnsviken är ett exempel på hur hotade de alltjämt äro av meningslös förstörelse.

Vad stränderna angår, är väl numera i Stockholm den bildade opinionen så mäktig, att man i framtiden icke annat än i yttersta nödfall minskar något av Mälarens och Saltsjöns vattenspeglar. Men man bör även förskona stränderna från att kantas med kajer, där samfärdseln ej nödvändigt kräver sådana. Naturstrand är dock vackrare än tuktad sten. Fröken ANNA LINDHAGEN¹⁾ och arkitekten KLEMMING²⁾ ha i ord och bild med kraft och övertygelse lagt förböner för klipporna och strandsnåren i Eriksdalslunden och på Långholmen, vilka säkerligen icke vederbörande kunna motstå. Hur lätt det är att med litet god vilja bevara naturen vid en strand har man ett vackert exempel på i Norrköping. Mitt i stadens hjärta ligger dess industrikvarter med omfattande utbyggnader av Motala Ströms väldiga vattenmassor. Men tack vare att

¹⁾ ANNA LINDHAGEN, Eriksdalslunden, ett stycke ännu bevarad Stockholmsnatur. Sveriges Natur 1912.

²⁾ A. KLEMMING, Naturskydd i staden. Sveriges Natur 1911.

Fig. 6. Från en lummig kyrkogård. Ur Schultze-Naumburg: Kulturarbeiten.

en genomsjuk dvärg och står där som ett spektakel med svarta och sotiga barr, skall man ha en gran i sin lilla trädgårdstappa.

Slånsnåren, småfåglarnes trygga paradis, vilkas blomsterflor hör till senvårens större upplevelser, hade Stockholm ännu för ett årtionde inpå sig. De nedhuggas nu obarmhärtigt. Jag har hört sägas att man är rädd för att luffare använda dem som nattkvarter. Nå skulle detta vara så farligt; kan man inte unna de stackars människor, som sakna tak över huvudet, ens detta lilla skydd, om de nu använda det! — Det är rätt betecknande, att i Västerås, där naturskydds rörelsen är kraftig och levande, planterar man slånsnår (som fågelskydd) på lämpliga platser.

I samband med slånsnåren stå *hagtorns*-bestånden, av många hållna ännu förnämligare. Hagtornen blir högre och ståtligare och ofta trädformig. Den vill tyvärr, som professor LINDMAN påpekat, endast med svårighet föryngra sig. Så mycket större skäl att bevara de buskar och träd, som ännu finnas kvar i Stocholms utkanter.

Med stora kostnader och oändligt knåp lyckas trädgårdsmästarna sammansätta våra parkers *succulent*-grupper. Med all respekt för dessa, vilka det alltid är mig personligen som botanist ett nöje att studera, vad ha de egentligen för skönhetsvärde mot dem som naturen själv planterat på de ursprungliga stenkullar vilka finnas kvar i våra städer. Lägg t. ex. märke till det täcke av gnistrande ädelstenar, vilket som-

man inskränkt sprängningarna till det nödvändigaste, ej heller anlagt några onödiga kajer samt omsorgsfullt sett till att holmarnas och strändernas gamla pilar nu som fordom få luta sina kronor över det skummande vattenet, har "Strömmen" fått sin karaktär av vattenfall och fors bevarad och utgör med rätta den stora industristadens stolthet.

Ännu kvarstå här och där uppe på Stockholms-bergen små bestånd av *tall* så gott som inom den egentliga stadens hank och stör. Det är ovärderligt att ha dem kvar, ty tallen tål storstädernas rökfyllda luft vida bättre än flertalet odlade barrträd och vår vanliga gran. Det är för övrigt lustigt att se hur stadsborna älska granen, vilken för dem är sammanfattningen av all den skogens poesi som de måste försaka. Om också trädet blir

martid höljer strandklipporna på Skeppsholmen mellan brofästet och varvet. På försommaren och fram till mediet av juli lysa de i gult av *Sedum acre*'s blommor och mörkt blodrött av *Sedum album*'s blad och sedan också vita, då denna hunnit utveckla sin blomsterskrud.

Få naturalster äro föremål för en så omedelbar och allmän kärlek som *jätteträden*. Det ligger märkliga religiösa känslor för de åldriga, vid släktens öden bundna vårdträden bakom detta. Vi ha åtskilliga kvar, ej blott vid de gamla gårdarne utan även i våra städer landet runt, och kring vissa ha traditioner och pietet så förtätats, att varken enskilda eller myndigheter våga förgräpa sig på dem utan att riskera Herostratus' rykte för all framtid.

Det gick så t. ex. till i Ronneby. Vid rådhuset stod fordom en utomordentligt grov svartpoppel med rätta bärande det linnéanska namnet flugträdet på grund av de millioner små flugliknande insekter — en bladlus — som på våren svärmade i kronan (fig. 1). Den var sedan gammalt vida känd; för LINNÉ var den på ryktesvägen välbekant, och sedermera talar bland annat TUNELD i sin berömda geografi av år 1790 om den som en stor märkvärdighet. Så fingo stadens fäder på 1880-talet för sig att trädet måste bort. Det anfördes egentligen ej att det stod i vägen för någon byggnad eller någon anläggning om ej möjligen en kaj, utan att det skulle vara ihåligt och genomruttet. Sakkunniga bestredo detta påstående, "men pluraliteten segrade och dödsdomen uttalades. Det visade sig emellertid nu, i huru hög grad man hade misstagit sig. Trädet var nämligen icke blott till allra största delen friskt, utan dess ved var så hård, att trädet icke kunde sågas ned, utan måste sprängas med dynamit¹⁾. Det träd man sålunda år 1884 mördade hade en oerhört hög och vidlyftig krona och dess stam höll 11 meter i omkrets. Jag känner ingen svartpoppel i Europa, som haft sådana dimensioner, och den var i själva verket en av Europas märkligaste trädjättar.

Traditionen eller kanske ännu mera svenskens lyriska instinkt har alltid ställt Djur-

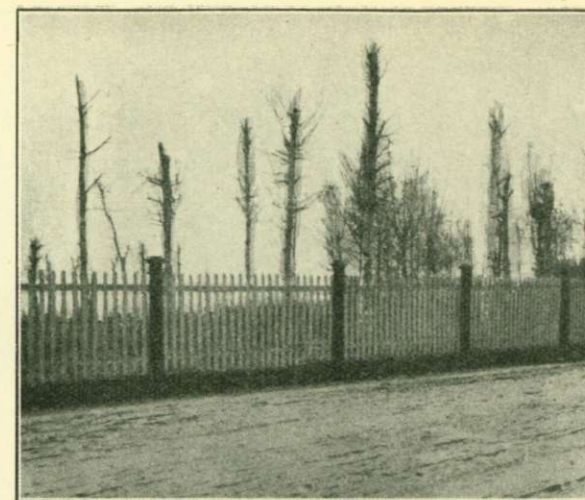

Fig. 7. Huru träden "vårdas" på Östersunds kyrkogård. Ur Forsslund: Hembygdsvård.

¹⁾ CARL GUSTAF WESTERLUND, Bidrag till kännedomen om Ronnebytraktens fauna och flora. Upsala 1890, p. 150.

Fig. 8. Hur man gör en trädgrupp ännu "vackrare" I. De gamla träden före "försköningen".
Ur Schultze-Naumburg: Kulturarbeiten.

gårdens ekar och Bellmans-minnet i levande samband med varandra. Bellmanseken par préférence, under vars krona veterligen mer än en gång Sankte-Fredman dragit sin stråke, står ännu bland Hasselbackens glasverandor. Man har kanske inte tänkt på att grannskapet ingalunda är ofarligt. Det ytligt liggande rotsystemet har skadats av tramp, byggen och diverse anläggningar. De sista åren ha almtelningar fått växa upp omedelbart inpå stammen och tränga upp i den nu så glesa kronan. Om intet göres, har inom få år vårt land en Bellmansrelik mindre (fig. 2 och 3)¹⁾.

Huru gatureglerare på ett fint sätt kunna vika undan för ett vördnadsbjudande träd har man ett vackert exemplar på utanför Serafimerlasarettets trädgård, där en av Stockholms vackraste kastanjer står ett litet stycke ut på trottoaren. Den skulle fällas vid Handtverksgatans utvidgning men räddades i sista stund av ingen mindre än ANDERS RETZIUS²⁾.

I Örebro slottspark lutar sig en åldrig pil, från vars grova stam grenar växt upp nästan i form av självständiga träd ut över Svartåns vatten. Örebroarne sköta den omsorgsfullt och äro stolta över sin "sneda pil", gammal och känd i gårde. Man återfinner den på MARTINS stick från slutet av 1700-talet över Örebro slott (fig. 4 och 5)³⁾.

Men hugger man ej nu ner de gamla träden så mycket som förr, så stympar

¹⁾ Djurgårdens bevarande såsom naturpark. Lektor Karl Starbäcks motion vid årets riksdag. — Sveriges Natur 1913.

²⁾ THOR HÖGDAHL, Naturskydd i Stockholm. Sveriges Natur 1918.

³⁾ BERNHARD FORSELL, Örebro och dess utveckling. Örebro 1912. I p. 65—66.

Fig. 9. Huru man gör en trädgrupp ännu "vackrare" II. Trädgruppen efter "försköningen".
Ur Schultze-Naumburg: Kulturarbeiten.

man fortfarande deras kronor. Över hela Sverige från Ystad till Haparanda, i varje stad, varje by, varje stationssamhälle, såväl i offentliga som enskilda anläggningar har sedan flera årtionden tillbaka gått fram en trädstymningsmani, visserligen nu i starkt avtagande, men ännu farlig och ödesdiger nog. Utgående dels från att man i vissa fall t. ex. på skymmande träd måste begränsa grenverkets utsträckning och att man genom förståndiga ingrepp kan, då så behöves, framkalla större lum-mighet i kronorna, dels även på grund av fullständigt missförstådda reminiscenser från barockens alléer och häckar, fick man för sig att till en rationell trädskötsel hör att tid efter annan såga ut så mycket som möjligt uppe i kronan. Saken var så enkel och klar. Det var ej ovanligt att det förfors sålunda. Vart tionde år eller så skickades en man upp i träden för att fullständigt godtyckligt såga av grenar hur det honom lyste. Det är ej att undra på att det gick som det gick. Ej nog med att en oerhört hög procent av våra parkträd långliga tider stå där fullkomligt anskrämliga, värre är, att en mängd av dem aldrig kunna hämta sig och växa ut. Grenarna ha nämligen avsågats så högt upp, att sårytan ej kunnat omvallas med callus-bildningar från moderstammen. Den har då blivit infektionshärd för diverse svampar t. ex. polyporéer och *Necria cinnabarina*, vilkas mycelier tränga allt djupare och djupare in i trädet och slutligen fördärva det. Trädet dör, om denna infektion får sprida sig för långt, innan en rationell sårbehandling hinner vidtagas. Denna består däri att den kvarlämnade stocken avsågas tätt intill stammen samt att den nya snittytan bestrykes med oljefärg eller tjära. — De bifogade fotografierna

med sin text få tala för sig själva om detta viktiga kapitel i våra städers skönhetsvård (fig. 6 och 7).

Vår naturskydds rörelse, som sedan långt tillbaka ingripit mot trädstympningar¹⁾, har här fortfarande mycket att göra. Glädjande nog ha vissa städer med Uppsala i spetsen i instruktionen för sina parkers och alléers skötsel skarpt förbjudit varje irrationell trädstympning samt nedlagt mycket arbete och kostnad på att, som nyss förordades, genom bortröjningar av grenstumpar samt bestrykning söka upphjälpa det av föregående generationer betänkligt skadade trädbeståndet. K. Byggnadsstyrelsen gör också sitt för att hålla barbarismen tillbaka. Så t. ex. företog man sig på vårvintern 1913 att stympa planteringarna framför folkskoleseminariet i Linköping. K. Byggnadsstyrelsen fäste länsstyrelsens uppmärksamhet härpå och anmodade densamma att uppdraga åt i saken kunnig person att övervaka att ingen onödig stympning skulle förekomma.

De egentliga planteringarne och deras anordning ligga strängt taget utom ramen för denna lilla uppsats, som har med staden och naturen att skaffa. Men träd och buskar, även om de äro planterade, äro ju också naturföremål, och ämnets vikt kan försvara framförandet av några hittills föga beaktade synpunkter.

Det är lätt att konstatera, hur under den sista mansåldern — närmare bestämt torde hos oss 1870-talets inträde kunna sättas som den avgörande vändpunkten — våra såväl allmänna som enskilda parkanläggningar, med några lysande undantag, allt mer och mer banaliseras. Det ligger i stort sett ingen överdrift i påståendet att stilkänslan håller på att gå förlorad.

Det är ej nog med att man låter en mängd ur estetisk synpunkt mindervärdiga arter såsom — jag griper endast på måfå ur högen — spiræor och korneller allt mer och mer undantränga de klassiska genom sina blommors färging och doft, för övrigt även till arkitektur och bladverk så överlägsna syrenerna och schersminerna. Hela valet av stadsplanteringarnas träd och buskar göres schablonmässigt och med ringa tanke på den allmänna miljön. Man har nu för tiden i trädskolorna att tillgå en ganska respektabel uppsättning av arter och ej minst varieteter från olika länder. Ur denna väljer man en så brokig lista som möjligt, och i de resp. parkerna, gräsmattorna, refugerna etc. utplanteras sedan ett likaledes så brokigt bestånd som möjligt. På stilverkan och det framtida sambandet med omgivningarna tänkes föga, huvudsakligen på att det hela skall ge en glad och pittoresk effekt (fig. 8 och 9).

Ja nog lyckas man på sätt och vis med den "pittoreska" effekten, framför allt genom den överflödande rikedom på varieteter med gulspräckliga, vitrandiga, sönderdelade eller på annat sätt missbildade blad. Det är min bestämda övertygelse att införandet av dessa sjukliga varieteter är ett stort estetiskt missgrepp, och att framtiden skall bli så måttligt tacksam att få övertaga dessa svaga till växtformen

¹⁾ RUTGER SERNANDER, Om skydd för den svenska naturen. Ord och Bild 1908.

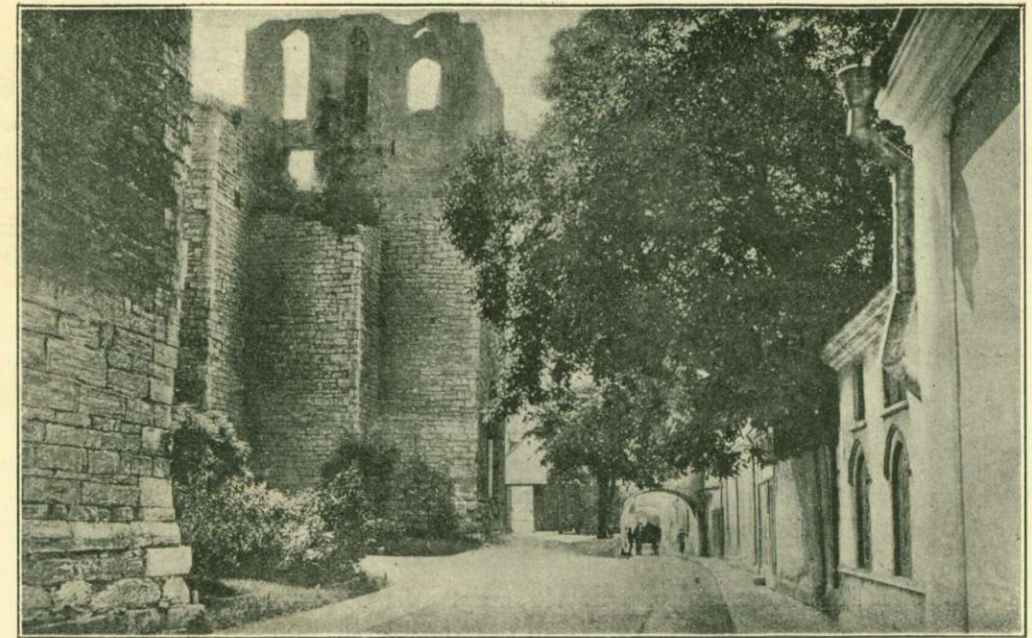

Fig. 10. Gatuidyll från Visby.

fula pygméer i stället för det resliga och lummiga lövverk, vilket med ett annat sortval på samma tid skulle hunnit växa upp som inramning eller komplement till omgivningarnas arkitektur. Överhuvudtaget höra de åsyftade bildningsavvikelserna de botaniska trädgårdarna och ej våra parker till. Undantagen äro få, främst bland dem står den sirliga och kraftigt växande Ornäsbjörken (*Betula verrucosa* v. *dalecarlica*), även därför att den utomlands är bekant som ett specifikt svenskt träd.

För vad ett viktigt sortimentval kan betyda för en stads hela fysionomi, taga vi ett enda exempel, *Visby*, som har den förtjänsten att vara väl bekant för alla, enär de som ej varit lyckliga nog att göra dess personliga bekantskap känna den genom konsten och fotografierna.

Säkert finnes ej en stad i Sverige och troligen ej i all Norden, där hus och gator smälta samman med lövverk och blommor till en sådan hänförande enhet som *Visby*. Hur harmoniskt stämma ej valnötsträdens brungröna och murgrönans mörkgröna lövmassa till kalkstenens och rappningens grå och teglets röda färgtoner (fig. 10). RICKARD BERGH har en gång från alvaren mellan Norderport och Galgberget sett denna bild under en kvav högsommardags åskmättade luft och i oförglömliga färger fäst den på sin duk "Vision".

Såväl valnötens, hästkastanjens, lindens och lönnens kronvalv som pyramidpopplarnas mot himlens sky pekande spiror äro ju som beställda för de trånga, mjukt böjda gatornas

perspektiv, de branta takresningarna och kyrkruinernas stolta murar och valvbågar; murgrönans, vildvinets och Clematis ogenomträngliga mattor för murar och väggar. Vandrar man en solig dag, då våren oförmärkt glider över i försommaren, genom Visby, gata upp och gata ned, aldrig tröttnar man på de små förtjusande trädgårdarnas aurikler och gullvivor, deras tulpaner och narcisser, de i vitt och rosa fullständigt inhöljda aplaner, päronträden, bigaräerna och hagtornarne eller syrenernas och guldrägnens tunga blomklasar som hänga ut över murarne. Den linnéanska hymnen klingar i ens öron: "Nu är sommaren vackrast, då Pomona liksom klädd i snö vitt linne går i brudsäng med lysande tulpaner, narcisser och pioner kring bädden". Och knappast har allt detta visnat, förrän nya blommor liva de tunga sten- och murmassorna. Det är prunkande dubbla pioner, snöbollar, acasior, fläder, schersminer och så Visby stolthet rosorna, som knappast upphöra att blomma innan vintern på allvar brutit in.

Men det är väl att märka, till Visby säregna natur passar ingalunda allt i växtväg. Och sällan framstår så grellt som i dess skönhetsvärld hela den stillöshet, till vilken de engelska och tyska parkstilarna i mitten av 1800-talet, men framförallt, som nyss antyddes, från och med 1870-talet urartat. Man blir ej glad att på Rådhusorget få som centralparti se en bladgrupp av vitrandigt gräs och gulbladig *Pyretrum*. Valnöt och svarta mulbär, fordom Visbys älsklingssträd och stolta vittnen om dess härliga klimat, hållas för ringa, och de exemplar, som vid ombyggnader etc. falla, ersätts ej av nya. Schersminer och våra vanliga busksyrenor ha nu blivit "bondbuskar". I stället införskriver man alla dessa risiga och oändligt tråkiga *Spiræor*, *Ribes*-arter, korneller, snöbär etc., planterar granar, vilka genom kalkdammets starka inflytande på barren, förvandlats till anskrämliga rispyramider (fig. 11), och så alla dessa i de monumentala omgivningarna nästan parodiskt verkande små ynkliga buskarne eller dvärgträden med trasiga och brokiga blad, t. ex. "*Cornus alba foliis albo-purpureo-variegatis*", vilka aldrig, såsom jag nyss betonade, bort komma utanför de botaniska trädgårdarnes och specialanläggningarnas grindar.

Nästan ingenting bidrager förövrigt så starkt i alla gamla småstäder till den genomgående stämning av idyll, vilken i den slår oss till mötes, som de husen inbäddande trädgårdarna. Särskilt just när fruktträden blomma blir ju stadsbilden, där de röda tegeltaken sticka upp ur en sky av vitt och skär rosa, alldeles bedårande. Men tomterna äro nu för tiden dyrbara, trädgårdarna få den ena efter den andra vika undan för stora huskomplex.

Varför ej då skaffa oss en ersättning genom att använda fruktträden mera i allmänna parker och alléer? Den vanliga invändningen häremot är att man anser som självklart att pojkar skola klättra upp i de oskyddade träden under fruktmognadstiden och bryta sönder grenverket. Det är möjligt, men det skadar ej att försöka. Samma slags invändning har en gång gjorts mot att på öppna platser hålla blomstergrupper och *Rosa*-kvarter. Men som bekant, har det nu över hela landet lyckats

utmärkt att uppföstra allmänheten, inklusive pojkarne, till att låta blommorna vara i fred, varför skulle det ej då lyckas med fruktträden? I Uppsala ha vi försökt med att plantera en hel allé enbart med Åkerö-äpplen, och då den gamla Stadsträdgården förvandlades till park, lades hela gångsystemet så, att intet av de många gamla fruktträden behövde borttagas. Och det har gått bra.

Hur parkområdena skola läggas i en stadsplan är en fråga som tål att vändas på flera gånger. En given utgångspunkt är enligt min tanke, att man i så stor utsträckning som möjligt bör ta vara på och utgå från historiskt givna förutsättningar. För en stad, som har en av vallar och vallgravar kringgärdad kärna, blir dessa befästningsverks inramning av och delvis även omdaning till parkanläggningar en självfallen sak. Göteborg, Malmö och i viss mån även Kalmar erbjuda vackra exempel på hur man genom alléer och parker lyckats framhäva och ge karaktär åt detta grundmonument i den historiska utvecklingen. Men till historiska förutsättningar höra även de förhandenvarande trädbestånden. Främst bland dem stå kyrkogårdarna, när de ej mera användas och kringfamnas av huskvarter. Storstaden kan ej prisa sig tillräckligt lycklig att mitt bland sina husmassor och mitt i bullret äga dessa tysta refuger, där under mäktiga trädkronor gravhällarne vittna om de gamlas vilostad.

Men även anspråkslösare trädbestånd kunna också komma i fråga som utgångspunkter för parkerna. Jag syftar särskilt på trädgårdarna i av staden inköpta kvarter, som kunna lämna ett präktigt utgångsmaterial för en park, och vilkas träd, buskar och gräsmattor genast kunna ge anläggningen den aristokratiska ålderdomlighet, som den annars behöver människoåldrar för att tillkämpa sig. Det lilla nyssnämnda experimentet med Uppsala stadsträdgård manar till efterföljd.

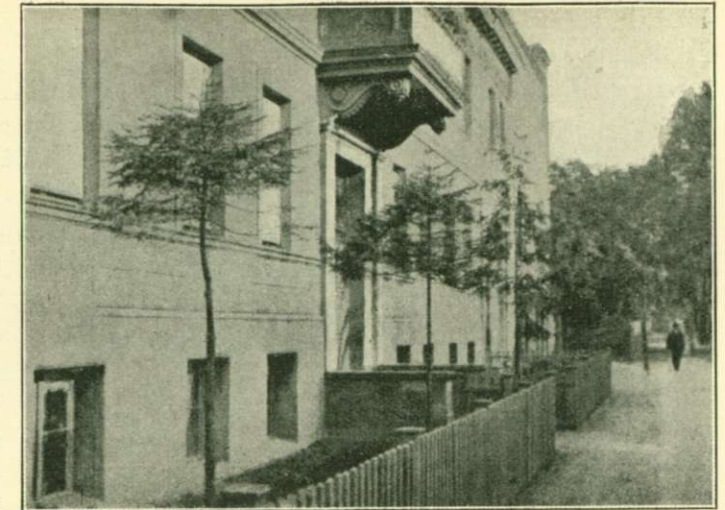

Fig. 11. Växtplågeri. Granen i en storstad.
Ur Schultze-Naumburg: Kulturarbeiten.

STADEN OCH DESS OMGIVNINGAR.

Vi glida nu över till stadens närmare och fjärmare grannskap, dess övergångsområde till landsbygden, mark sålunda, som den en gång i framtiden eventuellt

kommer att rycka inom sina och förstadsindustriernas gränser eller åtminstone inom sin direkta intressesfär.

Det har ju alltid hållits som en god politik för en stad att i tid skaffa sig dispositionsrätt över sina omgivningar. Det kan också kallas en god politik att i tid skaffa sig en verklig kännedom om dessas *natur*. Jag syftar på att varje större stad enligt min tanke bör göra en inventering av sina omgivningars naturvärden och i samband härmed en sakkunnig utredning av deras hela naturhistoria. Skälen härtill äro i huvudsak av trenne slag.

Det första ligger i den roll omgivningarnes natur spelar för stadsbornas andliga och kroppsliga hälsa. Hur mycket dessa få njuta av allt det oändligt myckna, som den fria naturen kan giva människorna, blir för de flesta under långa tider av livet inskränkt till vad landet närmast utanför tullarna härutinnan kan bjuda. Men de liksom andra ha rätt att få umgås med naturen i skog och mark, att få kasta sig i gröngräset, att få plocka blommor och att få bada och simma i öppet, friskt vatten. Det gäller då för de kommunala myndigheterna att noga och i tid undersöka trakterna i fråga, att uppteckna alla de naturvärden som stå till buds, utreda deras relativa betydelse i materiell och ideell synpunkt och sedan noga se till att allmänheten får behålla tillräckligt mycket av skogar och ängar, lämpliga badstränder och annat dylikt.

Det andra är att storstaden har en oavvislig plikt att ej i onödan skövla de naturvärden, som omgiva densamma och över vilka den kanske en gång skall utbreda sig. Vederbörande, som gärna vilja, om det är möjligt vid stadens och industriområdenas utvidgning skona dessa, få ej vara i okunnighet om dessas tillvaro, utan böra i tid kunna vidta åtgärder för deras bevarande.

Det tredje är att den växande staden närmast storstaden har *direkta* intressen av allra högsta värde att såsom sådan bevaka i den natur den en gång skall taga i besittning. Då dessa i det allmänna åskådningssättet äro så gott som obeaktade eller starkt missuppfattade, skall jag utförligare behandla detta kapitel.

De grundlinjer, som en stad i mer eller mindre målmedvetna former uppdrager för utvidgningen, äro på det närmaste bundna till de förhandenvarande topografiska och även växtgeografiska dragen. Skulle de rubbas på en punkt, kan ett helt system komma i olag. Känner man icke på förhand i detalj dem och deras naturhistoria, går en sådan rubbning lätt vederbörande förbi, och då systemet skall realiseras, står man där inför svårartade komplikationer.

Exempel på sådana fall äro tyvärr talrika från hela landet.

Ett synnerligen påtagligt men ändå föga beaktat fall är behandlingen av våra *rullstensåsar*.

Som bekant ha ett mycket stort antal av våra städer så att säga till ryggrad en rullstensås. Huvudgatan följer dess rygg, och längs denna ås gingo och gå också vanligen tvenne av de viktigare utvecklingsriktningarna. Icke desto mindre tillåter man grus- och sandtäkt på åskullarna även i stadens närmaste grannskap. Riksbekant är

Fig. 12. Vy av Stockholm med Södra bergen på 1600-talet.
Ur Suecia antiqua.

t. ex. Gluntarnes "Sandgropen den ofantliga jätten" vid Uppsala. Vilket hak ett sådant grustag gör för framdragandet av ett harmoniskt gatusystem kan man t. ex. se norr om Observatoriebacken, vars norra parti fullständigt avverkats. Och med detta och liknande varne-exempel för ögonen låter man Hagaparkens klassiska åskullar, vilka redan nu hålla på att inneslutas av Norrmalm och dess nordliga förstadsbebyggelse, trasas sönder av det ena grustaget intill det andra.

Planlösa *bergsprängningar* erbjuda stadsutvidgningen alldeles analoga svårigheter. *Skeppslederna* äro ett annat exempel.

I den natur, som inramar Stockholms tvänne inlopp, ligger en nationalrikedom av ett svindlande värde. För vad strandnaturen betyder för Stockholm hänvisar jag till GUNNAR HALLSTRÖMS uppsats i Sveriges Natur 1912: Stockholms viktigaste naturskyddsfråga: Inloppen från Saltsjön och Mälaren. Det går ej ett år, knappast en månad, som ej får inregistrera något ingrepp i denna natur, någon naturklenod som gått förlorad. Den sista mansåldern har fått bevittna, hur de stolta Söderstupen från Skinnarviksbergen i väster till Finnboda i öster fullständigt omändrats. Gigantiska sprängningar ha nedbrutit bergssluttningarna, och de industriella jätteanläggningarna ha i makaber ärlighet ej ens gjort ett försök att maskera sina hänsynslösa ingrepp i naturbildens. Endast det mäktiga berget mellan Stadsgården och Danviken vittnar

till en tid om den skärgårdsnatur, som ännu för våra fäder bildade fonden i aspekten från norr (fig. 12).

Man får ej inbilla sig att förstörelsen och vandalismen äro inskränkta endast till denna sträcka. Oljecisternerna vid Värtan, sprängningarna vid Ekensdal invid Kungshamnssudden, stenhuggeriet invid Smedsudden o. s. v. ha nog mer än en gång bidragit att hos den elit av utländska resenärer, vars omdöme vi ha anledning att beakta, stadga en tanke om svenskarnas skönhetssinne och kultur, som icke kan sägas vara av smickrande art.

Jag vågar säga att här en konserverande förtänksamhet saknats likaväl som ett verkligt samarbete mellan de olika intressena, och att mycken vandalism utan egentliga ekonomiska uppoffringar skulle kunnat vara ogjord.

Slutligen taga vi som exempel på ett av de direkta intressen, staden har att bevaka i sina omgivningar, valet av områden för *naturparker* och deras behandling dessförinnan.

Naturparksidén har de sista årtiondena fått en stor aktualitet såväl i utlandet som i Sverige. I analogi med många städer i Europa och Amerika — världsstäderna ha offrat millioner och åter millioner på att skaffa sig oerhörda naturparksvidder — ha några svenska städer redan avsatt sådana, eller, i överensstämmelse med det nyss uttalade allmänna önskemålet, börjat undersöka vilka områden som i tid böra reserveras för hithörande ändamål. Begreppet naturpark är emellertid oklart, och utvecklingen av vårt parkväsen hotas härigenom att snedvridas. Jag tillskärper därför problemställningen genom att från parkerna skilja gagnskogarna, som i motsats till de förra skola skötas så att de lämna största möjliga ekonomiska avkastning. Så ställer jag mot varandra kulturparker och naturparker med olikartat ursprung och olikartade krav på behandling. Kulturparken är en från början gjord plantering, den kräver den intimaste skötsel och en väl genomtänkt vård. Naturparken är ett stycke vildmark, som principiellt skall lämnas åt sig själv och sina naturbestämda utvecklingslinjer.

Den åsyftade sammanblandningen av begreppen yttrar sig antingen i att man behandlar naturparken efter kulturparksprincipen, eller i att man ordnar dess skötsel efter en främmande här ej tillämplig norm, den ekonomiska skogsvårdens.

En väl anlagd och väl vårdad park eller trädgård är ju en fröjd för ögat, dess estetiska värde obestridligt. En trädgårdsmästare skapar ett konstverk av växtvärldens oändliga resurser i form och färg på samma sätt som arkitekter och målare av sitt material, dock med den väsentliga skillnaden att växterna själva sköta om den harmoniska utgestaltningen av konstverket.

Naturskönhet i ordets pregnanta betydelse skola vi ej söka i densamma. Det är endast den ursprungliga naturen som når denna, sålunda, då vi röra oss med växtvärlden, endast de naturliga växtsamhällena, och det är dessa jämte den grund på vilken de uppväxt och med den djurvärld de omsluta, som vi vilja, så vitt det är möjligt, ha bevarade i naturparken.

Växtsamhället är till hela sin sammansättning, de olika elementens frekvens och

Fig. 13. Kulturskog med träd i rader, planterad för att "försköna" Galgbacken vid Uppsala.

utbildning resultatet av en oändligt lång utveckling. Vi stå här inför en invecklad tillpassning mellan konstituenternas organutbildning och, om man ser på växtsamhället i sin helhet, av en sedan geologiska tidsrymder fortgående kamp arterna emellan, allt resulterande i en harmonisk enhet. Växtsamhällets mångfaldiga skönhetsvärde koncentrerar sig hos åskådaren mer eller mindre omedvetet under en historisk synpunkt, som sätter fantasi och intellekt, allt efter dennes individuella temperament, i rörelse. ROMELL, som i en uppsats Om stilskönhet i naturen (Nordisk tidskrift 1918) sökt utreda hithörande frågor, säger härom: "Fullt medveten är väl denna syn endast hos naturvetenskapsmannen, geologen, växtgeografen och andra, som ha till yrke att läsa i naturens anlete och söka uppdaga den utveckling, som ligger bakom den aspekt det just nu visar oss. Men männe ej samma synpunkt omedvetet ligger till grund för all äkta kärlek till naturen? En bibliofil behöver ej kunna tyda sina gamla pergament, de kunna för honom ha ett högst reelt stämningsvärde. Och man behöver ej vara konsthistoriker för att uppskatta och med fin smak värdera antika saker. I själva verket är det en djupgående analogi mellan detta historiska moment i naturnjutningen och stilkänslan i konsten. Bägge bottna i respekten för det historiskt givna och sammanhörande. Vildmarkens skönhet har stil och kräver stil likaväl som konstens. Men den stora skillnaden är att stilkänslan gått så tämligen in i det bildade medvetandet, när det gäller konst, men ingalunda när det gäller naturnjutningen".

Fig. 14. Från Änggårdens naturpark vid Göteborg.

Vi förstå då att naturparken blir något alldeles annat än kulturparken, att den förra ej kan skapas med människornas konst och att man måste vara ytterst försiktig med ingrepp i densamma, huru välmenande än de må vara. Ju mer människan ingriper nedbrytande eller omskapande, dess större fara föreligger att naturskönheten träder tillbaka. Och att samarbeta kulturparkens och naturparkens så olikartade skönhetsvärden måste ställa sig ytterst vanskligt. Det är omöjligt att ersätta växtsamhällena med konstprodukter, d. v. s. att genom sammanplanteringar framställa sådana. De tillpassningar mellan de olika komponenterna, som utåt ter sig som en underbar harmoni, kan endast naturen själv skapa ¹⁾.

Men det är just genom sådana sammanblandade åtgärder som det sista halvseklats

¹⁾ För att undvika åtminstone ett av de missförstånd, som kanske följa av att jag ej har tid och utrymme att beröra alla hithörande problem, ber jag att få betyga min respekt för "landscape gardening" då den uppbäres av verkligt fin smak och ej schablon. Men jag hänför dess egentliga produkter till kultur- ej naturparken. I denna får enligt MILNER, CARL G. DAHL: HENRY BILNER och engelsk parkkonst (Lustgården 1920 p. 15): "utländska träd och buskar endast med yttersta sparsamhet planteras". Att genom vägar och stigar, som givetvis äro nödvändiga för trafiken, skapa perspektiv och utsikter samt att skärpa dessa genom röjningar är en annan sak.

Fig. 15. Från Änggårdens naturpark. Ekskog i bergsklyfta.

dekadans inkastat så många fula och stillösa drag i vår natur, särskilt kring städerna och därmed också skadat deras framtida naturparker.

De syd- och medelsvenska slotten och större herrgårdarna ha ofta anlagts i en av vårt lands härligaste vegetationstyper, lövängar. För mig personligen går intrycket av flera våra stoltaste herresäten fullkomligt förlorat, då jag möter dessa lövängar fulla av inplanterade veymouth-tallar, ädelgranar, lärkträd, popplar, spiræor, *Cratægus coccinea* o. s. v. Jag tänker mig att en musikalisk person skulle erfara något liknande om mitt i en Beethovens symfoni inkastades Yankee doudle.

Det tillkommer den fackligt utbildade skogsmannen att för en gagnskog bestämma om trakhuggning och den härmed förbundna återplanteringen eller sådden i rader och förband är det lämpligaste behandlingssättet för att avvinna skogen — det är barrskog det här närmast gäller — så stor ekonomisk valuta som möjligt. Att emellertid ett så behandlat landskap ur estetisk synpunkt i högsta grad förfulats äro alla ense om. Om sålunda en stad tillåter sin skogsförvaltare att behandla en sig tillhörig skog, avsedd som naturpark och icke gagnskog, efter trakhuggningsmetoden gör den ett ödesdigert misstag. Det är för övrigt egendomligt höra, hur resignerat stadsborna taga denna sak. De kunna vara förtvivlade över sina

kära promenadplatser förstöring, men anse det fullkomligt oundvikligt, då "jäg-mästaren" företagit den. Att också de som se stadens utveckling i stort och därför opponera mot metoden kunna vara fackmän från en annan synpunkt faller dem icke in. Och de bli mycket förvånade, då de få höra att en blädning som icke förstör naturskönheten — om man nu behöver kompromissa med gagnskogsprincipen — kankse ger nära nog samma avkastning som traktthuggningen.

Jag vet ej om den från England härstammande rörelsen, att lustvandrare skulle av kommunen och intresserade förses med frön och lökar av vackra växter för att så och plantera ute i naturen, fått några adepter hos oss. Om så skulle vara fallet, är det nog ej så farligt, ty sådana insåningar gå gudskelov nästan aldrig till, men värre är det med en annan analog rörelse, vars verk redan hunnit fördärva mycken natur kring våra städer. Den innebär att träd och skog skall planteras på all "kal mark".

Enstaka träd eller trädgrupper, vilkas skönhetsvärde just ligger i att deras arkitektonik fritt får avteckna sig mot horisonten, kringplanteras med buskar och trädplanter för att det hela skall bli "lummigare". De två emot varandra ställda bilderna av en sådan solitärgrupp före och efter kringplanteringen exemplifiera verkningarna (fig. 8 och 9).

Det är ej visst sagt att "kal mark" har mindre naturskönhet än en kulturskog. En mängd förhållanden i terräng och bebyggelse för att ej tala om tradition måste i varje fall noggrannt övervägas. Och är avsikten att skapa en gagnskog, måste detta sägas ifrån, så att naturskyddsintressena få rationellt avvägas mot de ekonomiska.

Dylika utredningar komma dock sällan ifråga. Man bara planterar och planterar, helst barrträd, i radförband. Fig. 13 visar hur man på fullt allvar vill försköna Upsala-slätten. Och heden på Tunåsen, som bildar en nödvändig del i inramningen till den historiska bild, i vilken kungshögarna vid Gamla Uppsala bildar medelpunkten, har man likom större delen av gravfältet planterat med tall, lärkträd, björk, gran, bergtall och weymouth-tall i slutna täta rader. Som skäl äro verkligen utom allmänt estetiska om "skogens skönhet" ekonomiska åberopade. "Det är rörande att höra denna omsorg, att genom skogsodling i stället för bete få en något större avkastning på några fattiga tunnland, framhållas som ett verk av stor praktisk innebörd, i vilket inga opraktiska älskare av vår natur och historia äga rätt att ingripa. Jag skulle önska, att dessa praktiska män i samma proportion visade omsorg om de hundratusentals tunnland av vårt land, som, hänsynslöst rovavverkade, formligen ropa efter en bättre skogskultur, än vad som nu kommer dem till del¹⁾". Den storslagna rikspark, som skulle ha bildats härute i ödemarken, ha myndigheterna utan protest låtit förfaras.

¹⁾ RUTGER SERNANDER, Gamla Uppsala Rikspark. Sveriges Natur 1911.

Trots att naturparksidén i stort sett måste betecknas som ännu ganska främmande för svensk kommunal politik, kan redan ett ej så alldeles litet antal av våra städer berömma sig av att äga naturparker till sin disposition. De förnämsta av dessa torde vara Djurgården vid Stockholm, Änggården och Slottsskogen vid Göteborg, Stadsparken vid Jönköping och Furuviik utanför Gävle (fig. 14 och 15).

Glädjande är, att den moderna, här hävdade uppfattningen av att den ursprungliga vegetationen i en naturpark skall hållas i hälgd och så mycket som möjligt lämnas åt sin egen utveckling håller på att slå igenom. Att Änggården, den yngsta bland syskonen, redan från början behandlats sålunda är ju självklart. De delar av Slottsskogen, som äro avsedda till naturpark, ha lidit ej så obetydligt genom okloka och störande inplanteringar av t. ex. granar under ekarne, men de sista åren ha härutinnan medfört en ändrad regim. I Djurgården, Stockholms och landets stolthet, planteras icke längre under den nuvarande ledningen som förut ädelgranar bland Bellmansekarne, ej heller förekommer nu att man insår vallgräs i lövängarnas örtmattor. Om den härliga Stadsparken vid Jönköping kan N. SYLVÉN (Lustgården 1920) avlägga denna hugnesamma rapport: "Jönköpings stadspark är f. n. i besittning av *naturbestånd*, som kanske aldrig skola kunna söka sin like inom någon annan svensk stadsplantering. Detta dock under förutsättning, att de ansatser till inplantering av främmande element, som nu begynte spåras utefter stigar och vägar inom naturparken, ej vidare fullföljas. Då direktör KARNELL, som under de sista fyra åren haft parkens ledning omhand, visade sig vara en bestämd motståndare till varje försök till naturparkområdets omläggning, torde också naturbeståndens framtida öde få anses tryggt". Huru Furuviik ledes saknar jag material att bedöma.

Naturskyddet har gjort talrika erövringar i Sverige, och fridlysningarnas antal är ju rätt respektingivande. Svårigheter av alla slag, icke minst de ekonomiska, ha emellertid gjort att de fiskala och legala åtgärder, som fridlysningarna för att bli effektiva kräva, ännu ej kunnat konsekvent genomföras eller ens sättas under en allmän princip. Då städernas naturskydd, sådant det här skizzerats, en gång aktualiseras, kommer det att mötas av samma svårigheter, Det blir då en ingalunda oviktig fråga att förståndigt ordna med vakt, förbud, straffpåföljder, anslagstavlor o. s. v. Man kan gå för långt och för kort på denna väg. Kanske det också ytterst vilar på de ideella krafter, som uppfostra människorna att se på naturen och naturskyddet. Blir detta ej en verklig medborgarfråga, hjälpa varken lagar eller anslag.

*

Återgående till frågan i sin helhet om stadens ställning till sina omgivningars natur ber jag att till sist tacksamt få framhålla, att Stockholms stads skönhetsråd synnerligen välvilligt upptagit tanken på en rationell undersökning av denna natur. För närvarande arbetar just en liten kommitté, bestående av professor GUNNAR SCHOTTE, fröken ANNA LINDHAGEN samt förf., med en undersökning av naturen kring Stockholm, närmast dess lantegendomar. För de städer, som äro hågade att igångsätta liknande undersökningar, kanske följande lilla P. M. för våra medhjälpare i karteringsarbetet kan vara av intresse:

“De viktigaste naturminnen, som skola inläggas på kartbladen (Topografiska kårens kartor i skalan 1:20000) äro:

Geografi (blå färg).

1. Märkliga *perspektiv* och *utsiktspunkter*.
2. *Sjöar, åar och dammar* samt *strandpartier* ännu relativt oberörda av kulturen.
3. Utpräglade *klippbranter*.

Geologi (blå färg).

1. Ovanligt väl utbildade *rundhällar* med skarpt inslipade *glacialreffer*.
2. *Jätteblock* (särskilt av främmande bergarter).
3. *Jättegrytor* och *glaciofluviatila slipningsfenomen*.

Växtvärlden (grön färg).

1. *Lövängar* och *lunddälder*. Lövängarna bli en av undersökningens centralpunkter.

2. Vackra *tallskogar*, särskilt *hällmarkstallskogar*. Vid *granskogar* — vilka, på grund av sin stora ömtålighet för rök — som skönhetsvärden äro räddningslöst förlorade, då storstaden nalkas, fästes mindre avseende.

3. *Jätteträd* eller eljest genom sitt utseende eller sin historia märkliga träd.

4. Snår av *hagtorn* (jmf. LINDMAN om deras hotande utdöende i Stockholms-trakten) samt ovanligt vackra *slånsnår*.

5. Förekomster av *sällsynta och märkliga växter* samt *massförekomster* av vissa särskilt prydliga örter. Som exempel på sådana kunna nämnas *blåsippor*, *gullvivor*, *liljekonvaljer* och *Sedum album*.

Djurvärlden (röd färg).

1. Omtyckta *häcknings- och uppehållsplatser* för vattenfåglar, t. ex. vassarne i Laduviken.

2. Törnsnår lämpliga som *häckningsplatser* för småfåglar.

De olika naturminnena utläggas på kartan med siffror, till vilka en närmare förklaring bifogas i en särskild bilaga“.

RUTGER SERNANDER.

L I T T E R A T U R

HEMBYGDSBÖCKER.

Då i våra dagar allt det gamla hastigt förvandlas under den moderna kulturens inflytande, är det överallt viktigt att få det gamla som är stätt i utdöende bevarat åtminstone i beskrivning och bild. Varje gott bidrag på detta område måste därför mottagas med tacksamhet, och ju fler medhjälpare i arbetet att taga vara på vad som ännu kan insamlas, desto bättre.

Helt naturligt är det områdena närmast våra storstäder som hastigast förvandlas. Om ett sådant område, Örgryte, föreligger nu en skildring i F. STENSTRÖM, Örgryte genom tiderna. En minnesbok (Göteborg 1920). Örgrytebygden skildras här huvudsakligen med hjälp av arkivhandlingar, men i en del fall har även gamla personer utfrågats. Ungefär en tredjedel av boken behandlar de gamla gårdarna, illustrerade med goda bilder av både nytt och gammalt datum. Återstoden av boken utgöres av kulturhistoriska skildringar, behandlande näringsfång, hantverkare, prästerskap, personhistoria, krogar, hälsovårdsfrågor m. m. Man skulle nog ha önskat få mera muntlig tradition än vad boken ger, men ett sådant samhälle som Örgryte kan väl ej ha kvar mycket minnen levande hos folket, så stark ut- och inflyttning som där måste ha ägt rum. Boken är prydligt tryckt.

Skånsk hembygds litteratur har fått en värdefull tillökning genom tvenne nyligen utkomna arbeten: HELGE ROSÉN, Från Bosgården och Tuvefäladen. Folkminnen från några bondgårdar i Reslöv och Norrvidinge i Skåne under senare hälften av 1800-talet (Lund 1920) och PEHR JOHNSSON, Allmogeliv i Göinge. Kulturbilder från början och mitten av 1800-talet (Trelleborg 1921).

Den första av dessa båda böcker börjar med en skildring av livet i en skånsk by i helg och

söcken, arbetena i gården, religiösa förhållanden, vidskepelse och folkmedicin. Därefter kommer en del sägner om övernaturliga väsen och annat, ett par sagor (Broder Lustig, Late Hans), gåtor, ordstäv, ramsor, rim och lekar. Till någon samlad bild av folklivet räcker ej författarens material. Det är såsom han själv i förordet framhåller blott en början, ett ofullbordat fragment, som han lämnat, och vid läsningen önskar man ofta få en del kompletterande upplysningar. När ett arbete beskrives, är det ofta något för kortfattat, och man träffar stundom på benämningar som ej förklaras. Då det t. ex. berättas att ölkaret sättes “på en s. k. packe” borde det så mycket hellre ha kommit en förklaring om vad som menas med en packe, som förf. genom att sätta “s. k.” framför utmärkt att det är en egendomlig benämning som ej förekommer i vanligt språkbruk. Det händer också att man får en felaktig förklaring på dialektuttryck såsom då det på sid. 8 säges att “tol tre” betyder “12—13” i st. f. “två eller tre”, vilket kanske dock får antagas vara ett tryckfel. Om man alltså skulle önskat få betydligt mera än vad boken bjuder, måste den samling uppteckningar som den innehåller, emellertid anses värdefull — jag skall särskilt påpeka den goda uppteckningen av sagan om Late Hans — och den borde egga till fortsättning både i den socken som materialet hämtats ur och på andra håll.

Pehr Johnssons bok är fylligare och utförligare och den vill ge en bild icke blott av en socken utan av hela Göinge härads. Den håller sig också väsentligen till den materiella kulturen, om än en hel del tro och riter även kommit med. Särskilt vill jag framhålla de värdefulla arbetsbeskrivningarna. Man skulle blott önska få dem — och en hel del andra ting också — illustrerade. Då man läser om de många intressanta arbetsmetoderna, som delvis ännu tillämpas och som en hel del

gamla säkerligen skulle kunna förevisa även om de för övrigt ej längre brukas, så önskar man att de kunde tagas upp på film och sålunda i full åskådlighet bevaras för eftervärlden. Ypperliga filmningar av gamla arbetsmetoder har man lyckats åstadkomma i Västergötland för Göteborgsutställningens räkning, och det vore väl ej omöjligt att åstadkomma något liknande i Skåne. De gamla redskapen kan man visserligen förvara, men en blott och bar beskrivning av hur de begagnades är ofta otillräcklig och kan aldrig ersätta en filmbild. Men det behövs pengar och det kommer alltså an på om Skåne kan åstadkomma vad som kräves i den vägen.

Författaren har levat sin mesta tid i Göinge och känner helt naturligt väl till förhållandena där. Man kan sålunda i regel väl lita på hans uppgifter. Ett fel är emellertid att man ej får några uppgifter om varifrån han fått sitt stoff. Stundom kan man nämligen vara böjd att tvivla på en del uppgifter. Då han berättar om Valborgsmässoeldar, så borde det direkt ha bestyrkts av gamla personer att seden är gammal och ej i nyaste tid införd. I större delen av det gamla danska området är Valborgsbålet näml. okänt: man tänder eldarna vid midsommar eller vid himmelsfärdsdag i stället. Att Valborgseldar brukats på gammaldanskt område finns det visserligen belägg på och jag har även hört det omtalas från norra Skåne, men då det mig veterligen ej förut omtalats i tryckta källor, behövde saken ha behandlats litet utförligare och grundligare. Även i andra hänseenden träffar man på en och annan uppgift, som man undrar om den ej är grundad på något missförstånd av vad berättaren sagt eller på bristande minne. Och man kan ibland undra om man verkligen har att göra med sådant som är allmänt för hela bygden eller om det ej snarare är något som tillfälligtvis påträffats på en enda plats. Detta borde tydligare ha kommit till synes i framställningen.

På samma sätt hade det också varit önskvärt att utom de i allmänna ordalag hållna beskrivningarna av trosföreställningar, sedvänjor, m. m., också få direkta belägg på bestämda tillfällen då de tillämpats på bestämda platser. Därigenom får det hela en större påtaglighet och man får ett säkrare grepp om det. Man får bättre säkerhet för att det meddelade verkligen hör hemma i orten

och att berättaren ej blott slutit sig till en sak som han känt till från annat håll.

Vad sådana konkreta exempel kan betyda för framställningens liv ser man t. ex. i författarens skildringar av hemslojd och hantverk. Vad som berättas om liesmederna har betydligt mindre intresse än vad som berättas om bössesmederna, ty liesmederna behandlas summariskt utan att någon särskild av dem nämnes vid namn, men om bössesmederna får man veta betydligt mer; åtskilliga räknas upp och man får en del särskilda upplysningar om var och en av dem. Alldeles särskilt intressant är skildringen av korgmakeriet, ty här får man en inblick i hur hela korgslöjden i Göinge utvecklats genom en man, den s. k. Svärt-Orren. Skildringen av hur han från att ha gjort blott klumpiga och fula korgar, som folk inte mycket brydde sig om, kom att sätta fart i korgslöjden i hela sin trakt genom att han fick en bra modell av en herre, som fått den på någon av sina resor, är av utomordentligt stort intresse. Det visar hur ett nytt element plötsligt kan komma in i en trakts kultur, ej genom en så småningom skeende påverkan från ett grannområde, utan helt enkelt genom att en person får tag i ett lämpligt mönster som faller i smaken. Exemplet kan utgöra en varning mot att alltför ensidigt driva den eljes riktiga satsen att då man vill arbeta fram en god hemslojd, man endast bör hålla sig till vad som har gammal tradition inom bygden. Traditionen har nämligen förmåga att ändras och utveckla sig och måste ha det. Det skulle vara av mycket stort intresse att få fatt i några säkra prov både på de äldre, fulare korgarna och på de nyare typerna som Svärt-Orren gjorde omtyckta. Finns någon av Svärt-Orrens korgar i behåll? Här kommer man alltså tillbaka till önskan om bildmaterial. Kunde författaren skaffa mera upplysningar på denna punkt skulle den etnografiska forskningen vara honom synnerligen tacksam.

De brister i Pehr Johnssons i så många stycken förtjänstfulla framställning som jag här framhållit torde delvis kunna tillskrivas utrymmesskäl, som ej tillåtit närmare uppgifter om sagesmän och mera sådant. Men jag kan ej låta bli att även peka på en annan brist, fastän den ej ligger på det sakliga området utan på det formella. Författaren har i alltför hög grad tagit dålig tidningssvenska som

mönster för sitt språk, som skulle betydligt vinna av en närmare anslutning till det okonstlade tal-språket. Jag tänker särskilt på de många hänvisningsord: denne, detta, den förre, den senare, sådan m. fl., som i god, ledig svenska ej gärna begagnas, men som här träffas till övermått. Ofta blir meningen tvetydig och jag har vid läsningen flera gånger måst söka efter meningen: Vad menas med "den förre"? Vilken "denne"? Tar man meningen: "Allmogen sökte sällan läkare vid förefallande sjukdomar, ehuru väl sådana funnos i Kristianstad", kan "sådana" gramatiskt lika bra syfta på "sjukdomar" som på "läkare", och fast man ej länge behöver fundera på meningen, måste uttryckssättet anses olämpligt och osvenskt. Värre exempel skulle emellertid kunna uppletas. Jag gör denna anmärkning mot den språkliga framställningen särskilt därför att då hembygdsintresset nu blir allt allmännare, torde allt fler personer ge sig till att skildra sin hembygd från olika sidor eller att göra uppteckningar av gamla traditioner, och det bör då för dem framhållas att ju enklare den språkliga framställningen är, ju närmare den sluter sig till vardagsspråket och dialekten, desto bättre blir den och desto bättre kommer det folkliga innehållet till sin rätt. Ingenting bör man därför mer akta sig för än för det förkonstlade och osvenska tidningsspråket.

v. S-W.

ETT ARBETE OM TYSKA BRUNNAR.

Vid resor i främmande länder, särskilt Tyskland, ha vi alla fängslats av de talrika brunnar av olika slag, som pryda torg och andra offentliga platser i städer och byar, och med saknad ha vi tänkt på huru fattiga våra egna svenska städer äro på dylika prydnader. De konstnärligt utförda brunnar både av äldre och nyare datum, som finnas hos oss, äro lätt räknade. På senare tid har man dock kunnat märka ett nyvaknat intresse för dylika. Särskilt ha ett par av våra mindre städer av konst-älskande donatorer erhållit monumentala brunnar, och det är att hoppas att detta exempel måtte finna efterföljd i andra städer, ty få saker bidraga så att försköna stadsbilden som dessa konstnärliga brunnar, på samma gång som de kunna ha en praktisk uppgift att fylla. Detta har man

också insett i Tyskland, som dock redan är så rikt på sådana anläggningar från äldre tid. Icke minst för att skapa ett gott grundlag för de nya brunnar, som komma till, har det tyska hembygdsförbundet i samarbete med den västfaliska hembygdsföreningen utgivit ett ståtligt arbete över gamla tyska brunnar, redigerat av dr. Werner Lindner. Verket, i stort kvartformat och tryckt på bästa konsttryckpapper, innehåller omkring 400 utmärkta, till stor del i helsidesformat utförda reproduktioner, visande olika slag av brunnar från hela landet och även från angränsande tyska kulturområden, såsom Böhmen, Tyrolen, Österrike och Schweiz, vilka alla ha talrika pryd-nadsbrunnar att uppvisa, särskilt Schweiz, som på detta område torde proportionsvis besitta det rikaste materialet. Av de olika avdelningarna, som alla inledas av en kortfattad orienterande text, är särskilt det, som behandlar brunnens betydelse för stadsbilden av stort och allmänt intresse. Det verkligt monumentala arbetet, som i Tyskland endast kostar 150 mark, kan betraktas som ett utmärkt tillägg till Schultze-Naumburgs Kulturarbeiten och förtjänar liksom detta även att lära kännas i Sverige. Hzs.

INSÄND LITTERATUR.

Från Stora Kopparbergs Bergslags A.-B.:

AUGUST HAHR: Stora Kopparbergs Bergslags Aktiebolags porträtt- och tavel-samling. Beskrivande katalog.

Från Albert Bonniers förlag:

HJALMAR LINDROTH: Namnforskningar bland västkustens öar och skär. (Pop. vetenskapl. föreläsningar vid Göteborgs högskola. 19.)

Från Wahlström och Widstrand:

IVAR LJUNGQUIST: Från det mörkaste Småland. 2 uppl.

PER SÖDERBÄCK: Skrock, sed och sägen i en Smålandssocken. Anteckningar från Kristdala.

Från Svenska Kyrkans diakonistyrelses bokförlag:

GERDA BOËTHIUS: De tegelornade gråstenskyrkorna i Norra Svealand. Ett bidrag till kännedomen om stilströmningarna under den yngre medeltiden.

Deutscher Bund Heimatschutz:

WERNER LINDNER: Schöne Brunnen in Deutschland.

Gedenktafel und andere Kriegerehrenmale. Grundsätze und Ratschläge. Aufgestellt von der staatlichen Beratungsstelle für Kriegerehrungen.

Lippischer Bund für Heimatschutz:

13. Jahresbericht.

Staatliche Stelle für Naturdenkmalpflege, Berlin:

F. PAX: Naturdenkmalpflege und wissenschaftliche Zoologie. (Naturdenkmäler 23.)

Från Svenska Naturskyddsföreningen:

Sveriges Natur 1921.

Södra Sveriges teckningslärareförening:

Medlemsblad 1920—21.

Från Dalarnas hembygdsförbund:

Meddelanden 1920.

Dalarnas hembygdsförbunds tidskrift. 1921: 1—4.

Från Kopparbergs-Ljusnarsbergs folkbildningsförening:

Från Ljusnarsbergen. En hembygdsbok.

Från Dalslands hembygdsförbund:

Årsskrift 1918—1919.

Årsberättelse 1919—1920.

Hembygden 1921.

Föreningen Det gamla Lund:

Skrifter. 3. (AUG. QUENNERSTEDT: Mina första Lundaminnen.)

Från Malmö fornminnesförening:

Minnesskrift 1909—1919.

Från Nordhallands hembygdsförening:

Vår bygd 1921.

Ovanåkers hembygdsförening:

Helsingrunor. Årg. 1: 1—4.

Från Skånska föreningen för byggnadskultur:

KARL BERLIN: Gamla skånska portar. (Skånska gårdar och hus. II: 1).

Skånsk hembygdsvård 9—12.

Vadsbo hembygds- och fornminnesförening:

Vadsbobygden 3.

Västerbergs elevförbund:

Från Gästrikebygder 1921.

Från författarne:

ERIK BERGENDAHL: Partille Krönika,

A. U. ISBERG: Historisk-topografiska utställningen för Malmö stad 1907.

WILLIAM LENGERTZ: Skåneskildrare och andra.

WERNER LINDNER: Vom Reisen und Wandern in alter und neuer Zeit.

SIGURD PIRA: Norra Vedbo härad 1542.

HELGE SWEDBERG: Eko från hembygden. Visor i folkton.

Arkitektur. 1921. 1—16.

Arkitekten. 1921. 1—8.

Svenska Slöjdföreningens tidskrift. 1921. 1—6.

Svenska Stadsförbundets tidskrift. 1921. 1—5.

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGD SVÅRD

Utgiven av Samfundet för Hembygdsvård

Redigerad av

FRITJOF HAZELIUS

A N D R A Å R G Å N G E N 1 9 2 1

UPPSATSER:	Sid.
ALBERT LILIENBERG: Något om stadsplaner, särskilt med hänsyn till natur- och kulturvård.....	1
T. J. ARNE: Vård och vanvård av våra fornlämningar	9
JOHN ÅKERLUND: "Snickerifabriksvillorna" och hembygdsvården	17
H. CONWENTZ: Den preussiska statsanstalten för naturskydd i Berlin	33
JOHN ÅKERLUND: Verkstadens utställning ..	43
CARL LARSSON I BY: Leksågen och hembygdsforskningen	54
HENRIETTE COYET: Vår hembygdslojd.....	63
TORSTEN MÄRTENSSON: De skånska hembygdsmuseerna	77
OLOF SUNDIN: Lunds universitets historiska museum	89
HELGE KJELLIN: Nordens största landsortsmuseum.....	92
WALDEMAR BÜLOW: Naturskydd i Skåne.....	96
ARVID ZACHRISON: De skånska pilvallarna	104
FRITJOF HAZELIUS: Den skånska byggnadskulturen och hembygdsvårdsarbetet	108
ENOCH INGERS: Skånsk hembygdsforskning.....	123
LARS LEVANDER: Folkmålen betydelse för hembygdsvården	135
ANNA och INGERTA BLIND: Om joikning. Med inledning av GEORG BERGFORS.....	143
KARL BERLIN: Hembygdsvårdsutställningen vid kulturmässan i Malmö 1921	148
AXEL BOBERG: Nils Andersson	163
RUTGER SERNANDER: Staden och naturen	166
LITTERATUR:	
ÅKE CAMPBELL: Thorkild Gravlund. En dansk hembygdsforskare	22
HZS: Hur skall man bygga i Visby	25
HZS: Naturskyddslagstiftning i Preussen	26
FRITJOF HAZELIUS: Danska lantmannabyggnader	57
v. S-W: Bygdebeskrivningar	152, 191
Hembygdspublicationer.....	153
"Sveriges natur" 1921	154
HZS: Ett arbete om tyska brunnar	193
Insänd litteratur	27, 193
MEDDELANDE:	
Samfundet för hembygdsvård	28, 61, 155, 195
Föreningen för norrländsk hembygdsforskning	61
Jägmästareboställen	131
Svenska folkhögskollärarnas förening för hembygdsvård	157
Vården av kulturhistoriska byggnader	195

	Sid.
Stockholm.....	28, 61, 131, 157
Bohuslän	158
Dalarna	29, 132, 159, 195
Gotland	196
Halland.....	61
Hälsingland	134
Skåne	62, 134, 159, 196
Småland	29, 62, 161
Södermanland	30, 62, 161
Uppland	162
Värmland	134
Västerbotten	31, 196
Västergötland.....	162, 196
Västmanland	162
Danmark	31
Utlandet	32

M E D D E L A N D E N

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD.

K. M:t har beviljat Samfundet för hembygdsvård ett belopp av 4,000 kronor för utgivande av dess tidskrift under 1921 samt för samma tid 5,000 kr. till dess konsulterande verksamhet.

*

VÅRDEN AV KULTURHISTORISKA BYGGNADER. Med anledning av att Risinge Ödekyrka, som under åren 1915—1918 undergick en omfattande reparation, icke synes ha erhållit erforderlig vård påpekar byggnadsstyrelsen i skrivelse till riksantikvarien, att vissa kulturhistoriska byggnader såsom rena minnesmärken betraktade äro ställda under vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens vård och andra åter under byggnadsstyrelsens.

Någon principiell grund för denna skiljaktiga anordning anser styrelsen ej föreligga. Kungsstugan i Åhus sorterar sålunda under akademien, under det att Ornässtugan och Isala lada m. fl. äro lagda under styrelsens vård. Dit höra också Borgholms slottsruiner, Nyköpingshus ruiner m. fl., under det att vissa andra ruiner äro ställda under akademiens vård.

Under det att byggnadsstyrelsen har till sitt förfogande relativt stora årsanslag för underhåll av statens under styrelsens vård ställda byggnader, finnes intet sådant anslag upptaget på akademiens stat. Akademien är därför hänvisad till att för varje särskilt fall hos k. m:t anhålla om beviljande av nödiga medel. Det synes därför styrelsen, som om vissa fördelar skulle kunna vinnas, om de statens byggnader, som nu äro ställda under akademiens vård, överflyttas till byggnadsstyrelsen. Härigenom skulle särskilt de ekonomiska svårigheter, som de ifrågavarande byggnadernas underhåll hitills förorsakat akademien, i huvudsak försvinna. Den kulturhistoriska kontrollen över dessa bygg-

nader skulle ju efter en eventuell överflyttning komma att vila i akademiens och riksantikvariens händer, då i ärenden rörande åtgärder, som angå kulturhistoriska byggnader, enligt gällande bestämmelser riksantikvariens yttrande alltid skall inhämtas.

DALARNA.

MALUNG. Dalarnes hembygdsförbund har hos länsstyrelsen anhållit om fridlysning såsom naturminnesmärke av den s. k. Torristallen vid Råbergets fäbodrar. Tallen mäter i höjd 22 meter och i omkrets vid brösthöjd 3,6 meter och anses genom sina dimensioner och sin växtplats enastående för trakten.

SÅTERS hembygdsförening arbetar energiskt på iordningställandet av Gammelgården och under senare tid ha ytterligare ett par byggnader kommit under tak. Dessutom har man igångsatt en inventering av sådana saker inom staden, som kunna hava intresse ur kulturhistorisk synpunkt, såsom fotografering av gamla byggnader, gamla beslag, kakelugnar etc.

ÄLVDALEN. Älvdalens hembygdsförening har nyligen lyckats få till stånd ett andra hembygds-museum. I socknens nordligaste by, Åsen, har nämligen en gammal, förnäm stuga, Knutgården, iordningställt för att hysa en samling föremål av olika slag, som hembygdsföreningen fått mottaga från skilda givare. Föremålens antal utgöra f. n. omkring 250 men komma att utökas med dubletter från Rotenskansen, socknens egentliga gammelgård.

De flesta av föremålen i Knutgården, eller cirka 180, ha skänkts av Fil. Dr L. LEVANDER, som under en följd av år ägnat sina krafter åt studiet av älvdalsmålet och bygdens liv genom tiderna. Hans

intresse för trakten har resulterat i flera språkvetenskapliga och folkloristiska arbeten, som hembygdsföreningen nu kan inhösta som hembygdsforskning av största betydelse. Det är även till större delen hans förtjänst att här omtalade museum tillkommit.

Som en fortsättning på detta är man betänkt att i det gamla gästrummet inrätta ett slags "bokstuga", där gamla papper, handlingar och av intresserade upptecknade gamla sagor, sägner och historier kunna förvaras.

Dr Levanders värdefulla samlingar i dessa stycken bli en stor skatt för den tilltänkta bokstugan och bör kunna sporra de för gammal kultur i bygden intresserade till flitigt samlarbete.

GOTLAND.

FARDHEM. Vid en hembygdsfest i augusti vid Lojsta slott bildades en hembygdsförening inom Fardhems ting, omfattande socknarna Fardhem, Linde, Lojsta, Levide och Gerum.

SKÅNE.

BURLÖV. Bara hembygdsförening har erhållit dispositionsrätten till Burlövs gamla nu av synerätt utdömda prästgård, vars manbyggnad och trädgård i omedelbar anslutning till den gamla, vackra kyrkan bildar ett kulturkomplex av sådant intresse och sådan skönhet, att det icke får utsättas för risken att förstöras eller vanvårdas. Det är framför allt genom föreningens ordförandes, friherrinnan

Henriette Coyet, och dess vice ordförandes, statsrådet Sven Linders, ansträngningar och intresse som den gamla stilfulla byggnaden på detta sätt kommer att räddas.

VÄSTERBOTTEN.

VÄSTERBOTTENS LÄNS HEMBYGDSFÖRENING har av k. m:t fått sig beviljat ett belopp av 40,000 kronor av inkomsten av en dragning i Statens penninglotteri den 20 februari 1923. Några särskilda villkor för beloppets användande har ej stipulerats.

VÄSTERGÖTLAND.

LECKÖ. K. Byggnadsstyrelsen har i skrivelse till k. m:t framhållit att Leckö slott bör såsom Kalmar och Gripsholms slott m. fl. lämpligen vårdas och underhållas såsom ett historiskt minnesmärke, då det på grund av sitt avlägsna läge och sin beskaffenhet knappast kan användas för något praktiskt ändamål. Vid blivande utarrenderingar av Leckö kungsgård bör alltså slottet undantagas. Leckö slott utgör trots dess förstörelse, som övergått detsamma, särskilt under förra delen av 1800-talet, alltså ett av vårt lands intressantaste byggnadsminnen, och byggnadsstyrelsen hyser den förhoppningen, att slottets egenskap av ett värdefullt byggnadsminnesmärke skall i allt högre grad framträda allt eftersom de succesiva istandsättningsarbetena fortskrida, vilka arbeten pågått sedan några år.

I N N E H Å L L

AXEL BOBERG: Nils Andersson	163
RUTGER SERNANDER: Staden och naturen	166

LITTERATUR:

v. S-w: Hembygdsböcker	191
Hzs: Ett arbete om tyska brunnar	193
Insänd litteratur	193

MEDDELANDEN:

Samfundet för hembygdsvård. Dalarna. Gottland. Skåne. Västerbotten. Västergötland ...	195
---	-----

Författarne äro själva ansvariga för innehållet i sina uppsatser.

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD utgives i 6 rikt illustrerade häften årligen, utgörande sammanlagt 25 till 30 ark i kvartformat (med 8 sidor i arket). Priset per årgång är 8 kronor. Prenumeration kan ske på posten, i bokhandeln eller hos expeditionen av *Tidskrift för hembygdsvård*, Grönegatan 12, Lund.

KOKKÁRL
NÄFVEQVARN'S
BRUK

VATTENVÄRMARE
NÄFVEQVARN'S
BRUK

SVENSK HEMSLÖJDS
FÖRSÄLJNINGSFÖRENING U.P.A.

12 BIBLIOTEKSGATAN 12
STOCKHOLM

Möbler, snidade
och osnidade Träsaker, Korg-
arbeten, Järn- & metallarbeten, Lergods,
Läderarbeten, Vävnader, Mattor, Kostymtyger,
Klädningstyger, Duktyger, National-
dräkter, Spetsar, Hålsöm,
Knytningar etc.

A.-B. SKÅNSKA CENTRALTRYCKERIET
LUND

UTFÖR ALLA SLAGS
BOKTRYCKERIARBETEN

FORT, VÄL OCH TILL BILLIGASTE PRISER.

BEGÄR KOSTNADSFÖRSLAG!

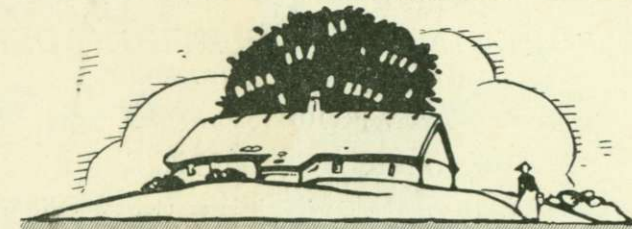
TEL. 275.

MALMÖHUS LÄNS HEMSLÖJDSFÖRENING
UTSTÄLLNING & FÖRSÄLJNING

MALMÖ
Gust. Ad. Torg 45.
Tel. 2616. 5388.

HÄLSINGBORG
Stortorget.
Tel. 72.

KONSTVÄVNADER, MÖBELTYGER, GARDINER, MATTOR, KOSTYM-
& KLÄDNINGSTYGER, HÅLSÖM & SPETSAR, MÖBLER,
SMIDE I JÄRN, MÄSSING & KOPPAR, LER-
GODS, KORGAR, TRÄSAKER M. M.

HEMBYGD SVÄNNER

Ett gott medel att sprida kännedom om hembygden
är VYKORT med avbildningar av fornminnen,
naturminnesmärken och vackra utsikter. För Hem-
bygdsföreningar särskilt att beakta, då utgivandet
av sådana vykortsserier även lämnar ett gott
ekonomiskt utbyte. Alla upplysningar, prov
och pris lämnas beredvilligt på begäran.

AB MALMÖ LJUSTRYCKSÄNSTALT
HIPPODROMPASSAGEN MALMÖ TEL. 4421, 8280

MARDELL

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

SEKRETERARE — RITKONTOR:

MALMTORGSGATAN 10, STOCKHOLM.

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD

REDAKTION — EXPEDITION:

GRÖNEGATAN 12, LUND.

SKÅNSKA FÖRENINGEN FÖR BYGGNADSKULTUR

GRÖNEGATAN 12, LUND.

Årsavgift 10 kronor.

PUBLIKATIONER:

SKÅNSKA GÅRDAR OCH HUS. Uppmåtningsritningar utgivna av KARL BERLIN och FRITJOF HAZELIUS. Häfte 1—7. Häfte 7 erhålles gratis av föreningens medlemmar för 1922.

Nyttillkomna medlemmar erhålla häftena 1—5 till ett pris av 5 kr. pr häfte, häftet 6 för 10 kr. SKÅNSK HEMBYGDSVÅRD. Föreningens medlemsblad. Erhålles gratis av föreningens medlemmar.

RITNINGAR TILL SKÅNSKA PRÄSTGÅRDAR, utförda av KARL BERLIN, EWE & MELIN, KARL GÜETTLER, RAGNAR HJORT, AXEL E. JULÉN och JOHN ÅKERLUND med en inledning om de gamla prästgårdarna utgivna av FRITJOF HAZELIUS. Kr. 7: 50, för medlemmar vid direkt rekvisition hos föreningen kr. 4: 50.

HANDLEDNING I UPPMÄTNING OCH BESKRIVNING AV MINDRE BYGGNADER av KARL BERLIN. (Småskrifter I.) Kr. 1: 25.

MÖNSTERRITNINGAR TILL DÖRRAR OCH FÖNSTER. Ritningar till 7 olika typer till dörrar och fönster i blåkopia. Pris kr. 1: 25 per ark (varje typ omfattar två ark). Beställes hos A.-B. Malmö Renskrivnings- och Ljuskopieringsanstalt, Stora Nygatan 60, Malmö.

Ny upplaga av vår hembygdsforsknings klassiska bok:

Gunnar Olof Hylten-Cavallius

Wärend och Wirdarne

Andra upplagan, redigerad av C. W. VON SYDOW.

I. Kr. 15: —.

“Man kan endast med tillfredsställelse hälsa detta nytryck, som även i typografisk utstyrsel i intet avseende skiljer sig från den ursprungliga upplagan.”

G. H. T.

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG.

SVENSKA TURISTFÖRENINGEN

— C:a 100,000 MEDLEMMAR —

NORRLANDSGATAN 16, STOCKHOLM.

Varje ledamot erhåller Föreningens vackra och innehållsrika årsskrift. Medlemsavgiften pr. år Kr. 6: — en gång för alla Kr. 100: —. Insänd avgift direkt till Föreningen eller närmaste ombud.

FÖRENINGENS UPPLYSNINGS- OCH BILJETTAVDELNING

lämnar kostnadsfria råd och upplysningar, sammanställer turer och utställer biljetter för alla resor inom Sverige.